

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI

Editör: Doç.Dr. Emine ATMACA
Dr. Öğr. Üyesi Reshîde GÖZDAŞ

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtımlar ve akademik çalışmalar
haricinde, kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Editörler: Doç.Dr. Emine ATMACA
Dr. Öğr. Üyesi Reshîde GÖZDAŞ

ISBN: 978-625-6775-84-8

BASKI
SEBAT OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 57 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 74481

Konya, Aralık 2024

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI

Bu eseri, 8 Aralık 2021 yılında vefat eden değerli hocamız Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ'A ithaf ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ7

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK LEHÇELERİNDE EVCİL VE YABANÎ HAYVAN ADLARI..... 11
Aleksandr Mihayloviç ŞÇERBAK (Çevirenler: Reshîde GÖZDAŞ-Emine ATMACA)

İKİNCİ BÖLÜM

KARAY TÜRKÇESİNDEKİ HAYVAN ADLARINA GENEL BİR BAKIŞ 127
Murat KOÇAK

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR
BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ..... 141
Reshîde GÖZDAŞ-Emine ATMACA

ÖNSÖZ

Türk milletinin kendine özgü kültürel özelliklerini, zenginliğini bir ayna gibi yansıtan söz varlığı, Türk dilinin tarihsel değişmelerine ve gelişmelerine de ışık tutmaktadır. Türklerin en eski dönemlerden günümüze değin yerleştiği coğrafyayı, yaşam tarzını, düşünce tarzını, maddi ve manevi değerlerini, kültürel kimliğini, inanç yapısını ve dinlerini (Şamanizm, Totemizm, Animizm, Manihaizm, Budizm, Lamaizm, Zerdüştilik, Karâizm, İslamiyet, Hristiyanlık vb.) ulusal nitelikteki diline yansıttığı görülür. Türk ekonomisinin büyük ölçüde hayvancılık üzerine kurulu olmasının tesiri olsa gerek hayvan adlandırmaları açısından Türk dili çok zengin bir söz varlığına sahiptir. Türkler geçim, gıda ve giyim kaynağının bir gereği olarak hem evcil hem de yabanî hayvanların pek çoğunu bireysel olarak yakından tanıma imkânı bulmuş ya kendisinden ya da ürünlerinden geniş ölçüde yararlanmışlardır.

Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Köktürk ile Uygur Kağanlığı Yazıtlarında, sonraki dönemlerde kaleme alınan tarihî eserlerde ve derlenen ağız çalışmalarında hayvanların sahip olduğu nitelikler göz önünde bulundurularak evcil ve yabanî hayvan toplulukları için ayrıntılı adlandırmaların yapıldığı ve zengin bir söz varlığına sahip olduğu görülür. Bu bağlamda bu konuda yapılan ilk çalışmalardan biri, Şarkiyatçı Türkolog Aleksandr Mihayloviç Şçerbak'ın (18.12.1928-28.01.2008) “Названия домашних и диких животных в тюркских языках” (Nazvaniya Domaşnih i Dikih Jivotnih v Tyurkskih Yazıkah/Türk Lehçelerinde Evcil ve Yabanî Hayvan Adları) adıyla kaleme aldığı 1961'de Историческое развитие лексики тюркских языков/İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskih Yazıkov adlı derleme kitabında yayımladığı makalesidir. Türk düşünce sisteminde önemli bir kültür kodunu teşkil eden hayvan ve hayvancılık kavramı, Şçerbak tarafından ayrıntılı araştırılmış ve belli maddeler altında tasniflendirilerek kaleme alınmıştır. Bu makale, tarafımızdan aslına sadık kalınarak Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve ekleriyle birlikte 100 sayfaya yakın olduğu için bir kitap bölümü olarak konuya ilgi duyanların istifadesine sunulmasının daha iyi olacağı kanaatine varılmıştır.

Yenisey Runik yazısı ve Çağatay Türkçesi üzerine çalışmalarıyla yakından tanınan Rus kökenli dil bilimci Şçerbak, bu çalışmasında evcil ve yabanî hayvan türünü, cinsiyetini ve farklı yaş gruplarını ifade eden kelimeleri dikkate

olarak bazı adlandırmaların semantik yapısını açıklamayı hedeflemiştir. Şçerbak, hayvan adları malzemesinin karşılaştırılmasının esas alındığı, ön gözlemlerin sonucunda derinlemesine ve ince analizlerin eşlik ettiği bir eser vücuda getirmiştir. Makalenin teşekkülündeki ana malzemeyi ilk sayfada şöyle vermiştir:

“Bu çalışma hazırlanırken Çağdaş Türk lehçelerinin sözlükleri, Eski Türk yazıtları dâhil farklı türden metinler ve diyalektolojik çalışmalar kullanılmıştır: Kazak Türkçesi ile ilgili: J. Doskarayev, *Kratkiy Oçerk o Yujnom Dialekte Kazahskogo Yazıka (Kazak Dili Güney Ağzına Kısa Bakış)*, “İzvestiya AN. Kaz. SSR”, Alma-Ata, 1946, s. 53-63; Özbek Türkçesi ile ilgili: S. İbragimov, İ. V. Stalining Til Tugrisidagi Talimoti Asosida Uzbek Halk Terminalarini Urganış Masalalariga Doir (Stalin'in Dil Doğrultusundaki Talimatı Esasında Özbek Halk Terimlerini Öğrenme Meselelerine Dair) “Sovet Maktabi”, Taşkent, 1952, s. 41-42; Kırgız Türkçesi ile ilgili: G. Bikinova, *Diyalektologiyalık Materialdaru Jyynooy Boyunça Spravoçnik (Diyalektolojik Malzeme Derlemesi ile ilgili Rehber)*, Frunze, 1955, s. 40-41, 46-47; Azerbaycan Türkçesi ile ilgili: M. A. Şiraliyev, *Bakı dialekti (Bakü Diyalekti)*, Bakü, 1949, s. 223-225; M. A. Şiraliyev, *Selan Dialektoloji Ekspeditsiyasının İlk Yekunları (Selan Diyalektoloji Seferinin İlk Sonuçları)*, “Dil institutunun eserleri”, Bakü, 1956, s. 7; Azerbaycan Dilinin Muğan Grupu Şiveleri, Bakü, 1955, s. 205-206; Başkurt Türkçesi ile ilgili: T. G. Baişev, *Başkırskiye Dialekti v ih Otnoşenii k Literaturnomu Yazıku (Edebî Dile Nispeten Başkurt Diyalektleri)* M., 1955; Tatar Türkçesi ile ilgili: L. Zalyay vb. *Diyalektologik Süzlek (Diyalektolojik Sözlük)*, Kazan, 1948. Bunların dışında Dilbilimi Enstitüsü elemanlarından F. G. İshakov (Tuva Lehçesi), Ye. İ. Ubryatova (Yakut Lehçesi), N. Z. Gadjiyeva (Azerbaycan Lehçesi) ve A. M. Şçerbak (Özbek Lehçesi) tarafından derlenen diyalektolojik malzemeler kullanılmıştır. Çalışmada rastlayabileceğiniz Gagavuz lehçesindeki hayvan adları, Radloff'un yayımı olan “Türk Halklarının Halk Edebiyatı Metinlerinden Örnekleri” eserinin 10. cildinden alınmıştır. Balkar Lehçesi karşılaştırmaları Vilmos Pröhle'nin çalışmasından alınmıştır (“Balkarische Studien” KSz, XV, s. 165-276)”.

Şçerbak, yaptığı tasnifin okuyucular tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi için makalenin ilk sayfasında şöyle bir açıklamada da bulunmuştur:

“Bu makaledeki maddeler 5 grupta verilmiştir: **I.** Tür adı, **II.** Hadım edilmiş erkek hayvanın adı, **III.** Damızlık erkek hayvanın adı, **IV.** Dişi hayvanın

adı, V. Yavru hayvanlar ve yaş gruplarının adları. Bunlardan herhangi bir grup adı yok ise o grubun rakamı verilmemiştir. Mesela; I.'den sonra III, II'den sonra V gelebilmiştir. Her madde bütün Türk lehçelerinde ortak ve kullanım açısından en yaygın olan hayvan türünün adıyla başlamıştır. Yanında karşılaştırma yapmak için aynı hayvan adının Moğol ve Mançu-Tunguz dillerindeki adları verilmiştir. Türk lehçelerinden bütün örnekler geleneksel (yani; Radloff'un) transkripsiyonunun biraz değiştirilmiş hâliyle verilmiştir. Moğol ve Mançu-Tunguz dillerinden örneklerin imlâsı korunmuştur. Sadece Moğol yazı dilinden alıntılanan örneklerde genel kabul görmüş Moğol transkripsiyonu esas alınmıştır”.

Hayvanların nitelikleri hakkında detaylı bir değerlendirmede bulunduktan sonra Şçerbak, her bir evcil ve yabanî hayvan adının Türkoloji araştırmaları literatüründe zaten var olan etimolojisini veya kendi etimolojik yorumunu vermiştir. Gözlemlerine dayanarak çalıştığı leksik grubun yapısı ve içinde yer alan gelişim süreçleri hakkında ayrıntılı birtakım sonuçlar çıkarmıştır. Sonuç bölümünde, bu çalışmasının gelecekte yapılması hedeflenen Türk dilinin köken bilgisi sözlüğünün ihtiyaçları dikkate alınarak oluşturulmuş bir malzeme özelliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Okuyucular ve ilgililer için büyük bir kolaylık sağlayacağını düşünerek çalışmasının giriş kısmında dil, lehçe ve kaynak kısaltma listelerini vermiştir. Son olarak çalışmasında geçen bütün terimlerin fonetik varyantlarını içeren bir dizin eklemeyi ihmal etmemiştir.

Şçerbak'ın diğer çalışmalarında olduğu gibi bu makalesinde de kaynakça bağımsız bir bölüm olarak verilmemiştir. Konuyla ilgili atıf yapılan eserler dipnot olarak her sayfanın altında gösterilmiştir. Şçerbak'ın bu çalışması köken bilgisi çalışmalarına, Türkoloji'yle ilgilenenlere ve araştırma yapanlara kaynak niteliğinde katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Karay Türkçesi, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Türk lehçelerinden biridir. Çoğunluğu Litvanya'da Trakai (Troki), İstanbul'da (Hasköy), Polonya'da (Gdonsk, Varşova, Wrocław ve Opole), Kırım'da (Gözleve (Yevpatoriya), Bahçesaray (Bahçisaray), Çufut Kale, Mangup Kale, Solhat, Sudak, Kefe (Feodosya), Gözleve), Ukrayna'da Luck (Lutsk) ve Halicz (Galiç) şehirlerinde yaşamaktadır. Etnik yapıları konusunda farklı düşünceler olsa da inançları bağlamında Karay Türkleri, VIII. yüzyılda Irak'ta ortaya çıkan ve Tanah'ı (Ahd-i Atik) dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul etmiştir. Yani Hz. Musa'ya indirilen beş kitaptan oluşan Tora'yı (Tevrat) kabul edip

ondan sonra oluşturulan ve Tora'nın tefsiri mahiyetindeki Mişna, Tosefta ve Talmud gibi şifâhi kaynaklara inanmıyor olmalarıdır. Karay inancındaki bu temel prensip onları Rabbani Yahudilerden ayıran temel sebep olmuştur.

Bugün çok az sayıda konuşuru bulunan Karay Türkçesi gündelik yaşamda kullanılan bir dil olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple onların dili, dini/mezhebi, tarihi, sosyo-kültürel yapıları vb. yapılan/yapılacak her çalışma çok kıymetlidir. Bu bağlamda “Karay Türkçesinde Hayvan Adlarına Genel Bir Bakış” adlı çalışmada, Karay Türklerinin söz varlığı içerisindeki hayvan adları *Binek ve Yük Hayvanları, Vahşi ve Yabanî Hayvanlar, Kuş ve Diğer Kanatlılar, Evcil Hayvanlar, Sinek ve Böcekler, Sürüngenler ve Balık ve Deniz Canlıları* olmak üzere yedi başlık dâhilinde tasnif edilmiş ve bu isimlendirmelerin genel Türk dünyası içerisindeki benzerliği kadar farklılığı da gözler önüne serilmiştir. Bu çalışmada tespit edilen kelimeler Karay Türkçesinin Kırım, Haliç-Lutsk ve Trakai/Trakay ağızlarında bulunduğu şekilleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Bibliyografya (< *biblion* “kitap” ile *graphien* “yazma”), bir konu üzerinde kaleme alınmış her türlü yazılı malzemenin toplanması ve belli bir tasnif içerisinde bir araya getirilmesi demektir. Bibliyografya konulu yapılmış çalışmalar, araştırmacıya ilgi duyduğu konu hakkında zaman kaybetmeden, en kısa yoldan güvenilir kaynaklara ulaşma imkânı sağlar. Bu sebeple son zamanlarda bu tür çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda “Türk Dilinde Hayvan Adları Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi” adlı çalışma da Türk Dilinde hayvan adlarıyla ilgili şimdiye kadar kaleme alınmış makale, sempozyum, kongre, kurultay bildirimleri, yüksek lisans ve doktora çalışmaları, konu ile ilgili yayınlanmış kitaplar tespit edilerek hazırlanmıştır. Çalışmaya, Türkiye’de hayvan adları ile ilgili yapılan çalışmaların yanında Batı ülkelerinde, Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde yapılmış çalışmalar da dâhil edilmiştir. Türk Dilinde hayvan adları ile ilgili bütün çalışmalar, ulaşılabildiği ölçüde bir araya getirilerek toplu hâlde verilmeye gayret edilmiştir. Ancak her bibliyografya çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da bazı eksikliklerin olabileceği gerçeği unutulmamalıdır. Bu bibliyografya sayesinde araştırmacıların ve meraklılarının Türk Dilinde hayvan adlarıyla ilgili kaynaklara daha hızlı ve güvenilir yoldan ulaşabileceklerini düşünüyoruz.

Antalya 2024

Doç. Dr. Emine ATMACA

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK LEHÇELERİNDE EVCİL VE YABANİ HAYVAN ADLARI

Aleksandr Mihayloviç ŞÇERBAK

Çevirenler: Reshîde GÖZDAŞ* -Emine ATMACA**

(1). I. At (ât) ‘at’. Moğ. *mori(n)*; Mançu: *morin*; Tung. *morin*, *murin*, *muran*, *muron*, *həlgə*.

Bütün çağdaş Türk lehçelerinde *at* (ât) kelimesi, ‘at’ türünü karşılar, bazı lehçelerde bu anlam dışında şu anlamlara da gelir: ‘iğdiş edilmiş at’ (Karakalp., Kırg., Hak., Tuv.), Yakut lehçesinde ‘eşek’ (bk. P., 182) ve ‘iğdiş edilmiş hayvan’ (krş.: *at ogus* ‘iğdiş edilmiş boğa’, ‘öküz’). ‘İğdiş edilmiş at’ anlamı, muhtemelen tür adından önce gelir.

Diğer kelimelerle bir arada *at* ‘zebra’ anlamını karşılar, mesela; Türkm. *çöl atı* (bire bir: ‘bozkır atı’), Uyg. *ala-bula at* (bire bir: ‘benekli at’); krş.: Tür. *dav*.

Muhtemelen, *at* (ât) kelimesine akraba kelime ve temel anlamı ‘hadım edilmiş deve’ olan *atan* kelimesidir (bk. MK, I, 75). İlk bakışta bu kelimenin Farsça *ahtan* ‘çıkarıp almak’, ‘içinden çıkarmak’ ile olası bağlantısı Türk lehçelerinde her iki kelimenin (*ahta* kelimesinin sıfat-fiil şeklidir, Türkçedeki *ahta* ‘iğdiş edilmiş at’ buradan gelir.) işlevlerinin yakından incelenmesi durumunda kesinlikle mümkün olmadığı görülür. Farsça kelimelerin mastar şeklinde alıntılanması olağan dışı bir hâdisedir. XI. yüzyılda *atan* kelimesinden (ünsüz sesin önünden) art damak /h/ ünsüzün kaybolması da olağan dışı sayılır. *Ahta* ‘iğdiş edilmiş at’ kelimesinde bu ses şimdiye kadar korunmuştur, bunun yanı sıra farklı türden değişimler de mevcuttur.

At (ât) kelimesinin lehçeler arasındaki fonetik farkı sadece ünlüde görülmektedir: krş.: Azer., Alt., Balk., Başk., Gag., Kaz., Kar., K.-Kalp., Kırg.,

* Dr. Öğr. Üyesi., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, reshidegozdas@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9669-901X.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eatmaca@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8070-124X.

Kum., Nog., Tat., Türk., Türkm., Uyg., Hak., Yakut: *at*¹; Tuv.: *a't*; Özb.: *ât*; Çuv.: *ut*.

Eski Türkçeye ait yazılı kaynakların araştırılması şunu gösteriyor ki *at* kelimesindeki /a/ ünlüsü daima kısaymış (bk. MK, I: ات 'at', 53; ancak ات 'āt' 'ad', 78). Tuva lehçesindeki /a/ ünlüsünün gırtlaksızlaşmasına gelince bu geç bir hadisedir, muhtemelen Türkçe olmayan bir tabanın etkisinden meydana gelmiştir.

At (*ât*) kelimesi dışında 'at' anlamını *beygir* (*begir*), *laşa*, *cılkı* (< *d'ılka*) ve *cont* (*cond*) kelimeleri de vermektedir. İlk kelime Türkiye Türkçesinde ve Gagavuz Türkçesinde, ikincisi Çuvaş lehçesinde kullanılmaktadır. Üçüncü biçim ise genel kullanımda sayılmaktadır. *Cont* (*cond*) biçimi ise esasen tarihî lehçelerde bilinmektedir.

Bëygir ve *laşa* kelimeleri sadece üç lehçede *at* kelimesi yerine kullanıldıkları için bu anlamda kullanıldıklarına dair özel sebepler olduğu düşünülebilir. *Laşa* kelimesi için açıklama basittir: Çuvaş Türkçesinde ilk başta bu kelime sadece 'kısırlaştırılmış at' anlamını karşılıyordu; ancak bu anlamı karşılayan bir diğer tabir de *kastarnî iyîr* 'iğdiş edilmiş at' olduğu için zamanla *laşa* kesin olarak 'kısırlaştırılmış at' anlamını karşılamamaya başlamıştır.

Türkiye Türkçesinde *bëygir* kelimesinin ortaya çıkma sebebi henüz belli değildir. Belli olan bir tek şey var o da bu kelimenin öz Türkçe kelime olma olasılığının bulunmadığıdır ve Radloff'un Sözlüğü (IV. s. 1569) de dâhil bütün sözlüklerin gösterdiği gibi bu kelime kuvvetle muhtemel Farsça kökenlidir. Krş.: Farsça بارگیر *bārgîr* 'yük hayvanı' (*bār* 'yük', *gîr* bir ektir).

Yılka ('ılkı' bk. CD 151) hem tarihî hem çağdaş lehçelerde özel semantik bir renge sahiptir. Bu rengi, özellikle eski metinlerde yakalamak çok zordur.

Mahmud Kâşgarlı, Divanı'nda *yılka* kelimesinin genel olarak 'sürü hayvanları' anlamında kullanıldığına işaret etmiştir (bk. MK, I, 21, 91, 241, 257; III 34). Bu anlamdaki *yılka* kelimesine birçok eserde rastlanmaktadır. Bununla birlikte bu eserlerde *yılka* kelimesinin yanı sıra paralel olarak diğer hayvan adları da görülür. Mesela; *hoi*, *yılhu*, *igidsâr* 'eğer koyun ve büyükbaş hayvan yetiştirecekse (?)' (PEL. KP, 236); *yılkarı köb*, *ud*, *buzagları köb* 'çok hayvan (?)', öküz ve çok düve' (LO, 50); *tävälâr yılka kälä-karaları* 'develer, atlar (?)' ve 'büyükbaş hayvan' (Rbg, 118).

¹ Tatar ve Başkurt lehçelerinde belirtilmiş bütün diğer lehçelerden farklı olarak /a/ ünlüsü biraz dudaksızlaşmıştır; ancak bu durum Özbek Türkçesindeki kadar kuvvetli değildir.

Yılka kelimesinin anlamı şöyledir: ‘sürü’, ‘sürü atı’ (Azer. *ilhi*, Tuv., Hak. *çılğı*, Yakut *silgi*) ‘henüz binilmemiş bir at’ (Alt. *jılki*) sadece ‘at’ (Kaz. *yılka*, Tat. *yılki*) veya ‘dişi at’ (Alt. *jılki*).

Tarihî metinlerde *yılka* kelimesinin -at hariç- bütün diğer evcil hayvan adlarına karşı kullanıldığı için bu kelimenin esas olarak ‘at’ kavramıyla ilgili olduğu sonucuna varılabilir. Çağdaş lehçelerin malzemesi *yılka* kelimesinin ‘sürü’ anlamında kullanıldığını kanıtlamaktadır (krş.: Hak. *çılğı* ‘sürü’). Buna istinaden at için kullanılan genel adlandırma olan *ar*² kelimesi, ilk olarak ‘sürü’ anlamında kullanılırdı. Aralarında en önemli yer tutan at olmak üzere sürü hayvanlarıyla özdeşleştirilirdi. Buradan da şu semantik gelişme ortaya çıkar: ‘sürü’ (esasen at sürüsü) < ‘sürüden olan (at)’ > ‘at’ (istisnai olarak).

Bu son durumu göz önünde bulundurursak H. Vambery tarafından teklif edilmiş *yılka* kelimesinin etimolojisini ilginç bulabiliriz. *Yılka* (*yıl-* ‘toplamak’, ‘birleştirmek’)³. *Yıl-* (~**al-*) fiiliyle muhtemelen çok eski genel tanımlama zamiri olan *alku*, *alkuğun* ile ilişkilidir. Vambery etimolojisinin semantik yönünü, Halha Moğolcasındaki *adū* (< *adagu* ~ *adugu*) ‘at sürüsü’, ‘at (erkek ve dişi)’ edebî Moğolcaki *adugusun* ‘hayvan’ kelimesinin tarihi kanıtlamaktadır⁴.

Yont kelimesinin ilk anlamı ‘dişi at’⁵’tır. bk. *täglük kulun örkäk yonda* (< *yontda?*) *ömiğ tiläyür* ‘çile çeken erkek aygırdan şifa diler’. (ThS 36) Burada *örkäk yont* (bire bir: ‘erkek at’) tamlamasındaki *yont* kelimesi şüphesiz tür adı anlamındadır, yine krş.: *yunad* ‘at’ (Kitâb-al İdrâk, s. 245). Çağdaş lehçelerde *yont* daha özel anlamlarda kullanılmaktadır. Bk. mesela; Türkiye Türkçesinde *yond* ‘sürü içinde yaşayan dişi at’ (Radloff, III. s. 419), *yunat* ‘ehlileştirilmemiş, yabanî dişi at’ (Radloff, III. s. 545); *yonda* ‘dişi at’ (BSI, I, 387), bütün bunlar Türk lehçelerinde bu kelimenin özel semantik gelişimini yansıtmaktadır. X-XI. yüzyıllardan itibaren *yont* kelimesinin on iki yıllık hayvan takvimindeki bir yılın adı olarak kullanılması daha genel bir durum olmuştur⁵ (bk. USp., 3, 19, 30, 39; TT VII. 18).

G. Ramstedt *yont* kelimesini, Yakut Türkçesindeki *sonoğos* ‘körpe at’ Nanyacadaki *yona* ‘sürü’ (Ramstedt’in tercümesinde ‘dişi at’), Moğolcadaki *yonda* ‘yük taşıyan dişi at’, Korecedeki *yunduri* ‘eyerlenmiş at’ (JSFOu, LV 66) ile

² Burada Divân-ü Lügat-it Türk’te bulunan şu örneği vermek uygun olur: *yılka yazın atlanur* (MK, I, 285) ‘sürü hayvanı (?) ilkbaharda ata dönüşür’. Aslında bu tek bir açıklama değildir.

³ bk. H. Vámbéry, *Die Primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes*, Leipzig, 1879, s. 190.

⁴ bk. B. Ya. Vladimirtsov, *Sravnitelnaya grammatika* (Karşılaştırmalı Gramer), s. 237-238.

⁵ Bazı çağdaş lehçelerde bu anlamda *jılki* kelimesi kullanılır. bk. Mesela; Kırgız Türkçesinde.

karşılaştırır. A. Yoki bu kelimeleri mukayese ederken *yont* etimolojik biçimin iki heceli olduğuna dair tahminini öne sürmektedir (MSFOu S III, 138).

Bazı lehçelerde (mesela; Altay Türkçesinde *at* (ve diğer hayvanların) birkaç tür adlarının olması şöyle açıklanmaktadır: Muhtemelen bir kadın dili vardır ve bu dilin içerisinde genel kullanımdaki adlandırmalar diğer dil ve lehçelerden alınmış anlamca onlara uygun kelimeler veya sadece tesadüfi kelimelerle değiştirilmiştir⁶.

Türk lehçelerinde *at* anlamına gelen çok sayıda kelime vardır. Bu adlandırmalar, atın cinsi ve özelliklerine göredir⁷. Mesela; Azer. (ağız.) *bädō, bādoi*, Türkm. *bädäv* ‘iyi, dayanıklı at’ (Arap. بدي ‘bedevi’, ‘göçebe’ veya Farsçadaki *بد* *bedäv räftän* ‘hızlı sekmek’, ‘çok hızlı koşmak’ ‘dörtmala koşmak’); Gag. *çil* ‘gri benekli beyaz dişi at’, 134, Oğuzların dili diye bir not düşülmüştür); Kırgız T. *kaŋıl* ‘zayıf yaşlı at’ [krş.: *kağal* ‘eyerlenmemiş at’, *kak* ‘koşuda geri kalan at’ (IbM, 36), *kağal* ‘yavaş’ ‘yavaşça’ (CC, 22) < Farsça کاهل] Nog. *argımak* ‘seken’, ‘cins at’ (krş.: *argımak* ‘batı bölgelerinden küçük at’, Chin-Uig. WB, 16); Tat. (ağızlarında) *yälgär* ‘hızlı yürüyüş’, (krş.: *yäl-* ‘hızlı yürümek’ ‘adeta uçarcasına yürümek’, CD, 131); Türkiye Türkçesinde *äşkin* ‘rahvan koşma’ ‘rahvan koşucu’ (krş.: *äşkinçi* ‘hızlı ilerleyen at postası’), MK, I, 109, *atlıg äşdi* ‘at bakıcısı koştu gitti’ MK, I, 166; Uygur *yor(ğ)a* ‘eşkin koşu’, ‘eşkin koşucu’ (krş.. Moğ. *yorō*, Mançuca *çjoran, joriğa* ‘eşkinçi’, MK, III, 174 vb.). Buna benzer birkaç kelime çağdaş lehçelerde yoktur. Ancak yazılı eserlerde vardır, krş.: *igiş* ‘huysuz erkek at’ (MK, I, 122), *ıkılaç*⁸ ‘hızlı yürüyen dişi at’ (MK, I, 139), *bürtä* ‘beyaz dişi at’ (Chin-Uig. WB 16) (Klaprot’un çevirisi kuvvetle muhtemel isabetsizdir: *bör* ‘açık gri’, Mançuca ile krş.: *bürtu kara* ‘siyah dişi at’), *tubiçak*⁹ ‘Batı bölgelerinde iri dişi at’ (krş.: *topçak at* ‘dişi Arap atı’ Zemaşerî, II, 350), *tosun* ‘genç, huysuz at’ (MK, III, 429), (krş.: *tosun* ‘inat’ ‘huysuz’, MK, II, 30).

Atları dış özellikleri ve cinslerine göre adlandıran kelime listesini çok daha genişletmek mümkündür. Ancak buna ihtiyaç yoktur. Çünkü adı geçen leksik

⁶ bk. A. Samoyloviç, “Jenskiye slova u altayskih turok” (Altay Türklerinde Kadımlara Özgü Kelimeler), “Yazık i Literatura (Dil ve Edebiyat)”, Tom III Leningrad 1929, s. 221-231.

⁷ bk. BSI, I. cilt, 5-58.

⁸ Krş.: Rusça кляча (*klyaça*). Söz gelişi A. Preobrajenskiy Sözlüğü’ndeki (s. 322, *klyaça* Eski Rusça *klaçatı* ‘diz üstü düşmek’) etimolojisi yeterince ikna edici değildir. bk. M. Vasmer, I, 578.

⁹ bk. P. M. Melioaransky, Turetskiye elementı v yazıke “Slovo o polku İgoreve” (İgor Destan Dilinde Türkçe Unsurlar). İzvestiya ORYAS AN”, Tom 7, Kitap 2, Saint Petersburg, 1902, s. 15. (OTD. OTT).

grubun incelenmesi çalışmamızın amacı değildir ve yukarıda gösterilen örnekler sadece yedek adlandırmaların yaygın oluşuna ilave görsel malzeme sağlamaktadır.

II. *Ahta*, *alaşa* ‘aygır’, ‘iğdiş edilmiş at’, krş.: Moğolca *agt(a) mori(n)*; Mançuca *akta*, isim olarak algılanmıştır. Bu nedenle bu kelimeden türemiş fiil türevleri özel fiil şeklini almışlardır: *morin*, Tunguzca *hakmaohan morin*, *akta murin*, *atamat muran*.

Ahta. Azer., Özb., Uyg. *ahta* (*at*, *ât*) Kaz., Kırg., Karakalp. *akta* (*at*); Türkmen *ağta*.

P. M. Melioransky’nin görüşüne göre *ahta* kelimesini “XIII. yüzyılda Moğol işgalinde Türkçe ve Moğolcaya geçmiş Farsça kelimelerden biridir; Farsça fiil olan احتان ‘çıkartmak, içinden çıkarmak’ fiiliyle bağlantısı da bunu kanıtlamaktadır, ancak Türkçe ve Moğolcada kelimenin etimolojisi yoktur¹⁰”. Aynı zamanda P. M. Melioaranskiy haklı olarak *ahta* kelimesinin ilk anlamını ‘çıkartılmış’, ‘iğdiş edilmiş’, ‘hadım edilmiş’ olduğunu belirtmiştir. Ancak sonradan *at* ile ilişkilendirmiştir¹¹. Türk lehçelerinde *ahta* kelimesi, aynı bütün diğer alıntı kelimeler gibi: *la-* eki veya *kıl-*, *ât-* fiilleri, mesela; Karakalp. *akta ât-*, Tuva *aktala-*, Türkm. *ağtala-*, Özb. *ahta kıl-* ‘hadım etmek’, ‘iğdiş etmek’, krş.: Eski Moğolcadaki *ahtala-* (Zemahşerî II, 108).

Bununla birlikte *ahta* kelimesini fiil olarak algılayan ayrı örnekler de istisna değildir. Krş.: Radloff’ta: Kırg. *aktağan at* ‘iğdiş edilmiş at’ (Radloff, I, 116).

Ahta kelimesi ile Türkiye Türkçesinde ‘iğdiş edilmiş at’ anlamını karşılayan *idiş*, *iğdiç*, *iğdiş* kelimeleri ile ilişkilendirebiliriz (bk. اِغْدِشْ, اِغْدِجْ, اِغْدِشْ, БСЛ, I, 61). Belirtilmiş kelimelerdeki fonetik farklılıkların sebepleri belli değildir.

Alaşa. Başk., Kum., Tat. *alaşa*; Nog. *alasa*; Çuv. *laşa*.

Alaşa (*alasa*, *laşa*) kelimesi Fin Ugor dillerinde de mevcuttur. Rusçada da biraz değişmiş biçimde vardır. Genelde Türkçe kökenli¹² kabul edilir, ancak bu

¹⁰ P. M. Melioaransky, Zaimstvovanniye vostoçniye slova v russkoy pismennosti domongolskogo vremeni. (Rus Yazı Dilinde Moğol Öncesi Döneme Ait Doğudan Alıntı Kelimeler). İzvestiya ORYAS AN”, Tom X, Kitap 4, Saint Petersburg, 1905, s. 4-5. (OTD. OTT). A. Yoki’nin görüşü farklıdır (MSFOu, CIII, 59).

¹¹ Adı geçen eser bk. s. 5.

¹² bk. P. M. Melioaransky, Zaimstvovanniye vostoçniye slova v russkoy pismennosti domongolskogo vremeni (Rus Yazı Dilinde Moğol Öncesi Döneme Ait Doğudan Alıntı Kelimeler), s. 14-16; Preobrajenskiy Sözlüğü, 473; Berneker, 734.

kelimenin Rusçadaki ve Türk lehçelerindeki biçiminin fonetik özelliklerinin karşılaştırılması böyle bir sonuç için biraz aykırıdır. Tarihî Türk lehçelerinde kelime başında /l/ ünsüzü yoktu. Eğer *alaşa* gerçekten Türkçe kelime ise diğer dillere de aynı bu biçimde geçmiş olması gerekir. Kaldı ki bu kelimenin ortaya çıktığı dönemde, mesela; Rusçada /a/ ünlüsü ile başlayan birkaç alıntı kelime mevcuttu.

Bir dilin içerisinde ‘iğdiş edilmiş at’ anlamını karşılayan iki üç kelimenin bulunması, onların semantik farklılaşmasına yol açmıştır. Hâlbuki nispeten yeni ortaya çıkmış olan özel anlamın taşıyıcısı ise her zaman *alaşa* kelimesi olmuştur. bk. Azer. *alaşa* ‘ufak/küçük at’ (krş.: Mançu *alaşan* ‘ufak/küçük at’), Türkm. *alaşa* ‘aygır’.

Farklı Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılan -mış / -miş eki ile olmuş sıfat-fiile gramatik olarak denk gelen Yakut Türkçesindeki *attābit* (*attābit*) kelimesi, kendi içerisinde *at* ‘iğdiş edilmiş at’ kelimesini ve fiil yapım eki olan *-tān* ekini bulundurmaktadır (bkz.: *atta-* ‘iğdiş etmek’, ‘hafifletmek’, P, 195). *Atır* kelimesi ise Yakut lehçesinin fonetiğini göz önünde bulundurursak genel Türkçedeki *aiğır* ‘aygır’ kelimesine tamamen denktir. *Attābit atır* tamlaması, ‘iğdiş edilmiş aygır’ anlamına gelmektedir.

Moğ. *agt(a)* ‘iğdiş edilmiş at’ < Türkçe.

III. *Aiğır* ‘aygır’, krş.: Moğ. *azraga* (edebî Moğ. *ajır̄ya*); Manç. *açjirgan*; Tung. *huse morin*, *adirga*, *muron kōrbəən*.

Azer., Alt., Başk., Kaz., Kırg., Karakalp., Kum., Nog., Tat., Türkm., Özb., Uyg. *aiğır*; Balk. *azır*; Gag. *haiğır*; Tuv. *askır*; Hak. *aşır* (*aşır*); Çuv. *iyir*; Yakut. *atır*.

Çağdaş Türk lehçelerindeki bu kelime içerisinde izlenen fonetik farklılıklar, genel Türkçe **δ* ünsüzünün çeşitli yansımasının bir sonucudur (krş.: **aδğır*).

Yakut Türkçesindeki ünlünün uzun olması art damak /*g*/ ünsüzünün düşmesinden kaynaklıdır. Gagauz lehçesindeki kelime başında /*h*/ ünsüzünün bulunması da bazı Türk lehçelerinde yaygın olan ünsüz türemesi hadisesi ile ilgilidir. Bu husus, kelime başı ünlünün önünde ek seslerin türemesi ve nihayetinde tam bir ünsüz biçimine dönüşme hadisesidir.

Aiğır kelimesinin temel anlamı ‘aygır’dır. Yakut lehçesinde bu kelime (*atır* biçiminde) herhangi bir hayvanın erkek olanını anlatır, mesela; *atır sılgi*, *atır at* ‘aygır’, *atır oğus* ‘öküz’, *atır it* ‘erkek köpek’, *atır kuoska* ‘erkek kedi’ vb (P,

201, 202). Belli ki son örneklerde *atīr* kelimesi ‘güçlü’, ‘kudretli’ anlamında kullanılmıştır.

Aiğır (damızlık erkek hayvan) kelimesinin genel ve belirtilmemiş semantiğinin izleri sadece Yakut lehçesinde korunmamıştır. Bu izler, diğer çağdaş Türk lehçelerinde de tespit edilebilmektedir, mesela; Karakalpak (krş.: *aiğır* *äşäk* ‘erkek eşek’) ve Hakas Türkçelerinde (krş.: *aşır aŋ* ‘erkek samur’), tarihî metinlerde (krş.: LO, 26; Sirâcü’l-kulûb, 31a - *aiğır at*), Moğol lehçelerinde (krş.: Bur.-Moğ. *azarga gahay* ‘yaban domuzu’, *azarga dorgon* ‘erkek porsuk’, *azarga şono* ‘erkek kurt’, *azarga härmən* ‘erkek sincap’). Hem bu durum hem de *aiğır* kelimesinin herhangi bir hayvan türünün erkek cinsini ifade eden bir tamlayan olması durumu, işbu kelimenin etimolojisini yeniden yorumlamaya imkân vermektedir. Ye. İ. Ubryatovaya ile hemfikir olup, *aiğır* kelimesini çok eski bir sıfat-fiil olarak inceleyebildik¹³. Krş.: *tıngur* ‘sakinleştiren’, *ötgiür* ‘keskin’ (Mebâni’l-lugât, 31); *kälgär* ‘gelmiş’ (Sirâcü’l-kulûb, 47b), yine krş.: Özb. *ülgür*, *küpğur* (‘azar, beddua’ anlamını taşıyan kalıplaşmış ifadeler). Bu eski sıfat-fiilde fiilimsi eki çıkartıldığında ai- < *aδ- fiil kökü kalmalıdır. Tek başına *aδ- fiiline rastlanmamaktadır. Ancak tarihî ve çağdaş lehçelerde ‘yapmak’, ‘oluşturmak’ anlamını taşıyan ve kökü ai- unsurunu içeren bir sıra biçim vardır, mesela; Eski Özb. *aila*-. Bir de Türk lehçelerinde müstakil bir fiil şekline dayanan -aδ > -ai fiil yapım ekinin bulunduğunu hatırlatmak gerekir (krş.: *kutaδ*- ‘mutlu ol-’, *kut* ‘mutluluk’).

Yazı dili Moğ. *ağır̄ya* ‘aygır’ < Eski Türkçe *aδğırak (*aδğır-ak).

Tür. *su aygırı* ‘hipopotam’.

aiğır kelimesinin dışında Uygur lehçesinde ‘aygır’ anlamında *a(r)ği* kelimesi kullanılmaktadır. *A(r)ği* kelimesi, Uygur lehçesinde bulunan *a(r)ğün* ve *a(r)ğın* kelimeleri ile aynı kökten gelir (krş.: Kırg. *arğın*). Bu kelimeler, ‘yak (Tibet sığırı) ve ineğin karışımı ya da genel anlamda büyükbaş hayvan melezi’ anlamına gelmektedirler. Bkz. yine: *a(r)ğünşaştı(r)*- ‘melezleştirmek’ (krş.: *arkun* ‘yabanî aygır ve evcil atın karışımı’, MK, I, 107, 421). *Arğ*, *ark* tabanı karışım, melezleşme anlamını ifade ettiğine göre bu tabanın etimolojik açıklama-

¹³ H. Vámbéry, *aiğır* kelimesini *at* kelimesine dayandırmaktadır (*Etymologisches Wörterbuch der turkotatarischen Sprachen*, Leipzig, 1878, s. 14). Bununla iki sebepten dolayı hemfikir olmak zordur. Şöyle ki ünsüzden önceki ötümsüz /t/ ünsüzünün ötümlü /δ/ ünsüzüne dönüşmesi imkansızdır, anlamca türemenin başlangıcını ifade eden tür adlarında ikinci kelime ilkenden önce gelir, tam tersi olamaz.

masını yaparken *ar(a)* ‘orta’, ‘aralık’ kelimesine dayandırmak mümkün olabildi ve *ar* (*arık-* > *ark-*) kelimesinden türemiş bir fiil şekli olarak incelenebilirdi.

Muhtemelen *arğamak* at türü adı da yukarıda zikredilen kelimelerle etimolojik olarak ilişkilidir. Bununla birlikte *arğamak* kelimesi *arğalı* (*arkalı*) ‘ceylan’ kelimesi ile yaklaştırılmaktadır.

Genel bir kavramı ifade eden bir kelimenin ‘erkek’, ‘damızlık’ anlamına gelen bir kelime ile tamlama içerisinde aygır anlamını belirtme örnekleri çok nadirdir ve sadece eski kaynaklarda görülür. Mesela; *ärkäk yon(t)* ‘aygır’ (ThS, 36); *ärkäk bozağu* (ThS, 60).

IV. Baital, biyâ ‘kısırak’. Moğ. *gü*; Manç. *gəo, gəo morin*; Tung. *əktə morin, gek, muran namiiçanni, be*.

Alt., Kırg. *baital, bəä*; Başk. *baital, bəyä*; Gag., Kum., Türkm. *baital*; Kaz. *biyä*; Karakalp., Nog., Özb., Uyg. *baital, biyä*; Tuv. *bä*; Hak. *pii*; Yakut. *biä*.

Baital ve *biyâ* sıklıkla aynı lehçede kullanılıp anlamca farklılaşırlar: *baital* ‘genç döllenmemiş kısırak’ (mesela; Kaz. *baital* ‘üç yaşındaki kısırak’, *biyâ* ‘yavrulamış kısırak’; krş.: Tat. (ağız) *baktsar* ve *sıyrçık*).

Baital kelimesinin etimolojisi anlaşılmıyor (< *bai-ta-l?*, *bai* isim kökü, *ta*-fiil yapım eki, *-l* isim yapım eki). Buna rağmen Yakut lehçesinde ortak *baita(l)* tabanı bulunan, ama farklı anlamlara gelen çok sayıda kelime vardır. Mesela; *baitahın* ‘yazın gezmiş inek veya kısırak’, ‘doğum yapmamış kadın veya dişi hayvan’; ‘yavrulamış’; *baitahır-*, *baitahıy-* ‘dölsüz kalmak’ (P., 339-340), krş.: Moğ. *baytsan* ‘döllenmemiş inek, kısırak’. Bur.-Moğ. *baytaha(n)* ‘birkaç yıl devamında döllenmemiş inek, kısırak’.

Biyâ kelimesine dair şu söylenebilir: içerisinde *bi* unsuru vardır, krş.: *ak bi-si* ‘beyaz kısırak’ (ThS, 7), ‘kısırak’ (MK, III, 88, 206, 310). Bununla birlikte *biyâ* kelimesinin Kıpçak lehçelerinde yaygın olan *bikä~bigä* ‘hanımefendi’ kelimesi (krş.: Tat. *bikä*) ile ilgisi ihtimali söz konusudur. Bu tahmini doğrulayan iki durumu da burada belirtmek gerekir: 1) *bijä* kelimesi Türk lehçelerinde nispeten yeni ortaya çıkmıştır, 2) Türklerin dinî inançları lehçelerde mesela; ‘baba’, ‘ana’, ‘bey’, ‘hanım’, ‘ihtiyar’, ‘ihtiyar hanım’ vs. gibi hayvan adlarının türemesine yol açmıştır. Krş.: Yakut. *äbän, ämän* ‘ihtiyar kadın’, ‘ihtiyar kısırak (ana)’ (P, 216); *äbigä, öbügä* ‘büyük dede’, ‘büyük nine’, ‘ayı’ (P, 219); *äsä* ‘dede’, ‘ayı’ (P, 307).

Oğuz lehçelerinde ve bazı diğer lehçelerde *baital* ve *biyâ* kelimelerine *kısrak* ve *madân* kelimeleri eşdeğerdir.

Kısrak kelimesi Azer. ağızlarında (*gısrığ*), Gag. (*kısrak*), Tür. (*kısrak*) ve Çuv. lehçesinde (*kısrä*): ‘yaşı kaç olursa olsun kısrak’), diğer lehçelerde genelde ‘genç ya da döllenmemiş kısrak, yeni yavrulamış kısrak’; Kaz. ve Kırg. *kısrak*; Türkm. *kısrak* ‘bir yaşındaki kısrak’; Hak. *hısrıh* ‘iki yaşındaki kısrak’.

Bu son durum, *kısrak* kelimesinin özel anlamıyla birlikte tarihî Türk lehçelerinde muhtemel yaygın kullanıldığına işaret etmektedir. Hâlbuki Kaşgarlı’da (MK, I, 203) bu kelime genel ‘kısrak’ anlamında idi, krş.: Zemahşerî, II, 171; Telegdi, 317.

Yapısal olarak ‘kısrak’ kelimesi ikiye ayrılır: *kısır* ve *ak*. Birinci kısmın anlamı kelimenin tam anlamı ile yaklaşık aynıdır. Ancak bu kısım sadece at ile ilgili değil de başka hayvanlar ile ilgili önemli bir özelliğe sahiptir. Mesela; Türkm. *gısır*; Başk., Kaz., Tat., Özb. *kısır*; Hak. *hızır*; Çuv. *hışır* ‘döllenmemiş’, ‘kısır (hayvan)’; Gag. *kısır* ‘kısır’ (hayvan ve insan hakkında); Nog. *kısır* ‘dört yaşına kadar yavrulamamış inek’, Uyg. *kısır* ‘düşük yapmış inek’; krş.: *kısır* ‘doğum yapamayan kadın’, ‘döllenmemiş dişi hayvan’ (MK, I, 364, MK, III, 88); *kısır kalgan tişi tēvā* ‘döllenmemiş dişi deve’ (Zemahşerî, II, 298, 312).

Kısır kelimesi, edebî Moğ. *keüser* ‘kısır’ kelimesine dayandırılır (Mançuca *kisari*): **kewüser* [*kewü(n)* ‘bebek’, edebî Moğ. *keüken*; +*ser* ‘olumsuzluk, eksiklik eki’, krş.: Türkçedeki ‘+sız, +siz eki’]¹⁴.

Mädân kelimesi (ağızlarda *maidan*) Azerbaycan Türkçesinde *kısrak* için genel ad olarak kullanılmaktadır ve Farsçadan alıntıdır (مادیان Fars. *mediyan* ‘kısrak’).

V. *Kulun. tay* ‘tay’. Moğ. *unaga(h)*; Mançu *unahan*, Tung. *morikan*, *çārder*, *muron hutən*, *muran ænkæçænni*.

Kulun, tay (ve bunlardan türemiş kelimeler) bir sıra başka kelimeyle birlikte farklı yaş gruplarının adı olarak kullanılmaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde ‘tay’ kavramının ayrı, bütün yaş farklılıklarının dışında tutma eğilimi varken, bahsedilmiş her kelime ayrı olarak ek genel anlam kazanmaktadır: Azer. *day*, *dayça*, *gulun*; Başk., Gag., K.-Kalp., Kum., Türk. T., Türkm. *tay*, *tayçık*, *kolin*; Özb. *kuluntây*, *tây*; Uyg. *tayçak*; Çuv. *tiha*, *hulun*.

¹⁴ bk. DAN- V. Leningrad, 1925, s. 20.

a) *Kulun* (*kulunak*, *kulunçak*, *kulungaş*). *Kulun* ‘doğumundan bir yaşına kadarki tay’; Krş.: Azer. *gulun*; Alt., K.-Kalp., Tuv., Özb., Uyg., Yakut. *kulun*; Başk. *kolon*; Gag. *kuli*; Nog. *kulin*; Hak. *hulun*.

‘Tay doğurmak’ anlamındaki fiil biçimlerinin sadece *kulun* kelimesinden türemeye mümkün olması, *kulun* (‘tay’ anlamındaki) kelimesinin tay anlamına gelen diğer kelimelerle kıyasla semantik özgünlüğünü teşkil etmektedir: *kulunla-*, *kulunna-*, *kulunda-*, *kulna-* (MK, III, 91, 92). *kulun* < **kul*(?)¹⁵.

Tat. (ağız) *känäş*, *konaka*, *susun* ‘bir yaşına kadar tay’ < Rus.

b) *Tay* (*tayca*, *tayçak*, *tayçanak*, *taylak*, *tayzak*)¹⁶ *Tay* kelimesi ‘bir-iki yaşlarındaki tay, erkek tay’ anlamında yaygın, ‘iki yaşındaki tay’ anlamındaysa daha az kullanılır. Mesela; Azer. (ağız) *day* ‘bir yaşından iki yaşına kadarki erkek tay, tay, *dayça* ‘yeni doğmuş tay’, ‘altı-sekiz aylık ile bir yaşına kadarki tay’ (*daylah*), ‘bir yaşındaki tay (erkek tay)’; Alt., Kaz., Tat. *tay* ‘bir yaşındaki tay’; Başk. *tay*, Özb. *tây*, Yakut. *tıy* ‘iki yaşına giren tay’; Hak. *tay* ‘iki ila üç yaş arasındaki tay’.

Tay kelimesi Tatar Türkçesinin ayrı ağızlarında *imçägäs* ‘göğüs emen’ kelimesi ile yan yana gelerek (*imçägästay*) *kulun* kelimesinin anlamını karşılar.

İncelediğimiz kelimenin en eski yazılı kaynaklarda tespit edilen biçimi çağdaş biçiminden farklı değildir: تى *tay*, MK, III, 158 (AFT, 084; İbM, 70). Çuv. *tiha*¹⁷ kelimesine gelince, onu Moğ. *taha* kelimesi ile ilişkilendirmek gerekir.

Türkçenin eski dönemlerinde genç atlar için iki adlandırma, yani *tay* ve *kulun* varken, *tay* anlamı, doğal olarak günümüzde kullanılan yaş gruplarının dışına çıkar. Bununla birlikte *tay* kelimesinin anlamı bir yandan çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi *kulun* (herhangi bir ayın içinde olan, ancak ‘bir yaşını tamamlamamış at yavrusu’) kelimesinin işlev sınırlarına yakındı, öte yandan çok yaygın kullanımından dolayı bazen *tay* kelimesinin yerine *at* kelimesini kullanmak mümkün olur. Böyle dönem üç yaşına gelir ve dolayısıyla *tay* kelimesinin semantik içerik sınırlarına bir ila üç yaş arasındaki bütün yaş

¹⁵ bk. KSz, ZVII, 131; MSFOu, CIII, 208: burada *kulun-kulan* kelimesinin ‘gezen’ kelime olduğu (mesela; Akad dilinde ‘katır’ anlamında ve *kudûnu*, *kudânu*, *kudanmu*, *kudînu* biçimlerinde bulunduğu) tahmini ileri sürülmektedir.

¹⁶ bk. Radloff Sözlüğü, III, 770 (Barab.)

¹⁷ V. G. Yegorov, Çuv. *tiha* kelimesini, ‘tay-’ *ha* kelimesine dayandırır. *ay* hecesinden gelişen /y(i)/ diftongunu da aynı B. Ya. Vladimitsov gibi açıklamaktadır (*Sovremenniy çuvaşskiy literaturniy yazık v sravnitelno-istoričeskom osveşenii* (Tarihî-Karşılaştırmalı Açıklamalı Çağdaş Çuvaş Edebî Dili), I bölüm, Çeboksarı, 1954, s. 175).

dönemi dâhil olur. Eski Türklerin *tay* kelimesini, binek atını adlandırmak için kullandığı kelimeler bunu kanıtlamaktadır: *käbüil mündiñ argun yana tazı tay* (her türlü Arap atlarına, melez atlara ve taylara malik oldun)¹⁸ (KB, II, 484) Tabi ki bir yaş civarı veya ikinci yaşına giren tayın binek olarak kullanımı her ne durum olursa olsun mümkün değildir.

Tay kelimesinin neredeyse hiç kullanılmadığı Tuva Türkçesinin ağızlarında, bu yaş grubuna *sarbā* (Alt. *sarbağa*; *sarbā*, *sarbi*, RSI, IV, 341, 342) ve *bogba* ‘bir yaşındaki tay’ kelimeleri girer. Bu kelimeler, büyük ihtimal Moğol lehçelerinden geçmiştir.

a) *Yabağa*. Bu kelime, çeşitli anlamları ifade etmesi sebebiyle belirli bir yaş grubuna atfedilemez. Krş.: Alt. *ĵabağa* ‘iki yaşa kadarki tay’; Başk. *yabağı*, *ababak* ‘sonbaharda doğan ve sonraki yılın ilkbaharından iki yaşına kadarki tay’ Kaz. *ĵabağı* ‘altı aydan bir yaşına kadarki tay’; Kırg. *ĵabağı* ‘beş-altı? aylık tay’; Karakalp. *Yabağı* ‘bir yaşındaki tay’, Nog. *yapaş* ‘yenidoğan tay’, Tat. *yabağa* ‘doğduktan sonraki ikinci ilkbaharı gören tay’; Tuv. (ağız) *çavā* ‘bir yaşındaki tay’, ‘iki yaşındaki tay’, Türkm. *yapağı* ‘yenidoğan tay’; Hak. *çabağa* ‘iki yaşındaki tay’; Yakut *ubaha* (krş.: *ubasa*, *uğasa*, P, 2968) ‘ilk kışını yaşayan tay’, ‘ikinci yılını yaşayan tay’.

Yaş gruplarını ifade eden birçok diğer kelimenin de olduğu gibi, *yabağa* kelimesinin etimolojisi de belirsizdir. Tay için *yabağa* adlandırmasının kullanımını ilkbahardaki yün dökülmesi ile ilgili olabilir diye bir varsayım mevcut (F. G. İshakov). Bkz.: *yabağa* ‘dökülmüş yün (ilkbaharda hayvanların üstünden dökülen yün)’. Bu varsayımdan hareketle söz konusu kelimenin çok anlamlılık nedenlerini ortaya çıkarmak kolaydır.

Yukarıda geçen bütün biçimler doğal olarak ortak Türkçe **d’abağa* biçimine dayanır. Bu kelimeye karşılık gelen Moğolca biçimler de vardır: Bur.-Moğ. *dāgan* ‘iki yaşındaki tay’, *dāhi* ‘ilkbaharda dökülen yün’.

b) *Ġunan*. *Ġunan* kelimesi üç yaş grubuna aittir. Bu grup iki-üç yaşındaki genç atları kapsar. Önceki iki kelime gibi, *Ġunan* kelimesi belirtilen yaş grubu çerçevesinde belirli bir doğal cinsiyete aidiyeti ifade edebilir. Krş.: Başk. *konan*, Kaz. *kunan*, Nog. *kunan* ‘iki-üç yaşlarında aygır’; Kırg. *kunan*, Tuv. (*hu-*

¹⁸ Krş.: Farsça *kaval* ‘hızlı at’ (M. Vasmer, I, 584), ET *käväl at* ‘hızlı yürüyen at’ (MK, I, 395; II, 133). Bu kelimelerin Rusça *кобыла* (*kobila*) ‘kısarak’ kelimesiyle bağlantısı M. Fasmer’e göre hayret vericidir. Ancak Fasmer’in de katıldığı, kelimenin bu etimolojisi (Hint-Avrupa dil ailesinin dışına çıkmasa da) pek tatmin edici değildir.

nan)at, Türkm., Uyg. *ġunan*, Özb. *ġunân* (Özb. Ağız *ġunan*, *ġunan*) ‘iki-üç yaşındaki at’.

Bazı Türk lehçelerinde bu kelime ‘kulan’ kelimesine bulaşmıştır, krş.: Azer. (ağız) *ġulan*, *ġulança* ‘iki (üç) yaşındaki kısrağ’; Türkm. *ġulayın* ‘iki yaşındaki düve’.

Tuva Türkçesi ağızlarında bu yaş grubunu anlatan bir kelime daha vardır: *şüdüläñ* (Krş.: Bur.-Moğ. *şüdeleng* ‘üç yaşındaki at’); Gagauz T. *kārēñji* (?), Azer. ağız. *ürijä* (Krş.: Moğ. yazı dilinde *ürije* ‘üçüncü yılındaki at’, Bur.-Moğ. *üreə azarga* ‘dört yaşındaki aygır’).

ġunan başta inek olmak üzere diğer hayvanların yavruları anlamında diğer kelimelerle tamlama içerisinde de kullanılır: Alt. *kunan bozu* ‘iki-üç yaşındaki buzağı’; Başk. *konan ügəz* ‘iki-üç yaşındaki boğacık’ Kaz. *kūnan būzau* ‘iki yaşından üç yaşına kadarki buzağı’; Kırg. *kunan ögüz* veya *kunan buka* ‘iki yaşından üç yaşına kadarki boğacık’, *kunan kunayın* ‘iki yaşından üç yaşına kadarki düve’ (*kunayın* ‘düve’); Nog. *kunan ögüz* ‘üç yaşındaki boğacık’; Tuv. *ġunan bızā* ‘iki-üç yaşındaki buzağı’, *ġunan buğa* ‘iki-üç yaşındaki boğacık’, *ġunan kazıra* ‘düve’.

ġuna(n) kelimesinden kısrağ veya düve anlamları için kullanılan *ġunayın* biçimi türemiştir. Mesela; Başk. *ġunayın* ‘iki-üç yaşındaki kısrağ’, Kaz. *kūnayı* ‘üç yaşındaki dişi (inek, deve, at)’; Özb. *ġunayın*, Uyg. *ġunayın* ‘üç yaşındaki düve’.

Yukarıdaki örneklerden *ġunan* kelimesinden türemiş kelimelerin hayvanların cinsiyet farklılıklarının ifadesi ve öznel değerlendirme kategorisi biçimlerinin kazanılması sırasında ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci durumda, erkek hayvan adına (tabanda son ses /n/ ünsüzü yoktur) *-jin* eki gelir. Mesela; Nog. *kunan* ‘aygır’ ve *kunayın* ‘üç yaşına kadar kısrağ (düve)’. İkinci durumda *-şa* eki gelir, Kaz. *kūnanşa* ‘üçüncü yılındaki aygır (sevimli biçimde)’; Nog. *kunanşa* ‘üç yaşına kadarki boğacık’.

Altay dillerindeki dil bilgisel cinsiyetin izleri ilk olarak B. Ya. Vladimirtsov’un dikkatini çekmiştir. Bu meseleye dair bir makalesinde, Reşidüddin’in Moğollarla ilgili bir açıklamasına atıfta bulunur: “Şöyle bir gelenek vardır: Tutukolyut aşiretinden olan erkeklere ‘Tutukultay’, kadınlara ise ‘Tutukulçin’ denir...”¹⁹.

¹⁹ B. Ya. Vladimirtsov. *Sledi grammatičeskogo roda v mongolskom yazıke* (Moğolcada Dilbilgisel Cinsiyetin İzleri). DAN.-V. L., 1925, s. 32.

Moğol yazı dilinde *-jin* eki mevcuttur (Moğ. *-j*, mesela; *gunj, dönj*). Türk dilindeki malzemede sadece Moğolcadan alıntı kelimelerde izlenen bu ek, onun Moğolca kökenli olduğunu hissettirir.

Cinsiyet farkının morfolojik ifade yöntemi, en azından söz konusu kelime grubu içinde, Türk lehçeleri için tipik olmadığını iddia etmek için her türlü neden vardır. Belirtilen farklılıklar, her iki cinsiyetten türler için özel kelimelerin bulunmadığı durumlarda, genellikle betimsel olarak, hayvan adlarına ‘erkek (damızlık)’ ve ‘dişi’ anlamlarına gelen kelimeler eklenerek ifade edilir. Atın yaş grupları için bu kelimeler *askır* ve *bä, är* ve *kıs* Tuva Türkçesinde, mesela; *hunan askır* ‘iki-üç yaşındaki aygır’, *hunan bä* ‘iki-üç yaşındaki kısrağ’, *är bogba* ‘bir yaşındaki erkek tay’, *kıs bogba* ‘bir yaşındaki dişi tay’ (*är* ‘erkek’, ‘eril’, *kıs* ‘kız’); *kälä* Azerbaycan Türkçesi ağızlarında, mesela; *kälä dai* ‘iki yaşından üç yaşına kadarki aygır’ (*kälä* ‘damızlık boğa’) vs. Bu yöntem (at için) ağırlıklı olarak Tuva Türkçesinde kullanılır. Moğolca kelimeleri ödünç almadan önce, görünüşe göre diğer Türk lehçelerinde kullanılıyordu, krş.: *ärkäk bozağu* ‘boğacık’ (ThS, 61).

a) *Dönön*. Krş.: Alt. *tönön* ‘üç-dört yaşlarındaki at’; Başk. *dünän*, Kaz., Karakalp. *dönän* ‘üç-dört yaşlarındaki aygır’; Nog. *dönön* ‘dört yaşına kadarki aygır, boğa’; Tuv. *dönän, tönän (at)* ‘dört yaşındaki at’; Türk. *dönän, dunan* ‘üç yaşındaki hayvan (at, deve vb.)’; Uyg. *dönän* ‘dört yaşındaki at’; Özb. *dünän* ‘dördüncü yılındaki at veya koç’.

Dönön kelimesine *-jin* eki getirildiğinde karşılık gelen yaş grubundaki dişi-yi belirtir. Mesela; Alt. *tönöjin* ‘dördüncü yılındaki kısrağ ya da inek’; Başk. *dünayän*, Karakalp. *dönöjin* ‘üç-dört yaşlarındaki kısrağ’; Nog. *dönöjin* ‘dört yaşına ulaşmamış olan inek, kısrağ’, Tuv. *dönän bä* ‘dört yaşındaki kısrağ’.

Ġunan ve *dönön* kelimelerin farklı Türk lehçelerinde at ve diğer hayvanların yavrularını adlandırmak için kullanımı, bu kelimelerin (Moğolca alıntılarının) içeriğinde ‘üç’ ve ‘dört’, yani *ġu-* ve *dö-*²⁰ sayı köklerinin bulunduğu varsayımına karşı olumlu bakmamıza izin verir. Bu bağlamda belirtilmiş kelimelerin ilk anlamları şöyle verilebilir: *ġunan* ‘üç yaşındaki hayvan’, *dönön* ‘dört yaşındaki hayvan’.

Yakut Türkçesinde *ġunan* ve *dönön* kelimelerine *ticägä (ticänä, tiñäsä, tigäsä)* ‘sonbahar döneminde üç yaşındaki atlar ve boynuzlu hayvanlar’ ve

²⁰ bk. “Grammatičeskiy kommentariy k Mukaddimat al-Adab” (Mukaddimetü’l Edeb’e Dilbilgisel Yorum), I, “Trudi İnstituta Vostokovedeniya”, XIV. Moskova-Leningrad, 1938, s. 69.

öñürömär ‘dört yaşındaki atlar ve boynuzlu hayvanlar’ kelimeleri denk gelir. İlk kelimeyi E. Pekarskiy (P, 2686) *tīs* ‘diş’ (*tīsī* ‘süt dişlerinin dökülmesi’ P, 2687)’e dayandırmaktadır. Bu adlandırmayı, üçüncü yılın sonbaharında gerçekleşen süt dişlerinin dökülmesiyle ilişkilendiriyor. İkinci kelimenin etimolojisi açıklığa kavuşturulamamıştır.

Tuva Türkçesinin ağızlarında *dönön* kelimesinin eş anlamlıları Moğolcadan alıntı *kijālan* (*kışālan*) ve *sojālan* (*soñgu sojālan*) kelimeleridir: Bur.-Moğ. *hizālang* ‘dört yaşındaki kısrağ’, Moğ. *hyazālan* ‘dört yaşındaki’ (hayvanlar hakkında); Yakut Türkçesinde *kitlur*(*kitut*) ‘genç kısrağ’ + *lr?*, bkz.: P, 1452). Krş.: Tuv. *çēdiškän a’t* (*çēdiškän* ‘olgun’).

b) *Tulan*: *Tulan* ‘beş yaşındaki hayvan’ Moğolcadan alıntı bir kelimedir. Kelimenin kökü (*tu*) ‘beş’ sayısı ile ilişkilidir (**tawun*; Oyrat. *tūlñ* ‘beş yaşındaki’ < (**tawtayar*, **tawtalan*)²¹.

Tulan esasen eski metinlerde geçmektedir: *تولان tulan* ‘beş yaşındaki hayvan’ (Zemahşerî’nin Sözlüğü, II, 407). Yakut lehçesinde *tulan* (*tuolan*, *tuollañ*) ‘iri’, ‘büyük’ anlamlarındadır ve tam olgunluğa ulaşmış hayvanlar için kullanılır, *tuollañnābit* ‘olgun yaşa ulaşmış’, ‘olgunlaşmış’ (P, 2821). Çağdaş Türk lehçelerinde *tulan* kelimesine anlamca denk gelen *bāšti* (*bāš* ‘beş’ veya *bāš-* ‘piş-’) kelimesi vardır. Mesela; Kaz. *bāsti at*, *bāsti biyē*; *bāšig* (*bāš-* ‘piş-’), mesela; Tuv. *bājik* ve kısmen *kāksä* (*kāksä* ‘eski’), mesela; Kaz. *kāksä*.

(2). *Kulan* ‘yabanî at’, ‘yabanî eşek’, Moğ. *hula(n)*.

Kaz. *kūlan*; Kırg., Nog., Karakalp., Uyg. *kulan*; Tür. *kolon*; Türkm. *ğulan*; Özb. *kulān*;

Krş.: *kulan* (MK, I, 214).

Etimolojik olarak *kulan* kelimesi *kula* ‘sarı-gri’, ‘kula’ ‘doru’ sıfatıyla ilişkilendirilir (bk. RSI, II, 967, 968).

Eski Türk lehçelerinde *kulan* kelimesine anlamca *būs* ve *tāni* kelimeleri yakındır (bk. Chin.-Uig. WB., 16), çağdaş Kırgız Türkçesinde *tarpañ* ‘kulan-aygır’, Kazak Türkçesinde *tarpañ* ‘inatçı ürkek’ (*tarp-* ‘ön toynaklarını yere vurmak’).

(3). *Katır* ‘katır’, krş.: Moğ. *lūs*, Moğ. yazı dili *lusa*.

Azer., Türkm. *ğatır*; Gag., Tür. *katır*; Kaz., Karakalp. *kaşır*; Kırg., Tat. *kaçır*; Özb., *haçır*; *katır* (MK, I, 364).

²¹ bk. B. Ya. Vladimirtsov. *Sravnitel'naya grammatika* (Karşılaştırmalı Gramer), s. 259; G. J. Ramsstedt, *Studies in Korean Etymology*. MSFOu, XCV, 77, 259.

Söz konusu kelime içinde farklı ünsüzlerin varlığı, bazı Türk lehçelerinde /m/ ünsüzünün istikrarsızlığı, dar ön ünlüden önceki konumda /ç/ (> /ş/) ünsüzüne dönüşmesi ile açıklanmaktadır. Böylece, /m/ ünsüzüyle ilgili çeşitlilik etimolojik olarak başlangıç konumundadır. Bu nedenle katır kelimesinin *kat*-‘karıştır-’ fiiliyle ilgisini tahmin edebiliriz. Buna ilkin H. Vambéry dikkatleri çekmiştir²².

Eski Özbek Türkçesinde *katır* kelimesine *barak* kelimesi denk gelir, bkz.: *barak at* ‘katır’ (Sirac Al-Kulüb, 38a); *Suläimannıñ barakı* ‘Süleyman’ın binek hayvanı’ (Muhabbat-nâme, 160 b). Çağdaş Türk lehçelerinde *barak*, köpek cinslerinden biridir, Farsçada ‘uzun tüylü İsfahan kedisi’ dir.

(4). *Tu(r)ti* ‘midilli’.

Özb. (ağız) *tatti, toti*; Uyg. *tu(r)ti*.

Tu(r)ti Türk lehçelerinde bir dereceye kadar gizemli bir kelimedir. İçerisindeki ünlü ve ünsüz seslerde görülen önemli dalgalanmalar, kelimenin ilk biçimine ulaşmayı zorlaştırır. Bu nedenle, *tu(r)ti* kelimesinin Tacik dilinde aynı anlama gelen *totu* kelimesiyle ilgisi meselesi belirsizliğini koruyor. Bununla birlikte, Uygur lehçesinde Tacikçe *totu* kelimesine indirgenemeyen özel bir fonetik formun bulunması, bu kelimenin öz Türkçe olarak kabul görmesi gerektiğini burada belirtmemiz gerekir.

Tu(r)ti kelimesiyle birlikte Özbek Türkçesinde (esasen ağızlarında) kullanılan *päkki* (*pakki*, krş.: *päki* ‘küçük bıçak’ BSl, I, 318) kelimesinin kökü *päkänä* ‘kısa boylu’, ‘cüce’ ile ortaktır, krş.: Tac. *pakana*.

(5). I, IV. *Ui, sıgır, inäk* ‘inek’, krş.: Moğ. *ünē(n)*; Manç. *ihan*, Tung. *ihan, maçālā, inak, həkən, hukən*.

Ui. Alt., Kırg. *ui* (*inäk ui*) < ET *ud*, و ا *ud* ‘inek’ “Çiğillerde” (MK, I, 34; MK, II, 358; III, 43; Suv., 4, 299, 477 vs).

Kırg. (ağız) *jündü ui* ‘ (jündü ‘yünlü’).

Sıgır. Başk. *hıgır*; Gag. *sır*; Kaz., Kar., Karakalp., Kumık, Nog., Tat. *sıjır*; Özb., Türkm. *sıgır*; Uyg. *sıjır*.

Arka sıra ünlülü biçim, yazılı eserlerde kayda geçenler arasında en eski biçimdir (MK, II, 79, 189). Türk lehçelerinde bu biçimin değişimleri iki yolla gerçekleşmiştir: 1) vokalin ön sıraya geçmesi, 2) kelime başı konsonantın dönüşümü, mesela; Başk. *c* > *h*; kelime içi konsonantın dönüşümü, mesela; Güney ve Batı grubu lehçelerinde *ğ* > *j* > *0*, Gag. *sır* (CC, 67: *sır*).

²² bk. H. Vambéry. Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 194.

Aynı *ui* kelimesi gibi, *sıgır* kelimesi de tarihî lehçelerde ‘inek’ (*sıgır boka müñrâşür* ‘inek ve boğalar möler’, MK, II, 79; *ud müñrâdi* ‘inek möledi’, MK, III, 43) ve türü anlamını ifade ederdi, yani isteğe bağlı ‘boğa’ anlamına da gelirdi. Bu nedenle her iki kelime de on iki yıllık hayvan takvimindeki kronolojik sisteme dâhil edilebilirdi²³, *sıgır jılı* (AFT, 095; 100; IbM, 61), *ud jılı* (MK, I, 45; Suv., 33), *ud küni* (TT, VII, 43) ve tam da bu nedenle her iki kelime çağdaş Türk lehçelerinde tek türe ait farklı hayvan kategorileriyle bağıntıyı korumuşlardır. Şöyle ki mesela; Türkiye Türkçesinde *sıgır* ‘boğa’, ‘öküz’, ‘inek’, *ui* Altay ve Kırgız Türkçelerinde ‘inek’, Uygur Türkçesinde ‘öküz’, ‘boğa’ anlamlarıdır. Karaim Türkçesinde *sıgır* ‘öküz’, *sıjır* ‘inek’²⁴.

Ui ve *sıgır* kelimeleri kullanım açısından karşılaştırılırsa, zaman içerisinde ilk kelimenin kullanıldığı lehçe sayısının azaldığı görülür, *sıgır* kelimesinin edebî dilde kullanımı giderek artmaktadır. Bu hayvan türünü ifade eden söz varlığının gelecekteki gelişimini öngörmeden, *ui* kelimesinin tek tanımı olduğu lehçelerde de bu kelimenin kabul görmeme olasılığı hâlâ vardır denebilir.

Türk. *saçlı sıgır* ‘bufalo’, (‘saçlı, yünlü inek’). Türkm. *därä sıgırı* ‘geyik’ (Moğ. *dayr* < **dayır* ‘erkek geyik’).

H. Vambery tarafından teklif edilen *sıgır* kelimesinin etimolojisi (*sağ-* fiilinden türemiş geniş zaman sıfat-fiili)²⁵, bazı fonetik tutarsızlıklara rağmen kabul edilebilir (*sağ-* eylemi ifade eder, *sıgır* ise eylemin objesidir, yani pasif başlangıçtır). *sağ-* ve *sıgır* kelimelerindeki kök ünlüsünün farklılığı Türk lehçeleri için izah edilebilir bir durumdur. Söz konusu büyükbaş hayvanın adı geniş ünlülü varyantı ile de karşımıza çıkar: Kırg. *sayır* ‘büyükbaş hayvan’.

İñäk. Azer., Özb. (ağız), Uyg. *inäk*; Alt., Gag., Kırg., Tuv., Tür., Türkm., Hak. *inäk*; Çuv. *inä*; Yakut. *inaḥ*.

Kelimenin çağdaş biçimlerinin eski biçiminden (*inäk*, ThS, 60; Pel. KP, 260) olan farkı esasen damak /ŋ/’sinin kaybolmasındadır.

İñäk kelimesi (Moğ. yazı dilinde *ünigen*)²⁶ türü ifade etmez, sadece dişiye ifade eder. Şu kelimeler ile ortak kökenlidir: *inän* ‘dişi deve’ (MK, I, 120, 289;

²³ *İñäk* (*inäk*) kelimesi sadece Soyotlar’ın on iki yıllık hayvan takviminde yer alır, *öküz* kelimesine ise sadece Azerbaycan’da ve Buhara Özbeklerinin takviminde rastlanır. “Vostoçnyje zapiski”, I, Leningrad, 1927, s. 152.

²⁴ T. Kowalski. Karaimische Texte im Dialekt von Troki. “Prace Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademji Umiejętności”, Nr. 11, Kraków, 1929, s. 273.

²⁵ H. Vambery. Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 188.

²⁶ B. Ya. Vladimirtsov. *Sravnitelnaya grammatika* (Karşılaştırmalı Gramer), s. 175.

ThS, 8), *inçäk* ‘dişi köpek’ (Tat. *änçäk*), *änäk* ‘dişi’ (Tat. ağızda *änäk kui* ‘dişi koyun’). Bu kelimelerin tabanı *inä*, *änä* ‘ana’ olabilir.

Mahmud Kâşgarlı’nın kaydına göre (MK, I, 111), Oğuzların dilinde *inäk* ‘dişi kaplumbağa’ anlamına da gelir.

Uygur Türkçesinde *kälä* (kala) kelimesi *inäk* kelimesinin yerine geçmiştir. Çağatay T. *kälä*, Farsça 1 گله ‘sürü’; 2) ‘sağlıklık inek’ RSI, II, 1112: Calc. WB, *kälä* kelimesinin çevirisi şöyledir: شردار کاو ماده.

Azer. *kälä* ‘üç ila dört yaşa kadar boğa’, ‘erkek büyükbaş hayvan’, Azer (ağız.) *kälä dai* ‘üç yaşındaki aygır’.

Eski Özbek Türkçesi metinlerinde *kälä* kelimesine ‘büyükbaş hayvan’ (büyükbaş hayvan sürüsü) genel anlamıyla eş anlamlı tamlamalarda rastlanır: *makı jigirmi bəş jığaç jər kälä kara tört ayaklıg yanvarlar turar ärdilär* ‘yirmi beş ağaçlık yerde dört ayaklı hayvan sürüsü dururdu’ (Sirâcü’l-Kulüb, 32 b), *kälä kara* ‘büyükbaş hayvan’ (Rbg, 118). Türkm. *mal-ğara* ‘büyükbaş hayvan’. *Kälä* kelimesinin bu anlamı Mukaddimetü’l-Edeb’de de kaydedilmiştir: *kälä* = *adūsun* (Zemahşerî, II, 95, 96, 109, 155 vs.). Etimolojik anlama yakın olması (Farsça گله) Türk lehçeleri için birincil ve aslıdır. ‘İnek’ ve ‘boğa’ anlamlarıysa özeldir ve şüphesiz daha sonra ortaya çıkmışlardır.

Hayvan adının genelleşmiş ve toplu addan ayrı bir tür veya cinsin adına kadar anlamsal gelişim yolu izlenebilir. Örnek olarak *tuğar* ‘küçük (ve büyük)baş hayvanlar’ kelimesi verilebilir, *tuvar* ‘boynuzlu hayvanların temsilcisi’ ve öncelikle de ‘inek’ (HŞ, 73); Karakalp. *tuvar* ‘genç hayvanlar’; Tat. (ağız) *tuvar* ‘büyükbaş hayvanlar’; Azer., Tür. *davar*, Türkm. *dovar* ‘küçükbaş hayvanlar’; ya da *bähliim* (Farsça بیه) ‘yabanî’ kelimesi, *bähliim* ‘antilop’ (RSI, IV, 1583).

II. Oğuz ‘boğa’, ‘öküz’, Moğ. *şar*, *ühər*; Manç. *uhər*, *taman*; Tung. *husə ihan*, *ugus*, *çar*, *hukur*.

Azer., Türkm. *öküz*; Başk. *ügäz*; Gag. *jöküz*; Kaz., Karakalp. Nog. *ögiz*; Kar., Kırg., Kum., Tür. *ögüz*; Tat. *ügäz*; Özb. *hükiz*; (Özb. ağız. *ükiz*, *hävükiz*); Uyg. *höküz*; Çuv. *vikir*; Yakut. *at oğus*.

Oğuz (~*ögüz*) biçimi fonetik olarak en eski biçimdir. Kelimenin Çuvaş Türkçesindeki rotasizimli biçimi Eski Türk lehçelerinin iki büyük ağız grubunun ayrıldığına işarettir: R grubu ve Z grubu. Moğol yazı dilindeki *üher* kelimesi, genel Moğolcanın R grubu ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Oğuz kelimesinin başında türemiş olan ilave ünsüzler türeme hadisesidir.

Oğuz (~*ögüz*) kelimesinin Hint-Avrupa dillerinden çok eski bir alıntı olduğu da çok olasıdır²⁷.

X-XI. yüzyıllardan itibaren Türk lehçelerinde ‘damızlık boğa’ anlamını taşıyan kelimenin ödünçleme veya özel kelimeyle yenilenmesi sonucu anlamı gittikçe daraltılan *oğuz* (‘boğa’, ‘iğdiş edilmiş boğa’ ve ‘damızlık boğa’) kelimesinin ilk (birincil) anlamını Başkurt, Nogay, Tatar ve Çuvaş lehçeleri korumuşlardır.

Lehçe ağızlarında *oğuz* kelimesinden küçülme, okşama biçimleri oluşmaktadır. Mesela; Tat. (ağız) *ügözük-ügöz bozau*; Özb. (ağız.) *ügüzçä, ügüzçä*; Türkm. *öküzçä* ‘boğacak’; Azer. *buğaça* ‘boğacak’; Gag. *jänävärjik* ‘kurtcuk’; Kırg. *aiğırak* (*adğırak* ‘dağ keçisi’, MK, I,144), *koçkorok* ‘genç iğdiş edilmiş koç’; Tat. (ağız) *aiğırçak, aiğırçık* ‘genç aygır’; Türkm. *äşäjik* ‘eşecik’ vs. Son örnekteki kelimelerin semantik gelişim özelliği şudur: Genç hayvanların yaş kategori ayrımı yapılmadan küçültme anlamı genelleştirilmiş/genel anlama dönüşmüştür.

İncelediğimiz kelimenin daha geç semantik eşdeğerleri bazı Türk lehçelerinde şunlardır: *çar* (Alt. *çar*, ‘kadın dilinde’ ‘inek’; Tuv. *şarı*) < Moğ. *şar* ‘öküz’, ‘iğdiş edilmiş boğa’ ve *tazın* (Hak. *tazın*, Gag. *tosun* ‘üç yaşındaki boğa’, Tür. *tosun* ‘buzağı’, *tos* ‘boynuz vuruşu’ ‘boynuzlama, süsme’).

Tazın kelimesinin (*tosun* kelimesine kıyasla) ilk hecesinin telaffuzunu anlatmak için bu kelimelerin içerisindeki ünlü oranlarının özelliği büyük önem taşır. *Tazın* kelimesindeki /a/ ünlüsünün varlığı, Türkçede korunmuş olan etimolojik /a/ ünlüsünün dudaklılık niteliğini yitirme sonucu olarak açıklanabilir. Sondaki /u/ ünlüsünün etkisi altında tam teşekküllü labialize bir sesli harf oluşturmuştur.

İncelediğimiz kelimelere etimolojik olarak Budagov’un işaret ettiği düvenin adlandırılması (BSI, I, 393) كوسالۋ مادە توننى (s. 19) Calc. WB. referansı ile ve Mahmud Kâşgarlı sözlüğündeki atın adlandırılması da dâhildir: *tosun* ‘dikbaşlı, inatçı at’ (MK, II, 30, III, 429), L. Budagov’da: توسن ‘Farsça’ notuyla (BSI, I, 394) kayıtlıdır.

Iğdiş edilmiş boğanın diğer adlandırmaları özel semantik tonlara sahiptir. Mesela; Kırg. *ōpaz, ōpos, nōpaz, nōbaz* ‘iğdiş edilmiş boğacak’, Özb. *nāvvaş* ‘bir ila üç yaş arası buzağı’ < Farsça *navbas* (*nav-bastan*) ‘ilk defa eyerlenen

²⁷ Sir G. Clauson. The case against the altaic theory. *Central Asiatic Journal*, V. II. Wiesbaden, 1956, s. 186.

genç boğa'. Bununla birlikte 'iğdiş edilmiş' anlamı etimolojik anlamın özellikli yapısını oluşturmuştur: boğanın işgücü olarak kullanılması mutlaka onun iğdiş edilmesiyle ilgilidir.

III. *Buka* 'damızlık boğa'²⁸, Moğ. *buh(a)*; Manç. *muhaşan*; Tung. *husə ihan, ogus*.

Azer., Gag., Karakalp. *buğa*; Alt., Kırg., Türkm., Özb., Uyg. *buka*; Kaz. *būka*; Kum. *buğça*; Nog., Tat. *buğai*; Tat.(ağız), Türk. *boğa*; Hak. *puğa*; Krş.: *buzagu bukattı* 'buzağı boğa oldu' (MK, II, 308); *buka* 'boğa' (MK, III, 226); *boğa* 'boğa', 'yaşlı iğdiş edilmemiş boğa' (Telegdi, 307).

Tat. ve Nog. *buğai* dış şekline göre Rusçadan alıntı gibi duruyor. Ancak Rusçaya bu kelime daha önce *buğa* biçiminde diğer Türk lehçelerinden ya da Moğolcadan alıntılanmıştır ve anlamıyla birlikte son ünsüz /j/'yi kazanmıştır.

Buka kelimesiyle kurulan tanımlayıcı ifadeler farklı yaş gruplarını ifade etmektedir. Mesela; Azer. (ağız) *buğaya duran* 'iki yaşındaki buzağı', *yaz buğa* 'iki ila üç yaş arasındaki buzağı'; Gag. *bu'a altı* 'üç yaşındaki boğa'.

Yakut. *morohono* 'boğa' (P, 1592, 1593), E. Pekarskiy'in tahminine göre, *moroi-* 'iri cüssesiyle göze çarpmak' kelimesinden türemiştir.

V. *Buzağı* 'buzağı', Moğolca *tugal*; Mançuca *tukşan*; Tunguzca *ihakan, av-duçān, honngaçān* (inek *honngaçānni*), *ənkəəçən* (inek *ənkəəçənni*).

Buzağı kelimesi genelleşmiş 'buzağı' anlamına sahiptir, bununla birlikte birinci yaş grubuna ait buzağıyı (doğumundan bir yıla kadar) adlandırır.

Azer. *buzov* (altı aya kadar, Azer. ağız. *bızō* 'iki yaşındaki buzağı'); Alt. *bı-za~bozu*; Başk. *bızau*; Balkar. *buzou*; Gag. *buzā*; Kaz. *būzau*; Tat. *bozau*; Tuv. *bızā*; Türk. *buzağı*; Özb. *buzāk* (Özb. Ağız. *būzak*); Uyg. *mozai*; Hak. *pızo*; Çuv. *pıru*; Şor. *pıza*; Yakut. *borōsku, borōsko* (dört-beş ay sonra), *borōn* (bir yaşındaki); Krş.: *buzagu* (Man., I, 8), *buzagu* (MK., I, 59), *buzağ* (LO, 30), *buzau* (Zemahşerî, II, 124, 234).

Son sesi ünlü olan ve ondan önce art damak /g/ sesi gelen varyant bütün diğer biçimlerden daha eskidir.

B. Munkácsi bu kelimeyi Hint-Avrupa dillerinden çıkartmaya çalışmıştır: Eski Hint *páçu*, Avest. *pasu*, Hint-Avr. **peku* (Nyk, XXIV, 404, KSz, VI, 377). A. İoki'nin (MSFOu, CIII, 111) haklı olarak belirttiği gibi, B. Munkaçi'nin etimolojisi ses bilgisi açısından yetersizdir. Ramstedt'in de Kalmuk sözlüğünde

²⁸ *Buka* kelimesinin Rusçadaki *бык* (*bık*) kelimesiyle etimolojik bağlantı olasılığı hakkında ZIRGO, XXXIV. SPb., 1909, s. 538-441 ve Vasmer, I, 158 çalışmalarına bakınız.

(s. 69) tahmini bilgi olarak verdiği *buzacı* (*buzov*) kelimesinin Sümer dilindeki *bir* ‘büyükbaş hayvan’ kelimesiyle ilgisinin olduğu etimoloji de çelişkilidir.

Söz konusu kelimenin bilinen bütün çeşitlerinin karşılaştırılması, **buzacı~*buzacı* (*buz~bur* ‘koyuluk’, ‘gri’, Eski Türkçede *buz*, Moğol yazı dilinde *bora*, *boru*) biçimindeki en eski Türkçe biçimini ortaya çıkarmaya olanak verir. Moğol yazı dilinde *birayu* ‘iki yaşına kadarki buzağı’ < Eski Çuv. **burağu* (Çuv. *pīru*).

Böylece *buzacı* kelimesi, tüy dökülmesi ve koyulaşmasının meydana geldiği yaştaki inek yavrularını ifade eden bir kelime olarak düşünülmelidir. Yakut. *boruosku* ‘yünü koyulaşmış buzağı’, ‘dördüncü-beşinci aydan sonraki buzağı’. E. Pekarskiy, bu son kelimeyi *boruor-* ‘koyulaşmak’ (P, 506) kelimesiyle karşılaştırır. Yakut Türkçesindeki *boruosku* kelimesindeki *-uosku* eki, Yakut Türkçesinin araştırmacılarına göre, küçültme eki sayılabilir, *borōn* kelimesindeki *-ōn* ise sıfat-fiilin biçimi sayılır: *-ān ~ğan*.

a) *Buzacı* kelimesi genel anlamıyla birlikte bir yaşına kadar hayvan yavrularının yaş grubunu belirleyen özel anlama sahip olmasına rağmen, bazı lehçelerde, altı aylıktan küçük hayvan yavruları için ek kelimelerin yer aldığı görülmüştür: Türkm. *gölä* (?) ve *öjäk*, Özb. (ağız) *hūyak*, *ūyak*, Uyg. *oyak* ‘küçük’, ‘ufak’ (RSI, I, 1153), Yakut. *nirai* ‘bebek’, ‘yavru’ < Moğolca, Bur. - Moğ. *naray tugal* ‘yeni doğmuş buzağı’, *naray yneən* ‘ilk yavrulayan inek’, Moğ. yazı dilinde *nirai* ‘yeni doğan’, ‘körpe’, ‘yeni’.

b) *Başmak*. Başmak kelimesi birçok Türk lehçesinde vardır, ancak belirtilmiş tek bir yaş grubuyla ilgili değildir. Başk. *başmak* ‘ilkbaharda doğmuş buzağının sonbahardan itibaren bir yaşına kadarki hali’; Kaz. *baspak* ‘beş aydan büyük buzağı’, *arda baspak* ‘bir yaşındaki buzağı’; Karakalp. *baspak*, *basvak* ‘bir yaşındaki buzağı’; Nog. *baspak*, *basvak* ‘iki yaşına kadar düve’; Tat. *başmaktana* ‘bir yaşından iki yaşına kadar düve’; Çuv. *puşmak* (*pīru*) ‘düve (...?)’. L. Budagov’un sözlüğünde *başmak* kelimesinin etimolojisi açıklanmaktadır: *başmak*, ‘toynakları büyümüş bir yaşındaki bir buzağı’; *başmak* kelimesinin ilk anlamı da buradan çıkmıştır (BSI, I, 229). L. Budagov’un etimolojisini kayda alıp, Türk lehçelerindeki *başmak* kelimesinin anlamlarını karşılaştırarak, bu kelimenin altı aydan bir yıla kadar hayvan yavrularıyla olan bağlantısını netleştiriyoruz. Azer. (ağız) *ğısıraman*.

c) *Tana*, *torpak*. Her iki kelime bir yaşından iki yaşına kadar buzağıyı ifade eder. İlki ‘düve’, ikincisi ‘boğacık’ anlamına gelir.

Tana. Azer. *dana* ‘altı aydan bir yaşına kadar buzağı’; Başk. *tana* ‘bir yaşından iki yaşına kadar buzağı’; Gag. *dana*, Kırg., Nog., Tat., Özb., *tana* ‘iki yaşındaki düve’; Karakalp., Türkm., *tana* ‘buzağı (...?)’; Tür. *dana* ‘buzağı (...?)’.

Cinsiyeti ifade etme açısından bazı lehçelerde izlenen *tana* ve *toprak* kelimelerinin karşıtlığı, *tana* kelimesinin ilkin sadece dişileri adlandırmak için kullanıldığını düşünmeye sebep olmaktadır. *Tana* kelimesinin bu anlamı çoğu Türk lehçesinde saklanmıştır. Sadece güney ve bazı batı lehçelerinde *tana* kelimesi anlamsal (semantik) kesinliğini yitirmiş veya anlamını tamamen değiştirerek başka kelimelere yerini bırakmıştır: *düvä~düyä* (Azer., Gag., Nog., Türk., Türkm.) ve *kaçar~kaşar* (Kaz., Özb. ağız.); Tat. (ağız.) *bikäç bozau* = *tana bozau*. Güney Harezm lehçesinin bazı ağızlarında *tana* kelimesi inek yavrularının genel adlandırması olmuştur.

Tana kelimesinin etimolojik açıklaması için kelimeyi Eski Hintçe *dhenā* ‘süt veren inek’²⁹ kelimesiyle karşılaştırmak iyi olabilir.

Düvä~düyä kelimesi öz Türkçedir. *Tü* hecesi Türk lehçelerinde genç veya döllenmemiş hayvanları ifade eden önemli sayıda pek çok kelimenin temelini oluşturur: Azer. *düyä* (Azer. ağız. *dügä*), Gag., Türk. *düvä* ‘dişi manda’, ‘buzağılamamış genç inek’, ‘iki-üç yaşındaki dana’; *tüvür* ‘döllenmemiş at’ (Kitâb al-İdrâk, 242).

Moğol lehçelerinde paraleli olan ikinci kelime (*kaçar~kaşar*), mesela; Bur.-Moğ. *hoşarag* ‘iki yaşındaki buzağı’, Türkçe açısından da etimolojik olarak çok iyi açıklanabiliyor: Kırg. *kaç-*, Kaz. *kaç-* ‘çiftleşmek istemek’ (dişi hayvan hakkında)³⁰. Krş.: Kaz. *kaşapağan*.

Torpak. Alt. *torbok*, Kırg. *torpok* ‘iki yaşındaki boğacık’; Kaz. *torpak* ‘bir yaşındaki buzağı’; Uyg. *to(r)pak* ‘iki yaşındaki boğacık’; Hak. *torbah* ‘iki yaşındaki buzağı’.

Mukaddimetü’l-Edeb’deki *torbak* kelimesinin yorumlanması (*torbak* ‘üç yaşındaki buzağı’, Zemaşerî, II, 126) biraz sıra dışıdır. Onun Moğolca paraleli olarak belirtilen *burū* kelimesi artık bu metinde bulunmuyor ve anlamını da belirlemek zordur. *Burū* kelimesi çağdaş Moğolcadaki *birū* ‘iki yaşındaki buzağı’ kelimesiyle aynı kelime ise, Mukaddimetü’l-Edeb’deki *torbak* kelimesi-

²⁹ J. Németh. Probleme der türkischer Urzeit. “Bibliotheca Orientalis Hungarica”, V. Budapest, 1924, s. 91.

³⁰ Böyle etimolojik bir olasılığı K. K. Yudakhin’e borçluyuz.

nin anlamı bu kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki anlamından neredeyse farksızdır.

Torbak kelimesine Yakutça *torbos* ‘birinci yaşındaki buzağı’ (?) da eklenir. E. Pekarskiy bu iki kelimeyi birbirine yaklaştırır: *torpak* kelimesini *torpos+uyah* kelimesine dayandırır, küçültme biçiminde *torbuyah~ tormuyah*. Ancak büyük olasılıkla bu iki kelime ortak prototip olan **torboğuz* veya **torboğoz* kelimesinden ayrı gelişmiştir, Barab. *torboğış* ‘büyük buzağı’ (P, 2735). Son kelimenin ilk kısmını *torum* ‘iki yaşındaki deve yavrusu’ kelimesiyle karşılaştırabiliriz (MK, I, 396, 498; Eski Özb. *tor* ‘buzağı’, RSl, III, 1179, Kırg. *torlan* ‘büyümeye başlayan yavru aygır’, RSl, III, 1186). İkinci kısmı ise *öküz* (*oğuz*) kelimesiyle bire birdir. Burada belli ki erkek türleri adlandırmaya sebep olmuştur.

Torbak ve *torbos* kelimeleri arasındaki biçimsel fark, tahmin edilen etimolojik tipin son kısmını dönüştürmenin farklı yolların bir sonucu olarak belirlenebilir. Bu yollar da Yakut Türkçesindeki /ğ/’nin düşmesi ve diğer Türk lehçelerinde son hecenin erimesidir.

Şu kelimeler *tana* ve *torpak* anlamlarında kullanılır: Kaz. *tayınşa* [*tayunşa* (*kaşar*)], BSl, I, 732 (< *tai*); Kırgız T. *mojunça* (*mojunça* ‘boyunduruk’); Tuv. *moldurğa* (*buldurği* ‘geçen yılki’, BSl, I, 266) ve *kazıra* (Hak. *hazıra* ‘iki ila üç yaş arası düve’); Özbek T. Güney Harezim ağzında *büyak*, *biyak* (?); Yakut Türkçesi ağızlarında *mıhağas*, *mıhaņas* (P, 2961).

Başkurt Türkçesinde, adlandırmaların yaşa ve mevsimlere göre ayrımı iç içedir: *bızau* ‘ilkbaharda, normal bir zamanda doğan buzağı’, *sängär* (*sängäsär* ‘dişi’) ‘yazın, normal olmayan bir zamanda doğan buzağı’, *hapayak*, *közgö* *bızau* ‘sonbaharda, normal bir zamanda doğan buzağı’, *başmak* ‘ilkbaharda doğan buzağı, aynı yılın sonbaharı ila bir yaşına kadar’, *sängär başmak* (*sängäsär başmak* ‘dişi’) ‘yazın doğan buzağı, aynı yılın kışı ila bir yaşına kadar’, *hapayak başmak* ‘sonbaharda doğan buzağı, sonraki yılın ilkbaharı ila bir yıla kadar’.

e) İki-üç ve üç-dört yaşındaki inek yavrularının adlandırmaları için at yavrularının adlandırmaları aynen kullanılır. Bunlar, *gunan* (*kunan*, *hunayın*), *dönön* ‘erkek’ veya tür tanımı: ‘İki-üç yaşındaki hayvan, üç-dört yaşındaki hayvan’ ve *gunayın* (*kunayın*, *hunayın*), *dönöjin* ‘dişi’ (belirtilmiş yaş grupları için). Ancak, bu tür isimlerin perifrastik ifadeler yardımıyla başka kelimelerle değiştiriri-

lebileceğine dikkat edilmelidir. Mesela; Azer. (ağız) *jöngä* ‘iki ila dört yaş arası boğa’.

f) Dört yaşından büyük olan beşinci yılını yaşayan yavrular için Kaz. ve Kırgız Türkçelerinde *asij*, *bäšti* kelimeleri kullanılır. Kırg. *asij* ‘beşinci yılındaki’, *äki asij* ‘altıncı yılındaki’, *üç asij* ‘yedinci yılındaki’; Kaz. *bästi* ‘beşinci yaşındaki hayvan’ (Kırg. *bıştı* ‘üç yaşındaki hayvan’).

Tuva Türkçesinin ağızlarındaki *oojālan* kelimesi aynı anlamdadır.

Her iki cinsiyetten bireyler için özel kelimelerin yokluğunda genç hayvanlarda cinsiyet farklılıkları, esas olarak kelime öbekleri biçiminde ifade edilir. Mesela; Başk. *tana ügäz* ‘bir ila iki yaş arası buzağı’, *tana orğası* ‘bir ila iki yaş arası düve’ (Gag. *dişi dana*), *tana hijir* ‘ikinci yavrulmasına kadar genç düve’, *dünän ügäz* ‘üç ila dört yaş arası boğa’; Tat. *ügäz bozau* ‘bir yaşına kadar buzağı’; Tuv. *hunan buğa* ‘iki ila üç yaş arası buzağı’ (Kırg. *kunan buka* ve *kunan kunayın*), *dönän buğa* ‘üç ila dört yaş arası boğa vs.

Yavrulama sayısına bağlı olarak genç dişi hayvan için kullanılan kelimeler de vardır. Mesela; Başk. *tuusa* ‘gelişim şartları normal olduğu halde ilk kez ve daha sonra döl vermeyen at, inek, koyun, keçinin dişisi’; Kaz. *tuşa*, Karakalp. *tuvşa* ‘sadece bir kez yavrulayan keçi’; Kaz. *tūmsa* ‘ilk defa doğuran (hayvanlar hakkında); Tat. (ağız) *tuça sıjır* ‘iki buzağılama sonrası inek’; Yakut. *tunui*, *tuñui (inih)* ‘ilk defa buzağılamış genç inek’, *tūn d’ahtar* ‘ilk defa doğuran kadın’ (P, 1813).

(6) *Kotas* ‘yak’, ‘dağ boğası’, Orta Moğolca *sarlag*; Mançuca *imerhen*.

Kaz. *kodas*; Özb. *kūtas*; Uyg. *kotaz*; *kotuz* (MK, I, 365, 495).

Başkurt ve Kırgız Türkçelerinde *kotaz* kelimesine *topoz* (Kırg. *topos*, *inäk topos*) kelimesi denktir, krş.: *topas* ‘sakar’, ‘dağınık’ (BSI, I, 385)

Tuv. T. *sarlık* ‘yak’ < Moğ. *sarlag*.

Yaş ve cinsiyet bakımından da ‘yak’ diğer büyükbaş hayvanları gibi adlandırılır.

(7). I. *Tävä*³¹ ‘deve’, Moğ. *tāmē(n)*; Mançuca *tāmən*, *tāmun*; Tung. *tāmən*, *tāməgən*, *tävən*.

Azer. *dävä*; Alt., Kırg. *tō*; Başk., Tat. *döya*; Gag. *dävä*; Kaz. *tüjä*; Kar. *tävä*; Karakalp., Nog. *tujö*; Kum. *tüjä*; Tuv. *tävä*; Tür. *dävä*; Türkm. *düjä*; Özb. *tuya*;

³¹ K. Menges. Die Wörter für “Kamel” und einige seiner Kreuzungsformen im Türkischen. Ung. Jahrbüchern, Bd. XV, s. 517-528; F. Sebepov. *Tüye jene onıñ äbzeli turalı Qazaqşa ataular* “İzvestiya Kazah. filiala AN SSSR”, vıp. I. Seriya yazıka i literaturı, Alma-Ata, 1944, s. 145-155.

Uyg. *tögä*; Çuv. *tivä*; Yakut. *täbiän* (taba ‘geyik’); *däväi* “Oğuzlarda” (MK, I, 31), *täväi* “Türklerde” (MK, II, 195), *dävä* (MK, III, 225).

Fonetik olarak veya daha dar açıdan, birinci hecenin vokalizmiyle ilgili olarak yukarıdaki kelimeler iki gruba ayrılır: *tävä*, *tävä* gibi dudaksıllaşmamış ünlülü kelimeler ve dudaksıllaşmış ünlülü kelimeler, mesela; *tüjä*. İki grubun varlığı, geniş ünlüden sonra gelen dudak ünsüzünün etkisi altındaki bölgesel labializasyon süreci ile açıklanabilir. İncelediğimiz kelimenin Yakut Türkçesinde sert sıra (kalın) ünlüleriyle gelmesi, temel dilde yumuşak sıra (ince) ünlülerin yanı sıra sert sıra (kalın) ünlülerle bir arada var olma ve kullanma olasılığını gösterir (**täbä*~**taba*).

Tävä yalnızca tür anlamına gelir ve herhangi bir devenin adı olarak kullanılır. Yakut Türkçesinde ‘deve’ anlamında kullanılan Moğolca alıntı (*täbiän*) vardır, **tävä* (*taba*) ise ‘geyiğin’ adı olmuştur.

Tävä dışında bazı Türk lehçelerinde tek ve çift hörgüçlü develer için özel kelimeler vardır (*camelus dromedarius* ve *camelus bactrianus*), mesela; Kırg. *airi* (*tō*), Özb. *airi tuya* ‘çift hörgüçlü deve’; Kaz. *nar*, *narşa*, Kırg., Karakalp. *nar*, Özb. *nârça*, *nâr tuya*, Uyg. *na(r)* ‘tek hörgüçlü deve’, Karakalp. *jüläk*, *kızıl* ‘tek hörgüçlü deve’; Türkm. *həşdək* ‘çift hörgüçlü deve’.

Nar < Farsça ‘erkek’. Azerbaycan Türkçesinde cinsine/türüne bakmaksızın *nâr* ‘erkek deve’.

Airi < *ayır-* ‘ayırarak’, ‘ikiye bölmek’ (-i, -i ekiyle yapılmış fiilden isim), *adırs* ‘yol ayırım yeri’ (MK, I, 96), *adı* ‘çatal’, *adı* ‘birbirinden ayrılmış’, ‘dallanıp budaklanmış’, ‘ucu ikiye ayrılmış herhangi bir nesne’ (MK, I, 126); Azer. *airig* ‘yarık’, ‘ikiye bölünmüş (çatallanmış)’; Karakalp. *airil* ‘ikiye ayrılmış’, ‘çatallaşmış’; Türkm. *ayırt* ‘yol ayırımı’; Özb. *airi tujä* ‘çift toynaklı’.

II. *Atan* ‘iğdiş edilmiş deve’, Moğ. *at(an)*; Manç. *igre temen*; Tung. *huse temen*, *akta temegen*.

Kaz., Kırg., Karakalp., Nog. T. *atan*; Tuv. *adan*.

Atan kelimesini tabu, yasaklı bir adlandırma olarak görme eğilimi vardır (*atan* < *ata*). *Atan* kelimesinin böyle bir yorumunu kabul etmek veya reddetmek için yeterli gerekçeye sahip olmamakla birlikte, *at* ‘at’, ‘iğdiş edilmiş at’ kelimesi ile olası bağlantısına işaret edebiliriz.

III. *Buğra* ‘damızlık deve’, Moğ. *bür*; Mançu *temen*; Tung. *huse temen*, *be-ye temegen*.

Alt., Kaz. *bura*; Karakalp., Nog., Özb. (ağız) *buvra*; Kırg., Tuv. *būra*; Özb. *buğra*; *buğra* (MK, I, 187, 420; ThS, 8).

Buğra kelimesinden (uygun fonetik biçimde) Kaz. *buırşın* ve Kırg. *bürjun* ‘çiftleşme için olgunlaşmış erkek deve’ kelimeleri türemiştir.

Kökenleri itibarıyla *buırşın* ve *bürjun* kelimeleri, yaş farklılıklarının aktarımına yaklaştırılmış semantiğe sahip küçültme biçimleridir.

Azer. (ağız), Kaz., Kırg. *lök*, Özb. (ağız) *lūk* ‘tek hörgüçlü erkek deve’. *Lök* kelimesinin etimolojisi belli değildir. A. Gabain’in³² işaretine göre Çin dilinde anlamca yakın olan *loko* < **lāk* kelimesi vardır.

IV. *İñän* ‘dişi deve’, Moğ. *inge(n)*; Tung. *ekte temen, asī temegen*.

Kaz., Kırg., Karakalp. *ıñgän*; Türkm. *inän (dijä)*; Tuv. *əñgin*; krş.: *ıñän* (MK, I, 120, 289; Zemahşeri, II, 197, 200, 221, 225, 279, 319, 391).

Yukarıda *ıñän* kelimesinin genel dişi adından türeme ihtimalinden bahsedilmiştir. Konuyla ilgili daha önce dile getirilen düşüncelere ek olarak, Türkmen dilinde deve anlamına gelen kelime ile ‘dişi’ genel kavramını ifade eden kelimenin fonetik uygunluğuna tam olarak işaret edilebilir. Bu arada, *maya* kelimesi (*maya*, *māya* Kaz., Karakalpak, Türkmen lehçelerinde ve Azerbaycan ve Özbek Türkçelerinin ağızlarında ‘dişi deveye’ ad olan kelimedir.) alıntılanıldığı Farsçada da (مايه) genel anlamda ‘dişiyi’ ifade eder.

Azer. *arvana*, Kaz. *aruana*, Karakalp., Türkm. *arvana* ‘tek hörgüçlü dişi deve’. Bu kelime de Farsçadan alıntıdır ve Farsçada evcilleştirilmiş tek hörgüçlü devenin (اروله) adıdır. K. Menges, onu Pehlevicede *arvand* veya Eski İnanca *arvá+āna* kelimesine dayandırmaya çalışmaktadır³³.

Mahmud Kâşgarlı’da ‘dişi deve’ anlamındaki *titir* kelimesine rastlanır (MK, I, 361; III, 291). Kelime çağdaş Türk lehçelerinin hiçbirinde bilinmiyor.

Dişi ve erkek deve adlandırılmalarının incelemesini özetleyecek olursak, çift hörgüçlü deveye mi yoksa tek hörgüçlü deveye mi ait olduğuna göre aşağıdaki ayrımı kaydedelim. *Tävə*, *buğra* ve *ıñän* tür adıdır, çift hörgüçlü devenin erkeği ve dişisidir, *nar (narça)*, *lök* ve *arvana* veya *maya* tür adıdır, tek hörgüçlü devenin erkeği ve dişisidir. Bununla birlikte *nar* kelimesi *lök* kelimesiyle aynı anlama gelebilir.

³² bk. K. Menges. Die Wörter..., s. 526.

³³ bk. aynı kaynakta, s. 526; bk. Horh. Grundriss Der Neupers. “Etymologie”, Nr. 26, s. 266. Ancak Horn, *arvand* kelimesinin anlamını açıklamamıştır.

Türkistan lehçelerinde ve özellikle Kazak Türkçesinde melez çift hörgüçlü ve tek hörgüçlü deve için çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler K. Menges³⁴ ve G. Sebeopov'un³⁵ yazılarında detaylı olarak anlatılmaktadır. Şematik olarak (Kaz. lehçesi malzemesinde) onları şöyle gösterebiliriz:

I. Ayır - cam. *bactrianus* (krş.: *çatal*).

a) *taza ayır* (*ayır* + *ayır* veya *ayır+kospak*);

b) *kospak* (*ayır+nar*) < *kos-pak*³⁶;

c) *mırza kospak* (*ayır+nar* veya: *kospak+nar*).

II. Nar - cam. *dromedarius*.

a) *taza nar* (*nar+nar*);

b) *bir tuğan* veya *birtuma* (*lök*, yani *nar*'ın erkeği + *iñän*, yani *ayır*'ın dişisi) < *bir tu-ma* 'ilk doğan, ilk neslin melezi';

c) *kılağai* (*birtuma* + *lök*, veya: *aruana*, yani *nar*'ın dişisi + *jöñbai*, yani *kospak+kospak* veya *kospak+birtuma* 'dan yavruların erkeği, veya: *maya*, yani *nar*'ın dişisi + *astaubas*, yani *birtuma* + *birtuma* 'dan yavruların erkeği) < *kij-la-ğai*³⁷.

Şimdiki zamanda birçok adlandırma kaybolmakta veya karıştırılmaktadır ve esas olarak G. Sebeopov'un materyallerine dayanarak hazırlanan mevcut şemanın doğru olduğundan emin değiliz.

Bu bakımdan *bäsäräk* kelimesi özel bir ilgiyi hak ediyor, krş.: *bäsäräk* 'devenin cins olmayan yavrusu' (Zemahşerî, II, 403); Manç. *beserey* 'tüylü ve sade bir köpeğin cins olmayan yavrusu' (Zemahşerî, II, 488); Moğ. yazı dilinde *beserek* 'hibrid' (Kov., 1112). Bu kelimenin etimolojisi, K. Menges'in³⁸ ortaya çıkarmak için gösterdiği çabalara rağmen hâlâ belirsizliğini koruyor. Yakut lehçesi bu kelimenin tarihî ve anlamının gelişimi ile ilgili ilginç malzeme verir: *bäsäl* 'boydan gecikmiş (insan, hayvan, ağaç)', *bäsärik* 'cılız (ağaç hakkında)', *bäsirgäi* 'kısa boylu', *bäsärik* 'büyümemiş' (P, 446-446).

V. a) *Bota*, *köşäk* 'yavru deve', Moğolca *botgo*, *botog*; Tung. *taməgən hutən*, *verblüd hutən*.

³⁴ K. Menges. Die Wörter..., s. 525-528.

³⁵ G. Sebeopov. Tüye jäne..., s. 146-148.

³⁶ K. Menges. Die Wörter..., s. 526.

³⁷ K. Menges. Die Wörter..., s. 527.

³⁸ K. Menges (s. 518-519) Türkçe *bäsäräk* kelimesinin *bäsi*- 'besleme' kökünden türeme ihtimalini düşünür. Bununla beraber *bisirik* (< *bişirik* 'olgunlaşmış') kelimesinden de kesin bir şekilde ayırır.

Bota. Alt. *botōn*; Kaz., Nog. *bota*; Kırg. *boto*; Karakalp. *bota, botal*; Tuva *bodağan (modağan)*; Türk. T. *puduk*; Türkm. *pota*; Özb. *bûta, bûtalâk*; Uyg. *bota, botulak*; krş.: *botu* (MK, II, 341), *botuk* (MK, III, 218), *bota* (Rbg, 61, 133).

Botuk (~*potuk*) biçimi en eski biçim sayılır.

Köşäk. Azer. *köşäk*; Azer. (ağızlarında) *köşäi*; Karakalp., Tür., Türkm. *köşäk*; Özb. (ağızlarında) *küşäk, küşäläk*.

Hayvan yavrularını ifade eden *tai*, *buzagu* vb. kelimeler gibi *bota* ve *köşäk* kelimeleri de ‘yavru deve’ genel anlamı ile yanı sıra belirli yaş grubu anlamlarına da sahiptir: ‘doğumundan veya altı aylıktan bir yaşına kadarki yavru deve’.

b, c) *Torum, tailak*.

Torum. Tuv. *dorum*, Türkm. *torum* ‘ikinci yılındaki yavru deve’; Tür. *torun* ‘üçünü yılındaki yavru deve’; Krş.: *torum* (MK, I, 396, 498).

Torum kelimesinin esas anlamı ‘bir ila iki yaş arası yavru deve, ikinci yılındaki yavru deve’. Türkiye Türkçesinde, devenin yaş grubu adlandırmalarına bir yaşındaki yavru deveyi ifade eden kelimelerin eklenmesi nedeniyle, bu anlamın bir sonraki yaş grubuna doğru kayması vardır (*jäläk*, Gag. *jäläk tai* ‘iki yaşındaki tay’, bire bir: ‘yelesi kesilmiş tay’), Türkm. *oğşuk*.

Tailak. Kaz., Kırg., Karakalp., Tür., Uyg. *tailak*, Özb. *tailak* ‘ikinci yılındaki yavru deve’; Tuv. *dailah* ‘iki yaşına kadarki yavru deve’.

Azerbaycan Türkçesinde *dailağ* kelimesi ‘tayın’ adlandırmalarından biri olarak kullanılır. Kelimenin temeli *dai (tai)*, neredeyse bütün Türk lehçelerinde ‘bir ila iki yaş arasındaki tay’ anlamındadır. Muhtemelen, ağırlıklı olarak bir deve adı işlevi gören *tailak* kelimesinin asıl anlamı bu yaş kategorisinin dışına çıkmamıştır.

Tailak kelimesini oluşturan *-lak* eki, insan ve hayvan yavrularını ifade eder ve örnekleri azdır: *botalak, köşäläk* ‘yavru deve’, *çakaläk* ‘bebek’ vs.

Türk lehçelerinde aynı yaş grubu için iki kelime mevcutsa (*torum* ve *tailak*), genç hayvan (yavru) adları sisteminde çeşitli türlerde dönüşümler, her iki kelimenin semantiğinde kaymalar ve nihayetinde birinin yerini diğerine bırakması kaçınılmazdır. Bahsedilen iki kelimedenden en eski olan *torum* kaybolur.

d, e) *Ġunan tävә* ‘iki ila üç yaş arası yavru deve’. *Ġunan* ve *dönön* kelimeleri, morfolojik bir ögenin eklenmesiyle, belirtilen anlamları bağımsız olarak ifade edebilirler. Mesela; Kaz. *kūnaŋša*, Karakalp. *kunaŋša* ‘iki-üç yaşındaki

deve' (Nog. *kunanşa* 'üç yaşına kadar boğa'); Kırg. *dönönşö* 'dört yaşındaki deve'.

Azerbaycan Türkçesinin ağızlarında *gunan* anlamında *çöp* (?) kelimesi kullanılır.

Evcil hayvanlar arasında deve bulunmayan Türkçe konuşan halklarda bu hayvanın ayrı kategorilerini ifade eden özel kelimelerin de olmaması doğaldır. *Buğra*, *atan*, *iñän*, ve *bota* kelimelerin yerine, 'iğdiş edilmiş aygır', 'erkek', 'dişi', 'yavru' anlamına gelen kelimelerin eklenmesiyle devenin genel/ortak adı kullanılır. Mesela; 'iğdiş edilmiş aygır' adlandırılması *tävä* kelimesi ve 'iğdişlik' kavramını ifade eden kelimelerle oluşur: Başk. *bäsälgän döjä*, Tat. *päçälgän tävä* 'damızlık deve' ve 'dişi deve' anlamları *tävä* kelimesinin yanına cinsiyeti işaretleyen özel kelimelerin getirilmesiyle ifade edilir: *ärkäk*, *är* 'erkek kişi', 'erkek hayvan' (Azer., Özb. *ärkäk*; Alt., Kaz., Karakalp., Kum., Nog., Türk., *ärkäk*; Başk. *irkäk*; Tuv. *är*; Uyg. *ärkäk*; Hak. *ärgäk*; Yakut. *irgäh*); *ata*, *aza* 'baba', 'erkek' (Tat. *ata*, Çuv. *aca*); *atır* 'erkek', 'damızlık' (Yakut.); *nâr* 'erkek' (Özb.) ve *tişi* 'dişi', 'kadın' (Azer., Tür. *dişi*; Alt. *tiji*; Kum. *tişi*; Uyg. *çişi*; Hak. *tizi*; Yakut. *tih*); *urğaçı* 'dişi', 'kadın' (Bask. *orgası*; Kaz. *ürğaşı*; Karakalp., Nog. *urğaşı*; Kırg. *urgāçı*, Türk. *urkaçı*; Özb. *urgāçı*); *mada* 'dişi' (Özb.); *ana*, *inä* 'ana', 'anne' (Bask. *inä*; Tat. *ana*; Hak. *inä*; Çuv. *ama*); *kız* 'kız' (Tuv.).

Tanımlayıcı adlandırmalar genellikle, belirli bir dili ana dili olarak konuşan insanların ekonomisinde çok az üretim değeri olan veya tamamen bulunmayan hayvanlarla ilgili olarak kullanılır.

Yukarıda belirtilen durumlarda 'yavru' kavramını ifade etmek için hemen hemen bütün Türk lehçeleri *bala(sı)* kelimesini kullanır³⁹. Türkmen Türkçesinde *çağa(sı)*, Yakut T. *oğoto*, Çuvaş T. *curi*, Tuv. *oğlu* kelimeleri kullanılır.

Görünüşe göre Türkçe olmayan ilk kelimenin temel anlamı 'çocuk'tur: Sanskritçe *bālās* 'erkek çocuk', 'çocuk'. Aynı zamanda, bu kelime eski kaynaklarda kuşların ve hayvanların yavrularını ifade eder: *kärkäs balaların* 'çaylak yavrularını' (Rbg, 59), *balatsık* 'civciv' (CC, 70), *yağan balası* 'fil yavrusu' (Zemahşeri, II, 199), *kövörçän balası* 'güvercin yavrusu' (aynı yerde, 224). Abuşka Lugati'nde (s. 132) *bala* kelimesi 'hayvan ve kuşların yavrusu', Altay Türkçesinde *pala* 'kız evlat', Kırgız Türkçesinde sıklıkla *ül* 'oğul' kelimesinin

³⁹ F. E. Korsh. Turetskie elementy v yazıke "Slova o polku İgoreve" (İgor Destan Dilinde Türkçe Unsurlar). "İzvestiya ORYAS AN", t. VIII, k.4. SPb., 1904, s. 23

yerine kullanılır. Bununla beraber *bala* kelimesinden türemiş fiil biçimi (*bala-la-* ‘yavrula-’) ağırlıklı olarak kuşlar için kullanılır. *Bala* kelimesi için ‘kuş yavrusu’, ‘hayvan yavrusu’ anlamları tamamen koşula bağlıdır, çünkü bu kelimenin kuş ve hayvan isimleriyle birleşiminin sonucudur, ‘bala’ kelimesi, tek başına değil kalıp ifadelerde kullanılır.

Çağa kelimesinin anlamı *bala* kelimesinin anlamıyla hemen hemen aynıdır. P. M. Melioranskiy, Codex Cumanicus’ta kelime ‘genç kız’ anlamında olduğuna [Şeyh Süleyman Buharalı sözlüğünde *çağa* (چاغا) ‘çocuk’, ‘bebek’, ‘civciv’, Ebû Hayyân’da ‘civciv’, ‘yavru kuş’; Rabgûzî’de: *Hänä bir kün nir karganı kördi çağalarına yëm bërir* ‘Hane bir gün yavrularına yem veren bir kargayı gördü’, Rbg, 293] ve Çağdaş Tuva Türkçesinin Uryanhay ağzında *çağa* ‘ayıcık’, Uygur Türkçesinin Hamiy ağzında *çağa* ‘çocuk’ anlamında kullanıldığına işaret eder⁴⁰. Bütün bunlardan P. M. Melioranskiy nedense şunu çıkarır: “*bala şağa* (Kaz. lehçesindeki A. Ş.) tamlamasındaki *bala* ‘oğul, erkek evlat’, ‘oğlan’, *şağa* ise ‘kız evlat’, ‘kız’ anlamındadır”⁴¹ Böylece *bala çağa* (*bala şağa*) tamlaması, *ata ana* ‘ebeveyn’, ‘anne-baba’ (composita copulativa) gibi tamlamalara eş değer görülür. Bu düşünceye katılmak zordur.

Bala çağa tamlamasındaki ilk kelimenin ‘cinsiyetten bağımsız olarak, genel olarak çocuk’ anlamına gelmesinden, ikinci kelimenin de ortak bir anlamı olması gerektiği ve *bala çağa* tamlamasının (Tat. ağız. *bala parga*) birleşik bir yapı (composita copulativa) ilkesi üzerine inşa edilmediği, ancak birleşik eş anlamlılar (synonym composita) ilkesine göre inşa edildiği anlaşılmaktadır. *Çağa* kelimesinin bu yorumunun doğruluğundan emin olmak için yukarıdaki örneklere başvurmak yeterlidir. Hatta kelimenin bilinen kullanımlarına bakıldığında hem temel anlamıyla hem de çeşitli çağrışımlarla *bala* kelimesiyle paralellik arz ettiği görülmektedir. Her iki kelimenin de ana anlamı ‘bebek’, ‘çocuk’tur. Bunlardan ilki herhangi bir cinsiyeti de ifade edebilir, bu anlam ikinci kelimenin de özelliğidir. *Bala* kelimesi, sadece insan yavrusu değil, aynı zamanda hayvanların ve kuşların yavruları anlamına da gelebilir. *Çağa* kelimesi aynı özelliğe sahiptir (Tat. ağız. *çağa-bala*; *käzä çağası*; *sarik çağası* vs.).

Yakut. *oğo* ‘evlat’, ‘çocuk’, ‘bebek’; ‘meyve’, ‘yavru’; ‘kuş yavrusu’ (P, 1779). *Oğo* < ? Tuv. *oğul* ‘çocuk’, ‘erkek çocuk’, ‘hayvan yavrusu’. Çuv. *curi*

⁴⁰ P. M. Melioranskiy. *Kratkaya grammatika Kazak-kirgizskogo yazıka* (Kazak-Kırgız Dilinin Kısa Grameri) I. SPb., 1894, s. 35 (N. F. Kaftanov’a atıfla)

⁴¹ P. M. Melioaransky, Turetskiye elementi v yazıke “Slovo o polku İğoreve” (İğor Destan Dilinde Türkçe Unsurlar), s. 23, 24.

‘yavru’, Moğ. yazı dilinde *üre* ‘erkek evlat’, Moğ. *yr* ‘çocuk’, Eski Özb. *çüri* ‘erkek evlat’, ‘kız evlat’ (BSI, I, 494).

Türk ve Moğol dillerinde deve ile ilgili hemen hemen bütün terminolojilerin örtüştüğü gerçeği göz ardı edilemez:

Türkçe	Moğolca (yazı dili)
<i>tävə</i> ‘çift hörgüçlü deve’	<i>temegen</i>
<i>atan</i> ‘iğdiş edilmiş deve’	<i>atyan</i>
<i>buğra</i> ‘erkek deve’	<i>buyura</i>
<i>iñän</i> ‘dişi deve’	<i>inggen</i>
<i>bota~botuk</i> ‘ilk yılındaki yavru deve’	<i>botuyan</i>
<i>tailak</i> ‘ikinci yılındaki yavru deve’	<i>tayilay</i>
<i>torum</i> ‘üçüncü yılındaki yavru deve’	<i>torum</i>

Bu isimlerin örtüştüğü nedenler tam olarak açık değildir. Bununla birlikte Moğolların, başta deve olmak üzere, birçok evcil hayvanı Türkler aracılığıyla öğrendiği varsayılabilir, dolayısıyla adlandırmalar da Türkçe olabilir.

Eski Moğolların yaşam alanı orman bölgesiydi. Moğolların sosyal yapısının konu edildiği özel bir çalışmada Vladimirtsev, “Moğol göçebe sığır yetiştiricilerinin avcılık yaşam tarzından birçok şeyi koruduğunu”⁴² ve birçok gerçeğin “antik çağın Moğol’unda sadece bir göçebe değil, aynı zamanda bir avcı göçebeyi görmemize izin verir”⁴³ demiştir.

Moğolcadaki deve adlandırmalarının Türkçe kökenli olduğu, açık dilsel gerçeklerle de kanıtlanmıştır. Ayrı kelimelerin yapısal fonetik özellikleri (son sesteki sert ünsüzlerin yumuşaması veya vokalizasyonu), morfolojik içerik (*tailak*, *çaka-lak*, *bota-lak* vs.) ve etimolojik veriler (Türkçe *atan* ‘iğdiş edilmiş deve’ ve *at* ‘at’, ‘iğdiş edilmiş aygır’).

(8). I. IV. *Koj(un)*, *sarık* ‘koyun’, ‘dişi koyun’, Moğ. *honi(n)*; Manç. *honin*; Tung. *konin*, *ovça*, *beru*.

Koj(un) Azer., Türkm., *ğojun*; Alt., Kaz., Kap., Karakalp., Kırg., Nog., Uyg. *koi*; Gag., Tür. *kojun*; Tuva, Hak. *hoi*; Özb. *küi*; *kojun* (MK, I, 73; Telegdi, 318; AFT, 0108), *koi* (Pel. KP, 231; MK, I, 31), *kon* (MK, I, 31).

Fonetik açıdan en erken biçim *konun* (*kon*) biçimidir. *-un* ilave hecesi, bir zamanlar küçültme anlamını taşıyan morfolojik unsurdur. Eski Türk lehçele-

⁴² B. Ya. Vladimirtsov, *Obşestvennyy stroy mongolov. Mongolskiy kočevoy feodalizm* (Moğolların Sosyal Yapısı. Moğol Göç Feodalizmi). L., 1934, s. 35

⁴³ Aynı yer, s. 41

rinde sıkça kullanılırdı, ancak sonradan kullanım sıklığını yitirip kelimenin kökü ile tamamen birleşmiştir: *kurtun* ‘kurt’ *yağırın* ‘kürek’, *bojun* ‘boyun’ vs.⁴⁴

Bazı fonetik değişikliklerle birlikte adlandırmanın tam (uzun) varyantı güney (Oğuz) grubu lehçelerinde korunmuştur, kısa varyantı ise bütün diğer Türk lehçelerinde mevcuttur.

Bütün tarihsel dönemler boyunca *koj(un)* kelimesinin semantiğinde önemli dönüşümler tespit edilememiştir. Bu kelimenin anlamında sadece Tatar lehçesinde meydana gelen bazı değişiklikleri kaydedebiliriz. Burada ‘koyun’ anlamındaki yeni bir kelimenin (*sarık*) ortaya çıkmasıyla *koj(un)* kelimesinin semantik ayrışmasına yol açılmıştır: Tat. *koi* ‘yağlı kuyruklu (ordulu) koyun’; Karakalp. *sarık* ‘yağlı kuyruğu olmayan koyun’.

Koj(un) kelimesi, on iki yıllık hayvan döngüsünün (yedinci yılın adı) kronolojik sisteminde adlandırılmaldan biri olarak yer almaktadır. Mesela; *kojin yıl* ‘koyun yılı’ (USp., 12), *kojin kündä* ‘koyun gününde’ (TT, VII, 43).

Sarık. Başk. *harık*, Tat. *sarık*, Çuv. *surih*.

Söz konusu kelimenin bütün varyantlarının Rusça *ярка* (*yarka*) kelimesi ile önemli fonetik benzerliğine dikkat edilmelidir. Bu bakımdan Kaz., Karakalpak ve Tatar lehçelerindeki *sarık* kelimesi, ‘yağlı kuyruğu olmayan, Rus cinsi bir koyunun’ adı olarak gösterilebilir.

Yakut. *baran* ‘koyun’ (< Rus. *баран* (*baran*)).

Türk lehçelerinin çoğu için koyunu ifade eden kelimeler, aynı zamanda ya tek başına ya da tamlamaların bir parçası olarak dişiyi adlandırmak için kullanılır: Kaz. *ürğaşı*, Karakalp. *urğaşı koi*, Tür. *dişi kojun*, Türkm. *änä gojun*, Yakut. *tihu barān* (*atir baran* ‘damızlık koç’, bire bir: ‘aygır-koç’).

II. Hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ‘iğdiş edilmiş koç’ anlamını taşıyan bağımsız kelimeler vardır, ancak bunlardan ortak Türkçe olan tek bir kelimeyi ayırt etmek oldukça zordur: Azer. (ağız.) *buruḥ*, Nog. *burık* (< *bur-*; Türk. T. *bur-* ‘hayvanları hadım etmek, iğdiş etmek’); Gag. *hazman*, Kaz. *azban* (Kırg. *asman* ‘olgun çağda iğdiş edilmiş boğa’; *azma* ‘iğdiş edilmiş hayvan’, MK, I, 130; *adma yılkı* ‘yük taşımayan genç hayvanlar’, MK, I, 129); Gag. *järkäk* (krş.: *järkäk* ‘erkek hayvan’, ‘erkek kişi’); Kaz., Karakalp. *isäk* (< *iskä-*; *iskä-* ‘çekmek’, IbM, 34); Kırg. *irık*, tiv. *irt* (Moğ. *ireg* ‘iğdiş edilmiş

⁴⁴ W. Bang. *Über die türkischen Namen einiger Crosskatzen*. KZs. XVII. Budapest, 1916-1917, s. 131, 142.

koyun’); Türkm. *biçilän* (< *biçi-* ‘kesilmiş olmak’); Hak. *siläkä* (< ? *sil-*, *sil-* ‘silkmek’, MK, III, 422, 423).

Diğer lehçelerde, belirtilen adlandırmalara şunun gibi kelime tamlamaları karşılık gelir: Başk. *bäsälgän täkä*, Özb. *ahta küi*.

III. *Koç, koçkar; täkä* ‘damızlık koç’, Moğ. *er hon, huts(a)*; Tung. *huse konin*.

Koç, koçkar. Azer., Türkm. *göç*; Alt. *kuça, koçkor*; Başk. *kuşkar*; Kaz., Karakalp., Nog. Tuva, Uyg. *koşkar*; Kar. *koçhar*; Kırg. *koçkor*; Tat (ağız.) *kutskar, kuçkar*; Tür. *koç*; Özb. *küçkâr*; Hak. *huça*.

Eski yazılı eserlerde tam biçimine daha sık rastlanır: *koç(u)ngar* (MK, I, 321; II, 101, III, 102, 381; Rach. H., II, 195, 196), *koçkar* (USp., 36). Tam biçimini (*koçngar*) Türk Lehçeleri Divanı’nın yazarı ana biçim olarak adlandırır. Kısaltılmış biçim ise onun tarafından Oğuzca olarak not edilmiştir. (*koç*, MK, I, 321; II, 184). Bütün bunlar, kısa biçimi, uzun biçime nispeten daha geç bir değişikliğin sonuçları gibi düşündürüyor. Ancak farklı Türk lehçelerle ilgili malzemenin karşılaştırılması, *koç* kelimesinin en azından yeni bir oluşum olmadığını göstermektedir. G. Rahmati tarafından yayımlanan metinlerden ve Mahmud Kâşgarlı sözlüğünden alınan örneklerle bakılırsa prototipi, ‘koçun’ biçimindeymiş. Bununla beraber *koç* ve *koçun* ilişkisi morfolojikmiş, yani yaklaşık olarak *koi* (*kon*) ve *kojun* (*konun*) ilişkisi gibiymiş.

Çağdaş Türk lehçelerinde ‘koç’ kelimesi genellikle bir tamlayıcı görevi görür (*koç kozu* ‘damızlık kuzu’ (R. Sl., II, 615)) ve ‘cesur’, ‘gözü pek’, ‘iddialı’ anlamına gelen birtakım kelimelerin temelini oluşturur. Mesela; Çağ., Osm. *koçak* ‘cesur genç adam’, ‘kahraman’ (R. Sl., II, 615).

‘Damızlık koyun’ adlandırmasının ikinci kısmını *gar~kar* (< ?) yapısı oluşturur.

Koç, koçkar kelimelerinin semantik gelişimine, bu kelimelerle *keçi* (Hak. *huça, öski huçazı*) ve ‘yabanî dağ koyununun erkeğini’ (Alt. *kuça, koçkor*) adlandırma olasılığında küçük kaymalar vardır.

Koç (*koş*) kelimesine, Türk lehçelerinin yeni kelime oluşum türlerinin gelişimindeki genel eğilime uygun olarak, küçültme ekleri eklenir. Bu eklerin temel anlamı, yukarıda tekrar tekrar belirtildiği gibi genç hayvanların yaş kategorilerinin (genelleştirilmiş) ifade çizgisine göre dönüştürülür. Mesela; Kaz. *koşakan* ‘kuzucuk’ (‘koççuk’); Nog. *koşanai* ‘bir buçuk yaşındaki kuzu’; Tat. (ağız.) *kutstsak, kuççak* ‘kuzu’ (bire bir: ‘koççuk’).

Täkä. Başk. *täkä* (*harık tākälö*), Tat. *täkä* (*sarık tākäsö*), Çuv. *taka*; *täkä* ‘erkek keçi’ (MK, III, 102, 228).

Sarık kelimesi gibi, sadece Volga lehçelerinde kullanılan bu kelime, ‘damızlık koç’ ve ‘erkek keçiyi’ ifade eder. İlk anlam yeni ortaya çıkmıştır ve orijinal içeriğin yeniden düşünülmesinin sonucunu temsil eder (‘erkek keçi’).

IV. *Saulık* ‘dişi koyun’, ‘anaç koyun’.

Kaz. *saulık* (*sauun*, Kaz. ağız. *ĵandık*); Kırg. *söluk*; Tat. *saulık*; Özb. *sāğlık*, *sāvlık*; *sağlık kojın* ‘sağımlik koyun’, *sağlık äçkü* ‘sağımlik keçi’ (*USp.*, 36); *säkiz koi jibärdi bir koçkar jäti sağlık* ‘sekiz koyun gönderdi: bir koç ve yedi sağımlik koyun’ / *Rbg*, 25); *sağlık* ‘sağımlik (anaç) koyun’ (MK, I, 471, 520), *sağlık* ‘sağımlik koyun’ (IbM, 58).

Saulık (*sağlık*), *sağ-* ‘sağmak’ fiilinden türemiştir. MK, II, 15, 37 (Azer. ağız. *sağmal* ‘sağımlik (anaç) koyun’ < Moğ. *sāmal* ‘sağımlik inek’, *sāh-* ‘sağmak’).

Kırgız Türkçesinde bu kelimelerin farklı fonetik düzenlemeleri vardır (*söluk* ‘dişi koyun’, *sāş-* ‘sağmak’), bu da ilk bakışta aralarında etimolojik bir bağ kurulmasını engeller. Bize öyle geliyor ki, *söluk* ve *sāş-* kelimelerinde farklı harflerin bulunması tamamen fonetik nedenlerden (*so* < *sağ*), yani /v/ (< ğ) son ünsüzün etkisinden kaynaklanıyor. Krş.: *tō* ‘dağ’ < *tağ*, *sō* ‘sağ’ < *sağ*. *Sāş-* kelimesinde -ğ (> v > o) sesi intervokal pozisyona geçtiği için kendisinden önceki seslinin niteliğini etkilememiştir.

Saulık kelimesinin birinci kısmının *sağ-* fiili ile yakınlaşmasına ek bir engel, fiil köklerinden *-lık*, *-lik* ekleriyle biten soyut isimler oluşturmanın imkânsızlığıdır. Bununla birlikte, *saulık* kelimesinin ilk biçiminin *sağug* veya *savug* şeklinde görünen isim olduğu varsayılabilir. Son hecenin kaybolması sonucunda ad kökü, fiil köküyle çakışmış ve söz konusu ek adeta fiilden türemiş kelime biçimine dönüşmüştür. Mesela; *ağsa-* ‘tırmanmak istemek’ (< *ağığsa-*), *bilsä-* ‘bilmek istemek’ (*biligsä-*). Diğer yandan, *sağ-* kökünün kendisi de isim-fiil anlamına sahip olması mümkündür. Krş.: *köç-* ‘göçmek’ ve *köç* ‘göç’ (Zemahşerî, II, 262).

Türkiye Türkçesinde, yukarıda belirtilen cinsiyet ifade etme yöntemlerinin varlığı durumunda, ‘dişi koyun (ve dişi keçi)’ *marya* (< ?) kelimesi ile ifade edilebilir (RSI, IV, 2030).

V. *Kozı* ‘kuzu’, Moğ. *hurga(n)*, *bugşā*; Tung. *kurkan*.

Azer. *ğuzu*; Alt. *kurağan*; Gag., Tür. *kuzu*; Kaz., Karakalp., Nog. *kozi*; Kırg. *kozu*; Tat. (ağız.) *kuzı*; Tuv., Hak. *hurağan*; Türkm. *ğuzı*; Özb. *kūzi*, *kūziçâk*; Uyg. *koza*; *kozi* (Man, I,8; Telegdi, 318; USp., 36).

Fonetik açıdan en eski biçim *kozi* veya *kuzı*'dir. Bu kelimenin rotasızmlı versiyonu hiçbir yazılı kaynakta geçmez ve çağdaş Türk lehçelerinde bilinmez. Bu nedenle Alt. *kurağan*, Tuv. ve Hak. *hurağan* Moğol dilinden alıntı olarak incelenmelidir. Krş.: Moğ. yazı dilinde *qurayan*. Bununla beraber Moğol yazı dilindeki *qurayan* kesin Türkçe kökenlidir.

Eski zamanlarda Türk lehçeleri iki büyük lehçe grubuna ayrılırdı, bunlardan birinde kelimenin ortasındaki ve sonundaki /z/ ünsüzüne /r/ sesi karşılık geliyordu. Eski Türkler ile Moğollar arasındaki etkileşim sürecinin uzun olduğu ve bu süreçte farklı Türk ve Moğol kabilelerinin farklı dönemlerde bir araya geldiği, dolayısıyla kelime ödünçlemenin doğasının tekdüze olmadığı açıktır. Moğollar, bir gruptan rotasızmlı kelimeler ödünç alabilirdi, diğer gruptansa /r/ ünsüzüne denk gelen /z/ ünsüzü olan kelimeleri ödünç alabilirdi. Böylece, *qurayan* kelimesi Eski Çuvaş Türkçesinden veya Çuvaş Türkçesine benzer bir lehçe ya da lehçelerden alınmış olabilir.

Çuvaş lehçesinde, başlıca Çuvaş ve Moğol lehçelerinde ortak olan ve diğer Türk lehçelerinde bulunmayan çok sayıda kelimenin bulunması dikkat çekicidir. Bunda, “Çuvaşlar ve Moğollar arasında, yalnızca Moğol egemenliği döneminde değil, ondan çok önce de bir tür eski kültürel bağların” varlığına dair ek kanıtlar görülebilir⁴⁵. Yegorov aşağıdaki örnekleri veriyor⁴⁶:

Çuvaş Türkçesi

nar ‘güneş’

njuha ‘köpek’

sımsa ‘burun’, ‘gaga’

kala- ‘söylemek’

kakai ‘et’

aran ‘zar zor’

Moğolca (yazı dili)

nar(an)

nohai

sasa ‘burun kıkırdağı’

kele-

yahai ‘domuz’

arai

Doğrusu, gösterilen kelimelerden bazıları, mesela; *nar* (Moğ. yazı dilinde *naran*) kelimesi gibi, modern Moğol lehçelerine karakteristik fonetik bir görünüme sahiptir. Ancak Moğol lehçelerinde son hecenin düşme sürecinin XI-XII.

⁴⁵ V. G. Yegorov. *Sovremenniy Çuvaşskiy literaturniy yazık v sravnitelno-istoričeskom osveşenii* (Karşılaştırmalı Tarihsel Kapsamda Modern Çuvaş Edebi Dili) I, s. 120.

⁴⁶ Aynı yer, s. 118-121.

yüzyıllarda mı veya daha öncesinde mi, ne zaman gerçekleştiğini kesin olarak bilemiyoruz. Ayrıca, Moğol yazı dilinin temelini oluşturan lehçelerden çok önce son hecelerini kaybeden Moğol lehçeleri de vardı. Son hecesi kısaltılmış kelimelerin yanı sıra Çuvaş Türkçesinde onu ortaya çıkaran kelimelerin de olması karakteristiktir: *puyan* ‘zengin’ ve Moğ. yazı dilinde *bayan*⁴⁷.

Kuzuyu ifade eden diğer kelimeler (*bāti*, *bārān* (*bārās*), *bikāç* (*bākāç*), *çağa*, *pütāk*) Başkurt, Tatar ve Çuvaş lehçelerinde kullanılır. Bu bağlamda, Volga dillerinde koyun adlandırma sisteminin özgülüğünü kaydetmek ilgi çekicidir.

Yukarıda gösterilen kelimelerden *bārān* ve *bārās* Rusçadan alıntı kelimelerdir: *баран* (*baran*) ve *баранука* (*baraşka*) (*baraş-ka*); *bikāç* (*bākāç*) Türkçe kökenlidir: *bikāç* ‘genç kız’ (Abuşka Lugati, 140); *bāti* (Tat. ağızlarında *bādi*) kelimesinin kökeni bizim için belirsizdir.

a) *Kozi*. *Kozi* kelimesi, genç koyunların genel adıdır ve aynı zamanda hemen hemen bütün Türk lehçelerinde doğumdan altı aya kadar kuzuları kapsayan birinci yaş kategorisi anlamına gelir.

Sadece bazı lehçelerde 10-20 günlük veya 1-3 aya kadar olan kuzu için özel bir kelime vardır: Azer. (ağız) *ämlik*, *ämliy* ‘bir-iki aylığına kadar kuzu’ (< ? *ämiglik*; *äm-* ‘emmek’), *körpā* ‘on günlük kuzu’ (< ?); Kaz. *sırbaz* ‘üç-dört aylık yağlanmış tombul kuzu’ (< ?).

Körpā kelimesi hakkında özel açıklamalar yapmak gerekir. *Körpā* kelimesini yaş adlarına konulması şarta bağlıdır, çünkü diğer Türk lehçelerinde ona fonetik olarak çok yakın olan kelimeler kuzunun yaşından ziyade doğum zamanını (erken veya geç kuzulama) belirtir. Mesela; Kaz. *köpāi*, *köbā*, *körpāş*, Kaz. (ağız.) *kābā*, *körpāldāş* (*kāpā~ kābā ~ köbā* ‘erken yavrulardan olan kuzu’, *köpāş* ‘geç yavrulardan olan kuzu’); Kırg. *kürpāñ*.

Yukarıdaki açıklamalar Kâşgarlı Mahmud’un *körpā* kelimesinin yorumuyla tamamen uyumludur: *كربا اغل körpā oğul* ‘yazın dünyaya gelmiş erkek çocuk’; ‘geç (yavrulama döneminden çok sonra) doğan kuzu’ *körpā* olarak adlandırılır (MK, I, 415).

Bazı diğer adlandırmaların da benzer bir işlevi vardır. Mesela; Kırg. *marka*, Kaz. *bir kırkar*, *marka*, *bağlan*, Uyg. *paklan*, ancak onlar aynı zamanda başka anlamlar da taşıyabilirler. Mesela; Karakalp. *bağlan* ‘şişman koç’, *baklan kuzı* ‘şişman genç kuzu’ (Rbg, 131).

⁴⁷ Bu kelime tabanının (bay-an) Türkçe kökenli olma olasılığını dışlamaz.

b) *Toğli*. Azer. *toğlu*, *toğli*, *toğlu*, Gag. *toklu* ‘ikinci yılındaki koyun’; Kaz. *toktı* ‘altı aylıktan büyük kuzu’; Karakalp. *toklu*, *toklı*, *toktı* ‘bir yaşındaki kuzu’, Kırg. *toktu* (Kırg. ağız. *işäk toktu*); Nog. *toklı* ‘iki yaşındaki koç’, *toklu* ‘iki yaşındaki koyun’; Türk. T. *toklu*, Türkm. *toklı* ‘bir yaşındaki kuzu’; Tuv. *toğdu* ‘bir yaşındaki koyun’; Özb. *tıklı* (?); *toklı* ‘altı aylık kuzu’ (MK, I, 106, 431), *tuğlı* ‘kuzu (...)’ (Rahatu’l-kulûb, 139 a), *toğlı*, *toklı* ‘bir yaşındaki kuzu’ (İbM, 73, 74; KB, II, 269).

Toğlu kelimesinin anlamı, farklı Türk lehçelerinde ikinci ve üçüncü yaş grupları arasında değişmektedir (altı aylıktan bir yaşına kadar ve bir yaşından iki yaşına kadar kuzu). Hem eski hem de modern Türk lehçelerinde üçüncü yaş grubu için daha istikrarlı başka bir adlandırmanın varlığı (*şişäk*), birinci anlamın baskın olduğunu düşünmek için bir nedendir (altı aylıktan bir yaşına kadar kuzu).

Toğlu (< **toğıgli*) kelimesi *toğ-* ‘doğmak’ kökünden türemiştir. Krş.: Çağ. *toğız* ‘yavru’, Uyg. *toğurçuk* ‘ilk filizler’ (RSI, III, 1165); Şor T. *toğustuğ* ‘yavrular ile’ (RSI, III, 1166); Çağ. *toğma* ‘çocuk’ (RSI, III, 1168).

c) *Şişäk~şişik*. Azer. (ağız.) *şişäk*, *şişäi*, *şäk* ‘iki yaşındaki koyun’; Başk. *şäşäk hapık* ‘ikinci ila üçüncü kuzulama arasındaki koyun’, ‘ikinci yılındaki koyun’ (Krş.: *şäşäk hıyır* ‘birinci ila ikinci buzağılama arasındaki inek’); Gag. *şişäk* ‘üç yaşındaki koyun’ (?); Kırg. *şişäk*, *işäk* ‘ikinci yılındaki iğdiş edilmiş koç’; Tat. (ağız.) *şäşäk*, Tür. *şişäk*, Özb. (ağız.) *şişäk* ‘bir ila iki yaş arası koyun’; *şişik* ‘iki yaşındaki koç’ (Sl. Zemahşerî, II, 407), *şişäk* ‘iki yaşındaki koyun’ (İbM, 60; HŞ, 73), *şişäl* ‘büyük koç’ (RSI, IV, 1083).

Fonetik olarak, ana biçim *şişäk~şişik*’tir, diğer bütün biçimler, son sesteki /k/’nin değişime uğraması veya ilk hecedeki /ş/’nin kaybı, bunun yanı sıra ilk hecenin tamamının kaybolması nedeniyle oluşmuştur.

Şişäk kelimesinde hâkim olan anlam, ‘iki yaşındaki koyun’dur. V. V. Radlov’un sözlüğünde *şişäk* (*şişik*) kelimesi, ‘şişmanlamaya başlayan iki yaşındaki bir koçun adı’ olarak kayıtlıdır.

Şişäk kelimesinin bilinen bütün anlamları ve genel olarak koyunların yaş adlarının özgünlüğü dikkate alınarak, *şişäk* kelimesini *şiş-* ‘şişmek’, ‘şişmanlamak’ (?) kökünden çıkartıyoruz. Krş.: Osm. *şişko* ‘şişmiş’, ‘şişman göbeği olan’ (RSI, IV, 1085), *şişman* ‘şişman’, ‘tombul’ (RSI, IV, 1086).

Bu yaş grubundaki diğer adlandırmalar şunlardır: *tölägä* (Tat. *tülägä*, Hak. *tölägä*; *tölä-* ‘filiz vermek’, ‘kuzulamak’, “Oğuzcadır”, MK, III, 271), *jusak*

(Kırg. *jusak*, Moğ. yazı dilinde *jusay* ‘iki yaşındaki koç’, *jusa-* ‘yazı geçirmek’; Alt. *izak* ‘karacanın iki yaşındaki buzağısı’).

d, e) Sıradaki yaş gruplarını belirtmek için *kunan* (*gunan*) ve *dönən* kelimeleleri kullanılır. Kaz. *kūnan koi*, Karakalp. *kunan koi* ‘üç yaşındaki koyun’; Kırg., Karakalp. *dönön koi* ‘dört yaşındaki koç’. Tuva lehçesindeki bu kelimeler, koyunların yaşa göre adlarında belirli bir kayma olduğu için, biraz farklı bir anlam kazanırlar: *hunən hurağan hoi* veya *hunən doğdu* ‘bir yaşındaki kuzu’; *dönən hurağan, dönən doğdu, şüdləñ hoi, şürüləñ hoi* ‘iki yaşındaki koyun’; *kijələñ hoi* ‘üç yaşındaki koyun’; *soyalañ hoi veya çədişkən hoi* ‘dört yaşındaki koyun’).

Bu gruplara dâhil olanlar: Azer. (ağız.) *öyağ, ögəğ* ‘iki-üç yaşındaki koyun’, ‘dört yaşındaki koyun’, ‘üç yaşına kadar koç’ (< ?), *ğaradiş* ‘ilk kuzulama sonrası koyun’, ‘üç yaşından sonra dişi ve erkek’ (bire bir: ‘siyah dişi’); Gag. *bir kuzu alamış* ‘dört yaşındaki koyun’ (*bir buza alamış* ‘dört yaşındaki boğa’); Kaz. (ağız.), Türkm., Şor T. *mañ* ‘üç yaşındaki koç, koyun’ (ses yansımali kelimedir, *mañ-* ‘melemek’ fiili de ondan türemiştir, RSI, IV, 2006, 2008); Türkm. *mañramaz* ‘dört yaşındaki koç’⁴⁸.

Genç hayvanların yavrulamasının mevsimlere göre ayrışması Başkurt ve bir ölçüde Tatar lehçelerinden örneklerle gösterilebilir. Örnekler: Başk. *bāräs* ‘ilkbaharda (zamanında) doğan kuzuların ortak adı’, *ätämbäi* ‘zamanında doğmayan (sonbaharda doğan) kuzuların ortak adı’ *yäižäüäs (yäiläüäs)* (Tatar Türkçesi ile krş.) ‘zamanında doğmayan (yazın doğan) kuzuların ortak adı’.

Türkçe ve Moğolca koyun adlandırmalarının benzerliği:

Türkçe

koyun (konun) ‘koyun’

koç, koçkar (koçunğar) ‘koç’

kozu ‘kuzu’

Moğolca (yazı dilinde)

qonin~honin

quča~huča

hurayan

Bu benzerlik, deve adlandırmalarının benzerliği ile aynı durumdadır.

Koyunun Türkçe adlandırılmalarının Moğollar tarafından ödünç alınması Orhun öncesi döneme aittir, çünkü Moğolca denklilerde rotasizm vardır ve /n/ görülür (< Genel Türkçe *ny, sonradan /y/ ve /n/ olarak ayrılmıştır).

(9). I, IV. *Arkar* ‘dağ koyunu’, ‘dağ koyununun (keçisinin) dişisi’, Moğolca yazı dilinde *argali* (Kov., 153); Manç. *argali*.

⁴⁸ G. Musabayev. “Mañgıstau” söziniñ semantikası (“Mañgıstau” Kelimesinin Semantiği). “İzvestiya AN Kaz. SSR, vıp. 4(29). Seriya filol. Alma-Ata, 1946, s.37-38.

Azer., Alt., Kaz., Kırgız., Karakalp. *arkar*; Tuv. *arğar*; Özb. *alkar*; Krş.: *arkar* (MK, I, 117, 214, 421). Çoğu modern Türk lehçesi için bu kelime bir dağ koyununun özel adıdır, başka bir kelimeyle ilgisi yoktur. Eski lehçelerde bu kelime sadece dişiyi ifade etmekteydi (MK, I, 117, 214, 421) ve erkeği ifade eden başka bir kelime ile ikileme olarak kullanılmıştır.

III. *Kulja* ‘erkek dağ koyunu’, Moğ. *ulgalz*, Mançu *uhulcja* ‘yaban dağ keçisi’; Moğ. yazı dilinde *qaljaqçin* ‘dişi dağ keçisi’ (*kalja~kulja*; *-kçin* : dişi cinsiyetini ifade eden ek).

Kaz. *külja*, Kırg. *kulja*, Uyg. *guldja*. Bu kelimenin sadece Kaz., Kırgız ve Uygur lehçelerinde bilindiği için öz Türkçe söz varlığına ait olduğu şüphelidir. Moğol lehçelerinden ödünç alındığı varsayılabilir.

(10). I, IV. *Öçki*, *käçi* ‘evcil keçi’, Moğ. *yama(n)*; Mançu *guça*; Yung. *ima(n)*, *namun*.

Türk lehçelerinde ‘türün adı’ ve ‘dişi keçinin adı’ aynıdır (krş.: Azer. *ärkäk* *käçi* ‘erkek keçi’).

Keçi için günümüzde yaygın olan iki adlandırmadan (*äçki* ve *käçi*) ilki Türk lehçelerinin batı ve doğu gruplarında, ikincisi ise güney grubunda bilinmektedir.

Öçki. Alt., Kar., Kırg., Kum., Özb. *äçki*; Kaz. *äški*; Tat. (ağız.) *içkä*; Tuv. *öşkü*; Uyg. *öşkä*, *öçkä*, *äçkü*; Hak. *öski*; Krş.: *äçkü* (MK, I, 95, 128; MK, II, 14, 117, 266; USp., 36, 68), *öçkü* (Zemahşeri, II, 148; 153, 234).

Öçki kelimesinin seslendirilmesinin farklı doğası, Türkçe ünlülerinin esas olarak iki gelişim modelinin tezahürü ile açıklanmaktadır: 1) Genel Türkçedeki [*ä] ünlüsünün dönüşümü (bu ünlü farklı kapalılık dereceleri ile ifade edilmiştir: *ä* < *ä* < *ê* < *i*; Tat. *kıldä* ‘o geldi’, *kittä* ‘o gitti’, *idä* ‘idi’; Özb. *käldi*, *kätidi*, *ädi*; 2) Son sesteki /ü/ ünlüsünün etkisiyle /ä/ (*ä*) > /ö/ assimilatif dönüşümü. İkincil regresif ünlü uyumu türü, krş.: *ösruk* ‘sarhoş’ (KB, II, 509), *äsruk* (MK, I, 63).

Ünsüzlerin farklılığı Türk lehçeleri için geçerli olan denklige uygundur: ç~ş~s.

Käçi. Azer., Gag., Tür. *käçi*; Türkm. *gäçi*; Özb.(ağız.) *gäççi~gäjji*; Krş.: *käçi* ‘keçi’ “Oğuzcadır” (MK, III, 219);

Öçki ve *käçi* kelimelerin ses içeriği o kadar yakın ki, bu kelimeleri ortak bir temele atfetmenin cazibesine karşı koymak ve bunlardan birini, daha büyük olasılıkla ikincisini, birincisinin ayrı hecelerin ve ayrı seslerin metatezinin so-

nucu olarak sanmamak zordur. Benzerliklerine ek olarak, her iki kelimenin ortak bir temelden oluşumunu doğrulayan önemli bir nokta, keçi adlandırmasının hiçbir nedenle açıklanamayan ikiliğidir (bu kelimelerin hiçbiri ödünç kelimelere atfedilemez).

İdil boyu lehçelerde keçinin adı, açıkça karşılık gelen Rus adlandırmayla ilişkilidir⁴⁹, bkz.: Başk. *käzä*; Tat. *käjä*; Çuv. *kaçaka*.

Öçki ve *käçi* kelimeleri *tag* ‘dağ’ ve *kir* ‘kır’ kelimeleriyle kullanıldığında Kafkas dağ keçisini (çengel boynuzlu dağ keçisi, Türkm. *airak*), Orta Asya ve diğer bölgelerde yaşayan dağ keçisini (Azer. *dağ kəçisi*, Kırg. *tō äçki*; Tat. *tau käjäšä*, Tür. *dağ kəjisi*) ve yabanî bozkır keçisini, karacayı, antilobu (Bask. *ağız. kır kəzähä*, Tat. *kır käjäšä*, Çuv. *hir kaçaki*) anlatırlar.

Yakut. *hohuol* ‘keçi’ < Rus. *козел* (*kozel*). Bu kelimeye paralel olarak Yakutlarda Moğol dilinden ödünç alınmış *ńaman* kelimesi kullanılır: Moğ. yazı dilinde *imayan~nimayan*⁵⁰ (< ET *yımğa* < Genel Türkçe **dımga*; Alt. *juyma*, Tuv. *çuyma* ‘yabanî dağ keçisinin dişisi’ Genel Türkçe **dımga*’ya dayanırlar.

II. *Örkəç*. Azer., Türkm. *örkəç*, Kırg. *örkäs*; Tür. *örgəç*; *örkəç* (MK, I, 95), *örkəç* (İbM, 55). *Örkəç* kelimesi **ärik-* (**särrik-*?) ‘gevşemek’, ‘güçsüzleşmek’ fiil kökünden türemiştir.

Särkä. Başk. *hırğa*; Kaz., Karakalp. *särkä*; Tuv. *sərgä*; Özb. *särkä*; Uyg. *sä(r)kä*.

Örkəç ve *särkä* kelimeleri arasındaki fonetik farklar, aynı kökten oluştuklarını gösterebilir. Aynı zamanda, Türk lehçelerinde bu tür fonetik benzerliği olan küçük bir kelime grubunun varlığına dikkat edilmelidir: ET *äş-* ve *säş-* ‘çıkarmak’, ‘çözmek’ (Yakut lehçesi bu durumda dikkate alınmaz).

III. *Täkä* ‘damızlık keçi’, Moğ. *uhna*, *babana*; Manç. *niman*; Tung. *ima(n)*, *imagan*.

⁴⁹ F. E. Korş (ZİRGO, XXXIV, SPb, 1908, s. 542, 543) Rusça *коза* (*koza*) ‘keçi’ kelimesini olası Türkçe ödünçlemelerinden saymaktadır. Bu bakış açısıyla Başk. *käzä*; Tat. *käjä*; Çuv. *kaçaka* kelimelerini geri ödünçleme olarak kabul etmek gerekirdi, yani bu Türkçe kelimeler, önce Rus fonetiğinin normlarına göre dönüştürülmüş ve sonra tekrar orijinal hâllerine yaklaştırılmıştır.

Keçi kelimesinin Hint-Avrupa dillerinin sözlüğüne ait olduğu (Anglo-Sakson *höecin*, *hécin*, sl.-slav. *koza*; Arnav. *ked-*) ve keçinin Türk adlandırmalarının Hint-Avrupa kaynağı hakkında da bir görüş vardır (bk .O. Schrader. Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde. Strassburg, 1901, s. 987).

⁵⁰ /y/ ünsüzünün /n/ ünsüzüne benzeşmesi Moğolcadan kaynaklıdır.

Azer. *tākā*; Alt., Kaz., Kırg., Karakalp., Tür., Türkm. *tākä*; Başk. *tākä* (*käzä tākähä*), *kuskar tākä*; Tat. *tākä* (*kājä tākäsä*), Özb. *tākä*; Uyg. *tākä*; Çuv. *taka* (*kaçaka taki*); *tākä* (MK, III; 102, 228; Sl. Zemahşerî, II, 148).

Bazı Türk lehçelerinde *tākä* kelimesi sadece evcil değil, aynı zamanda yabanî keçiyi ifade eder: Alt. *tākä*, Tuv. *tä*.

Genel Türkçedeki *tākä* kelimesine anlamca Gag. *tsap* ('düz boynuzlu inek' < Rom. *țap* veya Rus.⁵¹) kelimesi ve Tuv. *huna* (*Eski Özb. huna*) kelimesi denktir. Karşılaş.: Moğ. *uhna* ve *ogono* 'kır keçisi', Kırg. *ōna* 'halk takviminde ayın belirtmesi' buradan gelmiştir.

Kaz. *tau tākä*, Türkm. *dağ tākäsi* 'dağ keçisi'; Azer. (ağız.) *härtäkä* 'iğdiş edilmiş keçi'.

V. *Oğlak* 'evcil (ve yabanî) keçinin yavrusu'. Moğ. *işig, inzagan*; Manç. *margan* ('yabanî keçinin yavrusu').

Azer. *oğlağ*; Başk. *ılak*; Gag. *olak*; Kaz. *lak*; Karakalp. *ılak, ulak*; Kırg., Nog. *ulak*; Tür., Uyg. *oğlak*; Türkm. *ovlak*; Özb. *ulāk*; Hak. *oğlağ, oğlak* (MK, I, 65, 119; Zemahşerî, II, 172; CC, 13).

Söz konusu kelimenin Türkçe proto biçimi **oğlak*'tır. Bu biçim göz önünde bulundurulduğunda, modern Türk lehçelerindeki fonetik farklılıklar, başlangıç ünlüsünün kaybolması (Kaz.), derin dil arkası /ğ/'nın dönüşmesi (Türkm.) ya da ilk ünlünün değişmesine neden olarak /ğ/'nin tamamen kaybolması ile açıklanabilir.

Oğlak kelimesinin anlamı, bu kelimeyi yaş adlandırmaları sisteminin sıradan unsurlarından biri konumunda bırakan somutluktan ayrılma ile karakterize edilir. *Oğlak* kelimesi çağdaş Türk lehçelerinde kalan bütün özel adlandırmalarının yerini alırken sistem üstü, genelleştirilmiş genç hayvanların bir tanımı olarak görülür.

Başkurt lehçesinde yavruların dünyaya gelme dönemini gösteren özel kelimeler vardır (*yaižäüäs, ätämbäi, közgö bäräs*), *oğlak* kelimesinin anlamı bu adlandırmaların semantiği ile sıkı bir ilişki yönünde gelişir. Krş.: Başk. *ılak* 'normal zamanda, ilkbaharda dünyaya gelen keçi yavruları'.

Gerek ses içeriği gerek anlamca *oğlak* kelimesi *oğul* 'çocuk' (*oğul-ak*) kelimesi ile ilişkilidir. Krş.: *oğla* 'erkek çocuk', 'genç erkek' *Argu*'larda (MK, I,

⁵¹ A. Budiloviç. *Pervobitniye slavâne v ih yazıke, bite i ponâtiyah po dannım leksikalnım*. (Söz Varlığı Verilerine İstinaden Dilleri, Yaşam Tarzları ve Görüşlerine Göre İlkel Slavlar). Nejin, 1878, s. 185.

129), *oğlut-* ‘çoğaltmak’ (MK, I, 265). F. G. İshakov’un da belirttiği, *oğlak* ve *oğul* kelimelerinin yakınlığı, şüphe uyandırmaz. Türk lehçelerinde, hayvan ve insan yavrularının genelleştirilmiş adlarının ortak kullanılmasının çok sayıda örneği vardır. Mesela; *bala* (Azer. *kəçi balası*; Alt. *əçki balası*; Hak. *öski palazı*, Tat. *ağız. içkə balası* ‘keçi yavrusu’), *çağa*, *oğul* (Tuv. *çān oğlu* ‘fil yavrusu’), *oğo* (Yakut T. *hohoul, oğoto*).

Keçi yavrusunun tanımlayıcı adlandırmasında Tuva Türkçesinde *anai* (*änik, änük, yänik, yänük*), Türkiye Türkçesinde *yavru* (*kəji yavrusu*) kelimesi kullanılır. Karşıl.: Başk. *küzä bäräsä*, Tat. *käjä bätijä*, Çuv. *kaçaka pütäkki*.

a) *Oğlak* kelimesinin özel anlamı, Azerbaycan Türkçesi ağızlarındaki malzemeye bakılırsa, ‘üç ila altı aya kadarki keçi yavrusu’ (Azer. *ağız. oğlağ, oğlah, oğlah*) ya da ‘en az bir yaşına kadarki (Hak. *oğlah*)’.

b) *Çäbiş* kelimesi, keçinin ikinci yaş kategorisini ifade eden kelimedir: Azer. *çäpiş* ‘bir yaşındaki keçi yavrusu’, Azer (ağız.) *çäpiş, çäpiş* ‘altı aylıktan bir yaşa kadar keçi yavrusu (daha çok dişi)’; Kaz. *şıbış* ‘bir yaşındaki dişi keçi’; Kırg. *çäbiç* ‘ikinci yılındaki keçi yavrusu’; Karakalp. *şıbış* ‘bir kez yavrulamış olan keçi’; Tür. *çäpiç* ‘bir yaşındaki keçi yavrusu’, Türkm. *çäbiş, çäbşäk* ‘(...) keçi yavrusu’.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, çağdaş Türk lehçeleri, *çäbiş* kelimesini kesin olarak tanımlanmış bir yaş kategorisine bağlanması bakımından bir birlik göstermemektedir. Bu kelimenin genel anlamı ‘bir yaş civarındaki keçi yavrusu’dur.

Türk lehçelerinde *çäbiş* kelimesinin etimolojisi yoktur. Muhtemelen, bu kelime Hint Avrupa dillerinden alıntıdır: Farsça چپش *çäpeş*, Lat. *caper*, Keltçe *kapero-s*⁵².

c, d...) Sıradaki genç hayvanların yaş grubu adlandırmaları Tuva lehçesinin ağızlarında en eksiksiz şekilde verilmiştir: *hunai anai, hunai öşkü, şürləñ anai* ‘bir ila iki yaş arası keçi yavrusu’ (bu yaş grubunun erkeği: *säinäk ~ säänäk*; dişi: *duzak tuzak*, Kaz. *tusak*; iğdiş edilmiş erkek: *hunayın*); *dönän öşkü, kijäləñ öşkü* ‘iki ila üç yaş arası keçi’; *soyäləñ öşkü, çädişkän öşkü* ‘üç yaş ve üstü keçi’.

Çoğu durumda iki cinsiyet için de özel olan keçinin diğer yaş adlarının dağılım kapsamı genellikle bir veya iki lehçeyle sınırlıdır. Mesela; Azer. (ağız.) *dıbir, dubır, duvır* ‘altı ay ila bir yaş arası veya ikinci yılındaki erkek keçi yav-

⁵² O. Schrader. Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, Strassburg, 1901, s. 985.

rusu’, *sivir* ‘üç yaş sonrası erkek keçi’, *säyiz* ‘dört yaş sonrası erkek keçi’; *biçmä, jüär* ‘bir ila iki yaş arası veya iki yaş sonrası dişi keçi’; Başk. *bärän kázä* ‘emzirmenin kesilmesinden ikinci kuzulamaya kadar olan dönemdeki keçi’, *şəşäk kázä* ‘ikinci ila üçüncü yavrulama arasındaki keçi’.

Türk ve Moğol adlandırmalarının (Türkçe *jimğa~jimağa* ‘dişi keçi’, *särkä* ‘iğdiş edilmiş keçi’, Moğ. yazı dilinde *jimağan~nimağan* ve *serhe*) çakışmasının sebeplerine gelince bunlar, genel olarak Türkler ve Moğollar arasında karşılık gelen terminolojinin ortaya çıkış biçimleri dikkate alınarak açıklanabilir (yukarıda bkz. s. 29).

(11). I. IV. *Kiyik, älik, kuralai* ‘yabanî kır keçisi’, ‘karaca’, ‘antilop’, Moğ. *güröhe(n), zür, bör görös*; Manç. *gio*.

Kiyik. Kaz., Özb., Uyg. *kiyik*; Tür. *gäyik*; Çuv. *kayık*.

Eski biçim: *kiyik - kiðik* (Kırg. *ağız. ködik* ‘annesiz kalmış kuzu’).

Kiyik kelimesinin anlamları çok çeşitlidir. Özbek Türkçesi için Nalivkin sözlüğünde⁵³ ‘dağ keçisi’, ‘sayga’; Altay Türkçesi için⁵⁴ ‘yabanî hayvan’; Babür Sultan’ın yazılarına göre ise *kiyik* bir grup canlı yaratıkların (canavar-hayvan) adlandırılmasıdır, Moğol yazı dilindeki *görügesün* kelimesiyle paralellik gösterir. Karaim ve Kaz. lehçelerinde bu genel anlam hâkimiyet göstermiştir ve *kiyik* kelimesi artık yalnızca genel olarak vahşi hayvanların bir tanımı olarak değil, aynı zamanda onları genelleştiren belirli bir özelliğin tanımı olarak da kullanılmaktadır. Krş.: Kar. *kiyik at* ‘yabanî at’, *kiyik kavğa* ‘vahşi mücadele’⁵⁵; Kaz. *kık ördäk* ‘yabanî ördek’ (RSI, II, 1340), *kık toņus* ‘yabanî domuz’ (CC, 34). *Ak (ağ)* sıfatıyla Altay ve Hakas lehçelerinde *kiyik* kelimesi geyik anlamına gelir.

Ölik. Azer. *äilik*, Alt., Kaz., Kırg., Tuv. *älik*; Başk. (ağız.) *iläk*.

Kuralai. Başk. *koralai*, Kaz. *kūralai*, Özb. (ağız.) *kuralay*.

L. Budagov sözlüğünde *kuralai* kelimesi şu açıklama ile verilmiştir: “10 Mayıs civarında başlayan rüzgârlı ve yağışlı mevsim” (BSI, I, 74, ‘kırg.’). Budagov şöyle yazmıştır: “Kırgızların yorumuna göre, Başkurt lehçesinde bu *kuralai* kelimesi, belirtilmiş zamanda yeni doğan, yağmurla yıkanan ve rüzgârda koşmayı öğrenen bir yaban keçisi yavrusu anlamına gelir”. Belirtilmiş

⁵³ V. Nalivkin ve M. Nalivkina. *Rusko-sartskiy i sartsko-russkiy slovar* (Rusça-Sartça ve Sartça-Rusça Sözlük), Kazan, 1884, s. 67.

⁵⁴ “Grammatika altayskogo yazıka, sostavlennoy çlenami Altayskoy missii” (Altay Komisyonu Üyelerince Yazılmış Altay Dili Grameri), Kazan, 1869, s. 209.

⁵⁵ T. Kowalski. *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, s. 218.

bu yorum, *kuralai* kelimesinin gerçek doğasını ortaya çıkarmaz, bu bir halk etimolojisidir. *Kuralai* kelimesi, Türk lehçelerinde az kullanılan *kuran* (Alt. *kuran* ‘erkek karaca’ kelimesinden türemiştir. Buradaki *-lai* eki⁵⁶ *-kçin* ve *-çin* ekleri ile eş anlamlı olup, cinsiyeti ifade eden morfolojik bir araçtır.

Yakut lehçesinde yukarıda belirtilmiş kelimelere *turtas* ve *turuktai* (*turtas* = *turtai* ‘beyazlamak’+ s, P, 2845) kelimeleri de eklenir.

III. *Külbüs* ‘erkek yaban keçisi’, Moğ. *gur*; Manç. *guran*; Tung. *guran*.

Alt. *külmüş*, Tuv. *hülbüs*, Hak. *külbüs*; *älük külmüş* ‘dişi ve erkek keçiler’ (KB, II, 14; RSl, II, 1480).

V. Karaca için yaş terminolojisi esas olarak Tuva lehçesinde bulunur. Mesela; *özirik* ‘bir yaşına kadar karacanın buzağısı (< ?)’, *sarth* ‘karacanın bir yaşındaki buzağısı’ (Alt. *yızak* ‘karacanın iki yaşındaki buzağısı’, RSl, II, 326); Kırg. *bağıldır* ‘yabanî erkek keçi yavrusu’ (<), *çārçık* ‘karacanın buzağısı’ (<).

Su(v)sıgır(i). Karakalp. *suv sıyır*, Nog. *susıyır*, Tür. *susıgırı*; *suv sıgırı* (MK, I, 364). Bu birleşik kelimenin veya tamlamanın doğası o kadar bellidir ki, üzerinde özellikle durmaya gerek yoktur (*su* ‘su’, *sıgır* ‘inek’).

Mandanın coğrafi dağılımı Kafkasya ile sınırlıdır ve bu nedenle İdil boyu, Orta Asya ve Sibiryaya bölgesinin Türk lehçelerinde onun adı yoktur. Gerekli durumlarda Rusçadan alıntı kelime kullanılır (Başk., Kaz., Kırg., Tat., Tuv. *buival* < Rus. *буйвол* (*buyvol*). Krş.: Yun. *βοόβαλος*, Lat. *bos bubalus*. Ya da Türk lehçelerinde inek-boğa anlamındaki (Özb. *hükiz*) kelime kullanılır.

Gävmiş. Nog. *kävmiş*, Türkm. *gävmiş* < Farsça *گاو میش*.

Bufalonun Türkiye Türkçesinde ikinci anlamı *manda* (<).

II, III. *Käl* ‘erkek bufalo’. IV. *jamiş*, *dombai* ‘dişi bufalo’.

Käl kelimesine sadece Azerbaycan Türkçesinde rastlanır. (*käl*; ağızlarda *buğa*) ve *kälä* ‘büyükbaş hayvan’ kelimesine dayanır. Krş.: Uyg. *kälä* ‘inek’, Farsça *گاله*)

Kälçä, *käl* ‘erkek bufalo yavrusu’ kelimesinin küçültme ekiyle kullanılmış hâlidir ve farklı yaş niteliklerine sahiptir: bazı lehçelerde ‘doğumdan altı aya kadar’, diğerlerinde ‘doğumdan bir yaşa kadar’, başkalarındaysa ‘bir yaşından üç yaşına kadar, yani ona *käl* demeye başladıkları zamana kadar’ anlamında kullanılır. *Kälçä* kelimesinin anlamı genç hayvanların belirli yaş grubunun karşıtı olarak sabit olmayışı, bu yönde dönüşüme uğrayan bütün küçültme bi-

⁵⁶ B. Ya. Vladimirtsov. Sledı grammatičeskogo roda v mongolskom yazıke (Moğolcada Dilbilgisel Cinsiyetin İzleri). DAN.-V. L., 1925, s. 31-34.

çimlerinde genel bir özelliktir. Buradaki anlam karışıklığı, yetişkin bir hayvanın adı olarak kullanılan kelimelerin genç hayvanları belirtmek için kullanılmasıyla ilgilidir.

Ĵamuş kelimesinin kullanım alanı bir önceki kelimeye göre daha geniştir. Sadece Azerbaycan Türkçesinde (*Ĵamuş*) değil, Türkiye Türkçesinde de (*Ĵamus*) rastlanır, ancak Türkiye Türkçesinde anlamı ‘genel olarak bufalo’dur, dişiyi ifade etmek için başka kelime vardır (*dombai*).

Türk lehçelerinde *Ĵamuş* kelimesinin etimolojisi zordur. Diğer kelimelerle olası karşılaştırmaların yol ve araçlarını önceden çözümlemeden, bu açıdan ilginç olan ve Radloff’un sözlüğünde bulunan Türkiye Türkçesindeki kelimeyi kaydetmek istiyoruz: *çamuş* ‘inatçı at’ (< Arap. شامس), *çamiç* ‘eyerlenmiş katır’ (RSI., III, 1940).

Düyä kelimesiyle ikilemede Azerbaycan Türkçesinde *Ĵamuş* kelimesi ‘genç, henüz yavrulamamış bufaloyu’ ifade eder.

Azer. *ärämik* ‘yavrulamayan bufalo’, Tel. *äräm* ‘kısır’, *äräm ui* ‘kısır inek’, *ärämik* ‘kısır’ (RSI, I, 760).

V. Bufalo (manda?) adlarının cinsiyete ve yaşa göre ayırımı sadece Azerbaycan Türkçesinde ve onun ağızlarında teferruatlı şekilde verilmiştir: *balah*, *balah* ‘doğumdan altı aya kadar manda yavrusu’, Tür. *malak* ‘genç manda’; *ködäk*, *hötäk* ‘altı aydan bir yaşına kadar manda yavrusu’ (Gag. *kötäk*; krş.: *ködük* ‘eşek yavrusu’); *pota*, *avara* ‘bir yaşından iki yaşına kadar manda yavrusu’ (*bota* ‘deve yavrusu’; *avara* < ?); *düyä* ‘genç dişi manda’; *işäi* ‘iki ila dört yaş arası erkek manda’ (?); *şahi*, *käl vuran*, *bıga käl* ‘üç yaşındaki erkek manda’ (krş.: *şah* ‘dal’, ‘boynuzlar; *şahı* ‘boynuzlu’); *kälä duran* ‘üç yaşındaki dişi manda’; *tumi* ‘dört yaşındaki erkek manda’ (krş.: *tümi* ‘yuvarlaklaşmış’, ‘şiş-man’, ‘kambur oluşturan’ (RSI, III, 1601).

(13). *Öşgäk* ‘eşek’, Moğ. *iljig*; Manç. *eyhen*; Tung. *eyhe*.

Azer., Özb. (ağız) *äşşäk*; Alt. *äştäk*; Başk., Tat. *işäk*; Gag. *jäşäk*; Kaz. *jäsäk*; Kar., Uyg., Özb. *äşäk*; Karakalp., Nog., Kırg. Tür., Türkm. *äşäk*; Çuv. *aşak*; karşıll.: *äşgäk*; *äşjäk* (MK, I, 114; USp., 55; Man, I, 16; Rach. H, I, 103-104), *äşäk* (Telegdi, 304).

En eski yazılı kaynakların tanıklığı dikkate alındığında bile *äşkäk* kelimesinin anlamında herhangi bir farklılık veya kayma tespit etmek zordur.

Köy işlerinde kullanım açısından eşeğin dağılım alanı, eski Türklerin yerleşim sınırları ile örtüşmemektedir. Bu bağlamda, Türk lehçelerinin erkek ve dişi

eşek için ödünç adlandırmaların olması tesadüf değildir. Bu nedenle, *äškäk*⁵⁷ kelimesini Türkçe olmayan kelimelerle karşılaştırma girişimleri haklıdır. Mesela; Schrader, eski Yunan (*ὄνος*) ve Latin dilleri (**asinus*) için ortak proto biçimi **asnas* biçiminde verir ve Ermenice *êš* ve daha sonra Türkçe *äškäk*, Sümerce *anšu*, *anši*⁵⁸ kelimeleriyle bağlantı olasılığı üzerinde durur.

Genel Türkçedeki *äškäk* kelimesine Yakut. *ohyol* (< Rus. *осёл* (*osyol*)) ve Tuv. *älçigän* (< Moğ. yazı dilinde *eljigen*) denktir.

Azerbaycan Türkçesinde *äşşäk* kelimesiyle yanı sıra *ulağ* kelimesi kullanılır, Kaz. *lau*, Kırg. *ulō* (< *ulağ* ‘yük hayvanı’ *ula-* ‘bağla-’, ‘birleştir-’), Türkiye Türkçesinde *märkəp* (< Arap. *مركب* ‘tekne’, ‘vapur’, mecazi anlam ‘binek ya da yük hayvanı’, krş.: *ulağ*), Özb. *har* (Fars. *خر*), Eski Özb. *kölük* (bkz.: HŞ, 73; Moğ. *hüleg* ‘iyi at’, Kırg. *külük* ‘yarış atı’, Yakut *kölgöm* ‘at’ < *kölgö* ‘yük hayvanı’, P, 1133).

III, IV. Modern Türk lehçelerinde erkek ve dişi eşek adı betimsel olarak aktarılmaktadır. İstisnalar, dişi için özel kelimeleri olan Kaz., Karakalpak, Türkmen, Özbek ve Uygur lehçeleridir. Mesela; Uygur Türkçesinde *mädi*, *mäsişäk* (< Farsça *ماده* ‘dişi+*äşäk*, krş.: *ماده سگ* *madä-säg* ‘dişi köpek’; *ماده گاو* *madä-gav* ‘inek’, ‘bire bir: dişi inek’), kalan anılan lehçelerde: *mäcä*, krş.: Kaz. *maşı*, Karakalp. *maşa*, *mäşä*, Türkm. *maçı*, Özb. *mäça* (< Fars. *ماچه* ‘dişi’, Mesela; *ماچه خر* *maçä-här*, *ماچه الاغ* *maçä-olağ* ‘dişi eşek’). Uygur Türkçesinde ‘dişi eşeği’ ifade eden özel kelime vardır: *hanğa* (*hangı*). İkincisi ses yansıma kelimesinden türemiştir (*hangı äşäk* ‘bağırman/kışneyen eşek’). Bu kelimedenden sonrasında *hanrı-* ‘bağırman (eşek hakkında)’ fiili türemiştir.

V. *Koduk*, *kürrä* ‘yavru eşek’, ‘yabanî atın tayı’.

Koduk. Azer. *goduğ*, Gag. *ködük*, Kaz. *kodik*, Kırg. *kodik*, Türk. T. *kuduk*, Türkm. *godık*, Özb. *hütik*, Uyg. (ağız.) *hotäk*.

Elimizdeki bu malzemelerin kullanımına dayanarak, *koduk* kelimesinin ilk fonetik görünümünü yeterli doğrulukta canlandırmak imkânsızdır. Mevcut zorluklar öncelikle hem ön, hem arka, hem akıcı (?), hem patlayıcı olabilen ilk ünsüzün tanımı ile ilgilidir (/g/, /k/, /h?/, /h/). İntervokal pozisyonundaki ünsüz sadece Özbek Türkçesinde serttir, ancak hemen hemen bütün Türk lehçelerinde görülen yumuşaklık, sesin konumu ile ilgili olabilir. Son hecedeki

⁵⁷ Kelimenin H. Vámbéry (Die Primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 193) yapılmış Türkçe etimolojisine (< *al-çık* ‘kırmızısı’, ‘al’) katılmak mümkün değildir.

⁵⁸ O. Schrader. Reallexikon, s. 206

ünlünün niteliğinin analizi üzerinde durmayacağız, çünkü son hece ünlülerinin etimolojik biçimini belirlemek için onların tutarsızlıklarından dolayı genellikle Türk lehçelerinde ihmal edilir.

Kürrä. Karakalp. *gürrä*, Türkm. *kürrä*, Özb. (ağız.) *kürrä*, karşı.: Farsça *کره korre* ‘tay’.

Azerbaycan ve Türkmen lehçelerinde yaş grupları için özel adlandırmalar mevcuttur (ağırlıklı olarak ağızlarda), krş.: Azer. (ağız.) *gödük* ‘altı aya kadar eşek yavrusu’, *sipa* ‘altı aydan bir yaşına kadar eşek yavrusu’ (Türk. T. *sipa*); Türk. T. *sipa* ‘eşek yavrusu, tay’, *kik sipası* ‘genç geyik’, *sığır sipa* ‘bütün büyükbaş hayvanlar’ (RSI., IV, 668), *yaşar* ‘bir yaşındaki eşek yavrusu ve tay’ (*yaş* ‘yıl’ kelimesinden türemiştir); Türkm. *taihar* ‘iki yaşındaki eşek yavrusu’ (krş.: Uyg. *tähäi*; < *tai* ‘bir ile iki yaş arasındaki tay’ ve *har* ‘eşek’, krş.: Farsça *خر*).

(14). I, III, IV. *Doğuz*, *çuçka*, *kaban* ‘domuz’, Moğ. *gahay*; Manç. *ulgan*; Tung. *olgia(n)*.

Doğuz. Azer. *donuz*; Gag., Türk. T. *domuz*; Kaz. *doğuz*; Karakalp., Türkm. *doğuz*; Tat. *duñız*; Özb. *tunğız*; Uyg. *toñğuz*; Krş.: *toğuz* (IBM, 74; ThS, 6; CC, 52), *doğuz*; (Telegdi, 309).

Eski Özbek Türkçesinde *doğuz* kelimesi, sadece, İslamiyet’i benimseyen halkların günlük yaşamında bulunmayan evcil domuzun değil, yaban domuzunun da adıydı (krş.: *kaban*, RSI, II, 439; *yaban duñğuzı*, BSI, II, 319; k *ik toğuz*, CC, 52; Çağd. Özb. *yovoi çuçka*). Böyle, mesela; Ali Şir Nevâî, Muhâkemet-ül Lugateyn’de Orta Asya’da avlanan en önemli hayvanlardan birinin *tonkuz* (توننگوز) olduğuna ve bu hayvanın erkeğine *kaban* (قا بان), dişisine *mägäjin* (مکيجين, krş.: Özb. *mägäjin*, Kaz. ve Kırg. *mägäjin*, Moğ. yazı dilinde *megçin*, Manç. *mehecjen*), yavrusuna ise *çorpä* (چورپه) denildiğini belirtiyor⁵⁹.

Doğuz kelimesinin ‘yaban domuzu’ anlamı mesela; Kırgız Türkçesinde korunmuştur.

On iki yıllık hayvan takvimine göre *doğuz* on ikinci yılın adıdır (MK, I, 346).

Doğuz kelimesinin etimolojisine dair kendimize ait, kısmen tatmin edici bir açıklama yapmakta zorlandığımız için, Vambery’nin bu yönde yaptığı bir girişi belirtmekle yetineceğiz. Vambery kelimenin temelini ‘iri’, ‘güçlü’ anla-

⁵⁹ “Muhakamatul luqatajn”, Taşkent, 1940, s. 25

mındaki *toŋ* (*çoŋ*) kelimesine dayandırmaktaydı⁶⁰. G. Ramstedt kelimeyi Korece'deki *ton* 'domuz' ile ilişkilendirir⁶¹.

Kaban. Tuv. *havan*, Kaz. *kaban*.

Kaban kelimesi 'evcil domuz' anlamıyla sadece Tuva Türkçesinde bilindir (*çär havanı* 'yaban domuzu', *it havanı* 'evcil domuz'), diğer Türk lehçelerinde, Rusçadaki gibi, *kaban* 'erkek domuz' (Azer., Türkm. *gaban*; Başk., Karakalp., Tat. *kaban*; Kırg. *kaman*; Özb. *kâbân*; Uyg. *kavan*) ya da 'yaban domuzu' anlamındadır. Bu arada, yazılı metinlerin kanıtlarına ve yaşayan lehçelerin ve ağızların tanıklığına göre 'yaban domuzu' anlamı en eski anlammış. Bu anlamıyla *kaban* Rus diline geçti (krş.: Rusça *дикий кабан* (*dikiy kaban*)) ve yavaş yavaş Eski Slavca *vepr* (Lat. *apor*, Eski Alm. *ëbur*⁶²) kelimesinin yerini aldı ve 'dişi-erkek' dizisine dâhil olarak zamanla erkek evcil domuzu ifade etmeye başladı.

Çoçka. Alt., Kırg. *çoçko*; Başk. *suska*; Kaz., Karakalp. *şoşka*; Tat. *çuçka*; Özb. *çuçka*; Uyg. *çoçka*; Hak. *sosha*, Çuv. *sısna*⁶³

Gag. *skrófa* < Rom. *scroáfă*; Yakut. *sabîñhă* < Rus. *свинья* (*svinya*).

Eski metinlerde 'domuz' anlamında, V. Thomsen'in⁶⁴ Mançuca *ulgan* kelimesine yaklaştırdığı *lağzin* (Pel. KP, 231; Man, I, 12) kelimesine de rastlanmaktadır (Sl. Zaharova, 160).

V.*Topai* (*torapai*), *jojuk*, *jënik*, *potmar* 'domuz yavrusu', Moğ. *toroy*.

Topai. Kaz. *topai*; Kırg. *toropoi*; *topai* '(yaban) domuz yavrusu' (BSI, I, 388); Moğ. *topoi* 'domuz yavrusu'; Yakut T. *toroku*, *toroĥu* 'yaban dişi domuz', 'yaban domuzu' (P, 2741). Kırg. *toropoi*, tahmin edilebileceği gibi, /p/ sesinin kaybolması ve ünlülerin kaynaşması sonucunda ortaya çıkan *topai* kelimesine göre, etimolojik biçime daha yakındır. *Toropoi* kelimesi *torum* 'deve yavrusu (köşek)' ve *torpak* 'buzağı' gibi kelimelerle benzerlik göstermektedir.

Jojuk. Türkm. *jojuk*, krş.: *çoçuk* 'domuz yavrusu' (genel anlamda yavru) (MK, I, 381). Türkm. *jojuk* kelimesinin dayandığı *çoçuk* kökü büyük olasılıkla *çoçka* kelimesindeki ile aynıdır ve bu kelimeler ancak morfolojik olarak ayrışır. Azerbaycan lehçesinde *çoçka* (*çoşğa*) kelimesi *doŋuz* (*donuz*) kelimesine

⁶⁰ H. Vámbéry Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 200.

⁶¹ G. Ramstedt. Studies in Korean Etymology. MSFOu, XCV, Helsinki, 1949, s. 272.

⁶² Hint-Avrupa dillerinde domuzun adlandırmalarına dair bk. E. Benveniste. Nom's d'animaux en indoeuropéen. "Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", t. 45. Paris, 1949, fasc. 1, s. 74.

⁶³ M. Räsänen (MSFOu, XLVIII, 200).

⁶⁴ V. Thomsen. Inscriptions de l'Orkhon, s. 183.

karşı koyulmuştur ve anlam olarak *çoçuk* ‘domuz’ kelimesini tam olarak karşılaması karakteristiklidir. Tür. *çojuk* ‘çocuk’ (Dmitriyev’de de aynıdır)⁶⁵.

Yänik. Gag. *yänik*. Gagavuz Türkçesinde ön seste türeme sesin kullanım sıklığı ve bu kelimenin başka anlamlarının (‘köpek yavrusu’, genel olarak ‘yavru’) varlığını da göz önünde bulundurarak, *yänik* kelimesini diğer Türk lehçelerinde yaygın olan *änik*, *änük* kelimesi ile karşılaştırıyoruz. Bu kelime, özelde, ‘aslan yavrusu’ adlandırması olarak kullanılır (*arslan änüklädi* ‘dişi aslan yavrusunu doğurdu’, MK, III, 92). Kelimenin tabanı *yäni-*, krş.: *urağut yänidi* ‘kadın doğurdu’ (MK, III, 91, ‘sadece insan hakkında’). *Yäni-* kelimesinin sınırlı kullanımını gösteren bir işaret, *yänik* kelimesinin tabanının özellikle bu biçimle özdeşleşmesine engel olamaz, çünkü insan yavrusu ve hayvan yavrusunu ifade eden kelimelerin karıştırılması Türk lehçeleri için şaşırtıcı değildir⁶⁶.

Potmar. Gag. *potmar*. Kelime, modern Türk lehçelerinin hiçbirinde geçmez, yazılı metinlerde de bulmak mümkün değildir. Bununla birlikte, oluşum ilkesi ve morfolojik unsurları Türk lehçelerinde tam karşılık bulunduğundan, bu kelimenin ödünç alınmış olduğunu düşünmek risklidir. Krş.: Çuv. *šumir* ‘yağmur’ (Genel Türkçe *yağmur*) < *šu-* ‘düşmek’, ‘yağmak’ + *mır*, *pumır* ‘baskı’, ‘şiddet’ < *pus-* ‘bas-, ez-’ + *mır*; ET *almur* ‘açgözlülük’ < *al-* ‘almak’+ *mır*, *çokmar* ‘sopa’, ‘gürz’ < çok- ~ tok- ‘tıklamak’ + *mar* (krş.: *çokmak* ‘gürz’); Türk. T. *çokmar* ‘sopa’, ‘boynuzsuz koç’, *çomar* ‘iri kafalı çoban köpeği’, ‘kısa kulaklı ve kısa kuyruklu alçak boylu koyun cinsi’ (RSI, III, 2011, 2012, 2032).

Tahminen biz *potmar* kelimesini *pot(-)* tabanından türetilmiş bir isim olarak kabul ediyoruz. Mesela; Azerbaycan lehçesindeki *sıçovul* ‘sıçan’ kelimesinin *sıç(-)* kökü ile ve *mışovul* ‘sincap’ kelimesinin *mış(-)* kökü ile olan ilişkisi gibi ilişkilendiriyoruz. Bu tabandan genel Türkçedeki deve yavrusunun adının türediği olasılığı dışlanamaz (*botuk~potuk*). Tat. (ağız.) *kösmär* ‘sıçan’ kelimesi morfolojik yönden *potmar* kelimesine yakınlık gösterir.

Tür. *burtlak* (*burt-lak*); Yakut T. *borosuonak* < Rus. *поросенок* (*porosenok*).

Mahmud Kâşgarlı’nın Divan’ında ‘domuz yavrusu’ anlamında kökeni belirsiz *märdäk* kelimesinde rastlanır: *toğuz märdäkie* ‘domuz yavrusu’, *adığ märdäkie* ‘ayı yavrusu’ (MK, I, 480).

⁶⁵ N. K. Dmitriyev. *Gagauzskiye etüdi*. (Gagavuzca Üzerine Yazılar) “Uçeniye zapiski LGU”, No 20. Seriya filol., vıp. I. L., 1939, s. 23.

⁶⁶ H. Vámbéry’nin (“Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen”, s. 32) *yänik* kelimesini, *ini* ‘küçük kardeş’ kelimesiyle ilişkilendirmesi şüphelidir.

(15) I. *İt* ‘köpek’, Moğ. *nohoy*; Manç. *indahun*, Tung. *inda*, *ngin*, *ngen*, *ne-na*.

Azer., Kaz., Kırg., Türk. T., Türkm., Özb. *it*; Alt., Karakalp., Nog. *iyt*; Başk., Tat. *ät*; Tuv., Yakut T. *it*; Uyg. *it* (*işt*); Çuv. *yıtı* (*yıt*); *it* (MK, I, 35, 156, 157, 164).

Çağdaş Türk lehçelerinin materyalleri ile eski anıtların tanıklığı karşılaştırıldığında, *it* kelimesindeki vokalizmin sert olduğu ve hemen hemen bütün Türk lehçelerinde görülen ön seste yumuşama yönündeki değişikliklerin son zamanlarda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu arada, bu değişiklik bir dizi başka kelime de tespit edilmiştir ve bu nedenle bir tür genel dil eğilimi görevi görür.

İt kelimesi hemen hemen bütün Türk lehçelerinde bilinir. İstisnalar: Hakas Türkçesinde kelime *adai* biçimindedir; Türkiye Türkçesi dâhil bir sıra diğer lehçede de erkek köpeğin adlandırılması olarak bilinen *köpäk* kelimesi vardır (Azer. *köpäk*; Karakalp., Türkm. *köpäk*, Gag. *köpäk*, *köpäjik*; Özb. *küppäk*).

Özbek Türkçesinde *it* kelimesi ile yanı sıra köpeğin genel adlandırılması *küçük*, Yakut Türkçesinde ise *nokō*, *nohō* (< Moğ. *nohoy*) kelimeleri kullanılır.

On iki yıllık hayvan takvimine göre *it* on birinci yılın adıdır (MK, I, 346).

Tuva lehçesinde, *it* kelimesinin kediyi ifade eden *mıy it* tamlamasında ve domuzu ifade eden *it havanı* tamlamasında yer alması ilginçtir.

Köpek, erken Neolitik’ten beri doğu halklarının yaşamında önemli bir rol oynayan evcil hayvanlardan biridir. Bu, arkeolojik verilerin yanı sıra, çoğu Türk kökenli olan birçok farklı türde ek köpek adlandırmaları (cins isimleri) ile kanıtlanmıştır. Krş.: *tazı* (Azer., Gag., Tat., Türkm., Kaz., Karakalp., Özb.), *käki*, *igär*, *simäläk* (Tat. ağız., Başk. ağız.), *taigan* (Uyg.), *barak* (Kaz., Nog., Tat. ağız, Türk.T., Özb.), *tula* (Azer. ağız.), *kälp*, *çokmar*, *bayak*, *zağar*, *mastı* (Türk. T.), *haita* (Gag.), *kopai* (Gag., Türk. T.), *kürji* (Karakalp.), *ğayın*, *ısgav* (Türkm.), *ğurbasan* (Azer.), *avçi*, *iskaviç*, *laiça* (Özb.), *taigıl* (Alt.), *vəşlä* (Çuv.), *türögöi*, *korōçu* (Kırg.).

III. *Töbät* ‘erkek köpek (erkek kurt)’, Moğ. *buh nohoy*; Manç. *açjirhan*; Tung. *huse inda*, *ηōke*.

Kaz. *töbät*, Kırg. *döböt*, Uyg. *tövät*.

Töbät kelimesinin etimolojik açıklamasının Türkçe temelinde yapılması güçtür.

Töbät kelimesinin Radloff'un sözlüğünde verilen anlamı, (*töböt* 'iri köpeklerin cinsi', 'çoban köpeği', RSI, III, 1272) başka hiçbir yerde belirtilmemiştir ve çağdaş lehçelerde yoktur, bu nedenle söz konusu kelimenin semantik dönüşümünün herhangi bir aşamasından bahsetmek çok zordur.

Erkek için diğer adlandırmalar: Azer. *kabäl* (< Rus. *кобель* (*kobel*); Azer. ağız. *kabäl* 'yaşlı köpek'), Gag. *kotäy* (< ?), Kaz. *arlan* (ayrıca 'genel olarak erkek yaban hayvanlar' anlamı da var); ارلان, ارلان *arlan, ırlan* 'köstebek', BSI, I, 31), Kırg. *daŋıt* (< ?).

IV. *Kançık* 'dişi köpek', Moğ. *giçiy*, *ölögç(in)*; Mançu *enēhen*; Tung. *veçen*, *ukī*.

Azer. *ğanjig*; Başk. *kansai* (*käntäi*); Gag. *kanjik*; Kaz., Karakalp. *kanşık*; Kırg., Tür. *kançık*; Türkm. *ğanjik*; Özb., Uyg. *kanjik*⁶⁷; *kanjik* (MK, I, 188, 475), *kantsık* (CC, 22).

Kançık kelimesi, genel olarak 'dişi' anlamına gelebilir ve farklı hayvanların adlandırmaları olarak tamlama hâlinde karşımıza çıkabilir. Mesela; Kaz. *kanşık kaskır* 'dişi kurt'; Başk., Tat. *kançık pəsi* 'dişi kedi' (BSI, I, 316). Ancak bunda *kançık* kelimesinin etimolojik anlamının izlerini görmek için hiçbir neden yoktur. 'Sığır', 'hayvan', 'canavar' vb. gibi bir türün veya bir türün bireysel bireylerinin ortak veya toplu adlandırmalarında belirli anlamlarının gelişimini gözlemlediğimiz diğer birçok durumun aksine, her hâlükârda, bunun tersi, özel anlamda genişleme vardır.

Kançık kelimesi *kan* ve *+çık* olarak parçalanır. *+çık* ekini isimden isim yapma eki olarak kabul edersek *kan* da isim tabanı olarak incelenir. O da uygun anlamlı (Lat. *canis* 'köpek') Hint-Avrupa kökünü anımsatıyor ki *kançık* kelimesinin Hint-Avrupa kökü ile bağlantı biçimleri ve ortaya çıkış yolları hâlâ tahminden ibarettir.

V. *Küçük*, *änik*, (*änük*) 'köpek yavrusu', 'ayı yavrusu', 'yabanî hayvanların yavrusu', Moğ. *gölög*, Moğ. yazı dilinde *abçiyun*; Mançu. *nuhere*, *nāhan*; Tung. *keyçen*, *keyçiken*, *kaçikān*, *kaçi*.

Küçük. Azer., Alt., Balk., Kırg., Uyg. *küçük*; Başk. *kösök*; Kaz. *küşik*; Karakalp. *küşük*, *küşük*; Nog. *küşük*, *küşäläk*.

Küçük kelimesinin eski ve çağdaş lehçelerde farklı hayvanlarla ilgili kullanma olanakları çok geniştir: Alt. *küçük* 'kurt yavrusu', Kırg. *tülkü küçüğü*

⁶⁷ Hayvanların dişi, erkek veya yavrularını tanımlayıcı adlandırma yolunu izleyen lehçeler, burada ve yazının devamında özellikle belirtilmeyecektir.

‘tilki yavrusu’, Karakalp. *kaskır küşügi* ‘kurt yavrusu’; Eski Moğ. *arslanu küçük* ‘aslan yavrusu’ (Zemahşerî, II, 106).

Özbek ve Uygur Türkçelerinde *küçük* ‘yetişkin köpek’ ve bu nedenle ‘köpek yavrusu’ *küçük bâla*.

Türkçe *küçük*, Eski Slavca *küçka*, Macar. *kytya*, Farsça *küçük* (krş.: Rus. çocuk ve halk dilinde *кутыка* (*kutyuka*)) kelimelerini karşılaştıran Schrader, bütün bu kelimelerin ortak bir ses yansıma unsuru *ku*⁶⁸ ile oluştuklarıyla ilgili dikkate değer bir varsayımda bulunur. Krş.: Nan. *kutikan* ‘kaplan yavrusu’, ‘emzikli (emen)’.

Önik (*ünük*). Azer. (ağız.) *änäi* (altı aydan bir yaşına kadar); Alt. (ağız.) *ünägäs*; Tuv. *jänik*; Tür. *änik*, *änçäk*, *änçik*; Çuv. *ançik*⁶⁹. Yakut. *ünügäs* (son hecedeki *äs* küçültme ekidir, krş.: Hakas T. *Küçüg-äs*, Alt.T. *ünäg-äs*); krş.: *äniklädi* ‘köpek yavrusu’ (Zemahşerî, II, 404).

Önik (Gag. *yänik*) kelimesinin anlamı Türkiye Türkçesinde ‘köpek yavrusu’, ‘ayı yavrusu’, ‘kurt yavrusu’ ve genel olarak ‘yavru yabanî hayvan’. Aynı anlamda *änik* kelimesi, Eski Türk ve Eski Özbek metinlerinde yer almaktadır⁷⁰.

Yukarıda bahsedilen köpek yavrusu adlandırmalarına ek olarak şunlara rastlanır: Gagauz Türkçesinde *päli*, *pälijik* (krş.: *bala*, *balaçık*), Yakut Türkçesinde *sıbaki* (< Rus. *собака* (*sobaka*)), Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *maşğı* (*tula* diye adlandırılan ‘kısa saçlı ve uzun kulaklı kısa boylu köpeğin yavrusu’).

(16). I, III, IV. *Pışık*, *pəsi*, *mäçä*, *kädi* ‘dişi kedi’, Moğ. *miguy*; Manç. *ninuri*, *uyuri*, *kesike*; Tung. *koşka*, *kerke*.

Pışık. Azer., Türkm. *pışık*; Kaz., Nog. *mısık*; Karakalp. *pışık*, *mışık*, *mısık*, *pişik*; Kırg., Tat. (ağız.) *mışık*; Özb. *muşuk*; Özb. (ağız.) *pışık*, *puşuk*, *pşik*; Uyg. *möşük*; *müşük* (Sl. Zemahşerî, II, 161), *muş* ‘dişi kedi’ “Çiğillerde”, *çätük* “Oğuzlarda” (MK, I, 391; III, 165), *küvük* (*kök*) *çätük* ‘erkek kedi’ (MK, I, 388; II, 14, 105).

⁶⁸ O. Schrader. Reallexikon, s. 383. A. Alkvist (“Die Kulturwörter der Wes finnischen Sprachen”. Helsingfors, 1875, s. 2) aynı kelimeleri, Rusça *кут-енок* (*kut-enok*) ile karşılaştırıyor ve bu kelimeleri Hint-Avrupa dillerinin leksik yapısına atfetmeyi savunuyor. A. Budiloviç. Pervobitniye slavâne ih yazıke bite i ponätıyah po dannım leksikalnım, s. 194.

⁶⁹ V. G. Yegorov yanlışlıkla bu kelimeyi *an(g)* ‘canavar’ kelimesiyle karşılaştırıyor. (*Sovremennyj Çuvaşskiy literaturny yazık v sravnitelno-istoričeskom osveşenii* (Karşılaştırmalı Tarihsel Kapsamda Modern Çuvaş Edebî Dili) I, s. 119).

⁷⁰ S. Ye. Malov. *Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti*. (Eski Türk Yazısının Anıtları) M.-L., 1948, s. 364; MK, I, 72.

Pışık kelimesi, muhtemelen ses yansımali *pış* kelimesinden türemiştir, krş.: Karakalp. *pış-pış* (= *pisi-pisi*) kediyi çağırma sesi; yine krş.: Rusçada (çocuk ve halk dilinde) *киска* < *кис-кис* (*kiska* < *kis-kis*), *цпыленок* (*tsypLenok*) (civciv) < *цын-цын* (*tsyp-tsip*). *Pışık* kelimesini *pış* kökünden oluştuğu açıklaması, önemli ölçüde değiştirilmiş bir fonetik biçimde olsa da *pış* ses yansıma kelimesini içeren kedinin diğer iki adlandırmasını onunla yakınlaştırmamızı sağlar: *päsi*, (Başk. *bäsäi*, Tat. *päsi*, Tür. *pisi*) ve *mäçä* (Tat. *mäçä*, Tat. ağız. *maçı*). Aynı zamanda, son kelimenin Türkçe kökenli olmama ihtimali de göz ardı edilme-miştir (krş.: Farsça ما چه).

Kädi. Gag., Türk. T. *kädi*.

Kädi kelimesi, O. Schrader tarafından Prakelt **kattä*, **katto* biçiminde yapılandırılan Hint-Avrupa temeline dayanmaktadır (krş.: Lat.: *catta*, Alm. *katze*, Lit. *katé* ‘dişi kedi’).

Tuva Türkçesinde kedinin üç adlandırılması vardır: *mortai* (< Moğ. < Çin.⁷¹, Orta Moğ. *mür* ‘erkek kedi’), *myit* (*mıy* < Moğ., Orta Moğ. *miguy*, Bur.-Moğ., *mī*, *mīsgey* ‘dişi kedi’; *it* ‘köpek’) ve *dīs*. Bu kelimelere diğer Türk lehçelerinde rastlanmamaktır (Altay Türkçesinde de kullanılan *mıy* istisnadır).

Alt. *kiskä*, Hak. *hōřřa*, Çuv. *kuşak*, Yakut T. *kuoska*, *kuoşka*, *kīça* < Rus. *Кошка* / *киска* / *киса* (*koşka*, *kiska*, *kisa*); Yakut T. (ağız.) *māska*, *māřka*, *bāřka* < Rus. *Маука* / *Васька* (*Mařka*, *Vaska*).

(17). *Manu(l)* ‘yabanî kedi’, Moğ. *manül*.

Tuv. *manı*, Uyg. *molun*; *manu* (Suv., 610), *manul* (Sl. Zemaşerî, II, 405).

Uyg. *molün* Tuv. *manı* ile sadece fonetik (*molun* < *manul* ses göçüşmesi olayı) olarak değil anlamca da farklılık gösterir: hem evcil, hem yabanî kedinin adlandırmasıdır (Doğu Türkist. *molun* ‘yabanî kedi’, RSl, IV, 2125). *Manu(l)* Moğol dilinden alıntı kelimedir.

III. Erkek için özel adlandırmalar sadece Gagavuz Türkçesinde mevcuttur (*kotoban*, *kotoy*, *motan*). Ancak bunların hiçbirini öz Türkçe değildir.

V. Uygur Türkçesinde ‘yavru kedi’ için özel kelime vardır: *a(r)slan*. Kelimenin asıl anlamı ‘aslan’dır.

(18). I. *Ayu* (*ayık*) ‘ayı’, Moğ. *bāvgay*; Manç. *lefu*; Tung. *homott*, *amaka*.

Azer., Türk. T., Türkm. *ayı*; Alt., Balk., Kaz., Kırg., Karakalp., Tat. *ayu*; Başk. *ayuu*; Kum., Nog. *ayuv*; Tuv. *adığ*; Özb. *ayık*; Uyg. *äyik*; Hak.(ağız.)

⁷¹ B. Ya. Vladimirtsov. Mongolskii sbornik rasskazov Pañcatantra. (Moğolca Pañcatantra HikayelerDerlemesi) “Sb. Muzeya antropologii i etnografii”, V, 2., L., 1925, s. 422.

aziğ; *adığ* (Chin.-Uig. WB, 15), *adığ* (MK, I, 63), *ayığ* (MK, I, 84), *ayu* (AFT, 079).

Sibirya Türkleri, özellikle Yakutlar, ayı ile ilgili çeşitli yasaklara (tabulara) sahiptir. Sonuç olarak, ayının kendi adı kayboldu ve bunun yerine çok sayıda örtmece⁷² ortaya çıktı. Mesela; Yakut T. *ähä* bire bir: ‘dede’; Hak. *aba* (Çuv. *upa*) bire bir: ‘baba’; Alt. *apşıyak* ‘ihtiyar’, ‘dede’, *abağa* ‘amca’, ‘dayı’; Tuv. *ava* ‘anne’; *aba* ‘ayı’ “Kıpçakça”, ‘anne’ “Oğuzca” (MK, I, 86).

Diğer adlandırmalar ağırlıklı olarak tanımlayıcıdır, mesela; Yakut T. (ağız.) *tuatāği*, *oyürdāği*, ‘dağdaki, ormandaki’, *kırd’ağas* ‘ihtiyar’, *oğonhōr* ‘ihtiyar’, *ähäkän* ‘dede’, *kīl* ‘canavar’, *tia kırd’ağahu* ‘dağın ihtiyarı’, *toyon ähä* ‘efendi dede’, *arbağastāh* ‘eski püskü giysiler giymiş’, *ardai ahīlah* ‘çok iyi keskin dişlerle’, *adīrga* ‘kılı’, ‘dişli’, *sırgan* ‘aç’, *mogus* ‘obur’, ‘doyumsuz’, *otūlah* ‘kulübesi olan’.

Yakut lehçesindeki ayı adlandırmalarının bir kısmı bozuk Rusça kelimelerdir: *bilimiät* (< *medved*), *taptıkın* (< *taptıgin*), *māts* (< *matuška*, *tihähä*), *mölbüöt* (*mölbör* < *medved*), *miiskä* (< *Miška*)⁷³.

Ayının Tuva lehçesindeki ek adlandırmaları şunlardır: *hayırakan* (Rusçadaki ‘rütbeli’ ya da ‘efendi’ kelimelerine denktir), *mayālai* (Rus. Михаил (*Mihail*))⁷⁴, *iräi* (< *ir*⁷⁵ ‘er’, ‘erkek’, -*äi* küçültme ekidir; Genelde *iräi* kelimesi Rusçadaki ‘mujiçok’ kelimesine denk gelir), *kara çivä* (bire bir: ‘siyah eşya’, ‘siyah nesne’), *çörğannıg* (bire bir: ‘yorganlı’).

III. IV. Erkek ve diş ayılar için özel adlandırmalar az görülür ve varlıklarını, hayvanın herhangi bir cinsiyete ait olduğunu gösteren ödünç alınmış kelimelerin yeniden anlamlandırılmasına borçludurlar. Mesela; Yakut. *māts* ‘dişi ayı’ < Rus. *матушка* (*matuška*).

V. Tuva Özerk Bölgesi’nin bazı bölgelerinde, ayının yaşına göre adlandırmaları vardır: *biçii oğlu* ‘bir yaşındaki ayı yavrusu’ (bire bir: ‘küçük yavru’), *hunan oğlu* ‘iki yaşındaki ayı’, krş.: Tel. *kunan ayū* (RSI, II, 910), *tönön oğlu* ‘üç yaşındaki ayı’ (*hunan* ve *tönön* kelimeleri hakkında yukarıda s. 12-13 bkz.).

⁷² H. Vámbéry, *adığ* kelimesini ‘ata’ kelimesiyle ilişkilendirerek örtmece saymıştır (“Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen”, s. 24). Ancak /*δ*/ ve /*t*/ ünsüzlerinin denkliliğini var saymak için hiçbir neden yoktur.

⁷³ Burada kullanılan Yakut lehçesinin bütün malzemeleri, Ye. İ. Ubryatova tarafından toplanmıştır.

⁷⁴ N. F. Katanov’da (“Opit issledovaniya Uryanhayskogo yazıka” (Uryanhay Dili Araştırma Denemesi). Kazan, 1903, s. 939): “Ayıya “majaly” deriz”.

⁷⁵ Çağdaş Tuva lehçesinde kelime *är* biçimindedir.

Evcil hayvan adlandırmalarının yabanî hayvan yavrularını adlandırmak için kullanılması, Moğol lehçelerinde de görülmektedir: Bur.-Moğ. *tugal bābgay* ‘altı aya kadar ayı yavrusu’, *burū bābgay* ‘bir yaşına kadar ayı yavrusu’, *haşa-rag bābgay* ‘iki yaşındaki ayı’.

(19). I, III, IV. *Börü, kaşkir, kurt* ‘kurt’, Moğ. *çono*; Manç. *niohe*; Tung. *engur, irgiçii*.

Börü. < Alt., Balk., Kırg., Karakalp., Kum., Tuv. *börü*; Başk., Tat. *bürä*, Kaz., Türkm., Uyg. *böri*; Özb. *bûri*; Hak. *pūr*; Yakut T. *börö*; *böri* (Man, I, 8; MK, I, 189).

H. Vambery *börü* kelimesini *bör*’den getiriyor, *bor* ‘boz’⁷⁶. Hem fonetik hem de semantik açıdan bu iddiaya çok fazla itiraz edilemez.

Buna rağmen kurdun Türkçeye çok yakın olan Soğdca adlandırmasına dikkat edilmelidir: *wyrk*, Sanskritçe *vṛkah*, Avest. *wāhrkō*⁷⁷.

Tat. *çül büräsä* ‘çakal’ (*çül* ‘bozkır’); *ar böri* ‘sırtlan’, *ar* ‘sarı’, ‘turuncu’ (MK, I, 79).

Kaşkir. Kaz., Karakalp. *kaskır*; Kırg. *karişkir*; Özb. *kaşkir*; Çuv. *kaşkir*.

Kaşkir’ın etimolojisinin iki yolu vardır⁷⁸. Kazak-Özbek biçimini etimolojik asıl biçim olarak alırsak, o zaman *kaşkir* kelimesini, *kaskai-* ‘doğrudan ve açıkça karşıda durmak’, ‘diş göstermek’ fiiliyle karşılaştırmak uygun olur (BSI, II, 17; *kaskar-* ‘doğrudan, alınıyla bir şeyin önünde durmak’). Asıl biçim olarak Kırgız biçimi alınır, kelime tabanı *kariş-* olur. Krş.: Uyg. *kārşi-* ‘dişlerini göstermek’.⁷⁹ -*ğur*, -*ğır* çok eski bir fiilimsi ekidir.

Kurt. Azer. *ğurd*, Tür. *kurt*; Türkm. *ğurt*; *kurt* “Oğuzlarda” (MK, I, 342); *kurut* (Telegdi, 318).

Tür. *yäläli kurt* ‘sırtlan’ (*yäläli* ‘yeleli’).

Kurt kelimesi, *möjäk* (Türkm.), *janavar* (Azer., Gag.) ve *yabanı* (Gag.) gibi ilkin hayvanlar, canavarlar veya böcekler için genel adlandırmadır. Türkm. *kurt* ‘solucan’ (*kurt* ‘kurt’ “Oğuzlarda”); diğer Türklerde ‘hayvanlar’, ‘canavarlar’ MK, I, 342; *kuş kurt kamuğ tirildi* ‘bütün kuşlar ve hayvanlar toplandı’ MK, III,6), *möjäk* ‘hayvan’, ‘böcek’, *möjäjik* ‘böcek’, *janavar* ‘hayvan’ (< Farsça

⁷⁶ H. Vámbéry. Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 194.

⁷⁷ E. Benveniste. Essai de grammaire sogdienne, p. II. Paris, 1929, s. 236; R. Gauthiot. De l’alphabet sogdien. JA, 10 sér, t. XVII. Paris, 1911, s. 84. Th. Korsch. Türkische Etymologien, s. 199.

⁷⁸ Üçüncü yolu (ses yansımaları ya da görünüş yansımaları kelimedenden) K. Brockelmann göstermiştir (“Naturally im Mitteltürkischen”) Ungarische Jahrbücher VIII. Berlin und Leipzig, 1928, s. 261).

⁷⁹ W. Bang’da (KSz, XVII, 129) *kariş-* ‘karişmak’.

جانور *janvār* ‘hayvan’, ‘canavar’); Tür. yabancı ‘yabanî’ (< Farsça بیابان *biyaban* ‘çöl’, ‘bozkır’, بیابانی ‘bozkırlı’, ‘yabanî’).

Kurdun yukarıda verilen bütün adlarının yasaklarla ilişkili olduğunu anlamak kolaydır. Tuva, Yakut ve diğer lehçelerde kurdun betimsel ve alegorik adlandırmalarının çok sayıda olduğu yasaklarla açıklanır. Azer. *ağzığara* (‘ağzı kara’); Tuv. *kök kapak* (‘mavi göz, bakış’), *kızıl kapak* (‘kırmızı göz, bakış’), *ıskıt kapak* (*ıskıt?*), *aşak* (‘ihtiyar’, ‘amca’), *kokai* < Moğ. *gahay* ‘domuz’, krş.: Yakut T. *hahai* ‘aslan’, ‘panter’, ‘deve’), *utkuş* (< ?); Yakut *uhun kuturuk*, Hak. *uzun huzuruḥ* (‘uzun kuyruk’); Yakut T. *kuturuktaḥ* (‘kuyruklu’), *ahilāḥ* (‘aşlı, yemekli’), *tinraḥtāk* (‘tırnaklı’), *ḥallān uola* (‘göğün oğlu’), *sām* (‘ganimetin (avin) geri kalanı’), *kīl* (‘canavar’), *kuturuk* (‘kuyruk’), *taḥara uola* (‘Tanrı oğlu’); Çuv. *tukmak* (‘tokmak’), *tukmak hūrə* (‘tokmak kuyruk’), *vurum hūrə* (‘uzun kuyruk’), pîgambar yıttı (‘peygamber köpeği’) (Zolot., 201-202).

Yakut. *buolka~buokka* < Rus. волк (*volk*).

IV. Bazı Türk lehçelerinde dişi kurt için adlandırılmalar şu kelimelerdir ve onları kaydetmek ilginçtir: *kāntāi*, *kaṣıq*, *kıs ve olāşin*, Başk. *kāntāi bürə* (*kāntāi* ‘kancık’); Kaz. *kaṣıq kaskır*; Karakalp. *kaskır kaṣıḡı* (*kaṣıq* ‘kancık’); Tuv. *kıs bürü*, *olāşin bürü*; Moğ. *ölöçg(in)* ‘kancık’, ‘dişi kaplan’.

V. Kaz. (*böltirik*), Kırgız (*böltürük*) ve Tuva (*börzäk ~ mörzäk*) lehçelerinde kurt yavrusu için özel kelimeler vardır (krş.: Bur.-Moğ. *belterge*). Hepsi, son sesli harfin düştüğü *bürü* kelimesinden türemiştir (krş.: *börläyü* ‘kurt gibi’, MK, I, 189).

(20). *Ĵäirän*, *ahu*, *ğazal* ‘antilop’, ‘ceylan (dağ keçisi)’, Moğ. *zəər(ə)*, Manç. *çjeren*.

Ĵäiran. Alt. *ĵäärän*; Azer. *ĵäiran*; Kaz. *ĵairan*; Kırg. *ĵäilän*; Tür. *ĵäilan*; Tuv. *çäärän*; Türkm. *ĵärän*; Uyg. *ĵäirän*; *ĵääräç*; Özb. *ĵairân*.

Söz konusu kelime için Türkçe en eski biçimini ortaya çıkarma olasılığı ne-redeyse imkânsızdır.

Ceylanın bütün Türkçe adlandırmaları kolayca iki fonetik çeşide indirgenebilir: *ĵäiran* ve *ĵäärän*. Bunlardan ilki doğrudan Farsça prototipine dayanır, ikincisi ise Moğolca yazı dilindeki *ĵegeren*⁸⁰ aracılığıyla yine Farsça prototipe dayanır.

⁸⁰ P. Pelliot. Le nom persan du cinabre dans les langues “altaïques”. T’oung Pao”, v. XXIV. Leide, 1926, s. 253. P. Pelliot’a göre bu kelime, aksine Farslar tarafından Moğollardan ödünçlenmiştir.

Ĵäiran kelimesinin esas anlamı ‘antilop’tur. Kaz., Kırgız, Uygur ve diğer lehçelerde *Ĵäiran* aynı zamanda dağ keçisini ifade eder (krş.: Alt. *tabırğa*), Tuva Türkçesinde *diři saygayı* (*ōna* ‘erkek sayga’, krş.: Özb. *būka, kiyik*) veya genel olarak saygayı ifade eder. Sayga çağdaş Türk lehçelerinde farklı adlandırılır: Kaz. *saiğak*⁸¹, *bökän, akbökän*; Kırg. *bökön*; Özb. *akkuyruk, karakuyruk*.

Ahu. Azer., Türk. T. *ahu*; Özb. *āhu*. Farsça *اهو*.

Azer. *gāzal*; Türkm. *gāzal*; Özb. *gızāl*. Arap. *غزال*.

(21). I, III, IV. *Sıgın, ivi, buğu* ‘geyik’, ‘maral’, Moğ. *buga, görös*; Manç. *buho*; Tung. *beyun, buhu*.

Sıgın (sugun). Azer. *sıgın* ‘maral’, ‘sıgın geyiği’; Tür. *sıgın* ‘sıgın geyiği’, ‘benekli geyik’; Türkm. *sugun* ‘geyik’; Tuv., Hak. *sīn* ‘maral’, ‘sıgın geyiği’.

Sıgın ve *sugun* kelimelerindeki ünlüler arasındaki fark, eski yazılı eserlerdeki (krş.: *sıvin~sıgın* ‘geyik türü’, *sovun* ‘dişi veya erkek dağ keçisi’, Kitāb al-İdrāk, 238; *sıgun* ‘erkek dağ keçisi’, MK, I, 409) karşılık gelen türlerin semantik ayırımının yanı sıra, Türkmen Türkçesindeki *sugun* kelimesine özel bir konum kazandırır, ancak her iki varyantın etimolojik bağlantısından şüphe edilemez.

İvi. Tuv. *ivi* ‘geyik’, krş.: *ıvık* ‘bozkırlarda yaşayan yaban hayvan’ (MK, I, 67, 239, 265); *ıvık* ‘geyik’, ‘dişi geyik’ (İbM, 36), *ıvuk (aıvuk?)* ‘ceylan’, ‘dağ keçisi’.

Buğu. Balk. *bu*, Kaz. *bügi*, Kırg., Özb. *buğu*, Uyg. *buğa* ‘geyik’; *buğu* (Zemahşerî, II, 124).

Buğu kelimesi *buka* ‘boğa’ kelimesiyle bağlantıyı ortaya çıkarıyor. Başlangıçta *buka* kelimesinin ‘erkek geyik’ ile ilgili olarak da kullanıldığı ve ancak daha sonra varyantlarından birinin anlamsal izolasyonu nedeniyle sadece boğayı belirtmeye başladığı varsayılabilir.

Yukarıda zikredilen geyik ve maralın tür adlarından *sıgın* ve *buğu* kelimeleri ‘erkek’, *ivi* kelimesiye ‘dişi’ anlamına da gelebilir.

Tuva Türkçesinde *sıgın* ve *ivi* kelimelerinin farkı şöyledir: *sıgın* ‘erkek maral’, *ivi* ‘dişi (kuzey?) geyik’.

Geyik için diğer adlandırmalar: Gag. *karaja*; Tat. (ağız.) *juşa*; Türk. T. *yağmurça* ‘küçük bir geyik türü’; Yakut. T. *anabı, anamı* ‘büyük geyik veya sıgın geyiği’ (P, 102, krş.: Manç. *anami*), *hārgın* ‘Çukçi cinsinden geyik’ (P,

⁸¹ *Saiğak (saiğak)* kelimesine dair: F. Ye. Korş. O bitovih slovah, zaimstvovannih drevnimi slavyanami. ZIRGO, XXXIV. SPb., 1908, s. 542.

3335, krş.: Çuk. *koranı*), *mänääk* ‘yabanî geyik’ (P, 1553), *ondōdo* ‘eğitilmiş evcil geyik’ (P, 1838).

Maralı belirtmek için özel *maral* kelimesi (Azer., Kaz., Karakalp. Uyg., Çuv.) de vardır.

III. Yakut T. *bur* ‘erkek (geyik, yabanî koç, sığın geyiği)’, ‘beşinci yaşında olan iğdiş edilmiş geyik’, ‘yaşlı geyik’ (P, 564), *taba* ‘geyik (kuzey, evcil)’, ‘damızlık geyik’ veya ‘iğdiş edilmiş geyik’ (P, 2509), *kīl* ‘erkek yabanî geyik’, ‘kuzey geyiği’, ‘sığın geyiği’ veya ‘genel olarak canavar’ (P, 1375, 1376).

Tuv. *çarı* (karşıl.: Moğ. *şar*), *ädär*, *mındı*: *ivi* kelimesiyle ilişkilendirilebilen ‘erkek geyik’ adlandırılmaları.

IV. a) *Muiğak* ‘dişi maral’. Alt. *mığak*, *muiğak*; Tuv. *myığağ*; Hak. *muiğah*.

Dişi geyiğin adı olarak, *muiğak* kelimesi sadece *sığın* ‘erkek geyik’ kelimesiyle karşılaştırılabilir (krş.: Moğ. yazı dilinde *suğu* ‘dişi maral’, ‘dişi geyik’). Yazılı eserlerde de erkek ve dişi adlandırmalarının böyle bir karşılaştırılması görülmektedir: *sıgın* ‘geyik’, ‘erkek geyik’, *muiğak* ‘dişi geyik’ (Man, I, 35). Açıkça görülüyor ki bazı eski lehçelerde, erkek maral (ve geyik) *buğu* kelimesiyle, dişi ise *maral* kelimesiyle belirtilirdi, çünkü eski Özbek lehçesindeki *buğu-maral* ikilemesi sıklıkla türün adı olan *sığın* kelimesiyle aynı anlama sahiptir (yani dişi+erkek). Ali Şîr Nevâî bu kelimeleri aynen böyle izah etmiştir: *Sığın* kelimesini Farsçaya گوزن *gävâzn* ‘geyik’ ve آهو *âhû* ‘ceylan’ kelimeleriyle tercüme etmiştir. *Buğu* ve *maral* kelimelerini, sırasıyla türün ‘erkek’ ve ‘dişisinin’ tanımı olarak kabul eder⁸².

b) Tuva Türkçesinde ‘dişi geyik’ anlamındaki *ivi* kelimesinin yanı sıra Türkiye Türkçesinde *burçın*, *burçun* kelimeleri de biliniyor (< *bur*; -*çın*, -*çun*: kadın cinsiyetine ait Moğolca ifade biçimleridir).

V. Maralın yaş gruplarının en eksiksiz leksik ayrımı Tuva lehçesinde ve ağızlarında görülebilir: *bıza* ‘yavruların genel adı’: *doş* ‘bir yaşına kadar maral yavrusu’ (krş.: Hak. *torbağ sîn*), *saradak* ‘bir yaşındaki maral yavrusu’ (sıklıkla ‘dişi’, krş.: Alt. *saradak*), *sarılık* ‘iki yaşındaki maral’. Aynı şey geyik yavrularının adlandırılmaları için de geçerlidir (Tuv.): *doğur* ‘bir yaşına kadar geyik yavrusu’, *hokkaş* ‘bir yaşındaki geyik yavrusu’, *düktüg myıs* ‘iki yaşına kadar geyik yavrusu’ (*düktüg* ‘tüylü’, *myıs* ‘boynuz’).

Geyik ve maralın yaş gruplarının ayrı adlandırmaları Kırgız ve Yakut lehçelerinde de korunmaktadır: Kırg. *buğuçar* ‘genç geyik, ya da maral’; Yakut T.

⁸² “Muhakamatul luqatajn”. Taşkent, 1940, s. 25

üöñäs ‘üçüncü yılındaki geyik’ (P, 3145, krş.: *ünügäs, üögäs, üktänä, iktänä* ‘doğumdan dördüncü yılın ilkbaharına kadar erkek geyik’ (P, 911), *tuğut, tubut* ‘bir yaşına kadar geyik’ (P, 2793, krş.: Moğ. *tugal* ‘buzağı’, Bur.-Moğ. *tagaltar* ‘iki yaşındaki kızıl geyik’).

(22). I. *Tülki* ‘tilki’, Moğ. *üneg(en)*; Manç. *dobi*; Tung. *solaki, soli, huliçān, keremrii*.

Azer., Alt., Kırg., Kum., Nog. *tülkü*; Başk. *tölkö*; Gag., Türk.T., Türkm. *tilki*; Kaz., Kar., Özb., Uyg. *tülki*; Tat. *tölkä*; Tuv. *dilgi*; Hak. *tülgü*; Çuv. *tili*; *tilkü* (MK, I, 54, 421; II,15).

W. Bang’a göre, *tülki* kelimesi **tükli* ~ **tüklü* biçimine dayanır, ondan ses göçüşmesi yoluyla türemiştir. Türk lehçelerinde *tük* ‘yün’, ‘kıl’, +*li* (+*lü*) nisbi sıfatların eki⁸³.

Tat. *ak tölkä*, Hak. *ahtülgü* ‘kutup tilkisi’, bire bir: ‘beyaz tilki’.

Yakut Türkçesinde bütün diğer Türk lehçelerinden farklı olarak tilki *sasıl* kelimesi ile ifade edilir (< *d’aşıl* ‘sarı’, ‘yeşil’)⁸⁴.

V. Kırg. *baçiki, baçki, paçki* ‘tilki yavrusu’, Moğ. *gavar*.

(23). *Karsak*. Kaz., Türk. T. *karsak*; *karsak* (MK, I, 473).

Karsak kelimesi (krş.: Tung. *harsan*, Manç. *harsa* ‘sansar’) Çuvaş lehçesinde de vardır, ancak özel literatürden (‘yabanî tavşan’) öğrendiğimiz anlamını, Kâşgarlı Mahmud’un not ettiği *karsak* (‘bozkır tilkisi’) kelimesinin anlamı ile ilişkilendirmek zordur.

Kırza. Kırg. (kadın), Yakut T. *kırza*, Tuv. *kırza*. *Kıpsa* kelimesinin ilk anlamı, muhtemelen ‘bozkır tilkisi’ anlamından daha genişti, bu nedenle çağdaş Türk lehçelerinde *kıpsa* kelimesinin anlamsal sınırlarına hem ‘samur’, hem ‘Sibirya gelinciği’, hem ‘tilki’ dâhil olabilir: Kırg. *kırza* ‘tilki’; Tuv. *kırza* ‘Sibirya gelinciği’, *çıdıg kırza* ‘samur’, bire bir: ‘kötü kokan gelincik’, *kiş-kırza* ‘samur’, bire bir: ‘samur-kötü kokan gelincik’; Yakut T. *kırza* ‘bir çeşit tilki’.

(24). I. *Koyan, tavişkan* ‘koyan’, Moğ. *tūlay*; Manç. *gulmahun*; Tung. *toksa, munrukān, delākān, kōbak*.

Koyan. Alt., Kırg. *koyon*; Başk., Tat., Çuv. *kuyan*; Kaz., Karakalp., Kum., Nog., Türkm., Uyg. *koyan*; Tuv. *koıgun, kodan*; Özb. *kuyān*; Hak. *hozan*; *koyan* (Man, I, 12).

⁸³ W. Bang. Aus dem Leben der Türksprachen. Zum Namen des Fuchses. Festschrift F. Hirth. Berlin, 1920, s. 30-31.

⁸⁴ Bu etimoloji V. M. Nadelayev’e aittir.

Alt. *koyon*, Türkm. *koyan*, Tuv. *kodan*, *koigun* ve Hak. *hozan* kelimelerinin karşılaştırılması, **kodğan* **kodğun* biçimlerini fonetik anlamda çağdaş lehçeler için ilk biçimlerdir diye düşünmemize izin verir. Bu biçimlerden, diş sesi olan /d/ ünsüzünün eşit yansıtılması ve ünsüzden sonraki pozisyonda dil arkası /g/ ünsüzün kaybolması nedeniyle mevcut bütün fonetik varyantlar türemiştir, krş.: *ingäk* > *inäk* ‘inek’, *kulgak* > *kulak*, *targak* > *tarak*. Bununla birlikte eski Çuv. **horan* kelimesini göz ardı etmemek lazım. Bu biçimde kelime Mari diline geçmiştir ve Çuvaşçada Tatar Türkçesindeki gibi *kuyan* biçimiyle görülmüştür.

Kırg. *or koyon* ve *sur koyon*, tavşan türleridir.

Tavışkan. Azer. *dovşan*; Gag., Kum., Türk. T. *tavşan*; Türkm. *toşsan*, *toşan*; Özb., Uyg. *toşkan*; Yakut T. *tabışhān*; *tavuşkan* (Zemahşerî, II, 153), *tauşan* (Telegdi, 324).

On iki yıllık hayvan takvimine göre *tavışğan* üçüncü yılın adıdır: *tavışğan yılı* (MK, I, 346).

Çağdaş lehçelerde görülen *tavşan* ve *toşkan* [*tavşan* < *tav(t)ş(ğ)an*, *toşkan* < *t(a)uşğan* < *tavışğan*] iki fonetik varyantı karşılaştırırken lehçelerin iki gruba ayrılışını görmek mümkündür: Güney (Oğuz) grubu ve Doğu Türkistan grubu.

Halevy, *tavışkan* kelimesini Arapça ve Aramicedeki *tafza*⁸⁵ ile yakın görür. Biz bu kelimenin öz Türkçe olduğunu ve *tabış-* ‘zıplamak’, ‘atlamak’ fiil tabanından türediğini kabul ediyoruz, bkz.: eski Özb. *tavış-* ‘koşmak’, ‘zıplamak’ (BSI, I, 338). Türkçe *tavışkan*~ *tavışkan* kelimesinin Moğol yazı dilindeki *taulai* kelimesiyle yakınlaştırılmasına (Kirakos’ta *thablqa*) ve Türkçe *tabış-* ve Moğolca **tabil-* fiillerinin denkliği ihtimaline dair B. Ya. Vladimirtsov’a bkz.⁸⁶.

Azer. *äräbdovşanı* ‘cırboğa’; Tür. *ada tavşanı* ‘ada tavşanı’, *aktavşan* ‘cırboğa’.

Tavışkan ve *koyan* kelimelerine anlamca şu kelimeler denk gelir: Tuv. *şım-dağan* (Manç. *çindahan*, Moğ. yazı dilinde *çindayan* ‘beyaz tavşan’ < *çin-daya*; krş.: Halha-Moğ. *alag dāagan* ‘cırboğa’); Çuv. T. *mulkaç* (*çir mulkaçi* ‘cırboğa’; < *mulkäch* < *multkäch* < *mulitkäch* < **muludkäch* = Udm. *mu* ‘toprak’ + *lüdkeç* ‘tarla keçisi’)⁸⁷, *morän* (< Mar. *moren* = *mu* ‘toprak’ + eski Çuv. **horan* ‘tav-

⁸⁵ Halevy. Nouvelles considerations sur le cycle turc des animaux. “T’oung Pao”. v. VII. Leide, 1906, s. 293.

⁸⁶ Sravnitel'naya grammatika..., s. 255

⁸⁷ V. G. Yegorov. *Sovremenniy Çuvaşskiy literaturniy yazık v sravnitel'no-istoričeskom osveşenii* (Karşılaştırmalı Tarihsel Kapsamda Modern Çuvaş Edebi Dili), I, s. 45.; B. Munkaçi, ‘mulkaç’ kelimesini Kafkas dillerinden ödünçleme olarak kabul eder (KSz, I, s. 205-206).

şan')⁸⁸ ve *kayık* (Genel Türkçe *küik*); Yakut T. *kuobaĥ* (Genel Türkçe *koyan*); *uskān* (< ?), *noĥoĥ* (P,1732) ve *d'üöläkän* ('beyaz tavşan', krş.: Tung. *zeleki* 'kakım').

Bazı Türk lehçelerinde tavşanı ifade eden öz Türkçe ve ödünç alınmış kelimeler vardır, ama onlar anlam bakımından ayırt edilirler: Tuv. *tōlay* (Moğ. *tūlay*) ve Çuv. *saikka* (< Rus. *zaiika* (*zayka*)) 'ada tavşanı'.

Köjäk. Kaz. *köjäk*; Karakalp. *göjäk*; Tür. *göçkän*, *göçän*.

Tür. *güçlin* 'benekli sansar türü' ve Kırım Tat. *güçän* 'gelincik' kelimelerini de buraya dâhil etmek gerekir (RSI, II, 1645).

Tür. *yär göçkəni* 'köstebek'.

Böjäk kelimesine sadece Kırgız Türkçesinde rastlanır, krş.: *böjäk* 'sürünge', 'haşere' (BSI., I, 273). Diğer kelimelerin de benzer sınırlı dağılımı vardır: Tür. *çişik* ve Yakut T. *noçoĥ* (P, 1733).

(24). *Arslan*, *şär* 'aslan', Moğ. *arslan(g)*; Manç. *arsalan*.

Arslan. Azer., Balk., Gag., Türk. T. *aslan*; Alt., Karakalp., Kum., Nog., Tat., Türkm., Uyg. *arslan*; Başk. *arıslan*; Kaz., Kırg. *ar(i)stan*; Kar., Nog. *arislān*; Tuv. *arziłaŋ*; Özb. *arislān*; *arıslan*; Çuv. (ağız.) *uslan*; *arsalaŋ* (Chin.-Uig. WB, 16), *arsalan*, *arslan* (Telegdi, 303; MK, I, 75, 81, 125), *araslan* (HŠ, 72), *aslan* (CD, 104; CC, 7).

Kelimenin ilk biçiminin fonetik görünümünü belirlemede asıl zorluk, kelimenin ilk bölümünün belirsizliği ve çok çeşitli telaffuzlarının olmasıdır. Bazı veriler, özellikle Türk lehçelerinde bulunan *arsıl aba* ve *arsıl aŋ* 'aslan' (krş.: Tel. *arsıl ayu*, Tuv. *arsıl aba* 'aslan' RSI, I, 327) tamlamaları, *arsılan* telaffuzunun lehine konuşuyor.

On yıllar önce ortaya atılan *arsılan* kelimesinin etimolojisi şöyledir: *ar* (*ār* 'kestane rengi', MK, I, 80) sıfatının kuvvetlendirilmiş biçimi olan *arsıl* ve 'canavar' anlamındaki *aŋ* kelimesinin birleşimiyle oluşmuştur⁸⁹, krş.: Karakalp. *aŋ*. Bu etimoloji hem fonetik hem de semantik açıdan olduğu kadar, Türk lehçelerinde bu tür hayvanların adlandırılmalarını oluşturma yöntemleri açısından

⁸⁸ Räsänen'de bk. (MSFOu, XLVIII, 255). Kelimenin diğer etimolojisi W. Bang'a aittir (Ung. Jahrb., V, 273); Yine bk. A. Yoki (MSFOu, CIII, 255). A. Yoki, bu adlandırmanın Çuvaş lehçesinde geçtiği konusunda Aşmarin'in görüşüne yer verir.

⁸⁹ NyK, XVI, 459. W. Bang bu etimolojiye karşı çıkmadan, eski lehçelerde +*sil* eki olan pekiştirme sıfatının bulunması şüphelidir diye işaret eder (KSz, XVII, 130). H. Vámbéry, *arslan* kelimesini *aris* 'güçlü' ve *lan* 'canavar' olarak ayırır ("Die Primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes", s. 184).

da tatmin edicidir, krş.: *kaplan* (*kapıl-an*), *sırtlan* (*sırtlı-an*), *turpan* (*turp-an*) vs.

Karaim Türkçesinde Slavca *-ka* eki ile *arıslan* kelimesinden ‘dişi aslanı’ ifade eden kelime türemiştir: *arıslanka*. Krş.: Manç. *arsalan* ‘aslan’, *erselen* ‘dişi aslan’.

Şār. Azer., Türk. T., Türkm., Uyg. *şir*; Karakalp., Kırg., Özb. *şār*; Farsçadan: شیر.

Özb. *şārvaçça* ‘aslan yavrusu’ (*baçça* ‘çocuk’, ‘yavru’).

(26). *Yolbars*, *kaplan* ‘kaplan’, ‘aslan’, ‘leopar’, ‘pars’, Moğ. *sovor*, Manç. *tasha*, *bədu*, *tarfu*, *şusha*, *utu*.

Yolbars. Başk., Tat. *yulbarıs*; Kaz., Karakalp. *jolbar(i)s*; Kırg. *jolbors*; Özb. *yұлbars*; Uyg. *yolba(r)s*, *yolva(r)s*.

Yolbars, *yol* ve *bars* kelimelerinden oluşmuştur: Kaz. *jol*, *jolak*, Özb. *yўlli* ‘çizgili’. *Yolbars*⁹⁰ kelimesine semantik-yapısal anlamda birleşik kelime olan *alabars* ve *albars* kelimeleri paraleldirler. Onların yapısında, *bars* kelimesi dışında anlamca *yol* kelimesine yakın *ala* ve *al* sıfatları mevcuttur. Krş.: *ala at* ‘benekli, alacalı at’ (MK, I, 81, 91, 425), *ala bars* ‘leopar’ (Chin. - Uig. WB, 16); *alabuğa*, *alaboğa* ‘pars’ (CC, 5). *Ala* sıfatı Hakas Türkçesinde de görülür (*alabarıs*), ‘al’ sıfatı ise büyük fonetik değişikliklerle Uygur Türkçesinde görülür (*ilviz*, *jilviz* ‘leopar’), krş.: Kırgız. *ilbirs*, Özb. *ilvirs* ‘kar parısı’. *Alabars* ve *albars* kelimelerinin *ilbirs*, *ilvirs* biçimlerine dönüşümü muhtemelen protetik /y/ ünsüzünün etkisiyle olmuştur.⁹¹ M. Räsänen’e göre (StO, XVIII, 3, s. 14) Uyg. *ilviz*, Kırg. *ilbirs* ve Özb. *ilvirs* **al-bars* kelimesiyle etimolojik ilgisi olmayan bağımsız kelimelerdir (krş.: Fin. *ilves* ‘vaşak’, Liv. *iilbāks*).

Kaplan. Başk., Nog., Tat., Türk.T., Uyg. *kaplan*; Kırg. *kabilan*; Türkm. *ğaplan*, Özb. *kâplān*; *kaplan* (Telegdi, 317).

Kaplan kelimesindeki son ünsüz, *arслан* kelimesinde olduğu gibi, /ŋ/ ünsüzüne dayanır. Bu ise kelimelerin ikinci kısımlarının denklığı hakkında konuşmamıza izin verir. *Kapl* veya *kapıl* kökünün ilk anlamı belli değildir, ancak onun *al(a)* kelimesine yakın ya da eş anlamlı olduğu tahmin edilebilir⁹². Kırgız Türkçesindeki *kabilan* kelimesinde /p/ yerine /b/ ünsüzü vardır. Buna göre *ka-*

⁹⁰ W. Bang, *yolbars* kelimesini, **albars* kelimesinin halk etimolojisi tarzındaki alğının sonucu olarak görür (**albars* > **yalbars* > **yälbars* > **yilbars* > **ilbars*) (KSz, XVII, 117).

⁹¹ KSz, XVII, 117-119.

⁹² W. Bang’e göre (KSz, XVII, 127) *kaplan* < **kapa*, *kaba*+*ılan*.

pıl (*kabil*) kelimesi **kap* kökünden türemiş olabilir. *Yaş* kelimesinin *yaşıl* ‘yeşil’ kelimesiyle olan ilgisi de aynıdır.

Eski Türk lehçelerinde ‘kaplan’ adı olarak *äsri* (*äsri* ‘leke’, THS, XLI; MK, I, 126, KB, II, 152) ve *toņa* (MK, III, 368) kelimeleri de bulunur.

(27). *Bars*, *päläj*, *bäbir* ‘pars’, ‘leopar (panter)’; Moğ. *bar*, *baras*, *şovor*, *irväs*; Manç. *yarga*, *yarha*.

Bars. Kaz. *barıs*; Kar., Karakalp., Kırg., Tat., Türkm. *bars*; Tür. *pars*; Uyg. *ba(r)s*; *bars* (MK, I, 344; Telegdi, 305).

Alt. *bar* ve Tuv. *par* ‘kaplan’ kelimeleri Moğ. *bar* < *bars* ile bağlantılıdır.

Bars yılı (MK, I, 346; IbM, 16), on iki yıllık hayvan takviminde yer alan ikinci yıldır.

Päläj. Kırg. (ağız) *päläj*, *palañ*; Türkm. *päläj*, Uyg. *päläj*; Farsça پلنگ *päläj* ‘pars’, ‘panter’, ‘leopar’.

Azerbaycan Türkçesinde ‘leopar’: *ħallı pälänk* (*ħallı* ‘alacalı’), *pälänk* kelimesi ayrı olarak ‘kaplan’, ‘aslan’ anlamlarına sahiptir.

Bäbir. Azer. *bäbir*, Tür. *bäbr*, Yakut. *bäbir*; Farsça ببر, belki de Sanskr. *vyâghrâ*’dan.

Hakas, Çuvaş ve Kumuk Türkçelerinde *bäbir* ‘kaplan’.

Alt. *irbis*, Tuv. *irbiş* < Moğ. *irväs*.

(28). *Borsuk* ‘porsuk’, Moğ *dorgo(n)*; Manç. *dorgon*; Tung. *doron*, *oyon*.

Alt. *borsuk*; Azer. *porsuğ*; Başk. *burhuk*; Kaz. *borsık*; Karakalp. *porsık*; Kum., Türk. T. *porsuk*; Tat. *bursık*; Özb. *bürsık*; Çuv. *purış*; Tuv. *morzuk*; Hak. *porsih*; Yakut T. *barsuk*.

Türkm. *torsuk* fonetik açıdan tamamen ayrı kalmıştır.

Yakut lehçesi ile diğer Türk lehçeleri arasındaki birinci hecenin telaffuzundaki fark, Yakut lehçesindeki kelimenin ilk hecesinde /a/ ünlüsünün bulunduğu Rus dilinden ödünç alınmasından kaynaklanmaktadır.

W. Bang’a göre (KSz, XVII, 136) **bor* ile *borsuk* kelimesi arasında bağlantı vardır. Ancak bu ihtimal çok zayıftır, çünkü çağdaş Türk lehçelerinde rotasızmlı biçim (*bor*) yoktur, /r/ yerine her yerde /z/ görülmektedir. Ramsstedt’e göre (Kalm. WB, 52a) *borsuk* < **bor* ‘tok’, ‘semiz’, krş.: Kırg. *borsogoi* ‘tombalak’, ‘tombul’.

(29). *Pil*, *yağan* (*jağan*) ‘fil’, Moğ. *zān*; Manç. *sufan*; Yung. *sopan*.

Pil. Azer., Başk., Nog., Tat., Özb. *fil*; Kaz., Kırg., Karakalp., Kum., Türk.T., Türkm., Uyg. *pil*; *pil* (Rbg, 440; CC, 69).

Pil, eski İran dillerinden alıntıdır, krş.: Soğd. *rud*⁹³. Yine de İran dillerinin kendi sözlük fonuna ait olması pek olası değildir. Bu nedenle kelimeyi Sanskr. *pîlú* ve Asur. *pîru*⁹⁴ kelimeleriyle karşılaştırma girişimleri tamamen haklıdır.

Yağan. Alt. *jān*; *Tuv. ān*; *yağan* (MK, III, 29; IbM, 83; HŞ, 72), *ağan* (MK, III, 295, 376).

Yağan kelimesinin bilinen bütün fonetik çeşitlerinin karşılaştırılması, onun ilk biçiminin **d'ağan* olduğunu tahmin ettiriyor.

**D'ağan* kelimesinin öz Türkçe söz varlığına mı ait yoksa Moğol lehçelerinden ödünç mü alındığı meselesi, Türk-Moğol dil ilişkilerinin mevcut araştırma düzeyinde çözmek mümkün değildir.

(30). *Maimun* (*maimul*) ‘maymun’, Moğ. *məçin*, *sarmagçin*, *samz*; Manç. *bonio*, *monio*; Tung. *mongo*, *monön*.

Azer. *mäimun*; Başk., Kaz., Kırg., Karakalp., Nog., Tat., *maimul*; Gag., Türk. T., Özb., Uyg., *maimun*; Türkm. *maimın*; *maimun* (Telegdi, 319).

Söz konusu kelimedede farklı son ünsüzlerinin bulunması, Türk lehçelerinin sadece Batı kolunda yayılmış olan karmaşık bir benzeşme-benzeşmezlik sürecinin sonucudur.

Türkçe *maimun* < Farsça *میمون* *mäimun*. Farsça *mäimun* kelimesini O. Schrader, Zimmer’e gönderi yaparak (Altind. Leben, 85), Sanskritçe *mayú* ‘maymun’ kelimesine dayandırır.

Maymunun adlandırması Tuva Türkçesinde *sarbaşkın* (< Moğ. *sarmagçin*), Çuvaş Türkçesinde *upitä* (< Rus. *обезьяна* (*obezyana*), *opitä*, Sl. çuv. yaz. III, 3, s. 254, 255), Altay Türkçesinde *almin* (Moğ. yazı dilinde *albin*) ve *bäçin*’dir. Son kelime yazılı eserlerle de sabittir: MK, I, 409; USp., 11, 16, 26; IbM, 19; Zemahşerî, II, 161, 269).

Çağdaş Türk lehçelerinde *bäçin* kelimesi çok nadirdir ve kullanım sahası on iki yıllık hayvan takviminde yılın (dokuzuncu yıl) belirtilmesi ile sınırlıdır (krş.: Kaz. *mäşin*; Kırg. *mäçin*; Türkm. *bijin*). Bu anlamda bazı Doğu Türkistan Türklerinde *bäçin* kelimesiyle birlikte *hamduna* (< ?) kelimesi de kullanılmaktadır. Halevy, *bäçin* kelimesini, Farsça *بوزينه* *buzine* ‘maymun’ kelimesiyle yaklaştırır⁹⁵, krş.: Rus. *обезьяна* (*obezyana*).

⁹³ E. Benveniste. Essai de grammaire sogdienne, p. II. Paris, 1929, s.231.

⁹⁴ O. Schrader. Reallexikon, s.182.

⁹⁵ Halevy. Nouvelles considerations sur le cycle turc des animaux, s. 293, 294.

(31). *Jǎk(pä)* ‘ayı porsuğu, volverin’, Moğ. *zegəə*, Bur.-Moğ. *zantahi*; Tung. *ayloki*, *dyantakii*, *məntəkəə*, *etəkə*, *mukəvkii*, *murgə*, *agiilkān*, *sōltaray*, *hiiēgən*.

Alt. *jǎäkän*; Tuv. T. *çäkpä*; *çäpkä*; Yakut T. *siägän* (*hiägän*, *säigän*, *mäigän*).

Ayı porsuğu adlandırmasının eski biçimi **d’äägän* (**d’äägbän*).

Ayı porsuğunun yaygın olduğu alan, Türk halklarının yaşadığı toprakların küçük bir bölümünü kapsadığından, adlandırması en fazla bir iki lehçede bilinir, krş.: Hak. *hunu*, Şor. *kunuçak* (< ?), Yakut T. *bögö* (aynı zamanda ‘vaşak’; görünüşe göre kült veya av yasaklarıyla ilişkili adlandırmalar’ [*kisi-bögö* ‘korkunç kişi’, *öli- bögö* ‘korkunç ölüm’ (P, 514), *soğuru* = *boğö* ‘korkunç yaratık’(P, 515)], *äitäkə* (krş.: Evenk. *yetəkə*), *saltarai* (krş.: Evenk. *sōltaray*), *hoborōŋku* (< ?).

(32). *Siläüsin*, *vaşak* ‘vaşak’, Moğ. *şülüse(n)*; Manç. *şulun*, *silun*; Tung. *tugde*, *duktu*, *sēkalan*, *gəlkii*, *tıdyakii*, *norno*.

Siläüsin. Alt. *şülüzin*, Başk. *häläühən*, Kaz. *siläüsin*, Kırg. *sülösün*, Tat. *säläüçän*, Özb. *silävsin*, Çuv. *şüläbīs*; *siläüşün* (CC, 67), *şiläsün* (Chin.-Uig. WB, 15).

Türklerin atalarının eski çağlardan beri bozkır sakinleri, göçebeler olduğu, orman sakinleri olmadığı görüşüne bağlı kalarak ve söz konusu kelimenin yapısal özgünlüğünü dikkate alarak, onun Moğol lehçelerinden bir alıntı olduğunu düşünüyoruz.

Vaşak. Azer. *vaşag*, Tür. *vaşak*; *üşäk* (İbM, 82).

Vaşak kelimesi, kökeni ve dağılımı genellikle belirsiz olan kültür kelimeleri (kulturwörter) kategorisine aittir. *Vaşak* kelimesinin eski Türkçe yazılı eserlerde kullanımı birkaç tanedir. Sıklıkla Arap ve Fars coğrafyacıları (mesela; Makrizi) tarafından Arapların, Perslerin ve kuzeydeki diğer halkların geleneksel ticaretinin nesnelere (kürklerini) ifade eden *səmtür*, *sinjab* ve *kakum* gibi kelimelerin yanında kullanılır. Aynı zamanda Hasanî’nin bir şiirinde vaşak şu şekilde verilmektedir:

مونه الكائى⁹⁶ *Vaşak* kelimesi çağdaş Farsçada aynı anlama sahiptir ve Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleri için bu kelimenin ödünç alınması için doğrudan kaynak olmuştur.

⁹⁶ M. Defrémery. Fragments de géographes et d’historiens Arabes et Persans inédits... “Journal Asiatique”, IV serie, t. XIII. Paris, 1849, s. 472.

Vaşağın bazı adlandırmaları av yasaklarıyla ilgilidir, *Tuv. dırbaktıǵ* ('tırnaklı'), Hak. *çohır aŋ* ('alacalı hayvan'), Yakut T. *bädär* (Moğ. yazı dilinde *beder* ve Manç. *bederi* 'hayvanlarda benekler ve lekeler').

(33). *Bulan, poşı* 'sığın geyiği', Moğ. *handgay*; Manç. *toho, anami*; Tung. *to, nükəçəən, tōkii, nehçəlri, navdaka, mōti, kojnoko, kuyarka, kandaga, sek-takātī, hirə*.

Bulan. Alt. *Tuv. bulan*, Kaz. *būlan*, Tat. *bolan*, Hak. *pulan*, Çuv. *pīlan*; *bulan* (MK, I, 413).

Tuva Türkçesinde *bulan* kelimesi, erkek için özel kelimenin varlığında (*būr*, Yakut T. *būr*; Moğ. *būr* 'damızlık deve') 'dişi sığın geyiği' anlamına gelir (Yakut T. *maḥ*, Moğ. *sündəs*, Manç. *ənən*), Tatar ve Çuvaş lehçelerinde kelime esasen 'geyik' adlandırmasında kullanılır.

Bulan (**bolan* ya da **bolan*) kelimesi için birkaç etimolojik açıklama vardır. En yaygını ve en doğru olanı, bu kelimedede Çince unsurların gösterilmesine dayalıdır: Çin. *r'ai* 'tek boynuzlu geyik' ve Eski Çin. *liěn* 'tek boynuzlu at', krş.: Uyg. *kälän, kilän* 'tek boynuzlu at'⁹⁷ (*b'au- liěn > *baulän > bolän*)⁹⁸.

Poşı. Başk. *mışı*; Tat. *pışıy, poşı*; Çuv. *pīši*.

Poşı kelimesi sadece İdil boyunda bilinir, bu nedenle Türk lehçelerinde görülmesini, bu bölgede Fin-Ugor halklarının yaşamasına bağlamak gerekir, krş.: Mar. *püçö*, Udm. *pujey* 'geyik'.

Yakut Türkçesinde *bulan* ve *poşı* kelimelerine *tan'ah* ve kısmen *bīsasar* kelimeleri denk gelir (*bīsasar tan'ah* 'genç erkek sığın geyiği', *tısı bīsasar* 'genç dişi sığın geyiği', 'üç yaşındaki dişi sığın geyiği' (P, 633), Kırgız Türkçesinde *bağış*.

Tuv. kur doş 'bir yaşındaki sığın geyiği yavrusu'.

(34) *As, kakım* 'ermin, kakım', Moğ. *keremün, üen(g)*; Manç. *şanyan ulhu*; Tung. *dilikii, deləkii*.

As. Başk. *aś*; *Tuv., Tat., Türk. T. as*; Çuv. *yus*; *āz, ās* (MK, I, 80), *as* (Zemahşerî, II, 370).

Çuvaş ve Yakut lehçelerinin malzemesi, erminin Türkçe ilk adının en eski biçimini uzun ünlülü olacak şekilde (**ās*) ortaya çıkarmamızı sağlar.

⁹⁷ W. Bang und A. von Gabain. Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte. SPAW, XVII-XX. Berlin, 1931, s. 27 (ayrı gösterim).

⁹⁸ KSz, XVII, 130, 131; MSFOu, XXX, 55; MSFOu, CIII, 108, 109.

Hakas Türkçesinde *as* ‘gelinciği’ ifade eder, krş.: Çuv. *şışi yusı, äççä yus*, Yakut Türkçesinde (*ūs*) ‘samur’, ‘sansar’ ve ‘vaşağı’ ifade eder.

Alt. *ǰidu as* (bire bir: ‘kötü kokan ermin’), *ǰidu saras* (*saras* < *sarı as* ‘sarı ermin’), ‘gelengi’, *saras* ‘Sibirya gelinciği’.

Kakım. Azer. *ğagum, ğağım*; Tür. *kakım*; krş.: Farsça *قاقم*. Karakalp. *kara kuirik* ve Hak. *hara huzuruḥ* (bire bir: ‘kara kuyruk’), *kakım* için av yasakları ile ilgili örtmece adlandırmalar; Yakut. *kırınās* < Rus. *горностаѳ* (*gornostay*), *bäliälääk* (bire bir: ‘belgeli’, ‘işaretli’, P, 430); Uyg. *ağmuḥan* (< ?).

(35). *Tiyin* ‘sincap’, Moğ. *hərəm*, Moğ. yazı dilinde *keremün*; Manç. *ulhu, soyson*; Tung. *ulikii, ulukii*.

Alt. *tiyiñ*, Kaz., Karakalp., Nog., Özb., Uyg. *tiyin*; Kırg. *tyıyn*; Tat. *tiyän*, Tuv. *diyiñ*, Yakut. *tiiñ*; *tiyin* (IbM, 73).

Bazı veriler (mesela; sıra dışı fonetik denklikler), sincap adlandırılması olarak *tiyin* kelimesinin nispeten geç kullanıldığını gösterir. Çağdaş Türk lehçelerinde sincaplar için çok çeşitli adlandırmaların varlığı, eski Türklerin bulunduğu bölge için sincapların tipik olmadığını gösterir, krş.: Azer. *dälä* (< Fars. *دله* ‘sansar’, ‘gelincik’) ve *mışovul* (Krş.: *mışık* ‘kedi’; yukarıda s. 46 bkz.); Türkm. *avısiydik* (< ?); Tür. *sinjap* (< Fars. *سنجاب* *sāncab* ‘gri sincap’); Özb. *ālmahān* (< ?); Çuv. *pakşa, vakşa* (krş.: Rus. ağız. *векша* (*vekşa*) < ?)⁹⁹.

Bazı sincap adlandırmaları, varlıklarını av inançlarına ve ritüellerine borçludur¹⁰⁰, mesela; Alt. *çırбак*, Tuv. *sırbık* vs.

Tat. *ǰir tiyänä* ‘çizgili sincap (*tamias*)’

(36). *Kiş*, *samur*, *bulğan* ‘samur’, Moğ. *bulga(n)*; Manç. *ayhu* ‘dişi samur’, *lungu* ‘erkek samur’, *səkə, sahalça*; Tung. *həgəp, nekə, dəñke, səgəv*.

Kiş. Alt., Kırg., Tuv. *kiş*; Başk., Tat. *käş*, Nog. *kis*; Yakut T. *kiis*; *kiş* (Chin.-Uig. WB, 15; CC, 34; Zemahşerî II, 41; MK, III, 126).

Kiş, Türk lehçelerinde nispeten eski bir kelimedir, ancak öz Türkçe sözcüğüne ait olduğu oldukça şüphelidir. *Kiş* kelimesinin Kamas. *şili* (Koyb. *ssi-le*)¹⁰¹ çok olası etimolojik bağlantıları vardır. Bu kelimelerin eski Samed biçimi M. Räsänen’e göre *kiil*’ kelimesidir¹⁰².

⁹⁹ Sl. Preobrajenskogo, 70; Vasmer, I, 179.

¹⁰⁰ L. P. Potapov. Ohotniçyi poverya i obryadı u altayskih turkov (Altay Türklerinin Av İnanışları ve Ritüelleri). “Kultura i pismennost vostoka”, kn.V Baku, 1929, s.124; L. P. Potapov. Perejtki kulta medvedya u altayskih turkov (Altay Türklerinde Ayı Kültürünün Kalıntıları). “Etnograf-issledovatel”, No 2-3, İzd. Len. gos. un-ta.

¹⁰¹ MSFOu, CIII, 290-291.

¹⁰² MSFOu, XCIII, 129.

Kökün belirli aidiyetinin tanımından bağımsız olarak, samurun Samoyed ve Türkçe adlandırmaları arasında bir bağlantı kurmaya çalışan M. Donner, eski biçimi **kili* (?) ya da **kili* (?)¹⁰³ olarak verir.

Türkçe *kiş* kelimesinin Kamas. *šili* kelimesiyle birbirine bağlamaya yönelik her türlü girişimden şüphe duyan W. Bang'in, bu kelimelerin yakınlığı bulunduğu durumda, Türk lehçelerinde *kiş* değil de, *kişi* ya da Samoyed lehçelerinde *šili* değil de *šil*, *kil*¹⁰⁴ beklenmesi gerektiği yönündeki gözlemleri yeterince kanıtlanmamıştır. Bu bakış açısından, şu kelimeleri ilişkilendirmek muhtemelen imkânsız olurdu: Alt. *çar*, Tuv. *şarı* ve Moğ. *şar* 'öküz', 'iğdiş edilmiş boğa'.

Tuv. *kiş-kırza* (bire bir: 'samur-Sibirya gelinciği') ve *sarığ kiş* (bire bir: 'sarı samur') 'sansar'.

Samur. Azer., Türk. T. *samur*; Türkm. *samur*; Farsça *سمور sāmūr* 'samur'.

Azer, Tür. *su samuru*; Kaz. *suvsamır* 'su samuru', 'vizon'.

Bulğan. Kaz. *būlgın*; Uyg. *bulğan* < Moğ. *bulga(n)*.

Hak. *albıga*, Tuv. *aldı* ve *çaraş aň* (bire bir: 'güzel hayvan'): samurun avcılıktaki adlandırılmaları. L. P. Potapov, av sırasında Tubalar halkı, samuru *aldı* 'yabanî hayvan', Kalar¹⁰⁵ halkı, *yuğurtıb* 'siyah koşan', Altaylılar ise *albuğa* 'levrek' adlandırırılar diye yazar¹⁰⁶.

Tarihî lehçelerde *kiş* kelimesiyle yanı sıra 'samur' anlamında *içük* kelimesine rastlanır (MK, I, 69).

Yakut. *sārba* 'samur' ve 'sansar', *atas* 'erkek samur', *nāji* 'dişi samur', *hالتاň* 'tüylenmemiş, yaz samuru', bire bir: 'çıplak', 'kel' (P, 3269).

(37). *Susar* 'sansar', Moğ. *sūsar*; Manç. *harsa*; Tung. *harsa(n)*.

Alt. *sūzar*; Başk. *huuhar*; Kaz., *Karakalp.*, Tat. *susar*; Kırg. *susar*; Türk. T. *sansar*; Özb. *savsar*; Uyg. *sösä(r)*; Çuv. *sīsar*.

Başkurt Türkçesindeki *c > h* geçişini ve Altay Türkçesindeki iki ünü arası /s/ nin yumuşamasını saymazsak, kelimenin son kısmı bütün Türk lehçelerinde aynı fonetiğe sahiptir. Önemli farklılıklar ilk hecenin payına ve esas olarak ünlü sesin payına düşer (krş.: *sū*, *huu*, *su*, *san*, *sav*, *sö*). Bu ünlünün uzun olması bir ünsüzün, en olası /ğ/ ünsüzünün kaybolması ile ilgilidir, krş.: Türk. T. *sak-*

¹⁰³ MSFOu, XXXVII, 2.

¹⁰⁴ Ung. Jahrb., VI, 109

¹⁰⁵ Şorların alt grubu (çevirenlerin notu)

¹⁰⁶ L. P. Potapov. Ohotniçyi poverya i obryadı u altajskih turkov (Altay Türklerinin Av İnanışları ve Ritüelleri), s. 124. *Albuğa* kelimesi hakkında: MSFOu, CIII, 61-62.

sar, *sansar* ‘gelincik’ (RSI, IV, 312). /ğ/ ünsüzün kaybolması aşamalı olmuştur: $ğ > v > u$ (Özb. *savsar*). Bu durum da bazı lehçelerde ilk hecede dudaklı telaffuzun nedeni olmuştur (Kırg. *susar*, Tat. *susar*). Türkiye Türkçesinde /ğ/ ünsüzün yerinde /n/ ünsüzünün bulunması, bu /ğ/ ünsüzünün öncesinde bir nazal dil arkası /ŋ/ ünsüzünün geldiğini düşünmemizi sağlar. Yukarıdakilerin bütününe dayanarak, *susar* kelimesinin etimolojik biçimi şu şekilde tahmin edilebilir: **saŋsar*.

Özbek Türkçesinde *savsar* ‘sansar’, *suvsar* ‘samur’, ‘su samuru’.

Başk. *kono* (< Rus. ağız. *кyна* ‘sansar’); Türk. T. *zərdəva* (<Fars. زرد *zərd* ‘sarı’, ‘kızılımsı’ + eva?); *kud’uŋsa* (Rus. *кунуца* (*kunitsa*) P, 1193).

(38) *Mikçan*, *tabarğu* ‘misk geyiği’, Moğ. yazı dilinde *bijan*, *bejan*, Moğ. *hüdər*; Manç. *argatu* ‘dişi misk geyiği’, *mikçan*, *sirga* (*sirhaçin* ‘dişi misk geyiği ve dişi yabancı keçi’); Tung. *akia*, *mikçān*, *honñaçān*.

Mikçan. Yakut T. *büçään*, *mäķčäkää*, *mäķčikä*, *bičään*, Evenk. *mikçan*, Moğ. yazı dilinde *bijan*.

Tabırğa. Tuv. *törgü*; Yakut T. *dārgı*; Tel. *tōrı*, *tabırğı* ‘misk geyiği’ (RSI, III, 1182).

Kaz. *tokal būğı* ‘misk geyiği’ (tok ‘boynuzsuz’, MK, I, 332); Yakut T. *dādağas*, *dağdaras* ‘Sibiryada misk geyiği’.

(39). *Sırtlan* ‘sırtlan’, Moğ. *dəlt çono* (bire bir: ‘yelesi olan kurt’), *tsövor çono*.

Başk. *hırtlan*; Tat., Türk. T. *sırtlan*; Özb. *sırtlān*; *sırtlan* (Telegdi, 323).

Hemen hemen bütün Türkologlar, *sırt*’ın *sırtlan* kelimesinin temeli olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir, ancak bu kelimeye belirli bir anlam kazandırma girişimleri büyük anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Şöyle ki W. Bang’a göre *sırt* kelimesi fiil biçimidir ve “die Zähne fletschen” tercüme edilir (KSz, XVII, 127), H. Vambery’e göre *sırt* ‘dumanlı’¹⁰⁷. Bize göre, *sırtlan* kelimesinin etimolojik açıklaması amacıyla, onu *arslan* ve *kaplan* kelimeleriyle karşılaştırmak gerekli olacaktır. Bunun sonucu, canavarı ifade eden ortak *an* (< *aŋ*) ögesini ayırabiliriz. Kalan kısım ise muhtemel anlamlarından biri ‘yeleli’ (*sırt* ‘sert ve kuru saçlar/kıllar’, MK, I, 342; Tür. *sırt* ‘sırt’, ‘çıkıntı, dağ tepesi’) olan *sırtlı* kelimesidir. Krş.: Moğ. yazı dilinde *deltü čana*, Özb. *yāldor buri*, Tür. *yäləli kurt*, bire bir: ‘yelesi olan kurt’.

¹⁰⁷ H. Vambery, Die Primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, s. 185.

Azer. *kaftar* ‘sırtlan’ < Fars. کفتار *kāftar*; Azer. *koreşän*, Kaz. *korkau*, Kırg. *körkō* ‘sırtlan’, ‘çakal’.

Azer. *çağğal*; Kaz., Türkm. *şagal*; Karakalp. *sağal*; Nog. *şakal*; Tür. *çakal*; Özb. *şâkâl*.

Türk lehçelerinin eski eserlerinde *şagal* kelimesi yoktur, bu anlamda köke-ni bilinmeyen *arju* kelimesi (MK, I, 127; IbM, 11) kullanılmaktadır. *Şagal* kelimesi diğer Altay dillerinde de yoktur, bu da onun İran lehçelerinden alınmış olması kuvvetle muhtemeldir: Soğd. *šk'r'k* ‘çakal’¹⁰⁸, Sanskr. *çrgäläs*¹⁰⁹.

Kırg. *çö*, Özb. *çiya* (*bûri*) ‘çakal’, Çince *çay*.

(41). *Kärk* ‘gergedan’; Manç. *ihasi*.

Azer. *gärgädan*; Kırg., Türkm. *kärk*; Tür. *gärgädan*; Özb. *kärkidân* < Farsça کرگدن *kärgädan*. Kaz. *müyiz tūmsık* ve Tat. *borın-möggöz* Rusça *носорог* (no-sorog) kelimesinin çeviri ödünçlemesidir: *müyiz*, *möggöz* ‘boynuz’, *tūmsık* ‘burun’.

(42). *Körük*, *burunduk* ‘çizgili sincap (tamias)’, Moğ. *jerhe*; Manç. *çjalkән*; Tung. *ulgi*, *çiiliikā*, *d’irikii*, *mokotoy*, *ulgukii*, *marivkii*.

Körük. Alt. *körük*, Tuv. *hōrük*, Özb. *kûrik*, Hak. *körük*, Yakut. *kürdügäs* (*kürdügäs* ‘grimsi kahverengi’, ‘koyu çizgili’, P, 1333).

Burunduk. Azer., Kırg. *burunduk*, Tat. *borındık*, Özb. *burundık*, Çuv. *pïrîntîk*, Yakut T. *murunduk* (*murunda*, *puruntuk*, *burunduk*, *muruku*).

Tarihî metinlerde yukarıdaki anlamlarda *burunduk* kelimesi yoktur, ancak yapısı ve etimolojik içeriği tipik olarak Türkçedir (*burun* kelimesinden türemiştir). Büyük ihtimalle tabu adlandırmaya dayanmaktadır ve başlangıçta çok sınırlı alana yayılmıştır.

Başk. *älgänyäk*; Yakut T. *d’iriki* (< ?), *moğotoi* (< Evenk. *mokotoy*).

(43). *Küzän* ‘yaban gelinciği’, Moğ. *hüzün*; Manç. *solohi*, *silihi*; Tung. *çolçoy*, *vañkoli*, *solongo*.

Alt., Kaz., Karakalp., Hak., Tuv. *küzän*; Başk., Tat. *közän*; Kırg. *küzön*; Türkm. *gözän*; Özb. *küzän*; *küzün* (MK, I, 404).

Hemen hemen bütün Türk lehçelerinde *küzän* kelimesine *sası(k)* ‘kötü kokan’ kelimesi eklenir, Türkmen Türkçesinde *alağa* ‘alaca’, Özbek Türkçesinde *ala* ‘ala’.

¹⁰⁸ E. Benveniste. *Essai de grammaire sogdienne*, p.II. Paris, 1929, s. 233.

¹⁰⁹ C. C. Uhlenbeck. *Kurzgefasstes Etymologisches Wörterbuch der Altindischen Sprache*. Amsterdam. 1989-1899, s. 315.

Çağdaş Türk lehçeleri için söz konusu kelime içindeki fonetik farklılıklar kayda değer sayılmaz. Macarcada rotasızmlı biçimin (*görény*) bulunması, aynı biçimin Eski Çuvaş lehçesinde (bu lehçeden Macarcaya çok sayıda kelime ödünçlemesi yapılmıştır) olduğunu göstermektedir¹¹⁰. Muhtemelen, Moğol yazı dilindeki *küreng* ‘koyu kahverengi’ Eski Çuvaş biçimine dayanmaktadır. Ramstedt, bunu Ortak Altayca eski biçimin yansıması olarak değerlendiriyor¹¹¹.

Semantik açıdan sadece Tuv. *küzän* ayrılabilir. Bu kelime, ‘gelincik’ dışında ‘Sibirya gelinciği’ ve ‘sansar’ anlamlarına gelir.

Azer. *göharca*, Tür. *kokarca* > *koka-* ‘kötü koku çıkarmak’; *kokar* ‘kötü kokan’, ‘kötü kokulu’ (RSI, II, 509); Hak. *sarlah* (Sag. *sarglah* ‘marmot’ (dağ sıçanı)) < **sarı kulak*¹¹²; Çuv. *pısara* (Aşmarin’in Sözlüğü X, 149: *pısar* ‘karnından yeller çıkartmak’, *pısara* ‘karnından yeller çıkartan’); Alt. *jönmoyın* < *jön* ‘kalın’ + *moyın* ‘boyun’.

(44). *Soloŋgo* ‘sibirya gelinciği’, ‘sarı gelincik’, ‘bayağı gelincik’; Moğ. *solongo*, *holongo*; Manç. *solohi*; Tung. *solongo*.

Yakut. *solondo*; Alt. *kulunak*, Hak. *holanaḥ* < Moğ. *solongo*; Bur.-Moğ. *holongo*.

Sibirya gelinciği (‘kolonok’), yaban gelinciğin Sibirya’da yaşayan türü. Bu nedenle bazı Türk lehçelerinde adlandırılması tamlama şeklindedir: ‘Sibirya gelinciği’, ‘Sibirya sıçanı’. Mesela; Tat. *säbär közänä*, Azer. *sibir sıçovulu*.

(45). *Kunduz* ‘kunduz’, Moğ. *minj*; Manç. *uki* ‘kunduz ve su samurunun dişi’; Tung. *targa*, *hatala*, *çəlbən*.

Azer. *ğunduz*; Alt. *kumduş*; Başk. *kondoş*; Kaz. *kündiz*; Kırg., Karakalp., Nog., Türk. T., Özb., Uyg., Uyg. *kunduz*; Tat. *kondız*; Tuv. *kundus*; Hak. *hamnos*, Çuv. *hüntir*; *kunduz* (MK, I, 458).

Yukarıda hakkında çok şey söylenmiş olan bu fonetik farklılıklara burada değinmeden, Altay ve Hakas lehçelerindeki *n* > *m* benzeşme değişikliği ve Hakas lehçesindeki /d/ ünsüzünün bu son sesiyle asimilasyon durumunu kaydedebiliriz.

Özbek Türkçesinde *kunduz* kelimesi, ‘kunduz’ ve ‘su samurunu’ ifade eder; Kırgız, Tuva ve Hakas Türkçelerinde sadece ‘su samurunu’ ifade eder.

¹¹⁰ Z. Gombocz. Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen sprache. MSFOu, XXX. Helsinki, 1912, s. 73.

¹¹¹ G. Ramstedt. Studies in Korean Etymology. MSFOu, XCV. Helsinki, 1949, s. 118.

¹¹² KSz, XVII, 134.

Tuv. *sarığkundus* ‘kunduz’, (*kara*) *kundus* ‘su samuru’ (*sarığ* ‘sarı’, *kara* ‘siyah’); Yakut T. *buobura* ‘kunduz’ < Rus. *бобр* (*bobr*); *buobrağan*, *buobrukkan*, *buobrahan* ‘yavru kunduz’, Manç. *imsəkə*.

(46). *Kama*, *kamçat* ‘su samuru’, Moğ. *sov*, *halıu(n)*; Manç. *gebu algin* ‘dişi su samuru’; Tung. *tuədu*, *dükən*, *deknə*, *dükun*.

Kama. Alt. *kamdu*; Başk., Kaz., Uyg. *kama*; Çuv. (tarihî XVIII yy.) *homa*.

Kamçat. Başk. *kamsat*; Kaz., Karakalp. *kamşat*; Kırg. *kəmçät*; Tat., Hak. *kamçat*; Uyg. *kämjät*.

Başkurt Türkçesinde her iki kelime vardır: *kama* ‘nehir samuru’, *kamsat* ‘deniz samuru’ anlamındadır.

Kamçat kelimesinin farklı anlamları vardır: Kırg. *kəmçät*, Tat., Hak. *kamçat* ‘kunduz’; Kaz. *kamşat* ‘sansar’, ‘samur’; Uyg. *kämjät* ‘kunduz kürkü’. Bu büyük oranda kökeni nedeniyle açıklanabilir, RSI, II, 493 (< ‘Kamçatka kunduzu’).

Tür. *lutr* < Frans. *loutre*; Çuv. *йтӱр* (?), Rus. *выдра* (*vidra*), Sanskr. *udrá*, Avest. *udra*, Eski Doğu Alm. *ottar*); Yakut T. *bīdara* < Rus. *выдра* (*vidra*).

(47). *Ärlän* (*arlan*) ‘hamster’.

Başk. *alyırzan* (*al-yırzan*), Kaz., Çuv. *arlan*; Tat. *ärlän*; Türkm. *arlanjıt* (*arlan-ııt*).

Başkurt lehçesindeki *ärlän* (*arlan*) kelimesinin kendine özgü biçimi, bu lehçede /r/ ünsüzünden sonra olağan *l* > *z* değişimi ve etkisi altında ilk ünlü sesin daraltıldığı protez /y/ ünsüzünün gelişmesiyle açıklanabilir.

Kazak Türkçesinde *arlan* ‘köstebek’, Türkm. *arlanjıt* ‘gelengi’.

Kaz. *kara baur*, Hak. *hara pār* (bire bir: ‘kara ciğer’).

(48). *Şäşkä* ‘vizon’.

Başk., Tat. *şäşkä*, Çuv. *şaşka*.

Bu kelime, Çuvaş Türkçesine aittir veya Fin-Ugorcadır. Çünkü İdil bölgesi lehçeleri hariç diğer Türk lehçelerinde yoktur¹¹³.

(49). *Laska* (*latça*) ‘bayağı gelincik’, Tung. *pomporok*, *okolo*.

Başk. *yätsä* (*lätsä*); Kırg., Tuv., *laska*; Tat., Özb. *läтчä* < Rus. *ласка* (*ластка*) (*laska* (*lastka*)).

(50). *Suğur*, *tarbağan* ‘marmot (dağ sıçasını)’, Moğ. *tarvaga(n)*; Tung. *urikəə*.

¹¹³ M. Räsänen’e göre kelime Mari diline aittir (“Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremis-sischen”. - MSFOu, XLVIII. Helsinki, 1920, s. 264).

Suğur. Başk. *huur*; Kaz., Tat. *sur*; Kırg. *sūr*; Özb., Uyg. *suğur*; Çuv. *siv̄ir*; *suğur* (MK, I, 363; II, 227).

Karakalp. *surok*, Rusçadan Türkçeye uygun biçimde ödünçlenmiş bir kelimedir.

Tarbağan. Alt., Tuv., Hak. *tarbağan*; Yakut T. *tārbağan*. Moğolcadan (Moğ. yazı dili) *tarbayan*.

Başk., Tat. *baibak*, *baimak* ‘çarpık bacaklı’ (RSI, IV, 1431), *baidbah* < Fars. بدبخت ‘kötü’, ‘iğrenç’ (RSI, IV, 1430; Vasmer, I, 40); Azer. *marmota* (<?, Lat. *murem montis*, Retorom. *murmont*, Eski Doğu Alm. *murmunto*, *murmunti*, *marmotta*, O. Schrader. Reallexikon, 560); Kırg. *çöndölöi* (<?).

Tuv. *möndälä* ‘marmut yavrusu’ (<?).

(51). *Yumran*, *örgä* ‘gelengi’, Moğ. *zuram*, *zumbarān*, *ürhə*, Tung. *çolkolgun*.

Yumran. Başk., Tat. *yomran*, Uyg. *yumran*, Özb. *yumrānkāzık*, Çuv. *yımran*; *yumran* (Zemahşerî, II, 408).

Türkçe *yumran*, Moğ. *zuram* ve Bur.-Moğ. *zumbarān* kelimeleri biçimi tahminen **dumbarağan* olan bir kelimedenden türemiştir. *Ba-* hecesi hemen hemen bütün Türk lehçelerinde düşmüştür: Yakut T. *d’abarāski*, *d’abara*.

**dumbarağan* biçiminin Türk ve Moğol lehçelerindeki ilk anlamı henüz belli değildir.

Örgä. Alt. *örkö*, Tuv. *örgä*, Hak. *örgä* ~ *örkä*, Yakut. *örgö*.

Örgä kelimesi, Moğol ve bazı Ugor lehçelerinde de bulunur (Macar. *ürge*).

Örgä kelimesinin Türkler arasındaki dağılımı Sibiryaya lehçeleriyle sınırlı olduğu için, bu kelimenin Moğol lehçelerinden ödünç alınabileceğinden bahsetmek yerinde olur. Bununla beraber hem Türk hem de Moğol malzemesine dayanan bir etimolojisi vardır. Mesela; G. Ramstedt (“Studies in Korean Etymology”, s. 209) ve A. Yoki (MSFOu, XCIII, 151; MSFOu, CIII, 253) *örgä* kelimesini Türkçe *ürk-*, *hürk-* ‘ürkmek’, ‘korkak olmak’ (Moğ. yazı dilinde *ürgü-*, *hürgü-*) fiilinden türediği görüşündeler. Özbek Türkçesinde *hurk-*, *hurkı-* ‘korkmak’, ‘ürkmek’.

Azer. *sünbülğiran* (bire bir: ‘başak kıran’); Alt. *süzälik* < Rus. *суслик* (*suslik*); Kaz. *sarşūnak* (*şūnak* ‘kısa kulaklı’, RSI, IV, 1098; *sar* < *sarı*); Çuv. *tirkas* (*tır* ‘zahire’ + *kas*?), *piçuk* (<?); Yakut T. *oñorū*, *oğorū* (<?).

(52). *Sıçğan* ‘fare’, Moğ. *hulğana*, *hulğanān*; Manç. *singahun*, *singəri*; Tung. *çamakçān*, *hiñkərkəən*, *niñuçān*.

Azer., Gag. *sıçan*, Başk. *sıskan*, Balk. *çıçhan*, Kaz. *tışkan*, Kırg. *çıçkan*, Nog. *şışkan*, Tat. *tıçkan*, Tür. *sıçan* (*findık sıçanı*), Türkm. *sıçan*, Özb. *siçkân*, Uyg. *çaçkan*, Çuv. *şışi*; *sıçğan* (MK, I, 75, 345; IbM, 60), *sıçkan*, *sıçan* (Telegdi, 322), *sıtskan* (CC, 66).

Sıçğan, on iki yıllık hayvan takvimine göre on ikinci yılın adıdır (MK, I, 345, 438).

Sıçğan kelimesinde ilk ünsüzün çok farklı gelişiminin nedenleri, görünüşe göre benzeşme süreçlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunan koşulların varlığında yatmaktadır.

Çuvaş lehçesinde *şışi* biçiminin varlığı, söz konusu kelimenin bütün diğer lehçelerde yer alan *-ğan*, *-kan*, *-han* kompleksinin morfolojik bir yapı olduğunun göstergesi olabilir. Bu çıkarım, *sıç* (*sıç-*) aslı köklü, *sıçovul* kelimesinin de bulunduğu Azerbaycan lehçesinin malzemesi tarafından da desteklenmektedir.

Tür. *sıçan* ‘fare’ ve ‘keme’.

Azerbaycan Türkçesinde *sıçğan* kelimesinden *sıçovul* ‘sıçan, keme’ kelimesi türemiştir. Krş.: *dağ sıçovulu* ‘hamster’; Türkm. *dağ sıçanı* ‘hamster’, ‘marmot’. Bu kelime Azerbaycan lehçesindeki *mışovul* ‘sincap’ kelimesiyle ve Özbek lehçesindeki *kırğavul* ‘bayağı sülün’ ve *saksavul* ‘saksaul’ kelimeleriyle aynı sırada tutulabilir. Belirtilen kelimelerin karşılaştırılması sonucunda öne çıkan *vul* kısmı, görünüşe göre, bazı dil bilgisel anlamlara sahipti ve belki de Eski Özbekçede bulunan *karavul*, *yasavul*, *bakavul* kelimelerindeki aynı unsur la tek kökenden geliyor.

Sıçğan kelimesi sıklıkla küçük hayvanları ifade eden tamlamalarda yer alır. Mesela; Azer. *kör sıçan*, Başk. *hukır sıskan* ‘köstebek’ (*kör*, *hukır* ‘sokur’, krş.: Kaz., Kırg., Karakalp., Tat., Türk.T., Türkm., Özb.; krş.: *karağu sıçkan* ‘köstebek’, Rach. H, I, 467); Gag. *kälämä sıçan* ‘gelengi’, ‘tarla faresi’ (*kälämä* ‘nadas tarla’); Kaz. *aktışkan* ‘bayağı gelincik’ (*ak* ‘beyaz’), *müjüma tışkan* ‘keme’ (*müjüma?*), *ak sarı tışkan* ‘çizgili sincap (tamias)’, *sarı tışkan* ‘gelengi’ (krş.: Kırg.); Kırg. *tıyın çıçkan* ‘köstebek’ (*tıyın* ‘sincap’), *ars çıçkan* ‘kakım’ (*ars?*); Karakalp. *balpak tışkan* ‘gelengi’ (*balpak*, Kaz. *balpañ*, Tat. *baibak* ‘marmot’); Tür. *yärsıçanı* ‘keme’; Tat. *sikärgäk tıçkan* ‘cırboğa’ (*sikärgäk* ‘zıplayan’).

Kırg. (ağız) *muş* < Farsça *موش*; Tür. *farä*, *küçük farä* < Arap. *فأر*; Yakut T. *kutuyah* (<?), *küdüäk* (<?), *çınyı*, *çanıy* (bire bir: ‘cırtlak’), *mıçār* (krş.: Rus. *мышь* (mış) ‘fare’), *çähärä*, *çähäräkän* (krş.: Evenk. *çingərəkən*), *çıs* (<?).

Kırg. *kaptāşar* (bire bir: ‘çuval delen’), Tuv. *çoldakoi* (< ?) ve *sarığkudruk* (bire bir: ‘sarı kuyruk’), Tür. *käskän* (< ?) bu kelimeler, farklı fare cinslerini ifade ederler; krş.: *aplan* ve *argun* ‘fare türünden küçük canavarlar’ (MK, I, 120).

(53). *Yarasa* (*yarkanat*) ‘yarasa’, Moğ. (Bur.-Moğ.) *haphan arbəəhəy*; Tung. *kevəç*.

Azer., Türk. T. *yarasa*; Gag. *yarasa kuşu*; Kaz. *yarkanat*; Kırg. *yarganat*; Tat. *yarkanat*; Türkm. *yarganat*, *yarasa*; Özb. *yårkanat*.

Yarasa kelimesine sadece Güney grubu lehçelerinde rastlanır, *yarkanat* kelimesine ise Kuzey-Batı grubu lehçelerinde ve Özbek Türkçesinde rastlanır. Her iki kelime ortak ‘yar’ unsurunu içerir: *yar* < *yar(i)* ‘zar’, ‘membran’, krş.: Tat. *yarılı*, Kırg. *jarğak* ‘zar’. Böylece, *yarkanat* kelimesinin bire bir: anlamı ‘zarlı kanat’. *Yarasa* kelimesindeki *asa* kısmının anlamı henüz açıklanamamıştır.

Azer. *şəbpärä*; Özb. (*kür*)*şəpäläk*; Uyg. *şipäräk* < Fars. شب پره *şəb-pärä* ve کور شب پاره *şəb-päräk*, krş.: کور شب *şəb-kür* ve Tac. *kürşabparak*; Çuv. *sara šörşi* (bire bir: ‘çıplak serçe’); Yakut T. *tuŋi* (< ?), *ürümäççi* (krş.: *örümjäk* ‘örümcek’, P, 3178).

(54). *Küs(k)ä*, *kälämuş* ‘keme’, ‘tarla faresi’, Moğ. *ühər hulğana*, *harha*; Manç. *längəri*; Tung. *singərə*, *singərəəkən*, *hingərəəkəən*.

Küs(k)ä. Tat. *küsä*; Tuv., Hak. *küskä*; *küskü* (USp., 7, 18).

Hak. *küskä* ‘fare’, *uluğ küskä* (bire bir: ‘büyük fare’) ya da *uzun huzuruhtuğ küskä* (bire bir: ‘uzun kuyruklu fare’) ‘keme’; Tuv. *həi küskä* ‘köstebek’.

Küskä kelimesinin birinci kısmı görünüşe göre yansıma kelimeye dayanır. B. Munkachi’nin (KSz, VI, 378) kurmaya çalıştığı *küs(k)ä* kelimesinin Hint-Avrupa kökenli kelimelerle (Sanskrit. *kaśa*, *kaśikā* ‘bayağı gelincik’) bağlantısı şüpheli görünüyor.

Kälämuş. Kırg. *kälämiş*, Özb. *kälämuş*.

Muş < Farsça *موش*. İlk kısmın etimolojik açıklamasının zorluğu, farklı köken ve dilsel ilişkiden kelimelerin bulaşma olasılığına izin veren fonetik belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Krş.: کله *källe* ‘kafa’, کلان ‘büyük’ (BSI, I, 79) da Kalküta sözlüğüne gönderi: *موش کلان* ‘keme’; Türk. T. *gäläni* ‘keme’, *gälincik* (Azer. *älincik*) ‘gelincik’, ‘bayağı gelincik’; Gag. *kälämä sıçan* ‘gelengi, tarla faresi’ (*kälämä* ‘nadas tarla’, krş.: Türk. T. *tarla farəsi*, Azer. *tarla sıçanı*); *käläğü* ‘tarla faresi’ (MK, I, 448); *kälähü* ‘fare’, IbM, 39).

Başk. *komak* (< ?); Gag. *patkan* (krş.: Tür. *patka* ‘yassı ve kör (keskin değil)’, RSl, IV, 1177); Kaz. *sabau kuirik* (bire bir: ‘kuyruk, yün çırpma sopası’, Tat. ağız. *igüü koirik* ‘eğe kuyruğu’, Çuv. *yikähürä* ‘iğ kuyruğu’); Tat. (ağız.) *kösmär* (< ?); Türkm. *alaka* (*kör alaka* ‘köstebek’, *çakır alaka* ‘gelengi’; *alanır* ‘keme’, ‘tarla faresi’ (MK, I, 161; *alanırat* ‘büyük fare’, BSl, I, 79 Kalküta sözlüğüne göre).

(55). *Ustan* ‘su sıçanı’, Tung. *çikçikün*.

Özb., Hak. *ustan*. *Ustan* kelimesinin etimolojik açıklama denemeleri hakkında A. Yoki’ye bkz. (MSFOu, CIII, 370-371).

Hak. *çüskän* (*çüs-* ‘yüzmek’); Yakut T. *kütör* (‘su sıçanı’, ‘köstebek’ ve ‘gelengi’ < ?), *mattağa* (*battağa*, *bartana*, *maltarga*, Evenk. *mataga*), *burgā* (< ?), *moro* (< ?), *kürgäl*, P, 1329) (aynı yer: *kürgäli* ‘kertenkele’; Bur.-Moğ. *gürbäl* ‘kertenkele’).

(56). *Koşayak* ‘cirboğa’, Moğ. (Bur.-Moğ.) *alağ dāğan*.

Kaz. *kosayak*, Kırg. *koşayak*, Tat. *kuşayak*, Özb. *küşâyäk*. *koşayak* kelimesi iki kelimededen oluşur: *koş* ‘çift’ + *ayak* ‘ayak’.

Başk. *yalman*, Karakalp. *yalaman*, Kaz. (at) *jalman* ‘hamster’ (< ?); Tuv. *alaktägi* (Moğ. *alağ dāğan*).

(57). *Köstäbäk* ‘köstebek’, Moğ. *nomon*, *sohor nomon*, *mana hohor*; Manç. *şositun*; Tung. *mataga*.

Azer. *köstäbäk*, Gag. *kör kästäbäk*, Tür. *köstäbäk*.

L. Budagov’un (BSl, II, 148) Sözlüğü’nde “Tur.” işaretlemesiyle *körşäbäk* kelimesine rastlanır. W. Radloff’a göre *köstä şäbäk* kelimesiyle özdeştir (RSl, II, 1266). *Şäbäk* kelimesi, Türkiye Türkçesinde ‘küçük maymun türlerini’ ifade eder ve bu nedenle *köstäbäk* kelimesinin etimolojisini açıklamaya oldukça uygundur. Söz konusu kelimenin birinci kısmı, Mahmud Kâşgarlı’da aynı anlamda bulunan *kösürgä*, *kösürkän* kelimelerinin ilk hecesi ile karşılaştırılabilir (MK, I, 490, 522).

Alt. *tärsäk*, *tärsiyäk* (*tärs ayak*’dan; bire bir: ‘ters ayak’, ‘geriye doğru ayak’); Kırg. *momoloi* (< ?); Tuv. *dädir davan* (bire bir: ‘ters topuk’), *dädir azaḥ* (bire bir: ‘ters ayak’), Hak. *tödir azaḥ*, *tiskär azaḥ*; Hak. (ağız.) *oida azaḥ*, *oida tamas* (*oida* ‘sırt üstü’, *tamas* ‘pençe’); Çuv. *kayura* (< *kai* ‘geri’, ‘arkadaki’, krş.: “ters” ve *ura* ‘ayak’).

(58). *Kirpi* ‘kirpi’, Moğ. *zaraa*.

Azer., Gag., Kum., Nog., Türk. T. Türkm., Özb. *kirpi*; Başk. *kärpə, tärpə*; Kaz., Karakalp. *kirpi* (*kirpi şəşən*); Kırg. *kirpi* (*kirpi çäçän*); Uyg. *kijpi, ki(r)pi*; Çuv. *çirip*; kirpi (MK, I, 415).

Başkurt Türkçesinde kelime başı $k > t$ (Çuvaş Türkçesinde $k > ç$) asimilatif değişimi vardır¹¹⁴.

Özb. *tipratikân* (*tipra-tikân*; muhtemelen $< tippa-tikân$ ‘tamamıyla diken’, ‘tamamıyla dikenli’), Tuv. *çarāçäçän* ($< ? çarā$ ‘salya’, *çäçän* ‘isabetli’), *çarā dügü* (*dük* ‘yün’, ‘kıl’); Yakut T. *d’uos* (Rus. *ёж* (*yoj*)).

Oklu kelimesiyle (*ok* ‘ok’) birlikte kullanıldığında kirpi kelimesi, Güney grubu lehçelerinde uzun dikenleri olan memeli hayvan türünü ifade eder. Mesele; Azer., Türk. T. *oğlu* (*oklu*) *kirpi*, Türkm. *oklı kirpi*; *okluğ kirpi* (MK, I, 415 (Kırg., Özb. *jaira*, Moğ. *zaraa*; Kırg. *çütkör* $< ?$)).

(59). *Timsah* ‘timsah’, Moğ. *matar*; Manç. *Kəylən*

Azer., Türk. T. *timsah*, Türkm. *timsak*, Özb. *timsâh* $<$ Arap. *تمساح* (kökünden).

Uygur Türkçesinde *timsah* kelimesine anlamca *nähän* kelimesi denktir, Mahmud Kâşgarlı’nın Divan’ında ise *alavan* kelimesi (MK, I, 140) denktir. Her iki kelime, *timsah* kelimesi gibi, Türkçe değildir. Ödünçleme kaynakları bilinmiyor. Bununla birlikte, *nähän* kelimesiyle ilgili olarak, belki de (kelimenin orijinal biçiminde) Türkler tarafından bazı “egzotik” kelimelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunan on iki yıllık hayvan takviminin tarihi ile yakın bağlantısı hakkında bir varsayım yapılabilir¹¹⁵.

(60). *Kärtänkälä, kältä* (*käsäk*), *käsärtkä, käläskän* ‘kertenkele’, Moğ. *gürvəl*; Manç. *ieksərgən*; Tung. *isələn, isəl*.

Kärtänkälä, kältä (*käsäk*), *käsärtkä* Azer. *kärtänkälä*; Başk. *käsärtkä*; Türk. T. *kärtänkälär*; *kärtänkälär*; Karakalp. *käsirtkä, kältikäläs*; Kaz. *käsärtki*; Kırg. *käskäldirik*, Kırg. (ağız.) *käskäk*; Tat. *kältä*; Özb. *kältäkäsäk*; Çuv. *kalta*; Barab. *käslänçük* (RSI, II, 1168).

Yukarıdaki adlandırmaların bir kısmı *käs-* ve *kärt-* ‘kesmek’, ‘çentikler yapmak’ fiilini içerir, diğer bir kısmı ise ‘kertenkele’ ile ‘yılanı’ karşılaştırırken

¹¹⁴ T. G. Baişev, *tärpə* kelimesi hakkında şu bilgiyi verir: “Kelime kökü, şüphesiz *turpay* kelimesidir, *turpayu* ‘kıllarla kaplanmak ya da büzüşmek’ (“Başkırkskiye dialekti...”, s. 103)”. Bize göre bu durumda *tärpə* kelimesinin kökü, *turpai* değildir, tam tersi, *turpai* kelimesi *tärpə*’den türemiştir.

¹¹⁵ A. N. Samoyloviç. *K voprosu o dvenadtsatiletem jivotnom tsikle u turetskih narodov*. (Türklerde 12 Yıllık Hayvan Takvimi Meselesine Dair) “Vostoçniye zapiski”, t. I. İzd. Leningr. in-ta jivih vost. yazikov. Leningrad, 1927, s. 152-153; yine bk. “T’oung Pao”, v. VII, s. 283, 284-294.

özel bir anlam kazanan *kältä* ‘kısa’ (< Farsça کلته) kelimesinin yeniden anlamlandırılması sonucu oluşmuştur. Krş.: Tat. *kältä jılan* ‘kertenkele’ (RSI, II, 1121). Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde ‘kertenkele’ adlandırmasını oluşturan *kälä(r)* kelimesi ‘sürüngen’ anlamını ifade eder.

Käläskän. Alt. *käläskän*, Tuv. *häläskä*, Hak. *kiläskä*.

Bu kelime, Azer. *kärtänkälä* ve Karakalp. *kältikäläs* kelimelerinin ikinci kısımlarıyla ortak bir kökene sahip olabilir.

Daha az rastlanan kertenkele adlandırmaları: Türkm. *hajjik* (< ?), *yılançır* (‘*yılan*’ kelimesinden); Yakut T. *külgäri* (krş.: Moğ. *gürvəl*).

Türkm. *as* (krş.: *as* ‘kakım’), *kälpäsä* (krş.: Tac. *kalpesa*), *suvlığan* (*suv* ‘su’ kelimesinden); Uyg. *sa(l)ma* (*sal-* kelimesinden, krş.: Tür. *kuiruğun sal-* ‘kuyruk sallamak’, RSI, IV, 346), kertenkele türleridir.

(61). Baka ‘kurbağa’, ‘kara kurbağası’, Moğ. *baha*, *məlhiy*; Tung. *kuwə*, *hərə*, *ərikī*.

Alt., Kaz., Kırg., Karakalp., Tat., Özb. *baka*; Tuv., Hak. *pağa*; Türk.T., Yakut T. *bağa*; Uyg. *paka*; *baka* (MK, I, 73; III, 226).

Baka kelimesiyle yanı sıra *kurbaka* kelimesi de yaygın kullanılır. *Kurbaka* kelimesindeki ‘baka’ esas kısımdır. Mesela; Azer., Türkm. *ğurbağa*, Gag. *kurbā*, Kaz. *kūrbaka*; Karakalp., Özb. *kurbaka*; Tür. T *kurbağa*; *kurbaka* (MK, III, 122; IbM, 48).

Türk lehçelerinin çoğunda *baka* ve *kurbaka* için kurbağalar türünün tanımlarıdır; Uygur Türkçesinde *baka*, ‘köstebek’ adı olarak da işlev görür, Türkiye Türkçesinde, kurbağalar ve kaplumbağalar için genel bir adlandırmadır.

Başka kelimelerin yanında kullanılan baka kelimesi kurbağa çeşitlerini ifade eder: Tat. *görbälä baka* (*görbälä?*); Başk. (ağız.) *göbörgäyäl* ‘kaplumbağa’, *yort bakası* (yort ‘ev’), *sası baka* (*sası* ‘kokan’), *jir baka* (*jir* ‘yer’); Hak. *hodır pağa* (*hodır* ‘kabuk’).

Gag. *kurbājık*, Tür. T *kurbağajık* ‘yavru kurbağa’; *bakaçuk* (MK, I, 62, *ka-mıçak*, *su böçägi*, MK, I, 487).

Baka kelimesinin temelinde görünüşe göre ses yansımali kelime vardır: Uyg. *pak-pak* ‘vıraklamak’. *Kur* kelimesinin kökeni hakkında belirgin bir şey söyleyemiyoruz.

Başk. *tälmäryän*; Başk. (ağız.) *kälmäryän* (< ?), *tarbağai*, *darbağai*; Kaz. *tarbaka* [krş.: *tarbai-* ‘şişmek’ (RSI, III, 871), Tat. *tarbağai-* ‘ciddiyetsiz’, ‘züppe’ (RSI, III, 872)]; Başk. *ärmändä* (< ?); Çuv. *şapa* (*timir şapa* ‘kaplum-

bağa', *şapa* < Rus. *жаба* (*yaba*)); Yakut T. *moğoi* (< Moğ. *mogoy* 'yılan'). Bununla birlikte Başkurt Türkçesinde *tälmäryän* ve *ärmändä* kelimeleri arasında anlam farkı vardır: birincisi kurbağayı, ikincisi kara kurbağasını ifade eder. Yakut T. *moğoi* 'kurbağayı', 'kara kurbağasını' ve 'yılanı' ifade eder.

(62). *Taşbaka* 'kaplumbağa', Moğ. *mälhəy*, *yast mälhiy*; Manç. *ayhuma*; Tung. *kaylan*, *ayan*.

Azer. *tısbağa*; Başk., Tat. *taşbaka*; Kaz., Karakalp. *tasbaka*; Kırg., Özb. *taşbaka*; Uyg. *taşpaka*.

Taşbaka kelimesinde birinci kısım 'taş', 'baka' ise tek başına kurbağayı ifade eder. Türkmen Türkçesinde *taş* değil de *pış* ya da *pışdil* kullanılır (Türkm. *pışbağa*, *pışdılmağa*).

Kaplumbağanın diğer adlandırmaları: Azer. *çanağlı bağa*, Başk. ağız. *göbörgäyäl* (< ?), Gag. *kaplun bu'a*, Nog. *kübürtköyä* (< ?), Tuv. *mälägäi*, *yazıtımälägäi* (< Moğ. *mälhəy*, *yast mälhəy*); *kavurçaklık baka* (Zemahşerî, II, 285). Tür. T *yəşilbağa*, 'bir tür kaplumbağa'.

Hayvan Adlarının Ek Listesi

Avırğan 'uçan sincap' (Tuv.)

Azau aıgır 'yıllardır sürüsünde tutulan aygır' (Başk.)

Alaıtır 'küçük canavar' (MK, I, 161)

Anduk 'vaşak cinsi' (Tür., RSI, I, 241)

Arsalık 'bir tür hayvan', "Oğuzların dilinde" (MK, I, 159)

Äsäl airı 'deve cinsi' (Kırg.)

Ätäkli 'koyun cinsi' (Azer. ağız).

Baldır 'yağlı kuyruklu koyun cinsi' (Kaz.)

Balḥ 'çok yaşlı bir deve' (Azer. ağız)

Bobana 'yedi-sekiz yaşındaki yaşlı dişi koyun' (Gag.)

Boidak 'iki yaşındaki hadım edilmiş koç' (Kaz.)

Bižäü hıyır 'yıllarca kısır kalan inek' (Başk.)

Bräzu 'bacakları beyaz lekeli inek' (Gag.)

Büribäsar 'kurt köpeği' (Özb.)

Ġalbu 'kavisli boynuzlu inek' (Gag.)

Ġaröüz 'koyun cinsi' (Azer. ağız)

Dağlıç 'koyun cinsi' (Tür. T)

Döldöl 'koyun cinsi' (Başk.)

Ĵalkı 'tek', *Ĵalkı kozı* 'tek kuzu', *ägiz* 'ikiz'in karşıtı (Kaz.)

- Ĵanat* ‘rakun’ (Kaz.)
- Ĵortok* ‘sıska, zayıf, yaşlı at’ (Kırg.)
- İktü* ‘vahşi hayvan?’ (MK, I, 144)
- İtiä, ıtı* ‘su samuru’ (Yakut T.)
- İşpä* ‘üç-dört yaşındayken iğdiş edilmiş evcil at’ (Kırg., BSl, II, 355)
- Yabı* ‘sıska, zayıf, yaşlı at’ (Azer. ağız)
- Yapurän* ‘lekesiz inek’ (Gag.)
- Kazanat* ‘yarış atı’ (Kırg.)
- Kalbakkök* ‘uçan sincap’ (Tuv.)
- Kaltar* ‘gümüş tilki’ (Kırg.)
- Kamdıt* ‘kertenkele’ (Tel., RSl, II, 493)
- Kamık* ‘kertenkele’ (Leb., RSl, II, 483)
- Karaküirik* ‘yabanî keçi’, ‘bir antilop cinsi’ (Kaz.)
- Karakula* ‘aslan’ (Alt.)
- Karaman* ‘bir koyun cinsi’ (Tür. T.)
- Kaşkulak* ‘porsuk’ (Kırg.)
- Kärä, kürä* ‘bir koyun cinsi’ (Azer. ağız)
- Käskiş* ‘su sıçanı’ (Şor, RSl, II, 1168)
- Kıulık* ‘birinci yavrulamasını yapmayan kısrağ’ (Başk.), *kulık* ‘ilk yavrulamasını yapan kısrağ’ (Kaz.)
- Kıstrak* ‘leopard’ (CC, 28)
- Kortuk* ‘tesadüfen iğdiş edilmemiş koç’ (Kırg.)
- Kökmäk, këgmäk* ‘bir tür yabanî hayvan’ (İzv. AN SSSR”, M.-L., 1929, s.805)
- Kösäm, kösämän* ‘dövüş için eğitilmiş bir koç veya keçi’ (Tür.)
- Küikül* ‘bir at cinsi’ (Kırg.)
- Mäliş* ‘bir koyun cinsi’ (Kaz.)
- Miñä* ‘yük atı’ (Yakut T., P, 1573)
- Oluk* ‘küçük hayvan’
- Öyör aiğırı* ‘sürü içinde bulunan aygır’ (Başk.)
- Öp* ‘ağır işlerde çalıştırılan öküz’ (MK, I, 34)
- Pazəñ* ‘bezoar keçisi’ (Azer.)
- Sabânçi* ‘sazlık kedisi’ (Özb.)
- Sakar* ‘başında beyaz lekesi olan boğa’ (Gag.)
- Sarı airı* ‘bir deve cinsi’ (Kırg.)

- Sar(i)ğulak* ‘dört yaşına kadar yavrulamayan inek’ (Nog.)
Sarıyöz ‘bir koyun cinsi’ (Azer. ağız)
Sayak ‘sürüden ayırılan aygır ve iğdiş atlar’(Kaz.)
Sıbai, subai ‘yavrulamayan kısrak’ (Yakut T., P., 2427)
Säürik ‘yaşı nedeniyle damızlık olarak kullanılmayan aygır’ (Kaz.); Tat. *säüräk* ‘genç yakışıklı at’, Başk. *häüüräk* ‘sürüsüne dâhil edilmeyen herhangi bir yaştaki aygır’, Azer. (ağız.) *ürgä* ‘genç kısrak’
Tarakküirik ‘kum gelengisi (sarı gelengi)’ (Kaz.)
Tokum (at) ‘gebe kalacak kısrak’ (MK, I, 366)
Tolpar ‘bir at cinsi’ (Bask.)
Torül ‘tırıs giden at’ (Kırg.)
Tuluk ‘boynuzları yanlara doğru bakan inek’ (Gag.)
Ujlan ‘bir tür hayvan’ “Oğuzların dilinde” (MK, I, 116)
Ĥaramzasına ‘zamanından önce yavrulayan inek’ (Gag.)
Hiräk ‘yağlı kuyruklu koyun’ (Tür.)
Çalî ‘kısrak’ (Tür. ağız.)
Çastür ‘ilk kez yavrulayan inek’ (Hak.)
Çiltäk airi ‘bir deve cinsi’ (Kırg.)
Çöñ ‘üç ila beş yaş arası deve’ (Eski Özb., BSl., I, 446)
Şar ‘yetişkin besili koyun’ (Kaz.)
Ik ‘baş erkek keçi’ (Türkm.)
İris ‘tırıs’ < Rus. *рысь (rys)* (CC, 16)
İşharla ‘kısa kuyruklu dişi koyun’ (Balk.)

Sonuç

Evcil ve yabanî hayvan adları konusunun seçimi, belirli bir ölçüde giderek daha ulaşılmaz hâle gelen söz varlığının bu katmanlarını aydınlatma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Belirtilen konuyla ilgili bazı kelimeler ya kayboluyor ya da yeni kelimelerle yer değiştiriyor. Diğerleri yani farklı yaş kategorilerinin adları, belirli bir gruba sıkı aidiyetini kaybederek kullanımda kafa karışıklığına sebebiyet veriyor. Bu nedenle, söz konusu kelime dağarcığının açıklayıcı tanımlanması bu çalışmanın temel amacı olmuştur. Ayrıca bu çalışmada hayvanın türünü, cinsiyetini ve farklı yaş gruplarını ifade eden kelimeleri dikkate alarak bazı adlandırmaların semantik yapısını açıklamak hedeflenmiştir. Bu durum tematik sunum ilkesinin seçilmesinin temel nedeniydi ve bazı durumlar-

da, çalışmayı etimolojik sözlüğün ihtiyaçlarına en iyi şekilde uyarlamak amacıyla tematik ilke ihlal edilmiş olsa da yukarıda belirtilmiş görev anlamını kaybetmemiştir.

Seçtiğimiz söz varlığı kategorisinin çalışma sonuçlarını bu doğrultuda özetlemeden önce ‘genel tür adı’, ‘iğdiş edilmiş hayvan’, ‘damızlık hayvan’, ‘dişi’ ve ‘yavru adları’ gibi tematik gruplara dâhil edilen çeşitli adların ilişkilendirilmesinin aynı olmadığına dikkat edilmelidir. Belirtilmiş adlandırmalar aynı veya farklı köklere sahip olabilir ve aynı kökten geldikleri durumda, ayırım morfoloji veya tanımlama/betimleme yoluyla yapılır. Erkek, dişi ve yavru hayvanların farklı köklere sahip kelimelerle adlandırılması sadece evcil hayvanlar için tipiktir. Mesela; *aiğır* ‘aygır’, *baital* ‘kısırak’, *tai* ‘tay’, *buka* ‘damızlık boğa’, *sığır* ‘inek’, *buzacağı* ‘buzacağı’, *buğra* ‘damızlık deve’, *iñän* ‘dişi deve’, *bota* ‘yavru deve’ vs. Sınırlı bir evcil ve yabanî hayvan grubu için Moğol dilinden karşılık gelen adlandırmaların bir parçası olarak ödünç alınan gramer biçimleriyle cinsiyeti ifade etme olasılığı da vardır. Krş.: *dönön* ‘üç-dört yaşlarındaki at (aygır)’, *dönöjin* ‘üç-dört yaşlarındaki kısırak’; *kuran* ‘erkek yaban bozkır keçisi, sayga’, *kuralai* ‘dişi yaban bozkır keçisi’. Küçük evcil hayvanlar ve yabanî hayvanların büyük çoğunluğu için cinsiyeti ifade etme ve yavru hayvanlar tanımlayıcı/betimsel yollarla belirtilir. Mesela; *ata böri* ya da *ärkäk (ör) böri* ‘erkek kurt’, *ana böri* ya da *tişi böri* ‘dişi kurt’, *böri balası* ‘yavru kurt’; *ata mächä* ya da *ärkäk mächä* ‘erkek kedi’, *ana mächä* ya da *tişi mächä* ‘dişi kedi’, *mächä balası* ‘yavru kedi’. Son örneklerde, tematik grubun semantik içeriği türün genel anlamı ve ‘erkek’, ‘dişi’, ‘yavru’ gibi özel anlamlarından oluşur.

Sadece köy ve tarım işleri açısından en önemli evcil hayvanların hadım edilmiş erkek türü bir kelimeyle tanımlanır: *ahta*, *alaşa*, *iğdiş* ‘iğdiş edilmiş at’, *oğuz*, *çar*, *tazın* ‘iğdiş edilmiş boğa’, *atan* ‘iğdiş edilmiş evcil deve’, *yırt*, *irik*, *hazman*, *burık*, *burma*, *siläkä*, *isäk* ‘iğdiş edilmiş koç’, *ärkäch*, *särkä* ‘iğdiş edilmiş keçi’. Farklı yaş gruplarının adlandırmalarında da aynı şekilde bağımsız kelimelerin kullanımı söz konusu olduğunu söylemek gerekir.

Her belirli hayvan türündeki kelimelerin çeşitliliğinin, zenginliğinin veya yoksulluğunun, hayvanın ekonomik değerine veya halkın dinî inançlarında oynadığı role istinaden önceden belirlendiği oldukça açıktır. Buna ikna olmak için mesela; ‘at’ ve ‘kedi’ gibi tematik grupların içeriğini karşılaştırmak yeterlidir:

At ‘at’ (tür adı)

Tai ‘bir yaşına kadar tay (ya da erkek tay)’

<i>Ahta, alaşa, ıgdiş</i> ‘ıgdiş edilmiş at’	<i>Ĵabaĝa</i> ‘iki yaşına kadar tay’
<i>Aiĝır</i> ‘aygır’	
<i>Baital, biyâ, kısrak, madân</i> ‘kısrak’	<i>Ĝunan</i> ‘iki-üç yaşındaki at (aygır)’
<i>Tai, kulun</i> ‘aygır’ (tür adı)	<i>Dönön</i> ‘üç-dört yaşındaki at (aygır)’
<i>Kulun</i> ‘doğumdan bir yaşına kadar tay’	<i>Tulan</i> ‘beş yaşındaki at’
<i>Mâçä, mışık</i> ‘kedi’ (tür adı)	<i>Ana mâçä (mışık)</i> ‘kedi’
<i>Ata mâçä (mışık)</i> ya da	<i>Mâçä (mışık) balası</i>
<i>ärkâk mâçä (mışık)</i> ‘kedi’	‘kedi yavrusu’ (tür adı)

Tematik gruplar içinde kelimelerin gelişimindeki en önemli ve kayda değer nokta, yaş tanımlarının büyük bir sözlüksel parçalanmasını, onları tanımlayıcı ifadelerle değiştirerek (krş.: *ikki yaşar* ‘iki yaşındaki’, *üç yaşar* ‘üç yaşındaki’ vs.) veya en önemlisi, işlevlerini belirli dil bilgisi biçimleriyle kazanarak kaybetme eğilimidir. Mesela; Rus. *бык-бычок* (*bık-bıçok*) ‘boğa-boğacık’, *слон-слоненок* (*slon-slönenok*) ‘fil-filcik’, *верблюд-верблюжонок* (*verblüd-verblüjenok*) ‘deve-devecik’, *волк-волчонок* (*volk-volçenok*) ‘kurt-kurtcuk’; Özb. (ağız) *ükiz-ükizçä, ükiççä* ‘iki ila üç yaş arası boğa-boğacık ya da buzağı’; Gag. *jänavar-jänavarjik* ‘kurt-kurtcuk’; Kaz. *ıngän-ıngänşä* ‘dişi deve-dört-beş yaşındaki genç dişi deve’; Kırg. *maimıl-maimılça* ‘maymun- maymun yavrusu’; Tat. (ağız) *aiĝır-aiĝırçak* ‘aygır-aygırcık’; Kaz. *atan-atanşa* ‘ıgdiş edilmiş evcil deve-ıgdiş edilmiş genç evcil deve’.

Morfolojinin hayvanların tür içi adlandırma sistemine (erkek-dişi-yavru) müdahalesi, Türk lehçelerinde kelimenin genelleştirilmiş anlamsal özelleşme sürecinin güçlendiğini gösteren istisnai öneme sahip bir gerçektir. Bu durum, morfolojik tiplerde farklılık gösteren aynı taban hem yetişkin hayvanların hem de genç hayvan adının bir parçası olarak daha büyük bir ağırlık aldığı gerçeğiyle ifade edilir. Mesela; *ögüz* ‘öküz’, *ögüzçä* ‘öküzçük’.

Farklı tematik grupların etkileşimi açısından kelimelerin gelişimi, çoğu zaman aynı yaş grubundaki bazı hayvanların adlarını türlere göre tasnif eğilimi ile belirginleşir. Mesela; *tai* ‘bir-iki yaşındaki tay’, *tayunşa* ‘bir-iki yaşındaki dana’, *tailak* ‘bir-iki yaşındaki deve yavrusu’, *taihar* ‘bir-iki yaşındaki eşek yavrusu’.

Bu çalışmada belirlenen görevler arasında hayvan adlarının etimolojik açıklamasını yapmak da vardı. Yakın gelecekte Türk lehçelerinin etimolojik sözlüğü oluşturulurken çalışmamız böyle bir sözlük için malzeme olarak kullanılabilir. Etimolojik çalışmanın sonuçlarını burada ayrıntılı olarak sunmayı uygun

görmüyoruz, çünkü kendi başlarına bu sonuçlar esas olarak bilgilendirici bir öneme sahiptir ve çalışmanın ilgili bölümlerinde zaten belirtilmiştir.

Yaş adlarının önce nasıl ayırt edildiği ve ardından anlamsal olarak ayrıldığı ve nasıl sistematize edildiği ilkelere yalnızca genel olarak değinilmiştir.

Yukarıda belirtilen materyaller, genç hayvanları adlandırırken karşılık gelen rakamların kullanımı yoluyla tamamen kronolojik bir yaklaşımın gerçekleşebileceğini göstermektedir. Mesela; *gunan, dönen, tulan, çarı (koi), pänji* vs. Bu kelimelerin birçoğunun Türkçe kökenli olmadığı dikkat çekicidir.

Türklerde kelime seçiminde ve bu kelimelerin yaş adları olarak özelleşmelerinde, belirli bir süre için zorunlu olan ve genellikle ekonomik açıdan değerlendirilen hayvanların dış özellikleri daha önemli bir rol oynamaktadır. Mesela; *başmak* ‘bir yaşına kadar buzağı’ (BSI, I, 299: ‘başmak, toynakları büyümüş bir yaşındaki bir buzağı’), *kırkmiş tai* ‘doğumdan sonraki yılın baharından iki yaşına kadar tay’ (Tat. *kırkmiş tai* ‘kırkılmış tay’ < *kırık-* ‘kırkmak’); Gag. *taşī çıkmış* ‘bir yaşından sonra buzağı’ (*taşī* < *taşağı*; *taşak*: *ovum masculinum*), *kaimaklı* ‘iki yaşındaki buzağı’, *bir yəni* ‘bir yaşındaki tay’ (ilk diş değişimi), *yälək tai* ‘iki yaşındaki tay’ (yelesi ilk defa kırılan tay); Nog. *tamğa basar, tamğa salğan, tamğa başkan* ‘iki yaşına kadar at’ (damgalanan at), Tat. *yabağa* ‘doğumdan sonraki ikinci baharındaki tay’ (Tat. *yabağa* ‘hayvanlarda ilkbaharda çıkan yünlü tüy’); Tuv. *bäjik* ‘yetişkin at’ (< *bäj-* ‘pişmek’, krş.: Kaz. *bästi at* ‘beş yaşındaki at’); Türk. T. *buzacağı* ‘doğumundan bir yaşına kadar buzağı’ (< **burağu*, krş.: Yakut T. *boruor-* ‘koyulaşmak’, ‘grileşmek’); Çuv. *hürə karnī tiha, hürə kasnī tiha* ‘iki yaşındaki tay’ (bire bir: ‘kırpılmış kuyruklu tay’), *kartluk, kartli hürə* ‘yelesi kesilmiş tay, ikinci yaşındaki tay, iki yaşındaki tay’ (*kartli* ‘çentikli’, ‘çentiklenmiş’); Yakut T. *tumui, tuñui* ‘bir kere yavrulmuş genç inek’ (krş.: Özb. *tūngiç* ‘ilk doğan’, ‘birinci’) vs.

Genel olarak hayvanların adlandırmalarına gelince, oluşumlarında çeşitli türlerdeki kült görüşlerin belirli bir ölçüde önemine dikkat edilmelidir¹¹⁶. Hayvanların insanın günlük yaşamına katılımı, onları avlama, onlarla mücadele, insanın dünya görüşünü farklı zamanlarda farklı şekillerde etkilemiştir. Bununla birlikte en önemli dönem insan ve hayvanlar dünyası arasındaki ilişkinin yanlış anlaşılmasının bir sonucu olarak, insanın hayvana bağımlılığının kurulduğu veya aralarında üçüncü, doğaüstü güçlerin girmesi dönemi idi. Bu dönem,

¹¹⁶ İnançlarla ilgili çok sayıda alegorik adlandırmalar, N. P. Drenkova tarafından verilmiştir (“Şorskiy Folklor”. M.-L., 1940, s. 394, 400).

özellikle çoğu sonradan etimolojik şeffaflığını yitiren, kült açıdan nötrleşen, sıradan kelimeler hâline gelen, yasak adlandırmalar (tabu) dediğimiz tabirlerin (mesela; Yakut T. *ähäkän* ‘ayı’, bire bir: ‘dede’) ortaya çıkmasıyla ilişkilidir.

Son bölümde, diğer verilerle birlikte Türklerin kadim konumunun coğrafi sınırlarını belirlemede önemli bir araç olabilecek bazı hayvan adlarının etimolojik tarihindeki bu tür durumlarına dikkat çekmek istiyoruz. Mesela; *at* ‘at’, *sığır*, *inäk* ‘inek’, *koy(un)* ‘koyun’, *äçki*, *käçi* ‘keçi’, *sıgın* ‘sığın geyiği’ gibi adlandırmalar ve ilgili tematik gruplara giren diğer adlandırmalar, etimolojik analizin gösterdiğine göre çoğunlukla öz Türkçedir. Bu durum, yukarıda adları sayılan hayvanların eski çağlardan beri Türk boyları tarafından bilindiğinin dolaylı bir göstergesidir.

Evcil atın ana vatanı¹¹⁷, merkezi Asya’dır. Burada, geçen yüzyılın sonunda atın en olası atası Przewalsky atı (*Equus Przewalsky*) keşfedilmiştir; evcil atın bir başka atası olduğu iddia edilen ‘bozkır kulanı’ (*Equus hemionus*) da burada yaşıyor.

Büyükbaş hayvanların ve onların tahmin edilen atalarının (*tur* (*Bos primigenius*) ve ‘sonda boğası’ (*Bos sondaicus*)) en eski dağılım alanları arasında Hindistan, Merkezi ve Orta Asya ile Kafkasya yer almaktadır.

MÖ II. bin yıldan itibaren evcil koyunlar, Çin ve Türkistan’daki evcil hayvan kalıntıları arasında bulunur. Asya evcil koyunlarının yabanî atası ‘argal’ veya ‘argali’ (*Ovis arkal*) ve ‘yabanî bozkır koyunu’ (*Ovis poli*) aynı bölgelerde yaşıyor.

Evcil keçi, antik çağda çok daha yaygındı. Evcil keçinin tahmin edilen ataları ‘bezoar keçisi’ (*Capra aegagra*), ‘markhor keçisi’ (*Capra Falconeri*) ve ‘tar keçisi’ (*Capra jematica*) Asya kökenlidirler. *Tävä* ‘deve’, *äşgäk* ‘eşek’, *pil* ‘fil’, *maimun* ‘maymun’, *mäçä* ‘kedi’, *pälän* ‘leopar’ gibi adlandırmalara gelince bunların ancak bir kısmı (mesela; ‘devenin genel tür adı’) şüphesiz Türkçe kökenlidir. Eski Türklerin bulunduğu yerlerde adı geçen hayvanların bulunmadığına veya en azından sayılarının aşırı az olduğunu varsaymak için sebepler vardır.

Arslan ‘aslan’ ve *kaplan* ‘kaplan’ kelimelerinin etimolojileri Türk lehçelerinin malzemeleri temelinde yapılmıştır, ancak bu kelimeleri oluşturan kısımla-

¹¹⁷ At ve diğer evcil hayvanların kökenine ilişkin farklı görüşler için Klett, Richard ve Ludwig Holthof’un “*Unsere Haustiere*” (Evcil Hayvanlarımız) adlı popüler çalışmasına bakabilirsiniz (Almancadan P. Schmidt çevirmiştir, SPb, 1911).

rın doğası öyledir ki bunların Türk lehçelerine geç geçtiği varsayımına katılmamak mümkün değildir. Diğer Altay dillerinde mesela; Mançu dilinde, sekiz adet kaplan adlandırılmasının (*yarha, tasha, bədu, tarfu, muhan, musha, şusha* vs.) bulunması ve aynı zamanda yaş kategorilerinin leksik yollarla ayırt edilmesi ilginçtir (Manç. *targan* ‘bir yaşındaki yavru kaplan’, *şurgan* ‘üç yaşındaki yavru kaplan’).

Domuzun adlandırmaları çok kısıtlıdır ve bazılarının açıkça Türk kökenli olmadığı bellidir (krş.: Manç. *sikari, dorgori, hamgari, kitari, dokita* ‘yabanî domuz’, *alda* ‘bir yaşındaki domuz’, *ielu* ‘kocaman iğdiş edilmiş domuz’, *taman* ‘kısırlaştırılmış domuz’, *məhən* ‘dişi domuz’, *məhəçən* ‘daha önce yavru lamış domuz’, *mihan* ‘(süt) emen yavru domuz’, *çangin* ‘üç yaşındaki erkek domuz’, *aydahan* ‘dört yaşındaki erkek domuz’, *nuhən* ‘bir yaşındaki erkek domuz’ vs.)

Türk lehçelerinde ‘ayı’ (*adıg~ayıg*) için öz Türkçe olarak veya en azından çok eski ödünçleme olarak nitelendirilebilecek tek bir adlandırma vardır (krş.: Manç. *doçjihan, naçjihan, moçjihan, çjayra, sati, nasin* vs. farklı cinsten ayının dişi ve erkek adlandırmaları). Ve son olarak Türk lehçelerinde ‘vaşak’ anlamını ifade eden tek bir öz Türkçe kelimeye rastlamadık. *Siläüsün, şiläüsün* Moğol lehçelerinden, *vaşak* ise İran lehçelerinden ödünç alınmış kelimelerdir. Bunun yanı sıra, *samur, ermin, sansar* ve *sincap* için birçok (temel) adlandırmaların doğası belli değildir.

Çalışmamızın konusu ile doğrudan ilgisi olmayan yukarıdaki açıklamalardan hareketle Türklerin ata yurdunun¹¹⁸ at, büyük baş hayvanlar, koyun, keçi ve maymun, aslan, kaplan, vaşak, ayı (?), leopar ve fil dışındaki çok sayıda yaban hayvanının yaşadığı bölge olduğu sonucuna varabiliriz. Yani Türk boylarının bulunduğu yer, oldukça uzak bir dönemden başlayarak bozkırdı ve Türkler bozkır sakinleriydi.

Son olarak, yukarıda incelenen leksik gruplar dâhilinde Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu lehçeleri arasındaki bağlantılara bir kez daha değinelim:

Bu bağlantılar, çoğunlukla evcil hayvanların adları arasında yaygın olarak izlenir, krş.:

¹¹⁸ Bu meseleye dair: M. Räsänen. Die uralaltaische Urheimat im Lichte der Wortforschung und der Archäologie. “Uralaltaische Janrbücher”, Bd. XXV, Heft 1-2, s. 19-27. Bir zamanlar bu konularla A. R. Zifeldt-Simomyagi de ilgilenmiştir (“Trudi obşestva obsledovaniya i izuçeniya Azerbaycana”, No 12. Baku, 1927, s. 59-80). Ancak A. R. Zifeldt-Simomyagi’nin çalışması, gerçek bilimsel bir araştırmayla hiçbir ilgisi yoktur.

Türkçe *koyun* ‘koyun’, Moğolca *honi(n)*, Tunguzca *konin*;

Türkçe *tävə* ‘deve’, Moğolca *təməə(n)*, Mançuca *təmən*, Tunguzca *təmən*, *təmägən tävən*;

Türkçe *ui*, *sıgır*, *iñäk* ‘inek’, Moğolca *ünəə(n)*, Mançuca *ihan*, Tunguzca *ihan*, *inak*, *həkən*.

Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu lehçelerinde yer alan hem evcil hem de yabanî birçok hayvan adının kendi aralarında ortak hiçbir yanı yoktur, krş.:

Türkçe *at* ‘at’, Moğolca *mori(n)*, Mançuca *morin*, Tunguzca *morin*;

Türkçe *kotas* ‘yak’, Moğolca *sarlag*, Mançuca *imərhən*;

Türkçe *əçki*, *kəçi* ‘evcil keçi’, Moğolca *yamā(n)*, Mançuca *guça*, Tunguzca *ima(n)*, *namun*;

Türkçe *it* ‘köpek’, Moğolca *nohoy*, Mançuca *indahun*, Tunguzca *inda*, *ngin*, *nena*;

Türkçe *doğuz* ‘domuz’, Moğolca *gahay*, Mançuca *ulgan*, Tunguzca *olgian*;

Türkçe *pışık*, *pəsi* ‘kedi’, Moğolca *miguy*, Mançuca *ninuri*, *uyuri* vs.;

Türkçe *ayı(ğ)* ‘ayı’, Moğolca *bāvgay*, Mançuca *ləfu* vs.;

Türkçe *börü* ‘kurt’, Moğolca *çono*, Mançuca *niohə*, Tunguzca *yengur*, *irgi-çi*;

Türkçe *tülki* ‘tilki’, Moğolca *ünəg*, Mançuca *dobi*, Tunguzca *solaki*, *solı*, *huliçān*, *kəramrii*;

Türkçe *borsuk* ‘porsuk’, Moğolca *dorgo(n)*, Mançuca *dorgon*, Tunguzca *doron*, *oyon*;

Türkçe *kunduz* ‘kunduz’, Moğolca *minj*, Tunguzca *targa*, *hatala*, *çəlbən*;

Türkçe *sıçğan* ‘sıçan’, Moğolca *hulgana*, Mançuca *singəri*;

Türkçe *bulan*, *poşı* ‘sığın geyiği’, Moğolca *handagay*, Mançuca *toho*, *anami* vs.;

Türkçe *as* ‘kakım’, Moğolca *keremün*, *üen(g)*, Tunguzca *dilikii*;

Türkçe *kiş* ‘samur’, Moğolca *bulga(n)*, Mançuca *səkə*, *sahalça*, Tunguzca *həgəp*, *nekə*, *dəngke*, *səgəv*.

Hayvan adı sınırları içinde Türkçe-Moğolca ve Türkçe-Moğolca-Tunguzca paralellikleri özel olarak incelenmelidir. Bununla birlikte şimdiden bu paralelliklerin ortaya çıkma nedeninin, farklı dilleri konuşanlar arasındaki yakın ve uzun süreli temaslar olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur.

TÜRKÇE HAYVAN ADLARININ DİZİNİ

A	Ayı
Aba, arısı aba	Ayığ
Abağa	Ayık
Ava	Ayır, taza ayır
Avara	Ayıu
Avırğan	Ayu, arsil ayu
Avısiydik	Ayū, kunan ayū
Ağzığara	Ayuv
Ağmuğan	Akta (at)
Ağta	Aktişkan
Adai	Alabarıs
Adan	Alaboğa
Adğır	Alabuğa
Adıg	Alavan
Ağğır	Alaka, kör alaka, çakır alaka
Ağğırak	Alaktagi
Ağıg	Alamış bir kuzu alamış, bir buzu alamış
Adırğa	Alañır
Az	Alanrat
Azağ: dödır azagh, oida azagh, tiskör azagh tödir azagh	Alası
Azban	Alaşa
Azır	Albığa
Azma	Albuğa
İyır, kastarnı iyır	Aldı
Aivuk	Alyırzan
Aıgır, azau aıgır, öyör aıgır	Alkar
Ayğırak	Almın
Ayğırçık	Anabı
Ayğırsak	Anai, şürləñ anai, hunan anai
Airak	Anamı
	Anduk
	Ançık
	Anğ: aşır anğ, arsil anğ,

çaraş aň, çoňur aň
 Aplan
 Apşiyak
 Araslan
 Arıslan
 Arbağastāh
 Arvana
 Arğalı
 Arğamak
 Arğar
 A(r)ğı
 Arğımak
 Arğın
 Arğumak
 Arğun
 Ardai
 Arzılaň
 Arıslan
 Arıstan
 Arkalı
 Arkar
 Arkun
 Arlan
 Arlaňıt
 Arsalan
 Arsalık
 Arsılan
 Arslan
 A(r)slan
 Arstan
 Aruana
 As, jıdu as
 Askır, hunan askır
 Aslan
 Asman

Astaubas
 Ashır
 Aś
 At, ala-bula at, çöl atı,
 aiğır at, çädişkän at,
 bösti at, barak at, kiyik at,
 käväl at, hunan at
 Atan
 Atanşa
 İtir
 Atas
 A't
 Atır, attābit atır
 Atjalman
 Ahta
 Ahsır
 Ahılāh
 Ahu
 Ahtülğü
 Aşak

 Ä
 Äbän
 Äbigä
 Äilik
 Äyik
 Älgänyäk
 Ämän
 Ämlik
 Ämliy
 Änäi
 Änçök
 Äräbdovşanı
 Ärämik
 Ärlän

Ärmändä

Äsä

Äsri

Ätäkli

Ätämbäi

B

Bābır

Bağa

Bağıldır

Bağış

Bağlan

Baibak

Baital

Baitahın

Bäitahın

Bayak

Baka, göbörlä baka, sası baka,
yort bakası, jır baka, kavurçak-
lık baka

Bakaçuk

Baktsar

Bala

Balağ

Balağ

Balaçık

Baldır

Balpañ

Balğ

Bar

Barak

Barān, atır barān, tıhı barān

Bars, ala bars

Ba(r)s

Barıs

Barsuk

Bartañä

Basvak

Baspak, arda baspak

Battağä

Baçiki

Baçki

Başmak, sängär başmak, hara-
yak başmak, başmaktana

Baur: kara baur

Bäbir

Bädö

Bädoi

Bäkäç

Bärän, sarık bäränö

Bäräs, ħarık bäräsö, közgö
bäräs, kązä bäräsö

Bäsiräk

Bäti, sarık bätiyö, käjä bätiyö

Bähläm

Bählüm

Bīdara

Bıjak

Bıza

Bızau

Bızö

Bızau, közgö bızau

Bīsasar, bīsasar tan'ah, tısı
bīsasar

Bıştı

Bi

Bıjın

Biyä

Biyö, bösti biyö

Bikäç

Bilimiöt

Bir tuğan	Botulak
Birtuma	Bögö
Bisi	Böjäk
Bisrāk	Böjök
Biçilän	Böjäk
Biçin	Bökön
Biçmä	Bökön, ak bökön
Biçän	Böltirik
Bië	Böltürük
Bobana	Börä
Boğa	Börö
Boğba, är boğba, kıs boğba	Böri, ar böri, çiyä böri, yâldor böri
Bodağan	Börzäk
Bozau, bikäç bozau, tana bo- zau,	Börü, kıs börü, öläşin börü
ügöz bozau	Böçäk: su böçägi
Bozu, kunan bozu	Bräzü
Boidak	Bu
Boka	Buvra
Bolan	Buğa, hunan buğa, dönän buğa
Borındık	Buğa, buğaya duran, yaz buğa
Borınmögöz	Buğaça
Borön	Bügi, tokal bügi
Borösko	Buğra
Borösku	Buğu, buğu-maral
Borsık	Buğuçar
Borsuk	Bujak
Boruosku	Buzav
Bota	Buzağ
Botal	Buzağı
Botalak	Buzağu
Boto	Buzau
Botön	Buzā
Botu	Buzov
Botuk	Buzāk

Buzâu	Bũçään
Buival	Bä, hunan bä, dönän bä
Burşın	Bäbr
Buka, kunan buka	Bägir
Bulan	Bädi
Bulğan	Bädäv
Bülgin	Bäjik
Buobrağan	Bäigir
Buobrahan	Böyä
Buobrukan	Böyö
Buobura	Bäliälök
Buokka	Bäsäi
Buolka	Bästi
Bur	Bäçin
Bura	V
Burğa	Vakşa
Bursık	Vıkır
Burtlak	Vaşag
Burık	Vaşak
Burundık	Vöşlö
Burunduk	Ğ
Buruğ	Ğaban
Burhık	Ğağım
Burçın	Ğağum
Burçun	Ğazal
Butalak	Ğazın
Butäläk	Ğalbu
Bür	Ğanğig
Būra	Ğanğık
Bürjun	Ğaplağ
Bültörök	Ğaradiş
Büribâsar	Ğaröüz
Bürtä	Ğatır
Bürä, çül büräsä, kântäi bürä	Ğızäl
Büs	Ğısır

Ġısırämän	Gölinjik
Ġısraq	Göläni
Ġodik	Görgödän
Ġoduk	Göçi
Ġoyun, änä ğoyun	Göççi
Ġoharça	D
Ġoç	Dav
Ġuzu	Davar
Ġulaġın	Daġlıç
Ġulan	Daġdaras
Ġulança	Dai
Ġulja	Dailaġ
Ġulun	Dailaġ
Ġunan	Daiça
Ġunaġın	Dana, dişi dana
Ġunduz	Daġıt
Ġunıġın	Darbaġai
Ġunân	Dādaġas
Ġurbaġa	Dārgı
Ġurd, ġurdbasan	Dāvä
Ġurd	Dälä
Gäväzn	Dıbr
Gävmiř	Dırbaktıġ
Gäzäl	Diyiġ
Gäġı	Dilgi
Gälinjik	Dovar
Göbörgäyäl	Doġdu, ġunan doġdu, dönän
Gözän	doġdu
Gölä	Dombai
Göçkän, yär göçkäni	Domuz
Göçän	Donuz
Gürrö	Doġgur
Güçän	Doġız
Güçlin	Doġuz
Gäyik	Dorum

Doş: kur doş	ǰamus
Dönmoǰın	ǰanat
Döböt	ǰandık
Döyä	ǰarganat
Döldöl	ǰarkanat
Dönän	ǰairän
Dönöǰin	ǰanavar
Dönön	ǰanavarǰık
Dönönşö	ǰäärän
Dönän	ǰılan: kältä ǰılan
Dubır	ǰılkı
Duzak	ǰilviz
Duǰguz, yaban duǰguzı	ǰiriki
Duǰiz	ǰoǰuk
Duǰuz	ǰolbarıs
Düvä	ǰolbars
Dügä	ǰolbors
Düyä	ǰortok
Düyö	ǰoǰbai
Düyä	ǰöngä
Dünän	ǰöngä
Dünön	ǰumğa
Dövä	ǰuǰma
Dövö	ǰuos
Dädirdavan	ǰusak
	ǰüär
İ	ǰüölökän
İni	ǰöilän
ǰ	ǰöiran
ǰabaǰı	ǰöirän
ǰaira	ǰökän
ǰairan	ǰöörän
ǰairän	Z
ǰalkı: ǰalkı kozı	Zaǰar
ǰamiş	Zördövä

I

Ivık
 Ivuk
 İğdıç
 İğdış
 İk
 İkılaç
 İlak
 İlkı
 İmğa
 İnaḥ, tuḡui inaḥ
 İris
 İrlan
 İsgav
 İşarla
 İt, mıy it, atır it, it, it ḥavanı

İ

İvi
 İgär
 İgiş
 İgdiç
 İdiş
 İyt
 İktänä
 İktü
 İlbirs
 İlviz
 İlvirs
 İlök
 İmçägästai
 İnäk
 İnik
 İnçök
 İnök
 İnön

İñän
 İñön
 İsök (sök)
 İrbis
 İrbiş
 İröi
 İskäviç
 İt, suv iti
 İti
 İtiö
 İçkə, içkə balası
 İçük
 İşai
 İşäk
 İşpö
 İşt
 İşök

Y

Yabağa
 Yabağı (tai)
 Yabak
 Yabanı
 Yabı
 Yavru, köçi yavrusu
 Yağan, yağan balası
 Yağmurça
 Yazıtı mөлögäi
 Yalaman
 Yalman
 Yımran
 Yaḡan
 Yapağı
 Yapaş
 Yapurän
 Yarasa: yarasa kuşu

Yarğanat	Yönük
Yarkanat	Yörkök
Yaşar	Yösök
Yäizäüös	Yöçki
Yätsä	Yöşäk
Yızak	Yöşilbağa
Yılan	Yöşki
Yılançır	Yöşäjik
Yılkı, ağma yılkı	Yöşök, aıgır yöşök
(Y)ıllı	K
Yıt	Kaban
Yıtı, pigämbär yıttı	Kabılan
Yirt	Kaböl
Yolbars	Kavan
Yolba(r)s	Kağal
Yolva(r)s	Kağatır
Yomran	Kazanat
Yond	Kazıra, ğunan kazıra
Yonda, örkäk yonda	Kayura
Yont, örkäk yon(t)	Kak
Yo(r)ğa	Kakım
Yorığa	Kalbakkök
Yârkanât	Kaltar
Yöküz	Kama
Yulbarıs	Kaman
Yulbars	Kamdıt
Yumran	Kamdu
Yumrânkâzık	Kamık
Yunad	Kamıçak
Yunat	Kamsat
Yus, şışı yusı, yöççö yus	Kamçat
Yuşa	Kamşat
Yölgär	Kağıl
Yölök	Kağık
Yönik	Kansai

Kantsık	Kısr
Kantsık pəsi	Kısrak
Kançık	Kısrak
Kanşık, kanşık kaskır, kaskır	Kıstrak
kanşığı	Kıtılır
Kaplan	Kıtıt
Kaptöşär	Kıulık
Kara yuğurtıb	Kışalan
Kara çüvö	Kıl
Karaja	Kåbån
Karak: kök karak, ıskıt karak	Kodan
Kârakuiruk	Kodas
Karakula	Kodik
Karaman	Koduk
Karışkır	Koza
Karsak	Kozı
Kaskır, kaskır küşügi	Kozu, koç kozu
Katır	Koşkar
Kaşar	Koi, urğası koi, dönön koi, ku-
Kaşır	nan koi
Kaşkır	Koiğun
Kaşkulak	Koin
Kaşpağan	Koirık: igäü koirık
Kaçar	Koyın, sağlıg koyın
Kaçır	Koyon
Kızıl	Koyun, dişi koyun
Kızırak	Kokai
Kıjälän	Kokarça
Kıylağai	Kolın
Kırza, çıdıg kırza, kiş kırza	Kolon
Kırd'agaha	Komak
Kırınās	Kon
Kırkar: bir kırkar	Konan
Kırsa	Konaşın
Kısır	Kondız

Kondoş	Kuyan
Konn	Kuyân
Kono	Kulan
Kopai	Kulja
Kâplân	Kulı (kuli?)
Kârakuiruk	Kulm
Koralai	Kulân
Korōçu	Kulun
Kortuk	Kulunagaş
Korëshân	Kulunak
Kosayak	Kuluntâi
Kospak, mırza kospak	Kumduş
Kotoban	Kunaĵın, kunan kunaĵın
Kotoi	Kunan
Kotaz	Kunanşa
Kotas	Kunduz
Koç	Kundus, sarıĝ kundus, kara kundus
Koçkar	Kunuçak
Koçkor	Kuobaĥ
Koçkorok	Kuoska: atır kuoska
Koçnĝar	Kuran
Koçunĝar	Kurbaĝajık
Koçhar	Kurbajık
Koşakan	Kurbaka
Koşayak	Kurt, yölöli kurt
Koşanai	Kurut
Koşkar	Kûtas
Koşâyâk	Kutuz
Kud'uşsa	Kutuyah
Kuduk	Kuturuk, uhun kuturuk
Kuzı, baklan kuzı	Kuturuktâĥ
Kuzıçâk	Kutskar
Kuzu: kuraĝan kuzu	Kutstsak
Kui, önâk kui	Kuça
Küirik: sabau küirik	

Kuçkar	Kilöski
Kuçkâr	Ki(r)pi, ki(r)pi şəşən
Kuççak	Kirpi, göyun kirpisi, kirpi
Kuşayak	çəçən, oklu kirpi,
Kuşkar	oğlu kirpi, oklu kirpi, okluğ kir-
Kädik	pi
Käzä, kätzä çağası, bärän kätzä,	Kis
şəşäk kätzä	Kīs
Käjä, tau käjäsö, kır käjäsö	Kiş, kiş-kırza, sarıg kiş
Käyik	Köbö
Käki	Ködük
Käl, bıga käl, käl vuran	Közän, səbər közänö
Kälä, kälä duran, kälä dai	Köjök
Kälä-kara	Kökmäk
Kälämüş	Kölgöm
Kälmäryön	Kölük
Kältäkösäk	Konaka
Kältikaläs	Köpäk
Kälçä	Köpäjik
Kämjät	Köpäi
Känäş	Köpäk
Käntäi	Köpəş
Kärä	Kör kösəbök
Kärkädän	Körkö
Kärkidän	Körpä
Kärtänkälä	Körpö
Käskiş	Körpəldəş
Käslänçük	Körpəş
Käsärtkö	Körük
Käftär	Körşäpäläk
Kaçaka, kaçaka pütöki	Körşəbök
Kaşkır	Kösmär
Kijpi	Kösök
Kiyik, ak kiyik, aḡ kiyik	Köstäbäk
Kik	Köstəbök

Köstä şäbäk	hõi küskö
Kösürgö	Küskü
Kösürkän	Küsö
Kösäm	Kütör
Kösämän	Küçügös
Kötäk, ködek	Küçük, küçük bala
Kötäi	Küşäk
Körik	Küşäläk
Köşäi	Küşik
Köşäk	Küşük
Köşäläk	Küşäläk
Köşäk	Käbül
Kübürtköyö	Käbö
Küdäök	Kägmäk
Küzän, alağa küzän, ala küzän,	Kädi
sasık küzän	Kädik
Küzün	Käyik, käyik oğlağı
Küzän	Käksö
Kükül	Kälögü
Külbüs	Kälömä: kälömä sıçan
Külgäri	Kälömiş
Külmüs, ilik külmüş	Kälpösö
Külük	Kälönjü
Küppäk	Käläskän
Kürgäl	Kälp
Kürgäli	Kämçöt
Kürik	Käpö
Kürd'ügös	Kärk
Kürji	Kärpö
Kürpönj	Kärtänkälö
Kürä	Kärtänkälär
Kürrä	Kärönji
Kürrö	Käsirtkä
Küskö, uluğ küskö, uzun huzu-	Käskök
ruhtıg küskö,	Käsköldirik

Köskön	Mastı
Kösörtkө	Mattağa
Köçi, örkäk köçi, dağ köçisi, köçi balası	Maçı
Köş	Maşğı
L	Maşı
Lağzın	Mātıs
Laiça	Mädän
Lak	Mäidän
Laska	Mäliš
Latça	Mänääk
Lau	Mäçä
Laşa	Mäçö
Lätçä	Mäşö
Lök	Mıygak
Lütr	Mıygağ
M	Mıyıs: düktüg mıyıs
Majalıy	Mındı
Maimın	Mısık
Maimul	Mıšovul
Maimun	Miçār
Maya	Mışı
Malak	Mışık
Mal-ğara	Miñä
Maltarğa	Miskö
Manda	Moğoi
Manı	Moğotoi
Manu	Moğus
Manul	Modağan
Mañ	Mozai
Mañramaə	Mâya
Maral	Moyunça
Marya	Moldurğa
Marka	Molun
Marmota	Momoloi
	Morzuk

Moro	Məşin
Moroḥono	N
Morən	Nar (nār), taza nar
Motan	Narça
Mâça	Narşa
Mortai	Nähäj
Möjək	Nöbaz
Mölbüöt	Nâvvås
Möndälä	Nokō
Mörzäk	Nöpaz
Möşük	Nårtuya
Muzō	Nârça
Muiğak	Noçoh
Muiğah	Noḥō
Mulkaç	N'äjı
Muruku	N'aman
Murunda	N'irai
Murunduk	N'oḥoh
Muş: küvük (kök) muş	O
Muşuk	Ovlak
Müiz tümsık	Oğlağ
Müşük	Oğlak
Məğäjın	Oğlah
Məğäjın	Oğlu: biçī oğlu, tönön oğlu,
Mədi	ḥunan oğlu
Mədişäk	Oğon'n'or
Məimun	Oğorū
Məigən	Oğuz
Məkçikə	Oğus, at oğus, aḥr oğus
Məkçäkə	Oğşuk
Mäləgäi	Oida tamas
Mərdäk: toņuz mərdäki, adığ mərdäki	Oyürdäğı
Mərkəp	Olak
Məçin	Oluk
	Öna

Ondōdo

Oŋorū

Ōpaz

Ōpos

Opiltan

Otulaḡ

Oḡlaḡ

Ohuol

Ö

Öäj

Öbügä

Ögäj

Ögüz, kunan ögüz

Öyäj

Öjäk

Öküz

Öküzçä

Öŋürüömär

Öp

Örgö

Örgä

Örkö

Örkö

Örkäç

Öski, öski ḡuçazı, öski palazı

Öçkä

Öçkü

Öşkä

Öşkü, dönön öşkü,

kıjālaḡ öşkü, soyālaḡ öşkü,

çädişkän öşkü, ḡunan öşkü

P

Paḡa, ḡodır aḡa

Pazəḡ

Paka

Paklan

Pakşa

Palaḡ

Pali

Paliġik

Par

Pars

Patkan

Paçki

Pīlan

Pirintik

Pīru

Pīsara

Pışı

Päkki

Pälänk, ḡällı pälänk

Pälänḡ

Pıza

Pızo

Pışbaḡa

Pışdıł

Pışdıłmaḡa

Pışıy

Pışık

Pı

Pıl

Pisi

Piçik

Piçuk

Poza

Porsık

Porsıḡ

Porsuḡ

Porsuk

Pota

Potmar	Saras: jıdu saras
Potuk	Sarba
Poşı	Sarbağa
Puğa	Sarbaşkın
Puduk	Sārba
Pulan	Sarbı
Puriş	Sarbıgkudruk
Puruntuk	Sar(ı)ğulak
Puşmak	Sarıyöz
Puşuk	Sarık: sarık çağası
Pūr	Sarılık
Pütök	Sarlaḡ
Pşık	Sağlık
Päləŋ	Sartıḡ
Pəsi	Sarşunak
S	Sasıl
Sabīn'nə	Sauın
Sabānçi	Saulık
Sivir	Sısar
Savsar	Sāŋgār
Sağal	Säüräk
Sağmal	Säürik
Saiğak	Sıbai
Saikka	Sıbākı
Sayāk	Sıvın
Sayır	Sıgın
Sakar	Sıgır, saçlı sıgır, dərə sıgır
Saksar	Sıgun
Sa(l)ma	Sıyır, tuça sıyır, suv sıyır
Saltarai	Sıyırçık
Samır	Sılgı, atır sılgı
Samur, su samuru	Sīn
Sansar	Sırbaz
Saḡsar	Sırbık
Saradak	Sırgan

Sırtlan	Suvlığan
Sırtlân	Suvsamır
Sıskan, hukır sıskan	Suvsar
Sısna	Suvsıgırı
Sıtskan	Suğun
Sıçan, kör sıçan, kälämä sıçan, yör sıçanı,	Suğur
tarla sıçanı, fındık sıçanı, dağ sıçanı	Sūzar
Sıçğan	Sur
Sıçkan, karağı sıçkan	Sūr
Sıçkân	Surıñ
Sıçovul, dağ sıçovulu, sibir sıçovulu	Surok
Sivir	Surtlan
Sikörgäk	Susar
Siläüşün	Sūsar
Silâvsin	Susıyırı
Siläkä	Suska
Silöüsin	Susun
Simäläk	Süzälik
Sinjab	Sülösün
Siğän	Śülöbıs
Skrófa	Sünbülğıran
Sávlık	Säigän
Sovun	Säinäk
Sâğlıg	Säyız
Soyālan, soñgu soyālan, soyālan hoi	Säläüçän
Solondo	Säm
Söluk	Säönök
Sonoğos	Sörgä
Sosha	Sörkä
Sösär	Sörkä
Subai	T
	Taba
	Tabırğı
	Tabırğa
	Tabışhan

Tavıſğan
 Tavıſkan
 Tavuſkan
 Tavſan, ada tavſanı
 Tazı
 Tazın
 Tai, yölök tai
 Tâi
 Taiğan
 Taiğıl
 Tailak
 Tâilâk
 Taihar
 Taiçak
 Tâiçâk
 Tâiçık
 Taiçanak
 Taiçık
 Tayınſa
 Tâſbaka
 Tayunſa
 Tana, tana ügöz, tana orğası,
 tana hıyır
 Tan'ağ
 Taņara uola
 Taptıkın
 Tarakküirik
 Tarbağai
 Tarbağan
 Tarbaka
 Tarpaņ
 Tasbaka
 Tatti
 Tauſan
 Taſpaka

Tâbâ
 Tävâ
 Tâkâ, kuskar tâkâ, kâjâ
 tâkäsö, kâzâ tâkâhö,
 sark tâkäsö, harık tâkâhö
 Taka, kaçaka taki
 Tâlmârjön
 Tâni
 Tâhâi
 Tıakırd'ağaha
 Tıatağı
 Tıy
 Tıyın, tıyın çıçkan, balpak tıyın
 Tımsak
 Tına (pıru)
 Tınırahtak
 Tıņı, ürümâççi
 Tısağas
 Tısbağa
 Tıhağas
 Tıhaņas
 Tıusa
 Tıçkan
 Tıſkan, mujıma tıſkan, ak sarı
 taſkan,
 sarı tıſkan, sarı tıſkan, balpak
 tıſkan
 Tibö
 Tivâ
 Tigäsâ
 Tiyön, jr tiyönö
 Tiyiņ
 Tilki
 Timsah
 Timsâh

Tiņasä	Torı
Tiprätikän	Torlan
Tisägä	Torai
Tisänjä	Toropoi
Titir	To(r)pak
Tiḥa	Torpak
Tovsan	Torpok
Tovşan	Torsuk
Toğdu	Torül
Toğlı	Torum
Toğlu	Torun
Toğuş	Tosun
Toklı	Toti
Toklu	Toşkan
Toktı	Toḥlı
Toktu	Toḥlu
Tokum	Tō
Tōlai	Töböt
Tolpar	Töbät
Tonğız	Tövät
Tonkuz	Tögä
Toḥa	Tölkö
Toḥguz	Tölkä, ak tölkä
Toḥuz, kīk toḥuz	Tölägä
Topoz	Tönöjin
Topos, inäk topos	Tönön
Topçak (at)	Tönän
Tor	Tuar
Torbak	Tubiçak
Torbaḥ	Tubut
Torboğış	Tuvar
Torbok	Tuvşa
Torbos	Tuğlı
Torbuyaḥ	Tuğut
Tōrgu	Tuzak

Tula	U
Tulan	Ubasu
Tuluk	Ubaha
Tumi	Uğasa
Tūmsa	Ud
Tumui	Uδ
Tuollaḡnābıt	Uḡlan
Turpan	Uzun ḡuzuruḡ
Turtas	Ui, ḡunan ui, jündū ui, inök ui
Tu(r)ti	Ulaḡ
Turuktai	Ulak
Tūsak	Ulō
Tuṡa	Ulāk
Tüvä	Upa
Tüvür	Upıtä
Tüyä, airı tüyä	Uskān
Tüyö	Ustan
Tüyö	Ü
Tüläḡä	Üḡöz
Tülgü, tülgü küçüḡü	Üḡöz, konan üḡöz, dünän üḡöz
Tülkä	Üḡözäk
Tülki	Üḡüzçä
Tülkü	Üjäk
Türögöi	Ükiz
Tä	Üktänä
Täbiän	Ülök
Tävä, tiṡi tävä	Ünügäs
Täväi	Ünügös
Tägün	Ünük
Tävä, ḡunan tävä, dönön tävä	Ünögöṡ
Täkä	Üögäs
Täkä, tau täkä, daḡ täkäsi	Üöḡäs
Tärpä	Üriyä
Tärsiyäk	Üs
Tärsäk	Ühär

H

Havan, çər havanı

Həjjük

Həzıra

Hazman

Həiğır

Həita

Həyırakan

Həllan uola

Həltəñ

Həmduna

Həmnos

Həntar

Həñga

Həñgi

Hər

Həra pır

Həra huzuruñ

Hərayak

Həramzasına

Hərgın

Harık, harık bərəsə, şəşäk harık

Həhai

Həçır

Həvküz

Hərtäkä

Həüörək

Həisır

Hızırañ

Hıyır, şəşäk hıyır, bizäu hıyır

Hırğa

Hırtlan

Hıur

Hıuhar

Hirök

Hiägön

Höböröñku

Hödäk

Hödük

Hozan

Hoi, hunan hoi, şürüləñ hoi,

kıjālañ sojālañ hoi, çədişkən

hoi

Holanah

Homa

Hotäk

Hohuol, hohuol oğoto

Hödük: kulan hödüki

Höküz

Hörük

Hulun

Hunañın

Huna

Hunan

Hunu

Hurağan, hunan hurağan, dönən

hurağan

Huça

Hüjak

Hükız

Hülbüs

Hürö: vurum hürö, tukmak yıkö

hüre

Höläühön

Hölöskö

TS

Tsap

Ç

Çabağa

Çavā

Çağa, təşə çağa	Çoşğa
Çağgal	Çō
Çakal	Çōη
Çalī	Çōndölōi
Çamiç	Çöp
Çamuş	Çuηma
Çān, çān oğlu	Çuçka
Çanavar	Çüskən
Çaηıy	Çütkör
Çar	Çəbiç
Çarā düğü	Çəbiş
Çarəçəçən	Çəbşək
Çarı	Çəkpä
Çārçık	Çəηərē
Çastūr	Çəηərəkəən
Çaçkan	Çəpiç
Çäpiş	Çəpkä
Çirip	Çəərən
Çılgı	Çätük, küvük (kök) çätük
Çılkı	Ş
Çıηıy	Şağal
Çırbak	Şakal
Çıs	Şapa, timir şapa
Çıçkan: ars çıçkan	Şar
Çıçhan	Şarı
Çil	Şahı
Çişik	Şışı
Çokmar	Şäbäk
Çoldakoi	Şäbpärä
Çomar	Şäk
Çōrganmıg	Şäşkä
Çorpä	Şäşkä
Çoçka	Şıbiş
Çoçko	Şımdağan
Çoçuk	Şiläsün

Şipäräk

Şir

Şişäi

Şişäk

Şişäl

Şişik

Şişök

Şäkäl

Şoşkä

Şüdülöh

Şülüzin

Şär

Şärvaçça

Şäşäk

Ә

ädär

әzirik

әitäkә

әlik

әlçigән

әнäk

әnik

әнük

әнçik

әнçäk

әһin

әrgәç

әrkäç

әrkäs

әrkәç

әt

әçki, әçki, tō әçki nalası

әçkü, sağıg әçkü

әşäk

әşgäk

әşyäk

әşkäk

әşkin

әştök

әşşäk

әhә, toyon әhә, tıhı әhә,

әhәkәän

DİL VE LEHÇE KISALTMALARI LİSTESİ¹¹⁹

ağız.	: ağızlarında
Azer.	: Azerbaycan Türkçesi
Alt.	: Altay Türkçesi
Arap.	: Arapça
Arnav.	: Arnavutça
Balk.	: Balkar Türkçesi
Barab.	: Batı Sibiryâ Tatarlarının Baraba ağzı
Başk.	: Başkurt Türkçesi
Bur.-Moğ.	: Moğolcanın Buryat lehçesi
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
Çin.	: Çince
Çuv.	: Çuvaş Türkçesi
Eski Özb.	: Eski Özbek Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
Evenk.	: Tunguzcanın Evenki lehçesi
Fars.	: Farsça
Fin.	: Fince
Gag.	: Gagavuz Türkçesi
Hak.	: Hakas Türkçesi
Kaz.	: Kazak Türkçesi
Kar.	: Karay Türkçesi
Kırg.	: Kırgız Türkçesi
Karakalp.	: Karakalpak Türkçesi
Koyb.	: Hakas Türkçesinin Koybal ağzı
Kamas.	: Samoyed dilinin Kamasın lehçesi
Kırım Tat.	: Kırım Tatar Türkçesi
Kum.	: Kumuk Türkçesi
Lat.	: Latince
Leb.	: Altay Türkçesinin Lebedin ağzı
Macar.	: Macarca
Manç.	: Mançuca
Mar.	: Mari dili

¹¹⁹ Kısaltma listesi, A. M. Şçerbak'a aittir.

Moğ.	: Moğolca
Nog.	: Nogay Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
Rom.	: Romence
Rus.	: Rusça
Sag.	: Hakas Türkçesinin Sagay ağzı
Sanskrit.	: Sanskritçe
Soğd.	: Soğdca
Şor.	: Şor Türkçesi
Tac.	: Tacikçe
Tat.	: Tatar Türkçesi
Tuv.	: Tuva Türkçesi
Tung.	: Tunguzca
Tür.	: Türkiye Türkçesi
Türkm.	: Türkmen Türkçesi
Udm.	: Urdmurtça
Uyg.	: Uygur Türkçesi
Yakut T.	: Yakut Türkçesi
Yun.	: Yunanca

KAYNAK KISALTMALARI LİSTESİ¹²⁰

- Abuşka Lugati : Çağataysko-Turetskiy Slovar' (Abuşka), izd. V. V. Vel-yaminov-Zernov. SPb., 1868.
- AFT : P. M. Melioranskiy. Arab-filolog o turetskom yazıke. SPb., 1900.
- Berneker : E. Berneker. Slavisches Etymologisches Wörterbuch. Bd. I. Heidelberg, 1908-1913.
- BSI : L. Budagov. Sravnitelny slovar' turetsko-tatarskih nare-çiy, I-II. SPb., 1869-1871.
- CC : W. Radloff. Das türkische sprachmaterial des Codex Cumanicus (Mét de l'Acad. des sc. de St. Pétersbourg. VI série, XXXV, No 6). SPb., 1887.
- CD : A. Zajączkowski. Studja nad językom staroosmańskim. Calila et Dimna. Kraków, 1934.
- Chin.-Uig. WB. : J. Klaproth. Abhandlung über die Sprache und. Schrift der Uiguren. Berlin, 1912.
- DAN-V : Doklady Akademii nauk. Seriya V. M. - L.
- JSFOu : Journal de la Société finno-ougrienne.
- ĤŠ : A. Zajączkowski. Zabytbek językowy ze Złotej Ordy, Husrev u Šīrīn Quṭba. Rocznik Orientalistyczny, t. XIX.
- IbM : Aptullah Battal. İbnü-Mühennâ Lûgati. İstanbul, 1934.
- KB : Kutadgu Bilig (Viyana nüshası).
- Kitâb-al İdrâk : Aptullah Battal. Kitâb al-idrâk li-Lisân al Atrâk. Azerbagcan Vurtbilğisi. İstanbul, 1933.
- Kov. : O. Kovalevskiy. Mongolsko-russko-frantsuzskiy slovar, I-III. 1844-1849.
- Mabâni'l-lugat : The Mabâni'l-lughat being a grammar of the turki lan-guage in Persian. By Mirzâ Mehdi khân. Ed. E. Denison Ross. Bibl. Indica. New series, No 1225. Calcutta, 1910.
- Man, I : A. Le Coq. Türkische Manichaica aus Chotscho. Berlin, 1912 (otd. ott).
- MK : TDK Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, I-III. Ankara, 1939-1942.
- MSFOu : Mémoires de la Société finno-ougrienne.

¹²⁰ Kısaltma listesi, A. M. Şçerbak'a aittir.

- Nyk : Naelvtudományi Közlemenyek. Budapest.
- Pel. KP : P. Pelliot. La version oigoure de l'histoire des princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara. Leiden, 1914 (T'oung Pao XV, p. 225-272).
- Rach. H. : G. R. Rachmati. Zur Heilkunde der Uiguren-SPAW. Phil.- hist., Kl. XXIV. Berlin, 1930, str. 451-475.
- Rbg. : Rabgûzi تىس الانيا, izd. N. İ. İlminkogo. Kazan, 1859.
- RSI : V. V. Radloff. Opıt Slovarya Tyurkskih nareçiy. I-IV. SPb., 1893-1911.
- Sirâcü'l-kulûb : SSCB Bilimler Akademisi Leningrad kütüphanesindeki Londra el yazması metninin fotokopisi.
- StO : Studia orientalia. Helsinki.
- Suv. : Suvarṇaprabhāsa. Bibl. Buddh. XVII, XVII, vıp. I-VIII, izd. V. V. Radlov, S. Ye. Malov. SPb., 1913-1917.
- Telegdi : Al-Qawānin... Eine türkische Grammatik arabischer Sprache aus dem XV Jhd. - KCs. A. I. Ergsbd., 3, s. 282-326.
- TT : W. Bang. Türkische Turfan-Texte, I-VII
- UŞp. : W. Radloff. Uigurische Sprachdenkmäler. Leningrad, 1928.
- Vasmer : M. Vasmer. Russisches etymologisches Wörterbuch, Bd. I. Heidelberg, 1953.
- Zemahşerî : Mongolskiy slovar Mukaddimat al-adab, I-II. M-L., 1939-1939.
- ZİRGO : “Zapiski İrkutskogo otdeleniya Russkogo geografiçeskogo obşçestva”.
- Zolot. : N. İ. Zolotnitskiy. Kornevoy çuvaşsko-ruskiy slovar' Kazan, 1875.

İKİNCİ BÖLÜM

KARAY TÜRKÇESİNDEKİ HAYVAN ADLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Murat KOÇAK*

Özet

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar hayvanlar, insanların hayatlarında büyük rol oynamıştır. Hayvanlar besin kaynağından giyime, maddi yardımdan inanç ritüellerine kadar çok farklı sahada günümüze kadar insanla iç içe olmuştur. Dünyanın farklı yerlerine dağılmış olan Türk dünyasının en batıdaki kollarından biri olan Karay Türklüğünde de hayvanlar Karayların günlük yaşamlarına olduğu kadar zihin dünyalarına da büyük tesirler etmiştir. Bu çalışmada Karay Türklerinin söz varlığı içerisindeki hayvan adları Binek ve Yük Hayvanları”, “Vahşi ve Yabanî Hayvanlar”, “Kuş ve Diğer Kanatlılar”, “Evcil Hayvanlar”, “Sinek ve Böcekler”, “Sürüngenler” ve “Balık ve Deniz Canlıları” olmak üzere yedi başlık dahilinde sınıflandırılmış ve isimlendirmelerin genel Türk dünyası içerisindeki benzerliği kadar farklılığı da gözler önüne serilmiştir.

Giriş

İnsanlığın var olduğu zamandan bu yana en çok etkileşim halinde olduğu varlık hayvanlardır. Tarih devrinin en eski zamanından beri yalnızca besin kaynağı olarak değil çeşitli yaşam kaynakları sağlayan yine hayvanlar olmuş bununla birlikte birçok manevi ve sembolik anlamlar da yüklenerek günümüze kadar insan ile var ola gelmiştir.

Toplumların kültür aktarımında önemli bir unsur olan mitlerin kuşaktan kuşağa taşıdığı inanç ritüellerinde hayvanların ne denli büyük rolleri olduğunu görmekteyiz. Afanasiyev, Andronova gibi kültür dairesinde, çevresindeki halklarla birlikte Türklerin de temel yardımcıları hayvanlar olmuştur. Hayatlarını şekillendiren unsurların başında hayvanlar büyük rol oynamıştır. Destan metinlerinde, şiir ve anlatılarında başı çeken unsur da buna bağlı olarak hayvanlar ve onların çevrelerinde gelişen olaylardan meydana gelmektedir.

* Doç. Dr., Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Hazırlık Okulu, mkocak@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0136-8598.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk dünyasının en batı kollarından biri olan Karay Türkleri için de hayvanlar günlük yaşamlarında önemli bir edinmiştir. Halk anlatılarında, mitolojik hikayelerinde, şiirlerinde hayvan ve hayvana ait unsurlar oldukça dikkat çekicidir.

Karay Türkleri günümüzde kaybolma tehlikesi altında olan bir Türk grubudur. Çoğunluğu İstanbul'da, Litvanya'da, Polonya'da, Kırım'da olmak üzere toplam sayıları bini bulmaktadır. Kökenleri hakkında farklı düşünceler olsa da inançları bağlamında günümüz Rabbani Yahudiliğinden ayrılmaktadır. Karay inancındaki temel prensip ve onları Rabbani Yahudilerden ayıran temel etken yalnızca 'yazılı Tevrat'a inanıyor olmaları yani, Hz. Musa'ya indirilen beş kitaptan oluşan Tora'yı kabul edip ondan sonra oluşturulan ve Tora'nın tefsiri mahiyetindeki Mişna, Tosefta ve Talmud gibi şifâhi kaynaklara inanmıyor olmalarıdır.

Karaylar günlük yaşamlarında, dini tören ve ritüellerinde özellikle Tevrat'ın ilk beş kitabı olan Yaratılış (Bereşit/בְּרֵאשִׁית, Tekvin, Genesis), Çıkış (Şemot/שְׁמוֹת, Exodus), Levililer (Vayikra/וַיִּקְרָא, Leuitikón), Sayılar (Be-Midbar/בְּמִדְבָּר, Arithmoí) ve Tesniye (Devarim/דְּבָרִים) bölümlerini esas almaktadırlar.

Karay Türkçesi yapılan Türk lehçeleri sınıflamalarında coğrafi yönlere göre Batı Türkçesi (G. J. Ramstedt, Johannes Benzing), Kuzey-Batı Türkçesi (Martii Räsänen), Kuzey Türkçesi (Fedor Evgeneviç Korş, R. R. Arat, Ahmet Temir); coğrafi adlara göre Karadeniz-Hazar çevresi (Karl Heinrich Menges, A. Dilâçar); boy adlandırmasına göre, Kıpçak veya Kıpçak-Polevets (Lajos Ligeti, N. A. Baskakov) ve dil özellikleri bakımından da tav; tavlı; kalğan (A. Samayloviç, R. R. Arat, Talat Tekin, Mehmet Ölmez) grubu içinde yer almaktadır (Eren, 1983:72-79).

Haliç-Lutsk, Kırım ve Trakay olmak üzere üç ağza ayrılan Karay Türkçesi Dubinski'nin yapmış olduğu tasnife göre temel olarak Batı ve Doğu olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Dubinski, 1994:121). Doğu grubunda Kırım Karaycası yer alırken Batı grubunda Haliç-Lutsk ve Trakay Karaycası bulunmaktadır. Kırım ağzı, Kırım Tatarcası ve Osmanlı dönemi yazı dilinin etkisiyle asimile olmuştur (Firkovičius,1996:14). Trakay ve Haliç-Lutsk Ağzı ise Kırım'dan batıya giden Karaylar ile XIV. yüzyıldan sonra oluşmaya başlamıştır. Eski Türkçe'den birçok unsur ve Oğuzcanın etkisini gördüğümüz Karay Türk-

çesinin üç ağzında yaşamış oldukları coğrafyalara bağlı leksik ve sentaktik farklar meydana gelmiştir.

I. Karay Türkçesindeki Hayvan Adları

Bu çalışmada Karay Türkçesindeki hayvan adları “Binek ve Yük Hayvanları”, “Vahşi ve Yabanî Hayvanlar”, “Kuş ve Diğer Kanatlılar”, “Evcil Hayvanlar”, “Sinek ve Böcekler”, “Sürüngenler” ve “Balık ve Deniz Canlıları” olmak üzere yedi tema içerisinde sıralanmıştır. Hayvan isimlerinin hangi Karay ağzında olduğu parantez içerisinde belirtilmiş (k: Kırım, h: Haliç-Lutsk, t: Tra-kay) ve kelimenin Karaycanın diğer ağzlarındaki almış olduğu türevleri kelimenin anlamı verildikten sonra italik şekilde ifade edilmiştir.

Hayvan isimleri incelendiğinde bazı kelimelerin Arapça ve Farsçadan alındığı görülmektedir. Bazı hayvan adları da **בהמה** behema (evcilleştirilmiş hayvan) örneğinde olduğu gibi inançlarından dolayı İbraniceden alınmıştır. Birçok dilde olduğu gibi insana yönelik olarak bazı benzetme ifadelerinde nasıl hayvan isimlerine başvuruluyorsa Karay Türkçesinde de hayvan kelimelerinden yararlanılmıştır. Örneğin, “katis (h) acımasız, gaddar, merhametsiz; vahşi, yabanî (krş.) *qatış (II)*” ifadesi hem vahşi hayvanı nitelerken hem de acımasız ve gaddar insanı tanımlayan bir kelime olmuştur ya da gamor (k) eşek (krş.) *hamor* kelimesi hem bir hayvan ismi iken hem de aptal kişiyi nitelemek için kullanılmıştır.

I. I. Binek ve Yük Hayvanları

ağırmaq (k) at, savaş atı; güçlü (krş.) *arğamak*

alaşa (k) at

arğamaq (k) at, savaş atı (krş.) *ağırmaq*

at (II) (hkt) at, beygir

atçeh (t) tay; atçık, oyuncak at (krş.) *atçih*

atçih (t) tay; atçık, oyuncak at (krş.) *atçeh*

bayğur (k) beygir (krş.) *begir, beygür*

baytal (hkt) kısarak, dişi at

begir (k) beygir (krş.) *bayğur, beygür*

beygür (k) beygir (krş.) *bayğur, begir*

biye (k) 1. kısarak 2. dişi

bota (k) deve yavrusu, potuk

çuval (II) (t) katır (krş.) *cuval*

deve (k) deve (krş.) *tevü, teve, tüye*

esek (h) eşek (krş.) *eşük, eşek*

eşäk (t) eşek (krş.) *esek, eşek*

eşek (k) eşek (krş.) *esek, eşük*

gamor (k) eşek (krş.) *hamor*

ğazman (t) eşek arısı (krş.) *hazman*

hamor (k) eşek (krş.) *gamor*

katır (ht) katır (*krş.*) *qatır*
köçek (k) köşek, deve yavrusu
qatır (k) katır (*krş.*) *katır*
qısraq (k) kısarak
ramaçka (t) kısarak
sur (k) doru at
tay (k) tay
tevâ (t) deve (*krş.*) *deve, teve, tüye*
teve (ht) deve (*krş.*) *deve, tevü, tüye*
toru (k) doru at
tulpar (k) tulpar; yorga at
tüye (k) deve (*krş.*) *deve, tevü, teve*
yılqı (k) yılki
yorğa (kt) rahvan at
I. II. Vahşi ve Yabanî Hayvanlar
ağas (k) çakal
ahu (k) ahu, ceylan, karaca
añ (k) vahşi hayvan; canavar
arıslan (t) aslan (*krş.*) *arслан, aslan*
(II)
arıslanka (t) dişi arslan
arслан (h) aslan (*krş.*) *arıslan, aslan*
(II)
aslan (II) (k) aslan (*krş.*) *arıslan, arslan*
ayğır (k) aygır (*krş.*) *ayhır*
ayhır (h) aygır (*krş.*) *ayğır*
ayuv (hkt) ayı

ayuvçoh (t) ayıcık
ayuvka (t) dişi ayı
bağa (II) (k) kurbağa (*krş.*) *baha (II), baqa*
baha (II) (ht) kurbağa (*krş.*) *baqa, bağa (II)*
bahamot (ht) su aygırı, hipopotam (*krş.*) *beğemot*
baqa (k) kurbağa (*krş.*) *bağa (II), baha (II)*
bars (t) pars, panter; kaplan (*krş.*) *barst, pars*
barst (h) pars, panter; kaplan (*krş.*) *bars, pars*
beğemot (t) su aygırı, hipopotam (*krş.*) *bahamot*
beri (I) (ht) kurt (*krş.*) *börü*
börü (kt) kurt (*krş.*) *beri (I)*
börüçä (t) dişi kurt
butuhamor (t) yavru geyik; yavru keçi
buyvol (t) bufalo, manda
ceylan (k) ceylan
ciren (k) ceylan
çoçqa (k) domuz
dafsan (h) tavşan, ada tavşanı (*krş.*) *davsan, davşan, tafşan, tavşan*
davsan (h) tavşan (*krş.*) *dafsan, davsan, tavşan, tafşan*

davşan (k) tavşan (*krş.*) *dafsan, davsan, tavşan, tafşan*

diin (t) sincap

diyik (h) sincap

dombay (k) manda

domuz (k) domuz (*krş.*) *domuz, donğuz, tonguz, tonğuz*

domuz (hk) domuz (*krş.*) *domuz, donğuz, tonguz, tonğuz*

donğuz (t) domuz (*krş.*) *domuz, domuz, tonğuz, tonğuz*

fil (hkt) fil

gelinçik (k) gelincik, köstebek

gergeden (k) antilop; sığır, bufalo; gergedan (*krş.*) *ğarğadan, ğarğardan, karkedem, karkeden*

ğarğadan (k) antilop; sığır, bufalo; gergedan (*krş.*) *ğarğardan, gergedan, karkedem, karkeden*

ğarğardan (k) gergedan (*krş.*) *ğarğadan, gergedan, karkedem, karkeden*

hınzır (k) domuz

ir (II) (h) alageyik, sığın; dağ keçisi (*krş.*) *yur*

karkedem (h) gergedan (*krş.*) *ğarğadan, ğarğardan, gergedan, karkedem*

karkeden (ht) gergedan (*krş.*) *ğarğadan, ğarğardan, gergedan, karkedem*

kelincik (h) köstebek

kirpi (h) kirpi (*krş.*) *kirpi*

kirpi (k) kirpi (*krş.*) *kirpi*

koyan (ht) tavşan (*krş.*) *qoyan*

krot (t) köstebek

kulakcı (h) ada tavşanı

kuna (h) ağaç sansarı, zerdeva

kuşlü (k) fare, sıçan (*krş.*) *küşlü, küşül*

küşlü (k) fare, sıçan (*krş.*) *kuşlü, küşül*

küşül (k) fare, sıçan (*krş.*) *kuşlü, küşlü*

lavant (I) (k) yırtıcı hayvan

los (h) mus, bir tür geyik

malpa (t) maymun

maran (ht) dağ keçisi

maymul (k) maymun (*krş.*) *maymun*

maymun (kt) maymun (*krş.*) *maymul*

meral (k) maral, dişi geyik

neşeh (h) aslan

olen (ht) geyik (*krş.*) *ölen*

ölen (k) geyik (*krş.*) *olen*

pars (k) pars, panter; kaplan (*krş.*)

bars, barst

pats (t) fare, sıçan

poresä (t) domuz yavrusu

qaban (k) domuz

qaşqır (k) kurt

qısqaç (k) yengeç

qoyan (kt) tavşan (*krş.*) *koyan*

qundız (k) kunduz

samsar (k) sansar (*krş.*) *sansar*
samur (k) samur
sansar (k) sansar (*krş.*) *samsar*
ścıcan (h) śıçan (*krş.*) *ścıçan, śıçqan, śıçan*
selege (h) sülük (*krş.*) *silik, sülük, sülük*
ścıçan (k) śıçan, fare (*krş.*) *ścıçqan, ścıcın, śıçan*
ścıçavul (k) śıçan, fare
ścıçqan (k) śıçan, fare (*krş.*) *ścıçan, ścıcın, śıçan*
ścığın (II) (hkt) geyik (*krş.*) *suvun*
silik (h) sülük (*krş.*) *selege, sülük, sülük*
soğah (t) 1. geyik yavrusu 2. hayvan yavruları (*krş.*) *sohak*
sohak (h) 1. geyik yavrusu 2. hayvan yavruları (*krş.*) *soğah*
suvun (k) geyik (*krş.*) *ścığın (II)*
sülük (k) sülük (*krş.*) *selege, silik, sülük*
sülük (kt) sülük (*krş.*) *selege, silik, sülük*
ścıçan (t) śıçan, fare (*krş.*) *ścıçan, śıçqan, ścıcın, śıçan*
ścıçançeh (t) 1. küçük fare 2. adale, kas
ścıçan (t) śıçan (*krş.*) *ścıçan, śıçqan, ścıcın*
tafşan (k) tavşan (*krş.*) *dafşan, davşan, davşan, tavşan*

tavşan (k) tavşan (*krş.*) *dafşan, davşan, davşan, tafşan*
tazı (k) tazı
tilki (hk) tilki (*krş.*) *tülkü*
to (II) (k) dağ keçisi
tonğuz (ht) domuz (*krş.*) *domuz, domuz, donğuz, tonğuz*
tonğuz (t) domuz (*krş.*) *domuz, domuz, donğuz, tonğuz*
tülkü (t) tilki (*krş.*) *tilki*
yur (t) alageyik, sığın; dağ keçisi (*krş.*) *ir (II)*

I. III. Kuş ve Diğer Kanatlılar

ankıt (t) 1. deve kuşu 2. ejderha 3. başı kartal gövdesi aslan olan kanatlı mitolojik yaratık (*krş.*) *ankit, anqıt*
ankit (h) 1. deve kuşu 2. ejderha 3. başı kartal gövdesi aslan olan kanatlı mitolojik yaratık (*krş.*) *ankıt, anqıt*
anqa (k) anka
anqıt (k) 1. deve kuşu 2. ejderha 3. başı kartal gövdesi aslan olan kanatlı mitolojik yaratık (*krş.*) *ankıt, ankit*
aņas (k) puhu kuşu, baykuş
aqquv (k) kuğu (*krş.*) *qoğu, quğu, quv*
aya (hkt) aladoğan, şahin; çaylak (*krş.*) *ayah, ayya*
ayah (h) aladoğan, şahin; çaylak (*krş.*) *aya, ayya*

ayya (k) aladoğan, şahin; çaylak (*krş.*)
aya, ayah

bayquş (k) baykuş (*krş.*) *meçi quşı*

bedänä (t) bildircin, üveyik (*krş.*)
bedene, bednä, bödene

bedene (h) bildircin, üveyik (*krş.*)
bedänä, bednä, bödene

bednä (t) bildircin, üveyik (*krş.*)
bedänä, bedene, bödene

bıldircin (k) bıldircin

bilbil (h) bülbül (*krş.*) *bülbül*

bödene (k) bıldircin, üveyik (*krş.*)
bedänä, bedene, bednä

busel (t) leylek (*krş.*) *busol, busul,*
busyol

busol (h) leylek (*krş.*) *busel, busul,*
busyol

busul (t) leylek (*krş.*) *busel, busol,*
busyol

busyol (h) leylek (*krş.*) *busel, busol,*
busul

bülbül (k) bülbül (*krş.*) *bilbil*

cagıradohon (I) (h) horoz (*krş.*) *cahı-*
radohan

cahıradohan (h) horoz (*krş.*) *cagı-*
radogon (I)

cıpcık (h) kuş, serçe (*krş.*) *çıpçıh,*
cıpcık

cıpce (h) kuş yavrusu; civciv (*krş.*)
çipçü, çipçe

cıpcık (h) kuş, serçe (*krş.*) *çıpçıh, cıpcık*

çavka (k) kuş, bir tür karga

çıpça (t) civciv

çıpçıçeh (t) küçük kuş

çıpçıh (t) kuş, serçe (*krş.*) *cıpcık,*
cıpcık

çil (k) keklik

çipçä (t) kuş yavrusu; civciv (*krş.*)
çipçe, çipce

çipçe (k) kuş yavrusu; civciv (*krş.*)
çipçü, çipce

dudu (k) papağan

duvadaq (k) toy kuşu, taraklı kuş

ebes (k) baykuş

erdek (h) ördek (*krş.*) *ördäk*

gaga (t) kaz

ğoros (I) (k) horoz (*krş.*) *ğoroz*

ğoroz (k) horoz (*krş.*) *ğoros (I)*

ğumru (k) kumru (*krş.*) *ğümri, ğüm-*
ri, ğümrü, qumru

ğümri (k) kumru (*krş.*) *ğumru, ğümri,*
ğümrü, qumru

ğümrü (k) kumru (*krş.*) *ğumru,*
ğümri, ğümri, qumru

ısaqçot (k) guguk kuşu (*krş.*) *ısaqçot*

ısaqçot (k) guguk kuşu (*krş.*) *ısaqçot*

jurov (t) turna kuşu

kanareyka (k) kanarya

karakuş (t) kartal (*krş.*) *qaraquş*

karga (t) karga; alacakarga (*krş.*) *karğā, qarğā*

karğa (ht) karga (*krş.*) *karga, qarğa*

karlğaç (t) kırlangıç (*krş.*) *karlıhac, qarılğaç, qarlığaç*

karlıhac (h) kırlangıç (*krş.*) *karlığaç, qarılğaç, qarlığaç*

kaz (t) kaz (*krş.*) *qaz*

kırğıy (ht) doğan, şahin; aladoğan (*krş.*) *qırğıy*

kırhın (I) (t) aladoğan; şahin, doğan

kıgircin (h) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kügürçün, kürgüçün, tigircin*

kogot (ht) horoz (*krş.*) *koğut*

koğut (t) horoz (*krş.*) *kogot*

korel tavuhu (h) hindi, baba hindi

kos (II) (h) ardıç kuşu

kögürçin (k) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kügürçün, kürgüçün, tigircin*

kögürçin (k) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kügürçün, kürgüçün, tigircin*

kögürçün (kt) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kügürçün, kürgüçün, tigircin*

körel (k) hindi

kropatva (t) keklik

kuzğun (ht) kuzgun; baykuş, puhu kuşu *quzğun*

kügürçün (t) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kügürçün, kürgüçün, tigircin*

kürgüçün (k) güvercin (*krş.*) *kıgircin, kögürçin, kögürçün, kögürçün, kügürçün, tigircin*

leglek (k) leylek (*krş.*) *lekkek, leylek*

lekkek (h) leylek (*krş.*) *leglek, leylek*

leylek (k) leylek (*krş.*) *leglek, lekkek*

meçi quşı (k) baykuş (*krş.*) *bayquş*

mıqıy (k) kırmızı ayaklı şahin, bozdoğan

neşer (ht) kartal

ördäk (t) ördek (*krş.*) *erdek*

papahan (h) papağan

papiy (k) ördek (*krş.*) *pepiy*

pava (t) erkek tavus kuşu

pepiy (k) ördek (*krş.*) *papiy*

perepelice (h) bildircin

puhac (h) puhu kuşu (*krş.*) *puhaç*

puhaç (t) puhu kuşu (*krş.*) *puhac*

qara-bataq (k) karabatak

qaraquş (k) kartal (*krş.*) *karakuş*

qarğa (k) karga (*krş.*) *karga, karğa*

qarılğaç (k) kırlangıç (*krş.*) *karlığaç, karlıhac, qarılğaç*

qarlığaç (k) kırlangıç (*krş.*) *karlığaç*,
karlıhac, *qarlığaç*

qartal (k) kartal

qaşıqçı (k) pelikan

qaz (k) kaz

qoğu (k) kuğu (*krş.*) *aqquv*, *quğu*, *quv*

quğu (k) kuğu (*krş.*) *aqquv*, *qoğu*, *quv*

qumru (k) kumru (*krş.*) *hümri*, *hüm-
rü*

ququ (k) martı

quş (kt) kuş (*krş.*) *kus*, *kuş (I)*

quv (k) kuğu (*krş.*) *aqquv*, *qoğu*, *quğu*

sanduğaç (kt) bülbül

savusqan (k) saksağan

simçe (k) bir tür kuş

solovey (t) bülbül

sova (t) baykuş

suna (k) erkek ördek; boylu poslu

şahan (k) şahin (*krş.*) *şahin*

şahin (k) şahin (*krş.*) *şahan*

tavıq (k) tavuk (*krş.*) *tavuh*, *tavuk*,
tavuq

tavuh (t) tavuk (*krş.*) *tavıq*, *tavuk*, *ta-
vuq*

tavuk (h) tavuk (*krş.*) *tavuh*, *tavıq*,
tavuq

tavuq (k) tavuk (*krş.*) *tavıq*, *tavuh*,
tavuk

tavus (k) tavus kuşu (*krş.*) *tavuş-kuş*

tavuş-kuş (hkt) tavus kuşu (*krş.*) *tavus*

tigircin (h) güvercin (*krş.*) *kigircin*,
köğirçin, *kögürçin*, *kögürçün*, *kügür-
çün*, *kürgüçün*

torğay (kt) serçe (*krş.*) *turgay*

toyı (k) ibis kuşu

tuhan (h) aladoğan

turgay (h) serçe (*krş.*) *torğay*

turna (hk) turna kuşu

uğıy (k) puhu kuşu

yaduğan (hk) aladoğan, doğan (*krş.*)
yeduğa

yarıkanatlı (h) yarasa (*krş.*) *yarqanat*

yarqanat (k) yarasa (*krş.*) *yarıkanatlı*

yeduğa (k) aladoğan, doğan (*krş.*)
yaduğan

yeri-kanatı (t) yarasa

yun (II) (k) aladoğan

I. IV. Evcil Hayvanlar

baraş (k) koyun

bızuv (k) buzağı (*krş.*) *buzov*, *buzuv*

buğa (k) boğa

buzov (ht) buzağı (*krş.*) *bızuv*, *buzuv*

buzuv (k) buzağı (*krş.*) *bızuv*, *buzov*

ecki (h) keçi (*krş.*) *eçki*, *keçi*

eçki (kt) keçi (*krş.*) *ecki*, *keçi*

eçkiçek (t) oğlak, keçi yavrusu

egiz (I) (h) öküz (*krş.*) *ögüz*

inäk (hkt) inek (krş.) *inek, yinek*

inek (hk) inek (krş.) *inäk, yinek*

it (hkt) it, köpek (krş.) *yit*

keçi (k) keçi (krş.) *eçki, ecki*

kedi (k) kedi

kockar (h) koç (krş.) *koçhar, koçkar, koşkar, qoç, qoçqar, qoçqır*

koçhar (t) koç (krş.) *koçkar, koçcar, koşkar, qoç, qoçqar, qoçqır*

koçkar (t) koç (krş.) *koçhar, koşkar, kockar, qoç, qoçqar, qoçqır*

koşkar (t) koç (krş.) *koçhar, koçkar, kockar, qoç, qoçqar, qoçqır*

koy (ht) koyun (krş.) *qoy, qoyın (I), qoyun (I)*

köpe (k) köpek (krş.) *köpek*

köpek (k) köpek (krş.) *köpe*

maci (h) kedi (krş.) *maçi, maçi, meçi*

macice (h) dişi kedi

maçi (t) kedi (krş.) *maçi, maci, meçi*

maçi (kt) kedi (krş.) *maçi, maci, meçi*

meçi (k) kedi (krş.) *maçi, maçi, maci*

ögüz (t) öküz (krş.) *egiz (I)*

qoç (k) koç (krş.) *koçhar, koçkar, koşkar, kockar qoçqar, qoçqır*

qoçqar (k) koç (krş.) *qoç, koçhar, koçkar, koşkar, kockar, qoçqır*

qoçqır (k) koç (krş.) *qoç, koçhar, koçkar, koşkar, kockar, qoçqar*

qoy (k) koyun (krş.) *koy, qoyın (I), qoyun*

qoyın (I) (ht) koyun (krş.) *koy, qoy, qoyun (I)*

qoyun (I) (k) koyun (krş.) *koy, qoy, qoyun (I)*

qozı (k) kuzu (krş.) *qozu, quzu*

qozu (t) kuzu (krş.) *qozı, quzu*

quzu (t) kuzu (krş.) *qozı, qozu*

sığır (hkt) sığır; boğa, öküz; inek *sıyır*

sıyır (ht) sığır; boğa, öküz; inek (krş.) *sığır*

tana (hkt) dana

tegä (t) teke (krş.) *tege, teke*

tege (h) teke (krş.) *tegü, teke*

teke (k) teke (krş.) *tegü, tege*

tuvar (hkt) davar, sığır

ulah (t) 1. oğlak, keçi yavrusu 2. yavru, ufaklık, çocuk (krş.) *ulak, ulaq*

ulak (h) oğlak (krş.) *ulah, ulaq*

ulaq (k) oğlak (krş.) *ulah, ulak*

yinek (h) inek *inäk, inek*

yit (hk) it, köpek (krş.) *it*

I. V. Sinek ve Böcekler

balcibin (h) arı (krş.) *balqurt*

balçibin (t) bal arısı

balqurt (k) arı (krş.) *balcibin*

bezgäk (II) (t) kelebek

birce (h) pire (krş.) *birçä, birce, bura-
ça, bürçe*

birçä (t) pire (krş.) *birce, birce, bura-
ça, bürçe*

bürçe (k) pire (krş.) *birçä, birce, bura-
ça, bürçe*

bit (ht) bit

biy (II) (k) örümcek

bürçe (k) pire (krş.) *birçä, birce, birce,
buraça*

cegirtke (h) çekirge (krş.) *çegirtkä,
çegirtke*

cırkı (h) sivrisinek (krş.) *çirki, çirkiy*

cibin (h) sinek (krş.) *çibin, çibin*

çegirtkä (t) çekirge (krş.) *çegirtke,
cegirtke*

çegirtke (kt) çekirge; kız böceği (k)
(krş.) *çegirtkä, cegirtke*

çibin (k) sinek (krş.) *çibin, cibin*

çibin (t) sinek (krş.) *çibin, cibin*

çirki (k) sivrisinek (krş.) *çirkiy, cırkı*

çirkiy (k) sivrisinek (krş.) *çirki, cırkı*

çolu (t) arı (krş.) *çulu, çülü, culu*

çulu (t) arı (krş.) *çolu, çülü, culu*

çülü (k) arı (krş.) *çolu, çulu, culu*

give (h) güve, böcek, kurtçuk (krş.)
giye, güvä, güya, küye

giye (h) güve, böcek, kurtçuk (krş.)
give, güvä, güya, küye

güvä (t) güve, böcek, kurtçuk (krş.)
give, giye, güya, küye

güya (k) güve, böcek, kurtçuk (krş.)
give, giye, güvä, küye

hazam (h) tırtıl

hazman (h) eşek arısı (krş.) *ğazman*

kandala (t) tahtakurusu, tahtabiti (krş.)
kındal, kindala, qandala, qındala

katış çibin (t) at sineği

kebeläk (t) örümcek

kebelek (h) kelebek (krş.) *köbelek*

kehle (k) bit

kılabala (h) örümcek (krş.) *kulabıla,
kılavula*

kılabıla (t) örümcek (krş.) *kulabala,
kılavula*

kılavula (t) örümcek (krş.) *kulabala,
kulabıla*

kındal (h) tahtakurusu, tahtabiti (krş.)
kandala, kindala, qandala, qındala

kındala (t) tahtakurusu, tahtabiti (krş.)
kındal, kindala, qandala, qındala

komar (t) sivrisinek

komuz (ht) böcek; kurt, solucan

köbelek (k) kelebek (krş.) *kebelek*

kumursthu (t) karınca (krş.) *kumurst-
ka, qımırsaq, qımsqa, qırmısqa, qu-
musqa*

kumurstka (ht) karınca (*krş.*) *kumurstħu, kumurstka, qımırsaq, qımsqa, qırmısqa, qumusqa*

kurt (ht) 1. kurt, solucan, kurtçuk 2. böcek, haşere (*krş.*) *qurt*

kurtçoh (t) kurtçuk

kurt-komuz (t) böcek

küye (k) güve, böcek, kurtçuk (*krş.*) *give, giye, güvä, güya*

orumçek (k) örümcek

örümcek (k) örümcek (*krş.*) *örümcek*

örümcek (k) örümcek (*krş.*) *örümcek*

pauk (t) örümcek

pire (k) pire

qandala (k) tahtakurusu, tahtabiti (*krş.*) *kandala, kındal, kindala, qındala*

qarınca (k) karınca

qasartqı (k) kene

qımırsaq (k) karınca (*krş.*) *kumurstħu, kumurstka, qımsqa, qırmısqa, qumusqa*

qımsqa (k) karınca (*krş.*) *kumurstħu, kumurstka, qımırsaq, qırmısqa, qumusqa*

qındala (t) tahtakurusu, tahtabiti (*krş.*) *kandala, kındal, kindala, qandala*

qırmısqa (k) karınca (*krş.*) *kumurstħu, kumurstka, qımırsaq, qımsqa, qumusqa*

qomar (t) sivrisinek

qumusqa (k) karınca (*krş.*) *kumurstħu, kumurstka, qımırsaq, qımsqa, qırmısqa*

qurt (kt) 1. kurt, solucan, kurtçuk 2. böcek, haşere (*krş.*) *kurt*

qurtqomuz (t) böcek

quşun (k) böcek

sinaq (II) (k) sinek (*krş.*) *sinek*

sinek (k) sinek (*krş.*) *sinaq (II)*

sivrisinaq (k) sivrisinek

suvalçan (k) solucan (*krş.*) *svalcan*

süme (II) (k) güve

svalcan (h) solucan (*krş.*) *suvalçan*

tırtıl (k) tırtıl (*krş.*) *tırtır*

tırtır (k) tırtıl (*krş.*) *tırtıl*

tırtıl (k) çekirge, ağustos böceği

yelek (I) (h) böcek

yelek (III) (h) çekirge türü

yinelik (II) (k) yusufluk

I. VI. Sürüngenler

acdağa (t) ejderha (*krş.*) *acıdaħı, acıdahır, acır, açdağa, acdaha, azdaha*

acdaha (h) ejderha (*krş.*) *acdağa, acıdaħı, acıdahır, acır, açdağa, azdaha*

acıdaħı (k) ejderha (*krş.*) *acdağa, acıdahır, acır, açdağa, acdaha, azdaha*

acıdahır (k) ejderha (*krş.*) *acdağa, acıdaħı, acır, açdağa, acdaha, azdaha*

acı (h) ejderha (*krş.*) **acdağa, acıdağı, acıdahır, açdağa, acdaha, azdaha**

açdağa (t) ejderha (*krş.*) **acdağa, acıdahı, acıdahır, acır, acdaha, azdaha**

ankid (ht) yılan

aylancık (h) bukalemun; hain, sinsi

diyın (t) kertenkele

ılan (t) yılan (*krş.*) **yılan**

kasartkı (h) kertenkele (*krş.*) **kesertki, kesirtki**

kertenkele (k) kertenkele

kesertki (k) kertenkele (*krş.*) **kasartkı, kesirtki**

kesirtki (t) kertenkele (*krş.*) **kasartkı, kesertki**

Sonuç

Bu çalışmada, Karay Türkçesindeki hayvan adları “Binek ve Yük Hayvanları” (34) (%8.33) “Vahşi ve Yabanî Hayvanlar” (100) (%24.50), “Kuş ve Diğer Kanatlılar” (123) (%30.14), “Evcil Hayvanlar” (48) (%11.76), “Sinek ve Böcekler” (76) (%18.62), “Sürüngenler” (19) (%4.65) ve “Balık ve Deniz Canlıları” (8) (%1.96) olmak üzere toplamda 408 madde başı ile sıralanmıştır. Kelimelerin Kırım, Haliç-Lutsk ve Trakay ağızlarında bulunduğu şekilleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Eski Türkçeden beri var olan hayvan isimlerinin yanında etkileşimde oldukları halklardan da etkilenerek Arapça, Farsça, Lehçe ve Litvanca gibi dillerden yaptıkları alıntılar ve inanç dairesinden getirmiş oldukları İbranice kelimeler de dikkat çekmektedir. Yaşayan hayvanların yanı sıra mitolojik unsurlu canlıların da edebi eserlerine yansımış olması Karay Türk edebiyatının ve sözlü kültürünün ne denli geliştiğini ve değişiminin de göstermektedir. Buradaki sınıflama ile farklı Türk lehçelerindeki hayvan adlarının karşılaştırılıp benzer ve farklı yönlerini göstermede kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

qaplı baqa (k) kaplumbağa

qatlı baqa (k) kaplumbağa

tebredohan (h) sürüngen

uluv (k) ejderha

yılan (hkt) yılan (*krş.*) **ılan**

I. VII. Balık ve Deniz Canlıları

artkacı (h) kerevit, tatlı su ıstakozu

balıh (t) balık (*krş.*) **balık, balıq**

balık (ht) balık (*krş.*) **balıh, balıq**

balıq (k) balık (*krş.*) **balık, balıh**

çabaq (k) balık

livyatan (ht) 1. ejderha 2. balina

mercan (k) mercan

okleyka (t) inci balığı

Kaynakça

Baskakov, Nikolay Aleksandroviç (1974). Szapszala, S. M. ve Zajackowskieya, A., *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*. (Birinci Baskı). Moskova.

Dubinski, Aleksander (1994). *Caraimica*. (Birinci Baskı). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Eren, Hasan (1983). “Türk Dili”. *Türk Ansiklopedisi*. C. XXXII. Ankara.

Firkavičius, Mykolas (1996). *Mien Karajče Ürianiam*. (Birinci Baskı). Vilnius: Danielius.

Koçak, Murat (2021). *Karay Türkçesinin Ağızları Tematik Söz Varlığı (Halıç-Lutsk, Kırım, Trakay)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 1305.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİLİNDE HAYVAN ADLARI ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

Reshîde GÖZDAŞ* -Emine ATMACA**

Özet

Bibliyografya, bir konu hakkında kaleme alınmış yayınların tamamına denir. Önceki dönemlerde “esâmî’l-kütüb, esâmî-i kütüb, ilm-i kütüb, ahvâl-i kütüb, ilm-i ahvâl-i kütüb” ve son zamanlarda “kitâbiyat” adıyla çevrilmiş bibliyografya (< Fransızca bibliographie) kelimesi, Yunanca “kitap” anlamında kullanılan “biblion” ile “yazmak” anlamında kullanılan “graphien” kelimelerinin birleştirilmesinden oluşmuştur.

Bibliyografyada belli bir konuda veya çeşitli konulardaki kaleme alınmış yayınların yazar ile eserin (kitap, makale, bildiri, tez), tercüme ise mütercimnin adı, cildi ve baskı kaydı, basıldığı yer, yayıncı adı ile yılı ve sayfa sayısı hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Yalnızca bibliyografyada, katalog çalışmalarından farklı olarak eserlerin hangi koleksiyonda ve nerede yani hangi kütüphanede yer aldıkları hakkında bilgi verilmez. Araştırmacı ilgi duyduğu konu hakkında zaman kaybetmeden ve en kısa yoldan güvenilir kaynaklara ulaşma imkânı sağladığı için bibliyografik çalışmalar son zamanlarda çok yaygınlaşmıştır.

Bu çalışmada da Türk Dilinde hayvan adlarıyla ilgili şimdiye kadar kaleme alınmış makale, sempozyum, kongre ve kurultay bildirimleri, yüksek lisans ve doktora çalışmaları konu ile ilgili kaleme alınmış kitaplar tespit edilerek hazırlanmıştır. Çalışmanın külliyatı genişletilerek Batı ülkelerinde, Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde yapılmış çalışmalar da dâhil edilmiştir. Türk Dilinde hayvan adları ile ilgili bütün çalışmalar, ulaşılabildiği ölçüde bir araya getirilerek toplu hâlde verilmiştir. Ancak her bibliyografya çalışmasında olduğu gibi

* Dr. Öğr. Üyesi., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü reshidegozdas@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9669-901X.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eatmaca@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8070-124X.

bu çalışmada da bazı eksikliklerin/kusurların bulunabileceği bir gerçektir. Ancak bu çalışma, eksiklikleriyle birlikte son zamanlarda bilimsel alanlarda git-tikçe ihtiyaç duyulan bibliyografya çalışmalarına büyük bir katkı sunacaktır. Ayrıca bu bibliyografya sayesinde araştırmacılar ve meraklılar Türk Dilinde hayvan adlarıyla ilgili kaynaklara daha hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaşabileceklendir.

Bu bibliyografya denemesinde tespit edilen çalışmalar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Makale ve bildiri isimleri tırnak işareti "...", içerisinde verilmiştir, eser isimleri ise italik olarak yazılmıştır. Kısaltmalar TDK Yazım Kılavuzu esas alınarak yapılmıştır. Aynı yılda kaleme alınmış eserler herhangi bir karışıklığa mahal vermemek adına yılın yanında "a, b, c" eklenerek verilmiştir. Batı ülkelerinde, Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde yapılmış çalışmaların orijinal biçimleri okuyucular tarafından rahat anlaşılabil-sin diye parantez ve tırnak içerisinde Türkiye Türkçesine çevrilerek verilmiştir. Çalışmanın külliyatını genişletmemek adına hayvanların etno-kültür ve metaforik anlamlarını konu edinen çalışmalar dışarıda bırakılmıştır. Yalnızca ev-cil/ehlî ve yabanî/yabanıl hayvanlar ad bilimi açısından konuya dâhil edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada belirli kaideler gözetilerek çalışmaların sadece künye bilgileri verilip geçilmiştir. Eserlerin künyelerinin yanında muhtevaları hakkında herhangi bir bilgi verme yoluna gidilmemiştir.

Bu bibliyografya çalışmasında Türk Dilinde hayvan adlarının konu edilme-sinin nedeni, Türk bozkır kültürünün ve ekonomisinin temelini hayvancılığa dayalı olmasıdır. Türk insanının evcil ve yabanî hayvanlar arasındaki sıkı mü-nasebeti dolayısıyla hayvan adları ve onları ilgilendiren pekçok millî meslek adları, hayvanlardan elde edilen yiyecek, giyecek ve malzeme adları, bunlardan doğan yeni temel anlamlı/metaforik anlamlı kelimeler Türk Dili vokabülerinin temelini oluşturmaktadır. Öyle ki Türkler, takvimlerini (12 Hayvanlı Türk Takvimi) dahi vücuda getirirken hayvan adlarıyla tespit etmiş ve her yılın o hayvanın özelliklerine göre şekillendiğine inanmış, hayvanın bazı özelliklerin-den hareketle zamanlarını ayarlayıp belirlemişlerdir. Bu bağlamda hayvan adla-rı ve hayvanlarla alakalı kelimelerin mevcudiyeti Ad Bilimi (Onomastik) ça-lışmalarında hayati öneme sahiptir.

Türk dilinde hayvan adları çalışmaları üzerine bir bibliyografya denemesi başlıklı çalışma şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Türkiye’de Hayvan Adları ile İlgili Çalışmalar

1.1. Hayvan Adları Konulu Tezler

1.1.1. Hayvan Adları Konulu Lisans ve Yüksek Lisans Tezleri

Alagöz, Ebru (2011). *Eski Kıpçak Türkçesinde Hayvan Adları ve Kavram Alanı*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

Aykaç, Özden (1971). *Anadolu Halk Ağızlarında Hayvan Adları*. (Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Baş, Canan (2018). *Nogay Destanları’nda Geçen Hayvan Adlarının İncelemesi*. (Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi: Kocaeli.

Berbercan, Mehmet Turgut (2008). *Babur’un Hatıratında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Bindaş, Eda (2016). *Karaçay Malkar Türkçesinde Kuş (Hayvan) İsimlerinin Kuruluşu ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu.

Borazan, Şeyma (2020). *Tarama Sözlüğü ile Oğuz Grubu Türk Dillerinde Bitki ve Hayvan Adlarının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: İstanbul.

Bozkaplan, Şerif Ali (1986). *Türkiye Ağızlarındaki Hayvan Adlarının Sistematiği*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.

Bulut, Özge (2020). *Dil ve kültür Bağlamında Almanca ve Türkçede Hayvan Adları İçeren Atasözleri ve Deyimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: Samsun.

Can, Feray (2015). *VIII -XIII. Yüzyıllar Arası Türkçe Eserlerde Hayvan Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Niğde.

Çakır, Selin (2021). *Altay Türkçesinde Hayvan Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.

Derdiyok, Mislina (2022). *Ali Şir Nevâî’nin Türkçe Divanlarında Hayvan Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya.

Durmuş, Hava (2011). *Kazak Türkçesinde At ile İlgili Söz Varlığı ve Metinler*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Efe, Kürşat (2004). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hayvan İsimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Eyüpoğlu, Ayça (2017). *Kazan-Tatar Türkçesi ile Özbek Türkçesinde Hayvan Adları ile Kurulan Atasözlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu.

Filiz, Gizem (2019). *Kitab-ı Dede Korkut'ta Hayvan ve Bitki Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.

Gen, Sıla (2009). *Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.

Güleçoğlu, Merve (2022). *Derleme Sözlüğünde Hayvan Adlarının Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.

Güler, Kemal (1988). *Kâmûsu'l-Muhîm Tercümesi'ndeki Türkçe Hayvan İsimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Hoşca, Fatma (2017). *Kumuk Türkçesinde Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ardahan.

Intımak Uulu, Cakşılık (2018). *'Манас' эпосундагы жаныбар аттары менен курулган эпитеттерге тилдик-маданий анализ ("Manas Destanındaki hayvan adlarıyla kurulan epitetlerin kültürel-dilbilimsel açıdan incelemesi")*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bişkek.

Karaarslan, Berna (2010). *Dîvânu Lüğati't-Türk'teki Bitki ve Hayvan Konuları Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Kurucu, Arzu (2020). *Türkiye ve Kosova'da Kullanılan Atasözlerinde Hayvan Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ordu.

Kurukafa, Vedat (1988). *Türk Halk Edebiyatı Türlerinde Hayvan Adlarının Geçtiği Sözlerin Tesbit, Tasnif, Tahlil ve Tasviri*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.

Lee, Seungmi (2023). *Türk ve Kore Kültüründe Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Mırzabayov, Azar (2019). *Azerbaycan Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesindeki Hayvan Adlarının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyon.

Özbey, Bilge (2020). *Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Hayvan Adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.

Peker, Sabire Didem (2015). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Söğüt, Yasemin (2021). *Dede Korkut Kitabı'nda Geçen Hayvan İsimlerinin Kültürel Etimolojisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Tazegül, Erdem (2013). *Hayvanlarla İlgili Türkmen Atasözlerinin Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kars.

Turangil, Ahmet Hamdi (2007). *Kazak Türkçesinde 'Deve' İle İlgili Söz Varlığı ve Metinler*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Umurzakov, Kanıbek (2007). *Dîvânu Lüğati't-Türk'teki Hayvan ve Bitki Adları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Adbilim Çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bişkek.

Uştuk, Fatma (2021). *Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesinde Hayvancılık Terimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.

Üst, Doğukan (2017). *Kazak Türkçesinde 'Sığır, Koyun ve Keçi' İle İlgili Söz Varlığı ve Metinler*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Üstün, Veysegül (1982). *Anadolu Ağzlarında Hayvan Adları*. (Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Yavaş, Gülhan (2016). *İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Ev, Mutfak, Tarım ve Hayvancılık Terimleri Sözlüğü*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Yılmaz, Ayşe (2022). *Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Çaç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.

1.1.2. Hayvan Adları Konulu Doktora Tezleri

Besli, Ertan (2010). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Efe, Kürşat (2012). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Perçin Bostan, Başak (2023). *“Pallas'ın Zoographia Rosso-Asiatica'sında Türkçe ve Moğolca hayvan adları”*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: Ankara.

Tuncel, Riza (2023). *Eski Türkçede Avcılık Terimleri*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: Ankara.

Zhumabekov, Kuanysh (2019). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. (Doktora Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Niğde.

1.2. Hayvan Adları Konulu Kitap ve Kitap Bölümleri

1.2.1. Hayvan Adları ile İlgili Kitaplar

Av ve Avcılık Kitabı (2008). Editör: Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Hilal Oytun Altun Kitabevi.

Balcı, Fatih (2019). *Türk Kültür Tarihinde Boğa-Öküz*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Perçin Bostan, Başak (2023). *Zoographia Rosso-Asiatica-Türk ve Moğol Dillerine Ait Hayvan Adlarının İncelenmesi*. İstanbul: Aktif Yayınları.

Şişman, Rabia Şenay (2021). *Ferheng-i Azferî ve Lugat-ı Etrakiyye'nin Tematik Tasnif Denemesi (Hayvan Adları)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık (1995). Editör: Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayınları.

Zhumabekov, Kuanysh (2021). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Hayvan Adı İçeren Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Ankara: Platanus Publishing Yayınevi.

1.2.2. Hayvan Adları ile İlgili Kitap Bölümleri

Arnazarov, Seyitnazar (2020). “Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde Kurt ve Anlamdaş Sözcükleri Üzerine”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-28 Eylül 2012* içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 2111-2126.

Atmaca, Emine (2020). “Antalya ve Yöresi Ağızlarında Hayvan Adları Hayvancılık Kavram Alanları”. *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* içinde. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 369-400.

Aydın, Erhan (2011). “Küli Çor Yazıtının 18. Satırındaki YGR Harfleriyle Yazılmış Sözcük Üzerine Düşünceler”. *M. Ölmez-E. Aydın-P. Zieme-M. S. Kaçalın (edd.): Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu. Bildiriler* içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 225-232.

Aydemir, Hakan (2013). “Yılan” Sözcüğünün Etimolojisi üzerine Bir Not”. *Aysima Mirsultan, Mihriban Tursun Aydın, Erhan Aydın (eds.): Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya, Festschrift in honor of Mirsultan Osman on the Occasion of His 85th Birthday* içinde, Konya: Kömen, s. 53-73.

Bayarsayhan, Badarç (2021). “Sengel Tıvalarında Yaşlarına Göre Hayvanların Adlandırılmasıyla İlgili Bazı Genel Türkçe Sözler Üzerine”. *VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 22-26 Mayıs 2017* içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 551-560.

Bozkaplan, Şerif Ali (1999). “Türkiye Türkçesindeki Ehlî Olmayan Hayvan Adlarının Sistematiği”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 23-27 Eylül 1996* içinde, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 157-197.

Çağlar, Nevzat (2017). “Hayvan, Bitki ve Nesnelere Renklerle Adlandırılması” (Mersin-Anamur ve Bozyazı özelinde). *Renk Kitabı* (Yayınlayan: Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 177-192.

Çınar, Ali Abbas (1995). “Divanü Lûgati't-Türk'te At Kültürü”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, s.147-156.

Demirci, Ümit Özgür (2013). “Keçi” Kelimesi”. *Geyik Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, s.273-280.

Efe, Kürşat (2021). “Yapı Bakımından Anadolu Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri” *VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 22-26 Mayıs 2017* içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 1543-1559.

İmdat, Demir (2010). “Yunus Emre’nin Eserlerinde Hayvan Adları”. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri* içinde, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, s. 205-234.

Khabibullina, Zuleyha (2014). “Modern Başkurtçada Eski Türkçe Hayvan İsimleri”. *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde, Eskişehir Valiliği, s. 891-895.

Kirişçioğlu, Fatih (2013). “Keyik “Geyik” mi?”. *Geyik Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, s. 261-272.

Koşay, Hamit Zübeyr (1953). “Kara Kırgızlarda Ehli Hayvanlar ile İlgili Kelimeler”. *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı* içinde. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, s. 301-303.

Oba, Emin (2022). “Eski Türkçeden Kazakçaya Hayvan Adları”. *Türkiyede Arayışlar: Timur Kocaoğlu Armağanı*, 2. Kitap içinde. Ed. Ceren Selvi, İstanbul: Kutlu Yayınevi, s.171-181.

Sağol, Gülden (1995). “Tarihî Şivelerde At Donları”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, s. 126-146.

Sertkaya, Osman Fikri (1995). “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, s. 25-31.

Claus Schönig (1995), “Sibirya’da At ve Atçılık Terimleri”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, s. 301-303.

Şçerbak Aleksandr (1995). “At Kelimesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, s. 31-33.

Şçerbak Aleksandr (2000). “Arslan Kelimesinin Etimolojisine Dair Bazı Mülahazalar”. *Hasan Eren Armağanı* içinde, Ankara: TDK Yayınları, s. 290-295.

Şen, Mesut (2013). “Geyik” *Geyik Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, s. 245-260.

Tosun, İlker (2020). “Tuva Türkçesinde Ayı ve Kurt ile İlgili Söz Varlığı”. *IV. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu (17 Aralık 2020) Bildiriler Kitabı* içinde, Ankara, s. 413-428.

Uysal, İdris Nebi (2019). “Hayvan Adları Örneğinde Karaman İli Ağız Sözlüğü Üzerine Bir Deneme”. *Karaman Araştırmaları II* içinde, Palet Yayınları, s. 207-104.

Wilkens, Jens (2013). “Mäuse, Wolf und Rabe Von bedrohlichen und hilfreichen Tieren bei den Uiguren”. *Yalım Kaya Bitigi: Osman Fikri Sertkaya Armağanı* içinde, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 627- 638.

Yavuzarslan, Paşa (2013). “Tarihî Türk Dili Metinlerinde ke-yik~keşik~keşik Biçimleri üzerine”. *Yalım Kaya Bitigi: Osman Fikri Sertkaya Armağanı* içinde, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 645-654.

Yusufcan, Yasin (2009). “Kâşgarlı Mahmud’a Göre Türklerde At”. *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri* içinde, Rize: Rize Üniversitesi, s. 705-715.

1.3. Hayvan Adları Konulu Makaleler

Aalto, Pentti (2000). “Orhon Yazıtlarındaki At İsimleri Üzerine” (Çeviren: Erhan Aydın). *Türk Dili*, Cilt: 587, Kasım, s. 453-457.

Abik, Ayşehan Deniz (2009). “Kutadgu Bilig’de Hayvan Adları”. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33(1), s. 705-715.

Aburşu, Faruk (1973). “Sivas’ta Davara Verilen Adlar”. *Sivas Folkloru*, yıl 1/8, Eylül, s.12- 22.

Acar, Ergün (2017). “Sinop ve Yöresi Ağızlarında Hayvan Adları”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I (1), s. 29-43.

Alpagut, Bülent (1969). “Hayvan Ad ve Çağrımları Hakkında: Dr. G. Rohlf’s’in Soruşturmasına Cevap”. *Türk Folklor Araştırmaları*, XII, 235, Şubat, s. 51-96.

Altuğ, Kurtul (1978). “Hayvan Ad ve Çağrımları Hakkında: Hayvan Seslerinin Dillerdeki Yankısı”. *Türk Folklor Araştırmaları*, XVIII, 353, Aralık: s. 8511-8513.

Altuntaş, Ali Fuat (2019). “Artvin ilinin Şavşat ilçesinde kullanılan hayvan adları üzerine bir deneme”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 6. Özel Sayı, s. 37-52.

Alyılmaz, Cengiz (1996). “Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4, s. 155-163.

Arçın, Salih Mehmet (2022). “Tuva Türkçesinde At Donları”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 62(2), s. 265-292.

Aliyeva, Nuray (2020). “Nahçıvan Ağızlarında Hayvancılıkta Kullanılan Kelimelerin Adlandırılışı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(3), s. 975-986.

Alyılmaz, Saffet (2022). “Azerbaycan Türkçesinde Hayvan Yavru Adları”, *Türkbilig*, 44, s. 111-119.

Arslandoğlu, Cemender (1966). “Posof'ta Mal ve Davar Adları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, X, 206, Eylül: 41-89.

Aydın, Erhan (2009). “Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki Amga (Amgı) Korgan üzerine”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/3 (Prof. Dr. Hamza Zülfikar Armağanı), s. 273–282.

Aydın, Erhan (2016). “Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar”. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 1-51.

Aydoğanlar, Erman (2012). “İrk Bitig'de Hayvan Adları ve Hayvanlarla İlişkili Kavramlar”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(I), s. 27-30.

Badarch, Bayarsaikhan, Koçoğlu Gündoğdu, Vildan (2020). “Sengel Tuvalarında Bazı Hayvan Adları Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2, s. 429-446.

Baghirova, Buta (2022). “Kaşkay Türkçesi Söz Varlığında Hayvancılıkla İlgili Kelimeler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (36), s. 243-256.

Balcı, Onur (2011). “Kaplan Kelimesinin Kökenbilimsel İncelenmesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36/1:273–280.

Bayrak, Selin (2020). “Kırım Tatar Türkçesinde Eski Türkçe ile Ortaklaşan Hayvan Adları Üzerine”. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2), s. 395-409.

Bayrak İşcanoğlu, İlknur ve Çelik, Nilgün (2024). “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Sözcük Varlığı Kazandırmada Göstergelik Alan: Hayvan İsimleri”. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), s. 68-88.

Bekar, Beytullah (2016). “Kırgız Atasözlerinde Geçen Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(2), s. 19-38.

Beşkardeş, Vedat, Uslu, Yaşar Burak, Uslu, Burçin (2013). “Geyik ile İlgili Bazı Türkçe Terimler üzerine Düşünceler”. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(1), s.17–24.

Berbercan, Mehmet Turgut (2010). “Türk Dili ve Kültürü Açısından Babürname’de Avcılık”. *Atatürk üniversitesi Enstitüsü Dergisi*, S. 42, s. 11–32.

Berger, Hermann (1984). “Bir Sanskrit Sözlükçüsünde Türkçe At İsimleri”. (Çev. İlhan Çeneli), *Türk Dili*, III, 386, Şubat, s. 118-222.

Biray, Nergis (2000a). “Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz-I”. *Millî Folklor*, Cilt 6, S. 46, s. 61-79.

Biray, Nergis (2000b). “Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz-II”. *Millî Folklor*, 47, s. 63-80.

Biray, Nergis (2000c). “Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz-III”. *Millî Folklor*, Yıl: 12, S. 48, s. 55-71.

Biray, Nergis (2013). “Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından”. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), s. 95-113.

Bolat, Özge Hazal (2022). “Çağatay Türkçesinde Hayvan Adları”. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7(1), s. 75-108.

Bozkaplan, Şerif Ali (2007). “Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2(4), s. 1110-1118.

Bulduk, Türker (2023). “Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adlandırmaları”. *Asya Studies*, 7(26), s. 115-124.

Bulut, Serdar (2019). “Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarında Hayvan Adlarıyla İlgili Söz Varlığı”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s. 1806-1826.

Buran, Ahmet (1991). “Yunus Emre Divanı’nda Hayvan Adları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), s. 117-131.

Buran, Ahmet (1992). “Yunusta Hayvan Adları ve Fonksiyonları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 80, s. 167-194.

Caferoğlu, Ahmet (1953). “Türk Onomastiğinde “At” Kültü”. *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 10, s. 201-212.

Caferoğlu, Ahmet (1962). “Türk Onomastiğinde “Köpek” Kültü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, s. 1-11.

Caferoğlu, Ahmet (1968). “Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 1-15.

Cihan, Cihad (2013). “Türk Av Kültüründe Kulan (Yaban Eşegi) ve Mahiyeti”. *Tarih Okulu Dergisi*, 20, s. 129-160.

Clauson, Gerard (2023). Türk ve Moğol Atları ile Atların Kullanımı- Etimolojik Bir Çalışma (Çevirmen: Kutluay Erk). *Türkoloji* (116), s. 129-137.

Cumakunova, Güلزura (2009). “Kırgız ve Türkmen Lehçelerinde Atçılık Terminolojisi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, Ankara, s. 40-55.

Çebi, İhsan Sabri (2021). “Ahmed-i Dai'nin Kitabü't-Ta'bir'inde Geçen Hayvan Adları ve Esere Göre Rüya Tabirindeki Yorumları”, *Gazi Türkiyat*, Sayı 29, s. 61-92.

Çeneli, İlhan (1975). “Divanü Lûgat-it Türk'te Hayvan Adları.” *Türk Kültürü Araştırmaları* 1973, 11-14, s. 99-112.

Çetin, İsmet (1986). “Göktürk Kitabelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar.” *Türk Folkloru Araştırmaları*, s. 123-141.

Çimen, Feyza (2022). “Kul Mesûd ile Molla Muhammed Timur'un Kelile ve Dimne'lerinin Hayvan Adları Bakımından Karşılaştırılması”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 8, s. 856-863.

Çil, Murat (2023). “Zahîre-yi Murâdiyye'de Hayvan İsimleri ve Bunların Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Durumu”. *Turkish Studies-Language & Literature*, 18(1), s. 213-229.

Dağlı, Hacı (2019). “Gagavuz Türkçesinde Hayvan Adları ve Fonetik Görünümleri Üzerine Bir Araştırma”. *Takvim-i Vekayi*, 7(2), s. 23-39.

Daşman, Ali (2019). “Kırgızca-Türkçe Yaban Hayvan Adları Sözlükçe Denemesi”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(19), s. 149-164.

Delice, İbrahim (2001). “Kıpçak Lehçesiyle Yazılmış Bir Atçılık Kitabı: Kitâb Fî Riyâzeti'l-Hayl”. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı:1, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.119-180.

Demir, Necati (2001). “Yılkı Kelimesi Üzerine”. *Türk Dili*, No: 593, s. 538-541.

Demirci, Ümit Özgür (2013a). “Uygur Metinlerinde Yılan”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3, s. 541-547.

Demirci, Ümit Özgür (2013b). “Tarihî Lehçelerde Yılan”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/5, s. 679-687.

Doğan, Ahmet Turan (2015). “Kitab-ı Tıbb-ı Hikmet’te Hayvan Adları ve Hayvan Ürünlerinin Tedavide Kullanımı”. *International Journal of Languages Education and Training, Special Issue UDES*, s. 68-92.

Doğan Balcı, Şima (2020). “P. S. Pallas’ın *Zoographia-Rosso-Asiatica* Adlı Eserinde Hakas Ağızlarına Ait Hayvan Adları”. *Türkbilig*, 39, s.29-50.

Doğan, Levent (2001). “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12, s. 615-659.

Efe, Kürşat (2017). “Tarihi Türk Lehçelerinde Alıntı Hayvan İsimleri”. *Routledge Educational and Social Science Journal*. 4(5), s. 379-393.

Efe, Kürşat (2017). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Renklerine Göre Hayvan İsimleri”. *Diyalektolog- Ulusal Hakemli Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(15), s. 65-81.

Efe, Kürşat (2018). “Bitki ve Hayvan İsimleri Sözlüklerinin Hazırlanmasında Çok Şekillilik ve Eş Seslilik”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(14), s. 167-183.

Efe, Kürşat (2018). “Eski Türkçe Döneminde Hayvan Türlerinin Adlandırılması”. *International Journal of Languages, Education and Teaching*, 6(4), s. 329-352.

Elbir, Bilal ve Yorulmaz Kahve, Merve (2020). “Tırsî Dîvân’ında Hayvan Adlarının Kullanımı”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, s. 230-267.

Eminoğlu, Hatice (2013). “Tarihî Lehçelerden Günümüze At Donları ve Nişane Adları”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, s. 1371–1412.

Emiroğlu, Selim (2011). “Eski Türkçedeki teyeğ “sincap” Sözüünün Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Uzantıları ve Anlamdaşları”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 59(1), s. 17-26.

Erenbaş Pehlivan, Seher (2023). “Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Tarım ve Hayvancılık Terminolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4(1), s. 27-46.

Ergene, Oğuz (2014). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/12, s. 179-213.

Erkoç, Hayrettin İhsan (2015). “Divanü Lugati’t-Türk’te Vahşi Hayvanlarla İlgili Kelimeler ve Terimler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, s.177-208

Erkurt, Buğra (2024). “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde ve Irk Bitig’de Hayvan İsimleri”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(1), s. 43-54.

Gökbayır, Tuğba ve Alkaya, Ercan (2024). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Türkçe Kökenli Hayvan Adlarının Kazak Türkçesindeki İzleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(3), s. 1227-1241.

Gökşen, Cengiz (2007). “Sandal Köyü (Tarsus) ve Çevresinde Keçilere Verilen Adlar ve Davarcılıkla İlgili Bazı Uygulamalar”. *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 76, s.134-148.

Gönüllü, Ali Rıza (1983a). “Alanya Yörüklerinde Bazı Hayvan İsimleri”. *Türk Folkloru*, IV, 47, Haziran: 12.

Gönüllü, Ali Rıza (1983b). “Türklerin Bazı Hayvanlara Verdiği İsimler”. *Türk Folkloru*, V, 53, Aralık: 18-21.

Gönüllü, Ali Rıza (1985). “Türk Onomastiğinde Teke”. *Türk Folkloru*, VI, 71, Haziran: 11-12.

Gönüllü, Ali Rıza (1987). “Türk Tarihinde Deve Adı”. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, I, 12, Aralık, s. 47-48.

Gönüllü, Ali Rıza (1988). “Güney Anadolu Yörüklerinde Deve İsimleri.” *İçel Kültürü*, II, 5, Nisan, s. 33-34.

Gül, Meltem (2015). “Dîvânü Lugâtî’t- Türk’teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme”. *İdil Dergisi*, 4(15), s. 1-24.

Gümüştam, Gürkan (2011). “Kavram Alanları Açısından Kıbrıs Türklerince Hayvanlara Verilen Adlar”. *Diyalektolog*, 3, s. 11-32.

Güner, Galip (2011). “Divanü Lûgat-İt Türk’te Geçen Çepiş ‘Altı Aylık Keçi Yavrusu’ Kelimesinin Yapısı Üzerine Düşünceler”. *Türkbilig*, 22, s. 35-42.

Hamişoğlu, Meryem (2023). “Dîvânü Lugâtî’t-Türk’teki Hayvan Adlarının Özbek Türkçesindeki Durumu”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 7(2), s. 437-460.

Havuz, Hamza (2024). “Yunus Emre Dîvanı’ndaki Hayvan Bilimsel (Zoo- lojik) Terimler”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), s. 265-278.

Hünerli, Bülent (2022). “Mihail Çakır’ın Gagauzca-Rumence Sözlüğünde Geçen Hayvan Adları ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı”. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 4/1, s. 67-80.

İlhan, Nadir ve Şenel, Mustafa (2008). “Divanu Lügat-it Türk’e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavram Alanları”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(1), s. 259-277.

İnan, Abdülkadir (1998). “Börü=Kurt” ve “Yok=Hayır” Kelimeleri Üzerine”. *Makaleler ve İncelemeler*, c. 1, Ankara, 1998: TTK, s. 625-627.

Kadioğlu, İrem (2024). “Ana Altayca Söz Başı* P-Sesinin Anadolu Ağızlarındaki Hayvan Yavrusu Adlarında Görünümü”. *Türkbilgi*, (47), s. 205-231.

Kalieva, Kenjegul (2020). Kırgız Türkçesinde Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvanlara Yaşlarına Göre Verilen Adların Etimolojisi Üzerine Bir İnceleme. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60(2), s. 609-627.

Kaplankıran, Dilek (2017). “Kavram Alanları Açısından Kazak Türkçesinde ‘dört tülük’ Kapsamında Yer Alan Hayvan Adları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), s. 38-58.

Karahan, Akartürk (2013). “Codex Cumanicus’ta Hayvan Adları”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), s. 1839-1865.

Karakuş, İdris (1997). “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”. *Erdem*, 9 (27), s.1143-1152.

Karçığa, Servet (2016a). “Dede Korkut Kitabı’nda Hayvanla İlgili Kelimelerin Tasnifi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5/1, s.12-33.

Karçığa, Servet (2016b). “Orhun Abidelerinde At Kavramına Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, s. 378-386.

Karpuz, Ömer ve Gaddar, Zeliha (2012). “Süheyl ü Nevbahar’da Hayvan Adları”. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, (4), s. 58-83.

Kaya, Semase Benay (2022). “Köstebek Sözcüğünün Köken Bilimsel İncelenmesi”. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), s. 57- 61.

Korkmaz, Abdülkadir (2021). “Şeyhî’nin Eserlerinde Hayvan Adları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), s. 123-162.

Kurukafa, Vedat (1991). “Atasözleri, Deyimler ve Bilmecelerde Geçen Hayvan Adlarının Zikredilişi, Çokluğu, Yüzdeleri Üzerine Bir Deneme”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 70, Şubat, s. 193-201.

Kuyuma, Erol (2018). “Senglâh’ta Renk Adları ile Kullanılan Hayvan Adları”. *Turkish Studies International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)*, 13(15), s. 305-321.

Küçük, Murat (2012). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında At, At Donları ve Nişaneleri ile İlgili Adlandırmalar”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, s. 2287-2304

Küçük, Salim (2009). “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), s. 1830-1855.

Murad, Sibel (2019). “Kadı Burhaneddin ve Nesîmî’nin Şiirlerinde Geçen Bitki ve Hayvan Adları Üzerine”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 5(2), s.194-206.

Oba, Emin (2022). “Kazakçada Kaşkıır “Kurt” Sözcüğü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 73 (Haziran), s. 191-199.

Oba, Emin (2023). “Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Hayvan Adları”. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (30), s. 37-67.

Torun, Yeter (2012). Divanu Lûgati’t-Türk’ten Türkiye Türkçesi Ağızlarına Deve ile İlgili Söz Varlığı Üzerine. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, s. 1995-2002.

Tosun, İlker (2020). “Tuva Türkçesinde Hayvanlara Yaşlarına Göre Verilen İsimler”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(32), s. 1570-1592.

Ölmez, Mehmet (2008). “Eski Türk Yazıtlarında Eşük, Kedimlig ve Teve Üzerine”. *Türk Dilleri Araştırmaları*,18, s. 333- 340.

Özcan Devrez, Ceyda (2020). “Eski Uygurca Sonrası Orta Asya Türkçesinin Söz Varlığı İçerisinde Hayvan Adları”. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2/2, s. 177-210.

Özdemir, Ahmet (2023). “Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde At ile İlgili Atasözleri”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, s. 410-426.

Özden, Muharrem (2019a). “Divanü Lugat-it Türk’te Bulunan Hayvan Adlarının Derleme Sözlüğündeki İzleri”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), s. 1479-1502.

Özden, Muharrem (2019b). “Codex Cumanicus’ta Bulunan Hayvan Adlarının Günümüz Anadolu Ağızlarındaki İzleri”. *The Journal of Academic Social Science*, 87, s. 81-96.

Özden, Muharrem (2020). “Eski Oğuz Türkçesinde Kullanılan Hayvan Adlarının Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Durumları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (20), s. 44-74.

Özer, Osman (2022). “Bir Baytar-Nâme Kitabı Olarak Esb-Nâme’de Geçen At ve Atçılık ile İlgili Terimler”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s.121-138.

Özgür, Can (2009). “Kıpçak Sahasına Ait Sözlük ve Kaynaklarda At ve Atçılıkla İlgili Terminoloji”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), s. 891-905.

Özkan, Âdem Serhat (2020). “Kışaşü’l-Enbiyâ’da Hayvan Adları”. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, s. 127-141.

Özkan, Nevzat ve Akıl, Uğur (2024). “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Hayvan Adları Üzerine İnceleme”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 584-642.

Polat, Şükrü (1961). “Suşehrinde Bitki ve Hayvan Adları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 149, s. 2592-2593.

Pekacar, Bekir Yavuz (2017). “Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Geçen Hayvan Adlarının Saha Türkçesindeki Hayvan Adlarıyla Karşılaştırılması”, *Modern Türkölük Araştırmaları Dergisi*, 13/3, s.186-198.

Perçin Bostan, Başak (2024). “Türk ve Moğol Dillerinde Ortak ve Benzer Hayvan Adları”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 8(1), s. 1-38.

Perçin Bostan, Başak (2024). “Türk Dillerinde Deveye Verilen Adlar”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 200-222.

Perçin Bostan, Başak (2024). “Türk Dillerinde Sürünge Adları”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (41), s. 215-240.

Sağlık, Selcan (2009). “Türkmen Türkçesinde Hayvan Adlarının Olumsuz Anlamda Kullanımları Üzerine”. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkölük Dergisi/Online Thematic Journal of Turkic Studies*, Yıl 1, S. 2/1, s. 16-27.

Sarı, Şaban (2023). “Kütahyalı Vasfî Dîvânında Bitki ve Hayvan İsimleri Üzerine Bir İnceleme”. *Social Sciences Studies Journal*, 9(111), s. 6946-6956.

Sarıtiken, Hakan (2019). “Tavşan Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine”. *Asia Minor Studies*, 7(1), s. 130-135.

Seyirci, Musa (1983). “Fethiye Yöresinde Bazı Hayvan Adları”. *Türk Folkloru*, V, 49, s. 8.

Sır Dünder, Ayşe Nur (2021). “Kütahya ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), s. 15-47.

Soydan, Serpil (2018). “Memlük Kıpçak Türkçesine Ait Dört Sözlük ve Gramer Eserlerinde Hayvan Adları Üzerine Değerlendirme”. *Turkish Studies, Language / Literature* 13(12), s. 377-397.

Sönmezler Duran, Özge (2021). “Codex Cumanicus’un Söz Varlığında Bulunan Hayvan Adlarının Kazan-Tatar Türkçesindeki Durumu Üzerine Bir İnceleme”, *Journal of International Social Research*, Cilt: 14, S. 77, s. 128-141

Süğümlü Afacan, Ayşe (2021). “Türk Dilinin Tarihsel Sürecinde ve Çağdaş Türk Lehçelerinde *tabar>davar* Kelimesi”. *Türkoloji*, (105), s. 93-111.

Şehitoğlu, Muammer (2024). “Hayvan Adı Bilimi (Zoonomi) Açısından Eski Türkçede, DLT’de ve Sanskritçedeki/+ Ka/Görev Ögesi”. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 377-392.

Şentürk, Ahmet (1969). “Hayvan Ad ve Çağrışımları Hakkında: Dr. G. Rohlf’e’in Anketine Cevap”. *Türk Folklor Araştırmaları*, XII, 239, Haziran: 5310.

Şirin User, Hatice (2007). “Runik Harfli Türk Yazıtlarında Av”. *Dil Araştırmaları*, 1/1, s. 49–59.

Tezcan, Semih (1993). “Yaygın Bir Gölge Sözcük: Çiçek/Çişik”. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 3, s. 257–266.

Tekin, Feridun ve Cantürk, Samet (2019). “Giresun ve Yöresi Söz Varlığında Hayvan Adları ve Hayvancılık Kavram Alanı”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9/3, s. 451-467.

Tokyürek, Hacer (2013). “Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 33, s. 221-283.

Tokyürek, Hacer (2024). “Altun Yaruk Sudur Metnindeki Hayvan Adlarının Çince Denklikleri ile Karşılaştırılması”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 64 (1), s. 265-297.

Toprak, Funda (2013). “Çağatay Şiirinde Vahşi Hayvanlar ve Yırtıcı Kuşlar”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), s.105-124.

Türmen, Hayret M. (1964). “Halk Edebiyatında Hayvan Adları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, cilt VIII, yıl: 15, No.174, 3276.

Türktaş, M. Metin (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Geçen Hayvanlar ve Bu Hayvanların Diğer Türk Lehçelerindeki Adlandırılışları”. *Önder Göçgün'e Armağan*, 2: Pamukkale Üniversitesi, s. 1093-1102

Uyanık, Ayşe Sema (2019). “Muhakemetü'l-Lugateyn'de Hayvan Adları”. *International Journal of Humanities and Education (IJHE)*, 5(11), s. 454 – 465.

Uyanık, Ayşe Sema (2021). “İrk Bitig'de Karakuş, Kartal, Garuda Üzerine”. *Uluslararası Eski Uygurca Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 217-38.

Uyguner, Muzaffer (1969). “Hayvan Ad ve Çağrışımları Hakkında” Dr. Rohlf's'in Soruşturmasına Cevap. *Türk Folklor Araştırmaları*, XII, 241, Ağustos, s. 53-68.

Yaylagül Üstünel, Özen (2020). “Miskinkılıç (Misgingılıç) Divanındaki Hayvan ve Bitki Adları”. *The Journal of Academic Social Science*, 32(32), s. 88-98.

Yener, Mustafa Levent (2019). “Kutadgu Bilig'deki Hayvan Adları ve Türklerde Hayvan Sembolizmi”. *Yeni Türkiye*, Yıl: 25, Sayı: 105, s. 139-179.

Yıldırım, Ali (2002). “Berendi Köyünde Hayvan ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten I*, s. 95-106.

Yılmaz, Hayati (2017). “Mahdum Kuli Divanında Hayvan Adları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14/1, s. 99-12.

Yüceol Özezen, Muna (2021). “Türkçede Hayvan Adları 1: Türkçe Sözlük'teki Temel Sözlükbirimler Bağlamında Türklerin Hayvan Evreni”. *Littera Turca Journal of Turkis Language and Literatur*). 7 (4), s. 1439-1475.

Yüceol Özezen, Muna (2022). “Türkçede Hayvan Adları 2: Türkçe Sözlük'teki Temel Sözlükbirimler Bağlamında Hayvan Adlarının Yananlamsal-Çağrışımsal Göndermeleri”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8(1), s. 247-289.

Yund, Kerim (1965). “Atasözlerimizde Av Hayvanları”. *Bilgi*, XVIII, 213, Şubat, s. 20-23.

Bildiriler

Aydın, Erhan (2006). “Bilge Kagan Yazıtında Geçen *Kök Teyej* Hayvan Adı Üzerine”. *Bilkent Üniversitesi Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara, 2006: Bilkent Üniversitesi Yayınları, s. 347-356.

Balaban, Âdem ve Güler, Aytaç (2015). “Türkçe Deyim ve Atasözleri Perspektifinden Vahşi Hayvan İsimleri ve Türk Kültürüne Yansıması”. *4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı*, Albania, s. 297-318.

Balaban, Âdem ve Seçkin, Armağan (2015). “Türkçe Deyim ve Atasözleri Perspektifinden Evcil Hayvan İsimleri ve Türk Kültürüne Yansıması”. *4. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı*, Albania, s. 272-296.

Biray, Nergis (2019). “Kazak Türkçesindeki Birleşik Yapılı Hayvan Adları-Yapı ve Anlam Bakımından”, *8. Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumu (Hayvancılık ve Tarım)*, 19-23 Ağustos, Bişkek, Issık-Köl/Çolpan Atakırgızistan.

Hatiboğlu, Vecihe (1968). “Türkçede Bazı Hayvan Adları”. *11. Türk Dil Kurultayı 'nda Okunan Bilimsel Bildiriler*. Ankara, s. 179-187.

İnayet, Alimcan (2018). “Uygur Atasözlerinde Geçen Hayvan Adları Üzerine”, *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 17-19 Ekim 2018, s. 874-891.

Karadağ Toprak, Fatoş (2018). “Tuva Atasözlerinde Geçen Hayvan Adlarına Dair Söz Varlığı İncelemesi”, *5. Uluslararası Filoloji Sempozyumu*, 25-27 Ekim, s. 198-208

Mert, Osman (2007). “Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri”, *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu*, 21-23 Mayıs, s. 297-312.

Oba, Emin (2022). “Kazakçada Bazı Hayvan Adları Üzerine”. *Uluslararası Bilim ve Yazı Dili Olarak Türkçe Sempozyumu*. Ed. Peler G.Y. ve S.A. Yılmaz. Hiperlink Yayınları, s. 171-181.

Özden, Muharrem (2018). “Trakya Ağızlarında Kullanılan Hayvan Adları Üzerine Yapılmış Genel Bir Sınıflandırma Çalışması”, *III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 12-14 Nisan, s. 58-66.

Tor, Gülseren (2011). “Anadolu Ağızlarında Yavru Adları”, *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül, Ankara, s. 1749-1829.

Yılmaz, Saffet (2023). “Türkmen Türkçesinde Hayvan Yavru Adları” *El-yazma Kitabı Azerbaycan-Türkiye, Elmi Medeni Alaqalar Kontekstinde*, 24 Oktyabr, s. 393-395.

2. Batı Ülkelerinde Yayınlanan Türkçe Hayvan Adları ile İlgili Çalışmalar

Kitap

Roux, Jean Paul (1966). *Faune Et Flore Sacrées Dans Les Sociétés Altaïques*. Paris: Adrien Maisonneuve, s. 478. (“Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar”). Türkçeye çev.: Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, İstanbul, 2005: Kabalıcı.

Hauenschild, Ingeborg (2003). *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari, Eine Untersuchung aus sprach-und kulturhistorischer Sicht* (Kaşgârlı Mahmud’daki Hayvan İsimlerinin Dilsel ve Kültürel-Tarihsel Açından İncelenmesi). Wiesbaden: Harrassowitz.

Hauenschild, Ingeborg (2006). *Botanica und Zoologica im Babur-name, Eine lexikologische und kulturhistorische Untersuchung* (“Sözlükbilimsel ve Kültürel-Tarihsel Bir Çalışma”). Wiesbaden: Harrassowitz.

Hauenschild, Ingeborg (2008). *Lexikon jakutischer Tierbezeichnungen*. (“Yakutça Hayvan İsimleri Sözlüğü”) Wiesbaden: Harrassowitz.

Kitap Bölümü

Erdal, Marcel, Kellner-Heinkele, Barbara, Ragagnin, Elisabetta, & Schönig, Claus (2012). “Botanica und Zoologica in der türkischen Welt” (“Türk Dünyasında Botanik ve Zooloji”). *Festschrift für Ingeborg Hauenschild. Turcologica içinde*, Band 90, p. 190.

Tryjarski, Edward (2010). “Names of Animals in Armeno-Kipchak: A New List Brought to Light” (Ermeni Kıpçakçasında Hayvan Adları: Yeni Bir Liste). *Studies on the Turkic World, A Festschrift for Professor Stanisław Stachowski on the Occasion of His 80th Birthday*, pp. 157-167.

Makaleler

Aalto, Pentti (1946). “Zu den pferdenamen der Orchon Inschriften” (“Orhun Kitabelerinde At İsimleri”). *Finnisch- Ugrische Forschungen*, XXIX: 127. (“Orhon Yazıtlarındaki At İsimleri Üzerine”). Türkçeye çev.: Erhan Aydın, TD 587, pp. 453-457.

Árpád, Berta (2005). “On the Turkic background of two early loanwords of Turkic origin in Hungarian” (“Macarcada Türkçe Kökenli İki Eski Ödünç Kelimenin Türkçe Arka Planı Hakkında”). *Turkic Languages* 9, pp. 188-198.

Bang, Willy (1917). “Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen” (“Birkaç Büyük Kedinin Türkçe İsimleri Üzerine”). *Keleti Szemle*, XVII, pp. 112-146.

Bang, Willy (1920). “Aus dem Leben der Türksprachen. Zum Namen des Fuchses” (“Türk Dillerinin Hayatından. Tilkinin Adı Hakkında”). *Festschrift F. Hirth*, Berlin, pp. 30-31.

Bang, Willy (1925). Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. 3. Anhang 1: “Der Türkische Name Des Bären” (“Ayının Türkçe Adı”). *Ungarische Jahrbücher* 5, pp. 408-409. (“Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)”, III. Mektup, I. İlave, Türkçeye çev.: Şinasi Tekin, Erzurum, 1980: Atatürk Üniversitesi, pp. 38-39.

Bazin, Louis (1957). “Noms de la ‘Chèvre’ en Turc et en Mongol” (“Türkçe ve Moğolcada ‘Keçi’ Adları). O. Pritsak-J. Von Farkas (eds.): *Studia Altaica, Festschrift für Nikolaus Poppezum 60. Geburtstag am 8. August 1957*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, pp. 2832.

Bazin, Louis (1957). “Les Noms Du ‘Yak’ Chez Les Peuples Turcs Et Mongols” (“Türk ve Moğol Halklarında Yak/Tibet Sığırı İsimleri”). R. Stiehl - E. Stier (eds.): *Beiträge zur Alten Geschichte und deren Nachleben*, vol. 2, Berlin, pp. 213-221.

Bazin, Louis (1978). “Les noms turcs et mongols de l’ ‘ours’” (Türkçe ve Moğolcada Ayı için Adlar). R. Dor- M. Nicholas (eds.): *Quand Le Crible Était Dans La Paille*, Hommage à Pertev Naili Boratav, Paris, pp. 83-93.

Bazin, Louis (1984). “Note Sur Le Turc Suğur (Soğur?) ‘Marmotte’” (“Türkçe Suğur (Soğur?) ‘Dağ Sıçanı’ Hakkında Not”). *Journal Asiatique* 272, pp. 339-341.

Bläsing, Uwe (2011). “Woher Kommt Eigentlich Türkisch *Dügä, ‘Eine Junge Kuh’” (“Türkçe *Dügä, ‘Genç İnek’ Aslında Nereden Geliyor?”). *Türk Dilleri Araştırmaları*, Yeni Seri 1, pp. 7-26.

Choi, Han Woo (1989). “On the Origin of Old Turkic” biçin/beçin” (“Eski Türkçenin Kökeni Üzerine” biçin/beçin”). *Central Asiatic Journal*, Vol. 33 No: 3/4, pp. 218-222.

Doerfer, Gerhard (1995). “Türkische Farbberechnungen und Pferderucht” (Türkçe Renk Tanımlamaları ve At Yetiştiriciliği). *Central Asiatic Journal*, Vol. 39, No 1/2, pp. 208-227.

Finger, Sepp (1936). “Über Türkische Tiernamen.” (“Türkçe Hayvan İsimleri Üzerine”). *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. 43, pp. 280-283

Hauenschild, Ingeborg (2014). “Bein Den Sibirschen Türkvölkern Übliche Namen Für Eichörnchen, Flughörnchen und Streifenhörnchen” (“Sibirya Türk Halkları Arasında Sincap, Uçan Sincap ve Sincapların Ortak İsimleri”). *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 164(3), pp. 687-698.

Hauenschild, Ingeborg (1996-1997). “Türksprachige Benennungen für den Maulwurf” (“Köstebek İçin Türkçe İsimler”). *Orientalia Suecana*, 45-46, pp. 63-80

Hauenschild, Ingeborg (1998). “Türksprachige Benennungen für Eidechsen” (“Kertenkelelerin Türkçe isimleri”). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 51, pp. 131-158.

Hauenschild, Ingeborg (1999-2000). “Yarpuz-Anmerkungen zu Einem ‘Ghostword’” (“Bir Hayalet Kelime Üzerine Notlar: Yarpuz”). *Ural-Altäische Jahrbücher*, Neue Folge. 16, pp. 202-210.

Hauenschild, Ingeborg (2000). “Pferdefarben Und Pferdeabreihen Im Dÿvan Luyât At Turk” (“Divanü Lügati’t Türk’te At Renkleri ve At Türleri”). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 53, pp. 203-218.

Hauenschild, Ingeborg (2010). “Bei Den Türkvölkern Gebräuchliche Benennungen Für Das Mauswiesel” (“Fare Gelinciğinin Türk Halkları Arasında Yaygın İsimleri”). *Trans-Turkic Studies* (Festschrift in Honour of Marcel Erdal (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 49). M. Kappler, M. Kirchner, P. Zieme (Eds). Istanbul), pp. 315-329.

Károly, László (2008). “Yakut Names For Animals in Pallas’s Zoographia” (“Pallas’ın (Manul) Zoographia’sında Yakutça Hayvanlar Adları”), *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61 (3), pp. 295-323.

Kecske méti, István (1968), “Index to P. S. Pallas «Zoographia»” (“P. S. Pallas’ın “Zoographia” Adlı Eserinin Dizini”), *Studia Orientalia*, 37/4, pp. 13-79.

Menges, Karl Heinrich (1935). “Die Wörter Für “Kamel” und Einige Seiner Kreuzungsformen im Türkischen” (“Türkçede “Deve” Kelimesi ve Bazı Türemiş Biçimleri”). *Ungarische Jahrbücher*, 15, pp. 517-528.

Németh, Gyula (1965). “Eine Benennung Für Scheckige Tiere Bei Türken und Ungarn” (“Türkler ve Macarlar Arasında Alacalı Hayvanlara Verilen Adlar”). *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 15(1/2), pp. 79-84.

Pelliot, Paul (1931). “Les Formes turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du “Nuzhatu’l-kulüb” (“Nüzhetü’l-kulüb ‘Un Zoolojik Adlandırılmalarındaki Türkçe ve Moğolca Biçimler”). *Bulletin of the School of Oriental Studies*, 6/3, pp. 555-580

Ragagnin, Elisabetta (2012). “Etymologische Oberlegungen zu Einigen Rentiertermini im Sajantürkischen” (“Sayan Türkçesindeki Bazı Ren Geyiği Terimlerine İlişkin Etimolojik Değerlendirmeler”). *Hauenschild Festschrift*, pp. 133-140.

Räsänen, Martti (1921-1926). “Über Einige Benennungen Des Sciurus Striatus” (“Sciurus Striatus’un Bazı Adları Hakkında”). *Körösi Csoma Archivum*, 1: 411.

Roux, Jean Paul (1971). “Le lièvre Dans la Tradition Turque” (“Türk Geleğinde Tavşan”). *Turcica* 3, pp. 30-48.

Sarıca, Bedri (2020). “Türkçede Dişi At (Kısarak) İçin Kullanılan Sözcükler”. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 12, No.1, pp. 1-17.

Stachowski, Marek (2010). “Ist das Slavische Schaf (*овьса, *овьсь) bis nach Transkaukasien (hōgač) und Anatolien (öveč, ögeč) Gewandert” (“Slav Koyunları (*овьса, *овьсь) Transkafkasya’ya (hōgač) ve Anadolu’ya (öveč, ögeč) Göç Etti mi?”). *Studia Etymologica Cracoviensia*, 15, pp. 127-136.

Schwarz, Henry G. “Animal Words in Mongolian and Uyghur.” (“Uygurca ve Moğolcada Hayvanlara dair Kelimeler”). *Mongolian Studies* 24, pp. 1-6.

Tezcan, Semih (1996). “Ein Ghostword von Mahmūd Al-Kāşğarī” (“Mahmūd El-Kāşğarī’den Hayalet Bir Söz”). *Turcica*, 28, pp. 261-270.

Tryjarski, Edward (1965). ‘Das Pferd’ in Den Armenisch-Kiptschakischen Texten (“Ermeni Kıpçak Metinlerinde At”). *Central Asiatic Journal*, Vol. 10, No 3/4, pp. 316-319.

Tryjarski, Edward (1979). “The Dog in the Turkic Area” (“Türkçede Köpek”). *Central Asiatic Journal*, Vol. 23, No 3/4, pp. 279-319.

Vér, Márton (2019). “Animal Terminology in The Uyghur Documents Concerning The Postal System of the Mongol Empire” (“Moğol İmparatorluğu'nun Posta Sistemine İlişkin Uygur Belgelerinde Hayvan Terminolojisi”). *Turkic Languages*, 23(2), pp. 192-210.

Vovin, Alexander (2004). “Some Thoughts on the Origins of the Old Turkic 12-Year Animal Cycle” (“Eski Türk 12 Yıllık Hayvan Döngüsünün Kökenleri Üzerine Bazı Düşünceler”). *Central Asiatic Journal*, Vol. 48, No:1, pp. 118-132.

Zajaczkowski, Ananiasz (1965). Das Pferd Nach Dem Arabisch-Kiptschakischen Glossar “Ad-Durrat Al-Muğı'a Fı-L-Luğat At-Turkıyya” (Arapça-Kıpçakça “Ed-Dürretü'l-Mudıyye. Fi'l-Lüğati't Türkiyye” Sözlüğünde At”). *Central Asiatic Journal*, Vol. 10, No. 3/4, pp. 333-338.

Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde Yapılan Doktora Tezleri

Абдушукуров, Бахтиёр (1998). *XI-XIV Аср Туркий Ёзма Манбалар Тулидаги Зоонимлар*. Филол. Фанлари номзоди дисс. (“XI-XIV. Yüzyıl Türkçe Yazılı Kaynaklarında Hayvan Adları” (Doktora Tezi)). Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қўлёмалар институти: Ташкент.

Айтбаева, Нурсауле (2007). *Қазақ тіліндегі жылқы атауларының лексикасемантикалық және дүниетанымдық сипаты*. Филол. ғыл. кан. Дисс. (“Kazak Dilinde At Adlarının Sözlüksel-Anlamsal ve İdeolojik Karakteri” (Doktora Tezi)). Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық университеті: Алматы.

Аширов, Пирджан (1971). *Животноводческая лексика в туркменском языке (На материалах Ташауз обл. ТССР)*: Дисс. канд. филол. наук (“Türkmen Dilinde Hayvancılıkla İlgili Kelimeler: TSSC Taşauz Bölgesi Derlemeleri” (Doktora Tezi)). Туркм. гос. ун-т им. А. М. Горького: Ашхабад.

Баярсайхан, Бадарч (2009). *Лексика животноводства в цэнгэльской диалекте тувинского языка*: дис. канд. филол. наук (“Tuva Türkçesinin Sengel Ağzında Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı” (Doktora Tezi)). Ин-т филологии СО РАН: Новосибирск.

Бейсенова, Манет (1997). *М.Қашқаридың «Диуани лұғат ит-түрк» еңбегіндегі төрт түлік мал атаулары*. Ф.ғ.к. дисс. (“M. Kaşgarlı'nın Divanü Lûğati't-Türk Adlı Eserinde Dört Hayvanının Adı” (Doktora Tezi)). Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті: Алматы.

Боргояков, Владислав (2001). *Лексика охоты и рыболовства в диалектах хакасского языка* Дисс. канд. филол. наук. (“Nakas Türkçesi Ağızlarında Avcılık ve Balıkçılıkla İlgili Kelime Dağarcığı” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания РАН, Москва.

Буранов, Менглибай (1972). *Термины животноводства в узбекских говорах Каракалпакии*. Дисс. канд. филол. наук. (“Karakalpakistan’ın Özbek Ağızlarında Hayvancılıkla ilgili Terimler” (Doktora Tezi)). Ин-т яз. и литературы им. А. С. Пушкина: Ташкент.

Гасанов, Исфандияр (1974). *Лексика гянджинского диалекта: термины животноводства и земледелия*. Дисс. канд. филол. наук (“Gence Ağzı Söz Varlığı: Hayvancılık ve Tarım Terimleri” (Doktora Tezi)). АН АЗССР. Ин-т языкознания им. Насими: Баку.

Дуйшеналиева, Турдубубу (1969). *Киргизские народные термины животноводства*. Дисс. канд. филол. наук (“Kırgız Halk Hayvancılık Terimleri” (Doktora Tezi)). Фрунзе.

Жакипов, Анис (1983). *Термины верблюдоводства в казахском языке*. Дисс. канд. филол. наук. (“Kazak Türkçesinde Deve Yetiştiriciliği Terimleri” (Doktora Tezi)). Алма-Ата.

Жанабиллов, Шайман (1953). *Скотоводческие термины в казахском языке*. Дисс. канд. филол. наук. (“Kazak Türkçesinde Hayvancılık Terimleri” (Doktora Tezi)). Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова: Алма-Ата.

Ибрагимов, Кыргыз (1975). *Древнетюркские названия животных в лексике современных тюркских языков*. Дисс. канд. филол. наук. (“Çağdaş Türk Lehçelerinin Söz Varlığında Eski Türkçe Hayvan Adları” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания АН СССР: Москва.

Ишбердин, Эрнст (1969). *Названия животных и птиц в башкирских говорах*: Дисс. канд. филол. наук. (“Başkurt Ağızlarında Hayvan ve Kuş Adları” (Doktora Tezi)). Башк. гос. ун-т им. 40-летия Октября: Уфа.

Қайырбекова, Ұлбосын (2003). *Түркі лексикасын компонентті талдау: қазақ, түрік, өзбек тілдеріндегі “үй жануарлары” атаулары негізінде*. (“Türkçe Söz Varlığının İçerik Analizi: Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki Evcil Hayvan Adları Üzerine” (Doktora Tezi)). Фил.ғыл.канд.дисс. А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты: Алматы.

Линко, Татьяна (1989). *Зоонимы в казахском и русском языках*. Дисс. Канд.филол. наук. (“Kazakça ve Rusçada Hayvan Adları” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания АН КазССР: Алма-Ата.

Миргалимова, Зиля (2007). *Названия млекопитающих в татарском литературном языке*. Дисс. канд.филол. наук (“Tatar Edebi Dilinde Memelilerin Adları” (Doktora Tezi)). Ин-т языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова АН Республики Татарстан: Казань.

Ольмесов, Расул (2003). *Сравнительный анализ хозяйственной лексики диалектов кумыкского языка: Названия домашних животных и птиц*. Дисс.канд. филол. наук (“Kumuk Ağızları Ekonomi İle İlgili Söz Varlığının Karşılaştırmalı Analizi: Evcil Hayvan ve Kuş İsimleri” (Doktora Tezi)). Дагестан. гос. ун-т: Махачкала.

О‘rinova, Olima (2007). *О‘zbek tilidagi qoramolchilik terminlarining leksik - semantik tadqiqi*. Fil. f.n ilmiy dar olish disser. (“Özbek Türkçesinde Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Terimleri Üzerine Leksik-Semantik Araştırma” (Doktora Tezi)). Taşkent.

Панзарбекова, Разия (1998). *Қазақ тіліндегі жануарлар төлінің атауы*. Филол.ғыл.канд.дисс. (“Kazak Türkçesinde Hayvan Yavrularının Adları” (Doktora Tezi)). А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты: Алматы.

Пахратдинов, Куралбай (1992). *Животноводческая лексика в каракалпакском языке*. Дисс. канд. филол. наук. (“Karakalpak Türkçesinin Hayvancılık ile İlgili Sözvarlığı” (Doktora Tezi)). Каракалпакский гос. ун-т: Нукус.

Рахимова, Асия (1998). *Промысловая и хозяйственная лексика диалектов сибирских татар*. Дисс. канд. филол. наук. (“Sibirya Tatar Ağızlarının Hayvancılık ve Ekonomi ile İlgili Sözvarlığı” (Doktora Tezi)). Казанский гос. ун-т: Казань.

Сафаров, Пирназар (1990). *Формирование зоонимической лексики современного узбекского языка по данным исторической грамматики*. Дисс. канд. филол. наук. (“Tarihsel Dilbilgisine Göre Modern Özbekçenin Hayvan Adlarına Dair Söz Varlığının Oluşumu” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания: Москва.

Семёнова, Ирина (2017). *Чувашские названия животных в сравнительно-историческом освещении*. Doctoral dissertation. (“Karşılaş-

tırmalı-tarihsel Kapsamda Çuvaşça Hayvan İsimleri” (Doktora Tezi)). Чуваш. гос. ун-т им. И.Н. Ульянова: Чебоксары.

Сетаров, Джеват (1971). *Тюркизмы в русских заимствованиях животного мира*. Дисс. канд. филол. наук. (“Rusça Alıntı Hayvan Adlarındaki Türkizmler” (Doktora Tezi)). Алма-Ата.

Сетаров, Джеват (1992). *Именование животных: Принципы и типы мотивации в славянских и тюркских языках*. Дисс. д-ра филол. Наук. (“Hayvan Adları: Slav ve Türk Dillerinde Motivasyon İlkeleri ve Türleri” (Post Doktora Tezi)). Шауляйс. пед. ин-т им. К. Прейкшаса: Шяуляй.

Токхожаева, Орынбике (1991). *Лексика фауны в казахском языке*. Дисс. канд. филол. наук. (“Kazak Türkçesinde Hayvanlar Alemi ile İlgili Söz Varlığı” (Doktora Tezi)). Институт языкознания АН КазССР: Алма-Ата.

Улаков, Махти (1983). *Термины животноводства в карачаево-балкарском языке*. Диссертация кандидата филологических наук (“Karaçay-Balkarcada Hayvancılık Terimleri” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания им. Насими: Баку.

Урунов, Тагай (1964). *Узбекская овцеводческая терминология: на материалах Кашкадарьинской области УзССР*. Дисс. канд. филол. наук. (“Özbek Koyun Yetiştiriciliği Terminolojisi: UzSSC Kaşkadya Bölgesinin Materyalleri Üzerine” (Doktora Tezi)). Самаркандский гос. ун-т им. Алишера Навои: Самарканд.

Усманов, Собир (1988). *Гиппологическая терминология современного узбекского языка*. Дисс. канд. филол. наук. (“Çağdaş Özbekçenin Hipolojik Terminolojisi” (Doktora Tezi)). АН УзССР. Ин-т языка и литературы им. А. С. Пушкина: Ташкент.

Хабибуллина, Зулейха (2004). *Лексика современного башкирского языка в сравнении с языком древнетюркских письменных памятников: на материале названий, относящихся к животному миру*. Диссертация кандидата филологических наук. (“Modern Başkurtça Kelime Dağarcığının Eski Türk Yazılı Anıtlarının Diliyle Karşılaştırılması: Hayvanlar Alemi ile İlgili Adlandırmalar Materyali Üzerine” (Doktora Tezi)). Башкирский Гос. Пед. Ун-т: Уфа.

Хасиев, Зираддин (1976). *Термины животноводства в западной группе диалектов и говоров азербайджанского языка*. Дисс. канд. Филол.

наук (“Azerbaycan Türkçesinin Batı Ağızlarında Hayvancılıkla İlgili Terimler” (Doktora Tezi)). Ин-т языкознания им. Насими: Баку.

Ходжамбердыев, Турсунали (1974). *Животноводческая лексика узбекского языка: Преимущественно на материалах Ферганской долины*. Дисс. канд. филол наук (“Özbek Türkçesinin Hayvancılık ile ilgili Sözvarlığı: Esasen Fergana Vadisi Malzemeleri Üzerine” (Doktora Tezi)). АН УзССР. Ин-т языка и литературы им. А. С. Пушкина: Ташкент.

Шаваева, Шура (2009). *Зоонимическая лексика карачаево-балкарского языка* Дисс. канд. филол наук (“Karaçay-Balkar Türkçesinin Zoonimik Söz Varlığı” (Doktora Tezi)). Кабардино-Балкарский государственный университет им. ХМ Бербекова: Нальчик.

Эбзеева, Фатимат (2013). *Карачаево-балкарская зоонимия*. Дисс. канд. филол. Наук. (“Karaçay-Balkar Hayvanadbilimi” (Doktora Tezi)). Ин-т гуманитарных исследований правительства КБР: Нальчик.

Rusya’da Çıkan Kitaplar

Базарова, Долорес (1978). *История формирования и развития зоологической терминологии узбекского языка* (“Özbekçede Zoolojik Terminolojinin Oluşumu ve Gelişiminin Tarihi”). Ташкент: Фан, 224 с.

Жанэбиров, Шайман (1982). *Қазақша мал атаулары* (“Kazak Türkçesinde Hayvan Adları”). Алматы: Кайнар, 151 с.

Дегтярёв, Геннадий (2021). *Тематический диалектологический словарь чувашского языка: названия животных и растений* (“Çuvaş Dilinin Tematik Diyalektolojik Sözlüğü: Hayvan ve Bitki Adları”). Чебоксары: Чувашское книжное издательство, 159 с.

Зайнуллина, Гаухар (2006). *Башкирско-русский, русско-башкирский терминологический словарь по животноводству* (“Başkurtça-Rusça, Rusça-Başkurtça Hayvancılık Terminolojisi Sözlüğü”). Уфа: Китап, 166 с.

Кушбакова, Гулнара (2015). *Зоонимия кыргызского языка: на материале эпоса “Манас”* (“Kırgız Türkçesinin Hayvanadbilimi: “Manas” Destanı Metin İncelemesi”). Бишкек: Билге, 119 с.

Надергулов, Урал (2000). *Животноводческая лексика башкир* (“Başkurtların Hayvancılık ile İlgili Söz Varlığı”), Уфа: Гилем, 186 с.

Ольмесов, Расул (2004). *Сравнительно-историческое исследование хозяйственной лексики кумыкского языка (Названия домашних*

животных и птиц). (“Kumukça Ekonomi Söz Varlığının Karşılaştırmalı-Tarihsel İncelenmesi (Evcil Hayvan ve Kuş Adları”). Махачкала, 198 с.

Садыкова, Зида (1994). *Зоонимическая лексика татарского языка* (“Tatarca'nın Zoonimik Söz Varlığı”). Казань: Тат. книж. Изд., 130 с.

Хабибуллина З.А. (2008). *Древнетюркские названия животного мира современного башкирского языка* (“Modern Başkurtçada Hayvanlar Dünyasının Eski Türkçe Adlandırmaları”). Уфа: Изд-во БГПУ, 152 с.

Rusya'da Çıkan Kitap Bölümleri

Алишина, Ханиса. (2022). “Скотоводческая лексика в говорах сибирских татар: термин ‘сыйыр’”. В сб.: *Научное наследие В.А. Богородицкого и современный вектор исследований казанской лингвистической школы*, 2-й том (“Sibirya Tatarlarının Ağzlarında Hayvancılıkla İlgili Kelimeler: ‘Sıyr’ Terimi”, bildiri kitabı içerisinde), Казань, с. 3-6.

Базарова, Долорес (1990). “Названия лошадей”. В кн.: *Развитие лексики тюркских языков Средней Азии и Казахстана*. (“At adlandırmaları”. *Orta Asya ve Kazakistan'da Türkçe Söz Varlığının Geliştirilmesi* kitabı içerisinde) Ташкент: Фан, 12.

Бегжанов, Турганбай (1983) “Скотоводческая терминология в каракалпакском языке”. В сб.: *Вопросы каракалпакского языкознания*, (“Karakalpak Türkçesinde Hayvancılık Terminolojisi” *Karakalpak Dilbiliminin Meseleleri* kitabı içerisinde) Нукус, с. 237-249.

Валеев, Фоат (1983). “Номенклатура домашних животных у сибирских татар по данным полевых наблюдений”. В кн.: *Этногенез и этническая история тюркских народов Сибири и сопредельных территорий*. (“Saha Gözlemlerine Göre Sibirya Tatarları Arasında Evcil Hayvanların Adlandırılması”. *Sibirya ve Komşu Bölgelerdeki Türk Halklarının Etnogenezi ve Etnik Tarihi* kitabı içerisinde). Омск, с. 25-30.

Вафина, Энзе (1983). “Названия животных в поэмах Мухамедьяра (XVIb.)” В сб.: *Историко-лингвистический анализ старописьменных памятников*. (“Muhamedyar'ın Şiirlerindeki Hayvan Adları (XVI yy.)” *Eski Yazılı Eserlerin Tarihi ve Dilsel Analizi* kitabı içerisinde). Казань, с. 32-39.

Гарипов, Азат (2014). “К истории терминов коневодства алаша, ябак, кашшак, кашан в башкирском языке”. В сб.: *Этногенез. История. Культура: Вторые Юсуповские Чтения* (“Başkurtçada At Yetiştiriciliğinin

deki Alaşa, Yabak, Kaşşak, Kaşan Terimleri Tarihi Hakkında” *Etnogenez. Tarih. Kültür: II. Yusupov Okumaları* bildiri kitabı içerisinde), с. 77-79.

Губогло, Михаил (1971). “Гагаузская терминология по скотоводству”. В кн.: *Тюркская лексикология и лексикография*. (“Gagavuz Hayvancılık Terminolojisi”. *Türk Leksikolojisi ve Leksikografisi* kitabı içerisinde). Москва, с. 217-236.

Гузеев, Жамал и Эбзеева, Фатимат (2012). “О зоонимах-монголизмах в карачаево-балкарском языке” (“Karaçay-Balkar Türkçesine Moğolca Ödünç Hayvan Adları”). В сб.: *Язык, культура, этикет в современном полиэтническом пространстве (Modern Polietnik Alanda Dil, Kültür ve Görgü Kuralları* bildiri kitabı içerisinde), Нальчик, с. 660-661.

Данилова, Надежда и Дьячковский, Федор (2022). “Половозрастные номинации в скотоводческой лексике якутского языка в сравнении с калмыцким языком”. В сб.: *Сравнительно-сопоставительное изучение тюркских языков* (“Kalmuk Dili İle Karşılaştırmalı Olarak Yakutçanın Sığır Yetiştiriciliği Söz Varlığında Cinsiyet ve Yaş Adlandırmaları” *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı ve Mukayeseli İncelenmesi* bildiri kitabı içerisinde), Якутск, с. 196-202.

Дуйшөналиева, Турдубубу (1968). “Кыргыз тилиндеги мал чарбачылыгына байланыштуу элдик терминдер жана алардын сөздүк составды байытуудагы ролу жөнүндө”. Китепте: *Кыргыз терминологиясынын маселелери*. (“Kırgız Dilinde Hayvancılıkla İlgili Halk Terimleri ve Bunların Söz Varlığını Zenginleştirmedeki Rolü Hakkında”. *Kırgız Terminolojisinin Meseleleri* kitabı içerisinde). Фрунзе.

Елова, Раиса (2002). “Названия домашних животных в чувашском языке”. В сб.: *Ономастика и языки Урало-Поволжья*. (“Çuvaşçada Evcil Hayvan Adları” *Ural-Volga Bölgesi Dilleri ve Onomastik* kitabı içerisinde). Чебоксары, с. 169-177.

Аydın, Erhan (2013). “Eski Türklerin Bir Deve Türüne Verdiği Ad: ägri täwä”. *Tyurkskaya Runika: Yazık, İstoriya, Kul'tura* (K 120-letiyu deşifrovki Orhono Yeniseyskoj Pis'mennosti, Materialı Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii (10-11 İyulya 2013 g.) vol. 2. Abakan: Tuvinskiy İnstitut Gumanitarnı İssledovaniy, с. 97-99.

Ибрагимов, Кыргыз и Асаналиев, Усенбек (1984). “О некоторых древнетюркских названиях грызунов”. Китепте: *Кыргыз*

терминологиясынын маселелери. (“Eski Türkçedeki Bazı Kemirgen Adları Hakkında”. *Kırgız Terminolojisinin Meseleleri* kitabı içerisinde). Фрунзе, с. 68-78.

Ишбердин, Эрнст (1971). “Некоторые названия животных и птиц в башкирском и монгольском языках”. В кн.: *Проблема общности алтайских языков*. (“Başkurt ve Moğol Dillerinde Bazı Hayvan ve Kuş İsimleri” *Altay Dillerinin Ortaklığı Meselesi* kitabı içerisinde). Ленинград, с. 204-207.

Ишбердин, Эрнст (1990). “Принципы номинации и этимологизации слов, относящихся к флоре и фауне” В кн.: *Проблемы этимологии тюркских языков* (“Hayvan ve Bitkilere Dair Kelimelerin Adlandırma ve Etimoloji İlkeleri” *Türk Lehçeleri Etimoloji Meseleleri* kitabı içerisinde) Алма-Ата: Гылым, 1990, с. 337-342.

Кадыраджиев, Калсын (1988). “Морфологическая структура названий животного мира в кумыкском языке”. В кн.: *Отраслевая лексика дагестанских языков: названия животных и птиц*. (“Kumukçada Hayvan Adlarının Morfolojik Yapısı”. *Dağıstan Dilleri Sözlüğü: Hayvan ve Kuş Adları* kitabı içerisinde). Махачкала: ИИЯЛ, с. 27-36.

Копыленко, Моисей (1990). “О мотивации наименований животных в тюркских языках”. В кн.: *Проблемы этимологии тюркских языков*. (“Türk Lehçelerinde Hayvan Adlarının Motivasyonu/Açıklanması Üzerine”. *Türk Lehçelerinin Etimolojisi Meseleleri* kitabı içerisinde). Алма-Ата: Гылым, с. 102-108.

Кормушин, Игорь (1997). “Животноводство”. В кн.: *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика* / Тенишев Э. Р., Благова Г. Ф., Добродомов И. Г. и др. (“Hayvancılık”. *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihsel Grameri. Söz Varlığı* kitabı içerisinde) Москва: Наука, с. 424-448.

Корнилов, Геннадий (1971). “Алтайские параллели к чувашским названиям оленя, верблюда и слона” В кн.: *Проблема общности алтайских языков*. (“Çuvaşçadaki Geyik, Deve ve Fil Adlarına Altayca Paralellikler” *Altay Dil Birliği Meseleleri* kitabı içerisinde) Ленинград: Наука, с. 208-213.

Корнилов, Геннадий (1987). “К этимологии чуваш. Мулкач/ молкач ‘заяц’ и рус. -мол-: ко-мол-ый” В сб.: *Двуязычие и контрастивная*

грамматика. (“Çuvaşça Mulkaç/Molkaç ‘Tavşan’ ve Rusça Mol-: Ko-Mol-Iy Etimolojisine Dair” *İki Dillilik ve Karşılaştırmalı Dil Bilgisi* kitabı içerisinde). Чебоксары, с. 115-120.

Корнилов, Геннадий (1988). “О некоторых названиях для лисы” В сб.: *Межъязыковое взаимодействие в Волго-Камье*. (“Tilkinin Bazı Adlandırılmaları Hakkında” *Volga-Kama Bölgesinde Dillerarası Etkileşim* kitabı içerisinde). Чебоксары: Чуваш. гос. ун-т, с. 84-89.

Курманова, Айнаш; Раева, Асем и Оспанова, Дана (2021). “Тюркская лексика, имеющая общее происхождение (на примере названий животных)”. В кн.: *Татароведение в ситуации смены парадигм: теория, методология, практика*. (“Ortak Kökeni Olan Türkçe Söz Varlığı (Hayvan Adları Örneğinde)”. *Paradigma Değişimi Durumunda Tatar Araştırmaları: Teori, Metodoloji, Uygulama* kitabı içerisinde), с. 109-113.

Куулар Елена, Сувандии Надежда (2010). “Особенности употребления зоонимов у оленеводов-тоджинцев”. В сб.: *Кочевые цивилизации народов Центральной и Северной Азии: история, состояние, проблемы: II. Международная научно-практическая конференция*. (“Tuga Ren Geyiği Çobanları Arasında Hayvan Adları Kullanımı”, bildiri kitabı içerisinde). Кызыл-Красноярск: Редакционно-издательский отдел КГПУ, с. 268-271.

Максютова, Нажиба (1983). “Терминология коневодства у башкир”. В сб.: *Вопросы лексикологии и лексикографии башкирского языка*. (“Başkurtlarda Atçılık Terimleri”. *Başkurt Leksikolojisi ve Leksikografisi Güncel Sorunları* kitabı içerisinde). Уфа: БФАН СССР, с. 18-26.

Марков, Виталий (1961). “Об изучении местных названий животных и растений”. В кн.: *Материалы исследования по диалектам Волго-Камья*. (“Hayvan ve Bitkilerin Yerel Adlarının İncelenmesi Üzerine”. *Volga-Kama Şiveleri Üzerine Araştırma Materyalleri* kitabı içerisinde), Казань, с. 88-104.

Миргалимова, Зиля (2006). “История изучения названий домашних и диких животных в татарском языкознании” (“Tatar Dil Biliminde Evcil ve Yabanî Hayvan Adlarının Araştırma Tarihi”, bildiri kitabı içerisinde). В сб.: *Самосовершенствование, самореализация личности: психолого-педагогические аспекты: III. Всероссийская научно-практическая конференция*. Набережные Челны, с. 384-390.

Миргалимова, Зиля (2007). “Основные принципы прямой номинации названий животных в татарском языке” (“Tatar Türkçesinde Hayvanları

Dolaylı Olarak Adlandırmanın Temel İlkeleri”, bildiri kitabı içerisinde). В сб.: *Самосовершенствование, самореализация личности: психолого-педагогические аспекты*: IV. Всероссийская научно-практическая конференция. Набережные Челны, с. 330-341.

Миргалимова, Зиля и Салахутдинова, Зифа (2015). “К этимологии некоторых названий диких животных в татарском языке”. (“Tatar Türkçesinde Bazı Yabanî Hayvan Adlarının Etimolojisine Dair”, bildiri kitabı içerisinde) В сб.: *Роль ислама в стабилизации социальных процессов: I.Международная научно-практическая конференция*, Набережные Челны, с. 26-29.

Миргалимова, Зиля и Салахутдинова, Зифа (2016). “Этимология слов татарского языка в поликультурном образовании (на материале изучения названий диких животных)” (“Çok Kültürlü Eğitimde Tatarca Kelimelerinin Etimolojisi: Vahşi Hayvan İsimlerinin İncelenmesi Örneğinde”, bildiri kitabı içerisinde). В сб.: *Традиционная культура народов Поволжья: Материалы III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием*, с. 29-34.

Мусаев, Кенесбай (1975). “Названия животных”. В кн.: *Лексика тюркских языков в сравнительном освещении: западнокыпчакская группа*. (“Hayvan Adları”. *Karşılaştırmalı Aydınlatmalı Türk Dillerinin Söz Varlığı: Batı Kıpçak Grubu* kitabı içerisinde). Москва, Наука, с. 52-121.

Надергулов, Урал (1994). “Названия домашних животных башкирского языка”. В сб.: *Актуальные проблемы башкирской лексикологии и лексикографии*. (“Başkurtçada Evcil Hayvanların İsimleri”. *Başkurt Leksikolojisi ve Leksikografisi Güncel Sorunları* kitabı içerisinde). Уфа: УНЦ РАН, с. 23-40.

Накисбеков, Окас (1973). “Скотоводческая лексика в "Диване" М.Кашгарского”. В кн.: *Местные особенности в казахском языке*. (“М. Kaşgarlı'nın “Divan”ında Hayvancılık ile İlgili Söz Varlığı” *Kazak Türkçesinde Yerel Özellikler* kitabı içerisinde). Алма-Ата: Наука с.103-122.

Номинханов, Церен Дорджи (1959). “Термины животноводства в тюркских и монгольских языках”. В кн.: *Труды сектора востоковедения*. (“Türk ve Moğol Dillerinde Hayvancılık Terimleri”. *Doğu Araştırmaları Sektörü Çalışmaları* kitabı içerisinde). Алма-Ата: Изд-во АН Казах.ССР, с. 87-116.

Садыкова, Зида (1988). “Некоторые названия домашних животных в диалектах татарского языка”. В кн.: *Материалы по татарской диалектологии*. (“Tatar Türkçesi Ağızlarında Bazı Evcil Hayvan Adları”). *Tatar Diyalektolojisi Materyalleri* kitabı içerisinde). Казань, с. 97-107.

Сафина, Эльвира (2017). “Татар зоонимикасына гомуми билгеләмә”. *Tatar лексикологиясе: 3 томда / проект жит. Зәкиев М. З.; ред. Галиуллина Г. Р.* (“Tatarca Hayvan Adlarınınin Genel Tanımı” *Tatar Sözcükbilimi (III. Cilt)*) kitabı içerisinde). Казан: ТӘҺСИ, Т. III, с. 399-405.

Сафина, Эльвира (2017). “Татар телендә зоонимнарны төркемләү”. *Tatar лексикологиясе: 3 томда / проект жит. Зәкиев М. З.; ред. Галиуллина Г. Р.* (“Tatarca Hayvan Adlarınınin Gruplandırılması” *Tatar Sözcükbilimi (III.cilt)*) kitabı içerisinde). Казан: ТӘҺСИ, Т. III, с. 405-415.

Сетаров, Джеват (1970). “Тюркизмы в русских названиях грызунов”. В кн.: *Вопросы теории и методики русского языка и литературы*. Вып. 20. (“Rusça Alıntı Kemirgen Adlarındaki Türkizimler”. *Rus Dili ve Edebiyatının Teori ve Metodoloji Sorunları. 20. Sayı* kitabı içerisinde), Самарканд-Карши.

Таймасханова, Татув (1988). “Терминология коневодства в кумыкском языке”. В кн.: *Отраслевая лексика дагестанских языков: названия животных и птиц*. (“Kumukçada Atçılık Terminolojisi”. *Dağıstan Dilleri Sözlüğü: Hayvan ve Kuş Adları* kitabı içerisinde). Махачкала, с. 27-36.

Ферре, Кароль (2021). “Коневодческая лексика в словаре якутского языка Э.К. Пекарского: странствия лексем между алтайскими языками” (“E.K. Pekarskiy’in Yakutça Sözlüğündeki Atçılıkla İlgili Söz Varlığı: Altay Dilleri Arasında Sözcükbirimlerinin Gezintileri”). *Сибирь как поле межкультурных взаимодействий: литература, антропология, историография, этнология* kitabı içinde. Москва: Азбуковник, с. 310-327.

Хадыева, Раиса (2010). “Этносемантика животных в башкирском языке” В сб.: *История и культура народов Евразии: прошлое, настоящее, будущее*. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 120-летию со дня рождения видного ученого-тюрколога и общественного деятеля Ахмет-Заки Валиди Тогана. Часть 2. (“Başkurtçada Hayvanların Etnosemantigi” *Avrasya Halklarının Tarihi ve Kültürü: Geçmiş, Bugünü, Geleceği* bildiri kitabı içerisinde Уфа, Гилем, с. 208-211.

Хачатрян, Людмила (2016). “Названия домашних животных в средневековых памятниках тюркских языков” В сб.: *Актуальные вопросы тюркологических исследований*, (“Türkçenin Ortaçağ Anıtlarında Evcil Hayvanların Adları”, bildiri kitabı içerisinde), С.-Петербург, с. 476-484

Чаш-оол, Оксана (2019). “Лексико-семантические группы названия диких животных в центральном диалекте тувинского языка”. В сб.: *МНСК-2019. Языкознание* (“Tuva Türkçesinin Merkezi Ağzındaki Vahşi Hayvan Adlarının Leksik-Semantik Grupları”, bildiri kitabı içerisinde), Новосибирск, с. 96-97.

Шаваева, Шура (2006). “Номинация домашних и диких животных в карачаево балкарском языке”. *Перспектива-2006. Том IV*. Материалы Всероссийской научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Evcil ve Yabanî Hayvan Adları”, bildiri kitabı içerisinde), Нальчик, с. 159-161.

Шаваева, Шура (2007). “Лексико-семантический анализ зоонимов в карачаево балкарском языке” *Русский язык в полиэтнической среде: проблемы и перспективы*. Материалы Международной научной конференции. 29-30 ноября 2007г. (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Hayvan Adlarının Leksik-Semantik Analizi”, bildiri kitabı içerisinde), Элиста, с. 184-185.

Шаваева, Шура (2007). “Зоонимы карачаево-балкарского языка, заимствованные из неродственных языков”. *Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность*. Материалы четвертой Международной научной конференции. (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Akraba Olmayan Dillerden Ödünçlenmiş Hayvan Adları”, bildiri kitabı içerisinde), Карачаевск, с. 332-334

Шаваева, Шура (2008). “Карачаево-балкарские зоонимы в их отношении к номинациям животных в родственных языках”. В сб.: *Семантика языковых единиц. Сборник научных статей кафедры балкарского языка КБГУ* (“Karaçay-Balkar Hayvan Adlarının İlgili Akraba Dillerdeki Hayvan Adlarıyla İlişkisi”, bildiri kitabı içerisinde), Нальчик, с. 122-127

Шихмурзаев, Джалалдин (1988). “Иппонимы в фольклоре ногойцев”. В кн.: *Отраслевая лексика дагестанских языков: названия животных и*

птиц. (“Nogay Folklorunda At Adları”. *Dağıstan Dilleri Sözlüğü: Hayvan ve Kuş Adları* kitabı içerisinde). Махачкала: ИИЯЛ, с. 45-50

Щербак, Александр (1961). “Названия домашних и диких животных в тюркских языках”. В кн.: *Историческое развитие лексики тюркских языков*. (“Türk Lehçelerinde Evcil ve Yabanî Hayvan Adları”. *Türk Dillerinin Söz Varlığının Tarihsel Gelişimi* kitabı içerisinde). Москва, АН СССР. с. 82-171

Эбзеева, Фатимат (2015). “Заемствованные зоонимы в карачаево-балкарском языке”. В сб.: *Актуальные Вопросы Карачаево-Балкарской Филологии* (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Alıntı Hayvan Adları” *Karaçay-Balkar Filolojisinin Güncel Meseleleri* derleme kitabı içerisinde). Нальчик, с. 76-84.

Эркенова, Фатимат (2019). “Принципы наименования животных в карачаево-балкарском языке”. В сб.: *Социально-культурная и историческая общность Карачаево-Черкесии и Кабардино-Балкарии: традиции, современность, перспективы развития*. (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Hayvanları Adlandırma Esasları” *Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar’ın Sosyo-Kültürel Ve Tarihi Topluluğu: Gelenekler, Modernite, Gelişme Perspektifleri* bildiri kitabı içerisinde), с. 326-328.

Яимова, Нина (2002). “Наименования лошади в алтайском языке” В сб.: *Теоретические вопросы алтайской грамматики*. (“Altay Türkçesinde Atın Adlandırmaları”. *Altay Gramerinin Teorik Meseleleri* bildiri kitabı içerisinde). Горно-Алтайск, с. 225-229.

Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde Yayımlanan Makaleler

Adilov, Musa (1979). “Azerbaycan Zoonimleri Haqqında” (“Azerbaycan Zoonimleri Haqqında”), *Elmi Eserler Dil ve Edebiyyat*, No 2, с. 14-20.

Аджимуратова, Зарема ве Алимова, Назифе (2021). “Къуш ве айванларнынъ сеслери нетиджесинде пейда олгъан орнитоним ве зоонимлернинъ характеристикасы” (“Kuş ve Hayvan Seslerinden Oluşan Kuş ve Hayvan Adlarının Özellikleri”). *Научный вестник Крыма*, 2 (31), с.9.

Айдогмуш, Эрдал (2012). “Кыргыз жана турк тилиндеги айбан аттарынын жалпылыктары жана айырмачылыктары” (“Kırgızca ve Türkçe-deki Hayvan İsimlerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları”). *Вестник Бишкекского гуманитарного университета*, (3), с. 189-190.

Айдогмуш, Эрдал (2012). “Ит тукумунун кыргыз-түрк тилдик парадигмасы” (“Köpek Cinsinin Kırgız-Türk Dil Paradigması”). *Вестник Бишкекского гуманитарного университета*, (3), с. 185-186.

Айдогмуш, Эрдал (2013). “Түрк жана кыргыз тилиндеги үй айбан аттарынын структурасы жана семантикасы” (“Türkçe ve Kırgızca Evcil Hayvan Adlarının Yapısı ve Semantiği”). *Alatoo Academic Studies*, 8(1), с.114-118.

Айдогмуш, Эрдал (2014). “Айбан аттарынын тарыхый катмарлары” (“Hayvan Adlarının Tarihsel Katmanları”). *Alatoo Academic Studies*, 8(2), с. 361-366.

Акманова, Римма (2020). “Причины и особенности семантического развития лексики животноводства в башкирском языке и его диалектах”. (“Başkurt Türkçesi ve Ağızlarında Hayvancılıkla ilgili Söz Varlığının Anlamsal Gelişim Nedenleri ve Özellikleri”) *Проблемы востоковедения*, 4 (90), с. 78-82.

Алмадакова, Надежда (2018). “Названия крупного и мелкого скота в телёском (чолушманском) говоре улаганского диалекта теленгитского языка (в сопоставительном аспекте)” (“Telengit Lehçesinin Ulagan Bölgesi Telyo (Çoluşman) Ağzında Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Adları: Karşılaştırmalı İnceleme”). *Вопросы диалектологии*, № 1-2, с. 7-15.

Алиева, Нурай (2020). “О Некоторых Животноводческих Терминах Тюркского Происхождения в Нахчыванских Диалектах и Говорах” (“Nahçıvan Şive ve Ağızlarında Türkçe Kökenli Bazı Hayvancılık Terimleri Hakkında”). *Ясауи университетінің хабаршысы*, 1 (115), с. 116-125.

Ахметьянов, Рифкат (1975). “Некоторые названия лошадей в татарском языке” (“Tatarcada Bazı At Adları”). *Советская тюркология*. № 2, с. 69-76.

Бегжанов, Турганбай (1980). “Заметки об этимологии некоторых скотоводческих терминов в каракалпакском языке” (“Karakalpak Türkçesinde Bazı Hayvancılık Terimlerin Etimolojisi Üzerine Notlar”). *Советская тюркология*, № 4, с. 84-89.

Бегжанов, Турганбай (1981). “Образование терминов скотоводства в каракалпакском языке” (“Karakalpak Türkçesinde Hayvancılık Terimlerinin Oluşumu”) *Вестн. Каракалп. фил. АН УзССР*, 1 (83), с. 75-77.

Бекмуратова, Адина (2017). “Этимологический слой в структуре концепта “лошадь” в тюркских языках” (“Türk Lehçelerinde “At” Kavramının Yarısındaki Etimolojik Katman”). *Проблемы современной науки и образования*, 12 (94), с. 82-85.

Божедонова, Алла (2019). “Этимологическая характеристика наименований основных мастей лошади в якутском языке” (“Yakut Türkçesinde Atın Ana Renklerinin Adlarının Etimolojik Özellikleri”). *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова*, 4 (72), с. 92-104.

Боргояков, Владислав (2001). “Названия хищных зверей (по материалам диалектов хакасского языка)” (“Yırtıcı Hayvan İsimleri (Nakas Türkçesi Ağızları Materyalleri Üzerine)”, *Ежегодник Института саяно-алтайской тюркологии*, с. 60-62.

Бурыкин, Алексей (2013). “О некоторых названиях диких животных в тюркских языках (к этимологии изолированной лексики и оценке характера эволюции тюркских языков в контексте алтайской теории)” (“Türk Lehçelerindeki Bazı Yabancı Hayvan Adları Hakkında: İzole Söz Varlığının Etimolojisine ve Türk Lehçeleri Evrimi Doğasının Altay Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesine Yönelik”). *Российская тюркология*, (1), с. 31-36.

Галимова, Ольга (2013). “Зоонимы с половой характеристикой как единицы терминосистемы (на материале татарского языка)”. (“Terim Sisteminde Birim Olarak Cinsiyet Özelliği Taşıyan Hayvan Adları (Tatarca Örneğinde)”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, № 5 (23). В 2-х частях. Ч. II, с. 43-46.

Ганиева, Эмине (2018). “Семантическое поле зоонима ат ‘лошадь’ в крымскотатарском языке” (“Kırım Tatar Türkçesinde At Kelimesinin Anlam Alanı”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 5-1 (83), с. 67-71.

Давлатова, Сара (2021). “Названия животных в словаре М. Кашгари “Диван Лугат ат-Турк” и их использование в современном кыргызском языке” (“М. Kaşgarlı'nın “Divan Lugat-i Türk” Sözlüğündeki Hayvan Adları ve Modern Kırgızcadaki Kullanımları”). *Бюллетень науки и практики*. Т. 7. №8, с. 425-432.

Дамбаа, Шенне и Сувандии, Надежда (2020). “Лексико-семантические группы названий диких животных в охотничьей лексике тувинского

языка (на материале тоджинского диалекта)” (“Tuva Türkçesinin Avcılık Söz Varlığındaki Vahşi Hayvan Adlarının Leksik-Semantik Grupları: Tuga Ağzı Materyalleri Esasında”). *Мир науки, культуры, образования*, 1 (80), с. 372-374.

Дамбаа, Шенне и Сувандии, Надежда (2021). “Охотничья лексика в языковой картине мира народов Саяно-Алтая (на материале тувинского, тофаларского, алтайского и хакасского языков)” (“Sayan-Altay Halklarının Dilsel Dünya Algısında Avcılık Kelimeleri (Tuva, Tofa, Altay ve Hakas Türkçelerinin Materyalleri Üzerine”). *Новые исследования Тувы*, (4), с. 172-185.

Даулеталиева, Динара; Токтагул, Бикамал мен Арзымбетова, Шолпан (2020). “Жылқы Малына Қатысты Қазақы Атаулар” (“Kazakça At Türlerinin Adları”). *Вестник Университета Ясави*, 4(118), с. 215-228.

Ескеева, Магрипа и Кусаинова, Айгерим (2018). “Проблемы исследования зоонимов в тюркских языках” (“Türk Lehçelerinde Zoonimlerin İncelenmesindeki Sorunlar”). *Вестник КазНУ. Серия филологическая*, 163(5), с. 46-52.

Жакипов, Анис (1989). “О происхождении некоторых терминов верблюдоводства в казахском языке” (“Kazak Türkçesinde Bazı Deve Yetiştiriciliği Terimlerinin Kökeni Hakkında”), *Советская тюркология*, № 2, с. 59-63.

Ибрагимов, Кыргыз. (1977). “Некоторые древнетюркские названия диких животных в современных тюркских языках” (“Çağdaş Türk Lehçelerinde Yabanî Hayvanların Bazı Eski Türkçe Adları”), *Советская тюркология*, № 1, с. 45-51.

Исхакова, Гульнара (2008). “О названиях мастей лошадей в татарском языке” (“Tatarcada At Cinslerinin Adları Üzerine”). *Вестник Чувашского университета*. № 3, с. 151-154.

Hemzeyev T.B. (1976). “Azərbaycan Dili Dialekt Və Şivələrində Maldarlıq Terminləri” “Azerbaycan Dilinin Lehçe ve Dillerinde Hayvancılık Terimleri”). *Elmi Eserler Dil ve Edebiyyat*, No 1, с. 50-57.

Кадирова, Энзе (2014). “Зоонимы в арабско-тюркском словаре (XVI век)” (“XVI. yüzyıla Ait Bir Arapça-Türkçe Sözlüğünde Hayvan Adları”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, (11-1), с. 94-96

Каракаев, Юмав (2016). “Названия половозрастных групп лошадей в ногайском языке” (“Nogay Türkçesinde Atların Cinsiyet ve Yaş Gruplarına

göre Adlandırılmaları”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 8-2 (62), с. 91-93.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2017). “Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Söz Varlığı”. *Научное обозрение Саяно-Алтая*, vol.10, No. 3(19), с. 33-41.

Корнилов, Геннадий (1970). “К этимологии некоторых чувашских зоонимов” (“Bazı Çuvaş Hayvan Adlarının Etimolojilerine Dair”). *Филология. (Ученые записки / НИИ при Совете Министров Чуваш. АССР; вып. 46)*. Чебоксары, с. 220–227.

Корнилов, Геннадий (1971). “Чувашское диалектное название для зайца и проблема русско чувашских сатэм-кентумных параллелей” (“Tavşanın Çuvaş Lehçesindeki Adı ve Rusça-Çuvaşça Satem-Kentum Paralellikleri Sorunu”). *Материалы по чувашской диалектологии*, Вып. 4, с. 29–36.

Куулар, Елена (2018). “Наименования диких копытных животных в тувинском и хакасском языках” (“Tuva ve Hakas Türkçelerinde Yabancı Toynaklı Hayvanların Adları”). *Мир науки, культуры, образования*, 5 (72), с. 447-449.

Куулар Елена, Сувандии Надежда (2011). “Лексика оленеводства в Тере-Хольском районе” (“Tere-Hol Bölgesinde Ren Geyiği Yetiştiriciliğinin Kelime Dağarcığı”). *Новые исследования Тувы*, № 1, с. 160-168.

Куулар Елена, Сувандии Надежда (2011). “Половозрастные названия оленей в диалектах тувинского языка” (“Tuva Türkçesi Ağızlarında Geyiklerin Cinsiyet ve Yaşa Göre Adları”). *Новые исследования Тувы*, № 4, с. 146-151.

Мальшева, Нинель и Божедонова, Алла (2019). “Система наименований мастей лошади в якутском языке” (“Yakut Türkçesinde At Cinslerini Adlandırma Sistemi”). *Российская тюркология*, (1-2), с. 39-51.

Мальшева, Нинель и Старостина, Яна (2019). “Наименования домашних животных в якутском языке и древнеуйгурских письменных памятниках XI в. (сравнительно-исторический аспект)” (“Karşılaştırmalı-Tarihsel Açından Yakutçada ve 11. Yüzyıla Ait Eski Uygur Yazılı Anıtlarında Evcil Hayvan Adları”). *Вестник Удмуртского университета. Серия «История и филология»*, 29 (2), с. 306-314.

Мальшева, Нинель (2024). “Народные названия животных и растений в якутском языке, образованные по признаку «связь с мифологическими образами, поверьями и тотемизмом»” (“Yakut Türkçesinde “Mitolojik İmge-

ler, İnançlar ve Totemizm ile Bağlantı” Temelinde Halk Tarafından Oluşturulan Hayvan ve Bitki Adları”). *Эпосоведение*, с. 93-102.

Миргалимова, Зия (2007). “Тюрко-монгольские параллели в названиях диких животных в современном татарском языке” (“Modern Tatar Dilindeki Vahşi Hayvan İsimlerinde Türk-Moğol Paralellikleri”). *Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, оптимизация*, (4), с. 11-16.

Миргалимова, Зия (2008). “Структурные особенности названий животных (млекопитающих) в татарском языке” (“Tatarcada Hayvan (Memeli) Adlarının Yapısal Özellikleri”). *В мире научных открытий*, с. 325-331.

Миргалимова, Зия (2007). “Основные принципы косвенной номинации названий млекопитающих в татарском литературном языке” (“Tatar Edebi Dilinde Memelileri Dolaylı Olarak Adlandırmanın Temel İlkeleeri”). *Вестник Башкирского университета*, Том 12, № 3, с. 103-105.

Миргалимова, Зия (1998). “Некоторые принципы номинации зоонимов в татарском языке” (“Tatar Türkçesinde Zoonimlerin Belirlenmesine İlişkin Bazı İlkeler”) *Вестник НГПИ*, Выпуск 1, с. 83-85.

Миргалимова, Зия (2006). “Хэзерге татар әдәби телендә гомумитөрөк хайван атамалары” (“Modern Tatar Edebî Dilinde Ortak Türkçe Hayvan Adları”). *Милли мәдәният*, № 9, с. 39-44.

Миргалимова, Зия (2006). “Калькалаштыру юлы белән ясалган хайван атамалары” (“Коруылама Юлуыла Олуштурулан Hayvan Adları”). *Милли мәдәният*, № 9, с. 46-47.

Миргалимова, Зия (2006). “Кайбер хайван атамаларын этимологиясенә карата” (“Bazı Hayvan Adlarının Etimolojisine Dair”). *Вестник НГПИ*, Выпуск 7, с. 72-78.

Миргалимова, Зия (2006). “Хайван атамаларын сузьясалыш структурасы” (“Hayvan Adlarının Kelime Yapıları”). *Вестник НГПИ*, Выпуск 7, с. 78-80.

Миргалимова, Зия (2007). “Хайван атамаларын ясалу ысуллары турында” (“Hayvan Adlarını Oluşturma Yöntemleri Hakkında”), *Вестник НГПИ*, Выпуск 8, с. 60-62.

Муратова, Римма (2020). “Названия одноцветных мастей лошади в башкирском языке: историко-этимологический и лексико-семантический анализ” (“Başkurt Türkçesinde Tek Renkli At Cinslerinin Adları: Tarihsel,

Etimolojik ve Leksik-Semantik Analiz”). *Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова*, 4 (78), с. 72-84.

Муратова, Римма (2021). “Названия смешанных мастей лошади в башкирском языке: генезис, развитие и семантика” (“Başkurt Türkçesinde Karışık Cins Atların Adları: Kökeni, Gelişimi ve Semantiği”). *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*, 163(1), с. 19-29.

Нарылкова, Оксана (2007). “Лошадь и ее наименования в хакасском языке” (“At ve Onun Nakas Türkçesindeki Adlandırılmaları”). *Ежегодник Института Саяно-Алтайской тюркологии*. Абакан, Вып. 11, с. 29-31.

Насилов, Владимир (1970). “Ономастика охотничьего быта тувинцев, уйгуров и казахов” (“Tuva, Uygur ve Kazak Türklerinde Avcılık Yaşamının Onomastiği”). *Советская тюркология*, №3, с. 71-79.

Николаева, Наталия и Исаев, Юрий (2018). “Краткий обзор исследований зоонимов” (“Hayvan Adları Araştırmalarına Kısa Bir Bakış”). *Вестник Чувашского университета*, № 4, с. 284-289

Нуриева, Найле и Ганиева, Эмине (2019). “Дивани Лугат-ит-Тюрк” и лексика современного крымскотатарского языка (на материале наименований животных)” (“Divani Lugat-it-Türk” ve Modern Kırım Tatarca'nın Söz Varlığı (Hayvan Adları Materyali Üzerine”). *Bonum Initium*, (9), с. 86-92.

Ольмесов, Расул (2000). “Названия животных и птиц в кумыкском языке” (“Kumukçada Hayvan ve Kuş Adları”). *Современные проблемы кавказского языкознания и тюркологии*. Вып.2, Махачкала: ДГПУ, с. 200-205.

Псянчин, Юлай. (2022). “История изучения лексики коневодства в башкирском языкознании” (“Başkurt Dil Biliminde At Yetiştiriciliği Kelime Dağarcığının Araştırma Tarihi”). *Российская тюркология*, № 34-35, с. 68-78.

Раева, Асем мен Сагидолда, Гульгайша (2022). “Арыстан, кабылан зоонимдерінің түркі тілдерінің этимологиялық сөздіктеріндегі тілдік интерпретациясы”. (“Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüklerinde “aristan”, “kabılan” Zoonimlerinin Dilbilimsel Yorumu”). *Ясауи университетінің хабаршысы*, №124, с. 48-57.

Рамазанов, Камиль (1971). “Парные слова в тюркских языках юго-западной группы (названия животных, птиц, насекомых)” (“Güneybatı

Grubu Türk Lehçerinde İkilemeler (Hayvan, Kuş, Böcek Adları)”). *Советская тюркология*. № 6, с. 101–112.

Рассадин, Валентин (2009). “О тюркском влиянии на сложение комплекса скотоводческой лексики монгольских языков” (“Moğol Lehçelerindeki Hayvancılıkla İlgili Kelime Dağarcığı Kompleksinin Oluşumundaki Türkçenin Etkisi Hakkında”). *Ученые записки Забайкальского го ун-та*, № 3, с. 158-165.

Рассадин, Валентин (2010). “Комплекс лексики номадного скотоводства монгольских языков в свете тюркско-монгольских языковых связей” (“Türk-Moğol Dil İlişkileri Işığında Moğol Lehçelerinin Göçebe Sığır Yetiştiriciliği Söz Varlığı”). *Урало-алтайские исследования*, № 1 (2), с. 32–38.

Рассадин, Валентин (2011). “Скотоводческая лексика калмыцкого языка с сравнением с турецко-месхетинском” (“Ahıska Türk Ağzı ile Karşılaştırmalı Olarak Kalmukçanın Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı”). *Вестник Бурятского го ун-та*. № 8, с. 83-90.

Рассадин Валентин (2015). “Тюрко-монгольские названия крупного и мелкого рогатого скота в халха-монгольском языке” (“Halha Moğolcasında Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Türkçe-Moğolca Adları”). *Вестник Калмыцкого ин-та гуманитарных исследований РАН*. 2015. № 3. Том 8, с. 107-111.

Рассадин, Валентин и Трофимова, Светлана (2015). “Тюрко-монгольские названия диких хищных и пушных зверей в монгольских языках” (“Moğol Lehçelerinde Vahşi Yırtıcı ve Kürklü Hayvanların Türkçe-Moğolca Adları”). *Oriental Studies*, (3), с. 102-106.

Сафаров, Пирназар (1989). “К формированию зоонимов узбекского языка: названия коз и овец”. (“Özbekçede Zoonimlerin Oluşumuna Dair: Keçi ve Koyun Adlandırılmaları”). *Советская тюркология*, № 5, с. 85-91.

Сафина, Эльвира и Сафаров, Ринат (2018). “Лексико-семантические особенности образования зоонимов в татарском языке” (“Tatar Türkçesinde Zoonim Oluşumunun Leksik-Semantik Özellikleri”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 9-1 (87), с. 162-165.

Саньярова, Рамиля и Салихова, Зульфия (2020). “Цветобозначения в наименованиях мастей лошадей в башкирском языке” (“Başkurt Türkçe-

sinde At Cinslerinin Adlarındaki Renk Tanımları”). *Тенденции развития науки и образования*, (67-5), с. 106-108.

Сетаров, Джеват (1978). “Тюркизмы в русских названиях домашних животных” (Rusça Evcil Hayvan Adlarındaki Türkizimler), *Советская тюркология*, № 1, с. 38-57.

Сетаров, Джеват (1980). “Тюркизмы в русских названиях животного мира” (Rusça Hayvan Adlarındaki Türkizimler), *Советская тюркология*, № 1, с. 8-28.

Сувандии, Надежда (2013). “Охотничья лексика в тоджинском диалекте тувинского языка” (“Tuva Türkçesinin Tuga Ağzındaki Avcılık İlgili Söz Varlığı”). *Новые исследования Тувы*, № 1, с. 72-78.

Сувандии, Надежда и Куулар, Елена (2015). “Охотничья лексика в тувинском языке и его диалектах” (“Tuva Türkçesi ve Ağızlarında Avcılık İlgili Söz Varlığı”). *Казанская наука*, 11, с. 191-193.

Сувандии, Надежда (2020). “Основные лексико-семантические группы зоонимов в тувинском языке” (“Tuva Türkçesindeki Hayvan Adlarının Temel Leksik-Semantik Grupları”). *Мир науки, культуры, образования*, 6 (85), с. 476-478.

Тазранова, Алена (2022). “Лексема мал «скот» в алтайском языке в сопоставлении с другими тюркскими и монгольскими языками” (“Altay Lehçesindeki “Mal” Sözcükbiriminin Diğer Türk ve Moğol Lehçeleriyle Karşılaştırılması”). *Теоретическая и прикладная лингвистика*, № 8(4), с. 158-165.

Тазранова, Алена (2023). “Половозрастные названия мелкого рогатого скота в алтайском языке (в сравнительно-сопоставительном освещении)” (“Altay Türkçesinde Küçükbaş Hayvanların Cinsiyet ve Yaşa Göre Adları: Karşılaştırmalı İnceleme”). *Томский журнал лингвистических и антропологических исследований*, 4 (42), с. 55-64.

Талғатқызы, Гүлнара, et al. (2023). “«Түйе» Сөзінің Семантикалық Тіркесімділігі Және Ұлттық Корпуста Автоматтандыру Тәсілдері” (“Ulusal Derlemdeki “Deve” Kelimesinin Anlamsal İlişkisi ve Otomasyon Yaklaşımları”). *Tiltanym* № 3 (91), с. 200-209.

Трофимова, Светлана (2022). Скотоводческая лексика в языке тофаларов и бурят (на материале названий домашних животных) (“Tofalar

ve Buryatların Dilinde Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Söz Varlığı: Evcil Hayvan Adları Üzerine”). *Russian Linguistic Bulletin*, 7 (35), 6, s. 1-4.

Трофимова, Светлана; Алишина, Ханиса и Усманова, Минсылу (2023). “Названия крупных домашних животных в монгольских языках в сопоставлении с башкирским языком и языком сибирских татар” (“Başkurt Türkçesi ve Sibiryа Tatar Türkçesi ile Karşılaştırmalı Olarak Moğol lehçelerinde Büyükbaş Evcil Hayvanların Adları”). *Томский журнал лингвистических и антропологических исследований: Томский государственный педагогический университет*, (3), с. 57-70.

Tursynbayeva, Nazira (2018). Kıssa-i Salsal’da Hayvan Adları ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi. *Туркология*, (87), s. 103-114.

Турсунова, Мархаба et al (2016). “Выражение понятий қой, ешкі, сиыр (баран, коза, корова) казахского языка в других тюркских языках” (“Kazak Türkçesindeki Кой, Ешкі, Сиыр (Койун, Кеçi, İnek) Kavramlarının Diğer Türk Lehçelerindeki İfadesi”). *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (2-1), с. 156-161.

Улаков, Махти (1977). “О некоторых животноводческих терминах в карачаево-балкарском языке” (“Karaçay-Balkar Türkçesinde Bazı Hayvancılık Terimleri Hakkında”). *Исследования по карачаево-балкарскому языку*, Вып. 1, с. 124-128.

Файзуллина, Гузель; Масловская, Любовь и Фаизова, Лилия (2021). “Зоонимическая лексика сибирских татар в сравнительно-историческом аспекте” (“Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Açıdan Sibiryа Tatarlarının Zoonimik Söz Varlığı”). *Вестник Удмуртского Университета: История и Филология*, 2021. Т. 31, вып. 3, с. 537-542.

Чертыкова, Мария (2024). “Животноводческая лексика в хакасском языке (сравнительно-сопоставительный аспект)” (“Hakas Türkçesinde Hayvancılık ile İlgili Söz Varlığı: Karşılaştırmalı Bakış Açısı”). *Tomsk Journal of Linguistics and Anthropology*, 2 (44), с. 70-83.

Шаваева, Шура (2008). “Основные проблемы изучения карачаево-балкарской зоонимической лексики” (“Karaçay-Balkar Hayvan Adları Araştırmalarının Temel Meseleleri”). *Lingua-universum*, Назрань, с. 7-9.

Шаваева, Шура (2009). “Карачаево-балкарские зоонимы в их отношении к номинациям животных в родственных языках” (“Karaçay-

Balkar Zoonimlerinin Akraba Dillerdeki İlgili Hayvan Adları ile İlişkisi”). *Семантика языковых единиц*. Нальчик: КБГУ, с. 122-127.

Эбзеева, Фатимат (2010). “Способы номинации животных в карачаево-балкарском языке” (“Караçау-Balkar Türkçesinde Hayvan Adlandırma Yöntemleri”). *Гуманитарные исследования*, 1 (33), с. 138-140.

Юсупова, Альфия и Туэрсюнтай, Гулимила (2014). “Лексико-семантическая группа "животный мир” в словарях татарского языка XIX века” (“19. Yüzyıl Tatarca Sözlüklerinde Hayvanlar Dünyası Leksik-Semantik Grubu”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, (3-2), с. 211-213.

Ягафарова, Гульназ (2011). “Номинация по цвету в коневодческой лексике башкирского языка” (“Başkurtçanın Atçılık ile ilgili Sözvarlığında Renge Göre Adlandırılmalar”). *Вестник Череповецкого государственного университета*, 1.1 (28), с. 71-74.

Яруллина, Алсу и Бадрутдинова, Фирая (2017). “Животноводческая лексика в татарской языковой культуре: по материалам «Татарской энциклопедии»” (“Tatar Dil Kültüründe Hayvancılık ile İlgili Söz Varlığı: Tatar Ansiklopedisi Verileri Üzerine”). *Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств*, (4), с. 70-72.

Xıdırova, Maxfuza (2024). “The Study of Animal Names in Uz Bek Linguistics” (“Özbek Dil Biliminde Hayvan Adlarının İncelenmesi”). *News of the NUUZ*, 1(1.10), с. 269-271.

Sonuç

Hayvan ad bilimi (İng. Zoonymy, Alm. Zoonimia, Fr. Zoonimie, Rus. Зоонимия) konulu bu bibliyografya çalışmasında, Türkiye’de hayvan adları ile ilgili lisans ve yüksek lisans seviyesinde 37 tez (%8.18), doktora seviyesinde 5 tez (%1.10) tespit edilebilmiştir. Bu çalışmaların birçoğu 2000 yılı ve sonrasında yapılmıştır. 6 kitap (%1.32) kaleme alınmıştır. Araştırma, derleme ve bildiri kitaplarında yer alan 26 kitap bölümü (%5.75), konuyla ilgili olarak 143 makale (%31.63) ve uluslararası ve ulusal toplantılarda sunulmuş 12 bildiri (%2.65) tespit edilmiştir.

Türkiye’de hayvan ad bilimiyle ilgili yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında tarihî Türk lehçelerindeki hayvan adları konulu çalışmaların öncelik kazandığı görülmektedir.

Batı ülkelerinde Türkçe hayvan adları ile ilgili 4 kitap (%0.88), 2 kitap bölümü (%0.44), 36 makale (%7.96) yayınlandığı tespit edilmiştir.

Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde 34 doktora tezi (%7.52) yapılmıştır. Tezlerin birçoğunun tarihine bakıldığında 1970’li, 1980’li ve 1990’lı yıllarda yapıldığı görülmüştür. Rusya ve Türkistan Cumhuriyetlerinde 87 makale (%19.24), 9 kitap (%1.99) ve 51 kitap (%11.2) bölümü kaleme alınmıştır. Bu kitap bölümleri arasında en önemli ve kapsamlı 3 çalışma vardır ki bunların adlarını zikretmemek olmaz:

Щербак, Александр (1961). “Названия домашних и диких животных в тюркских языках”. В кн.: *Историческое развитие лексики тюркских языков*. (“Türk Lehçelerinde Evcil ve Yabanî Hayvan Adları”. *Türk Dillerinin Söz Varlığının Tarihsel Gelişimi* kitabı içerisinde). Москва, АН СССР, с. 82-171.

Мусаев Кенесбай, (1975). “Названия животных”. В кн.: *Лексика тюркских языков в сравнительном освещении: западнокыпчакская группа*. (“Hayvan Adları”. *Karşılaştırmalı Aydınlatmalı Türk Dillerinin Söz Varlığı: Batı Kıpçak Grubu* kitabı içerisinde). Москва, Наука, с. 52-121.

Кормушин, Игорь (1997). “Животноводство”. В кн.: *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика* / Тенишев Э. Р., Благова Г. Ф., Добродомов И. Г. и др. (“Hayvancılık”. *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihsel Grameri. Söz Varlığı* kitabı içerisinde) Москва: Наука, с. 424-448.

Türkiye’de yukarıdaki 3 çalışma gibi bütün hayvanların konu edildiği kapsamlı ve geniş bir çalışma yoktur.

Gerek Türkiye’de gerekse yurt dışındaki yayınlar kontrol edildiğinde hayvanlar alemi içerisinde at ve atın türleri konulu çalışmaların daha çok kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Hayvan ad bilimi konulu akademik seviyede kaliteli araştırmaların/çalışmaların sayısının artması ve en önemlisi çok dilli sözlüklerin yapılması lâzım gelir. Bu konunun önemini farkında olan Rus ad bilimciler, kapsamlı çalışmalar ve çok dilli sözlükler hazırlamaya erken dönemlerde başlamışlardır. Mesela; bu konuda Владимир Соколов’dan (Vladimir Sokolov) söz etmek gerekir. Sokolov, 1984 yılında çok kapsamlı, beş dilli bir sözlük çalışması hazırlamıştır: *Пятиязычный словарь названий животных. Млекопитающие. Латинский, русский, английский, немецкий, французский*. (“Beş Dilli Hay-

van Adları Sözlüğü Memeliler. Latince-Rusça-İngilizce-Almanca-Fransızca Sözlük”). Günümüzde yurt dışında çok dilli sözlük çalışmaları, Sokolov’un bu çalışması örnek gözetilerek hazırlanmaktadır.

Kaynakça

Aydın, Erhan (2016). “Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar”. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 1-51.

Doğan, İsmail (2003). *Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Türkolojiyle İlgili Makaleler Bibliyografyası*. Akçağ Yayınları.

Edhem, Fehmi (1990). *Kitabiyyat*. İ. Erünsal (Yay. Haz.). Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler İçinde (çev. Zehra Kılıçarslan ve Emel Altuğ), s. 248-249.

Keleş, Dilek (1996). *Türk Adbilimi Bibliyografyası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Соколов, Владимир (1984). Пятиязычный словарь названий животных. Млекопитающие. Латинский, русский, английский, немецкий, французский (“Beş Dilli Hayvan Adları Sözlüğü Memeliler. Latince-Rusça-İngilizce-Almanca-Fransızca Sözlük”). Москва: Рус. яз., 352 с.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2002). “Kitâbiyat” maddesi, (Müellif: İsmail Durmuş) cilt 26, s. 83-85.

Уразбаева, Закия и Тимергалина, Р. К. (1997). *Башкирское языкознание: библиографический указатель (1984-1994)*. (“Başkurt Dil Bilimi: Bibliyografik İndeks (1984-1994)”). Академия наук Республики Башкортостан, ИИЯЛ.

ISBN 978-625-6775-84-8

9 786256 775848

